INSTITUTUL ROMÂN DE CERCETĂRI - FREIBURG (GERMANIA)

BULETINUL BIBLIOTECII ROMÂNE

—

Studii și documente românești

Vol. I (V) **Serie nouă** **1967/1968**

Freiburg i. Br.
Germania

BULETINUL
BIBLIOTECII ROMÂNE

Studii și documente românești

Institutul Român de Cercetări
— Biblioteca Română —
Freiburg i. Brsg.
Director: Virgil Mihailescu

78 FREIBUBG I. BR. · Zasiusstraße 39

Toate drepturile rezervate

INSTITUTUL ROMÂN DE CERCETĂRI - FREIBURG (GERMANIA)

BULETINUL
BIBLIOTECII ROMÂNE

Studii şi documente
româneşti

Vol. I (V) Serie nouă 1967/1968

Freiburg i. Br.
Germania

BULETINUL BIBLIOTECII ROMÂNE

—

Studii şi documente

româneşti

Vol. I (V) **Serie nouă** **1967/1968**

CUPRINSUL

I.

R. V. BOSSY	Românii şi Anglia de pe vremea lui Shakespeare	1
Gino LUPI	Ricordando Aron Cotruş	15
Hans DIPLICH	Das Bauopfer als Balladenmotiv in Südosteuropa	17
D. GAZDARU	Un aventurier dalmatin prin Ţările Româneşti în secolul XVII	47
Erich PROKOPOWITSCH	Unbekannte Einzelheiten über Peter Schiopul's Exilsaufenthalt in Österreich (1590 - 1594)	77
I. G. DIMITRIU	Călători străini despre Ţările Româneşti	83
Eugen LOZOVAN	B. P. Haşdeu şi Ţările Scandinave	113
Vintilă HORIA	Oameni din "Gândirea"	123
Vianor BENDESCU	Opera unui măiestru de frunte al istoriografiei române pragmatice şi al practicei politice. Contribuţii la bibliografia scrierilor profesorului şi bărbatului de stat, Dr. Ion I. Nistor (1876 - 1962)	141

./.

II.

Din ciclul de conferinţe
ţinute în cadrul Institutului Român
de Cercetări din Freiburg (Germania)
- Noembrie 1968 -

Lucia A. POPOVICI	Este "Iarba Fiarelor" o iarbă ?	163
I. N. MANZATTI	O glorioasă instituţie de odinioară : Cercetăşia	173
I. G. DIMITRIU	Rumänische Volkspoesie in deutscher Sprache, erstmals gesammelt und übersetzt von Pfarrer Martin Samuel Möckesch aus Hermannstadt	179

III.

Constantin PAPANACE	Sur la minorité aroumaine (Macédo-Roumaine) dans les pays balkaniques	185
Socrate LIACOU	La toponymie bucureshti et l'origine des Albanais	237.

=======

ROMÂNII ŞI ANGLIA DE PE VREMEA LUI SHAKESPEARE

de R. V. BOSSY

Sub domnia reginei Elisabeta I-a Angliei (1558 - 1603) au aflat pentru întâia oară Englezii de existenţa poporului românesc. Este drept că, încă în 1527, se crede că John Wesley, ambasadorul Angliei pe lângă regele Boemiei, s'ar fi întâlnit cu tâlmaciul unui"ambasador extraordinar al Moldovei, ţară aşezată între Polonia şi Turcia", dar nu avem decât cu o jumătate de secol mai târziu urme mai concrete a unei prezenţe engleze în Moldova. Domn al Moldovei era pe vremea aceea Petru al V-lea, cunoscut in Istorie sub numele de Petru Schiopul, ale cărui trei domnii s'au perindat între 1574 şi 1591. Vlăstar al neamului Basarabilor, el se trăgea, după mamă, şi din familia domnitoare moldovenească a Muşatinilor. Se socotise aşa dar îndrituit să poarte titlul de "Petru, cu mila lui Dumnezeu, Domn al Ţării Româneşti şi al Moldovei" - pe o stampă contemporană citim inscripţia "Petrus, Dei gratia Princeps Wallachiae Moldaviae",- deşi, de fapt, n'a domnit decât în Moldova. In visurile lui îndepărtate se vede dealtfel chiar rege al Poloniei, căci gărgăunii domniei, cum li se zicea, nu se aflau numai la candidaţii, ci, precum se vede, şi la domnii înscăunaţi dar lacomi de măriri mai înalte. De neliniştită şi turburată domnie avù parte bietul Vodă Petru, căci de trei ori a fost răsturnat de pe tron. De două ori i-a hărăzit pronia cerească să se poată întoarce în Iaşi ca domnitor. A treia oară însă, surghiunul i-a fost soarta, şi a murit la Bozen - sau Bolzano, cum îi spun Italienii -, în plin Tirol, unde i se mai poate vedea şi azi mormântul lângă vechia biserică a Franciscanilor.

Sub domnia lui a sosit primul călător englez pe meleagurile noastre. Era un negustor cu numele de John Newberie, care s'a pus pe drum la 8 Martie 1578 ca să cerceteze ţările din răsărit. In 1582, el a plecat dela Constantinopole spre delta Dunării, oprindu-se la Tulcea şi la Isaccea, şi intrând apoi în Moldova la Reni. Dela dânsul ne-a rămas ceeace se socoteşte a fi cea mai veche descriere în limba engleză a Ţării Moldovei. Atenţia pare să'i fi fost mai ales atrasă de frumuseţea Moldovencelor, cu portul lor pitoresc împodobit de "mari nasturi de argint" şi de "salbele de argint" ce le purtau în păr. A fost surprins şi de metodele folosite pentru pregătirea icrelor. Sosit în Iaşi, descrie curţile domneşti, împrejmuite de un zid întărit şi în ograda cărora se ridica spânzurătoarea ! Aminteşte şi de malurile molcome ale Bahluiului şi de mănăstirea Socola. Părăseşte Moldova prin Stefăneşti şi Hotin, trecând apoi peste Nistru. (1).

Al doilea călător englez prin părţile noastre a fost William Hareborne. In scrierile din vremea aceea, numele său este scris când Harborne, când Harebone, când Hareborne, dar se pare că această din urmă formă ar fi cea mai corectă. Intorcându-se din Constantinopole, el s'a oprit în Moldova la 17 Iulie 1581. (2). Ajuns la Londra, regina Elisabeta I-a, care se hotărâse să stabilească relaţii diplomatice cu Sultanul - spre a'i obţine alianţa contra casei de Habsburg - îl numeşte, la 20 Novembre 1582, "Ambasador şi Agent în părţile Turciei". Prevăzut cu scrisorile sale de acreditare, Hareborne trece a doua oară prin Moldova şi se îmbarcă pe Marea Neagră ca să se ducă să'şi ocupe postul.

Patru ani mai târziu, în Septembre 1586, ambasadorul intervine pe lângă regina Elisabeta ca să autorize acordarea unui paşaport pentru Turcia în favoarea unui concetăţean, Henty Austell. Când acesta se hotăreşte să plece la drum, Hareborne cere la Poartă ca, în calitatea ei de suzerană a principatelor române, să dispună îndată ca "Voevozii Bogdaniei (Moldovei) şi Valahiei" să dea drumeţului englez asistenţă şi ocrotire. Austell ajunge la Isaccea şi de acolo intră în Moldova, unde descoperă cu vădită bucurie că "locuitorii Bogdaniei sunt creştini, cu toate că sunt supuşi ai împărăţiei turceşti", şi îi găseşte înzestraţi cu "un

spirit de mare ospitalitate şi plini de voe bună". Austel aminteşte cu recunoştinţă de "marea bunăvoinţă" cu care a fost primit în Iaşi de Petru Vodă Schiopul şi boerii ţării. Părăseşte Moldova prin Hotin, unde admiră "micul castel înconjurat de ziduri înalte de cărămidă clădit din vechime". (3).

In 1588, ambasadorul Hareborne primeşte din partea reginei poruncă de a se duce la Iaşi ca să caute să închee cu domnitorul un acord comercial între cele două ţări. Hareborne pleacă aşa dar din Constantinopole, la 3 August 1588, şi soseşte în cetatea de scaun a Moldovei 5 Septembre următor. Petru Schiopul se afla atunci în a treia şi ultima sa domnie. Iată cum descrie solul englez călătoria sa la Iaşi (traducerea în limba română ne lipseşte însă, fireşte, de farmecul arhaic al textului original):

"Am părăsit Constantinopole la 3 August cu treizeci de persoane din suita şi familia mea. Am trecut prin Ţara Traciei, chemată azi Romania mare, apoi prin Valahia şi Moldova, ajungând la Iaşi la 5 Septembre.

Potrivit cu porunca Padişahului, am fost tratat cu multă cinste de către principele domnitor Petru, de religie ortodoxă, cu care am încheiat o învoială, potrivit căreia supuşii Majestăţii Sale care vor face comerţ în Moldova vor avea de plătit o dare de trei la sută, aceeaş la care sunt îndatoraţi proprii lui supuşi, ca şi aceia ai altor neamuri. Alătur hrisovul domnesc, ca să fie supus Majestăţii Sale."

Iată şi textul învoelii, deasemenea în traducere :

"Hrisov al lui Petru, Domnul Moldovei, hărăzit negustorilor englezi. Petru, cu mila lui Dumnezeu, Domn al Ţării Româneşti şi al Moldovei, vestim prin cele de faţă tuturor, şi fiecăruia în parte, pe care'i poate privi, sau i-ar putea privi în viitor, că am făcut învoiala de faţă cu cinstitul boer William Hareborne, Ambasador al prea-înaltei şi puternicei principese Elisabeta Doamnă, cu mila lui Dumnezeu Regină a Angliei, a Franţei şi a Irlandei, pe lângă prea puternicul şi mareţul Impărat al Turcilor: şi anume că, de acum încolo, vor fi toţi supuşii Măriei Sale slobozi după lege să se aşeze, în ţara aceasta, să'şi vază de treburi, să cumpere, să vândă, să se tocmească şi să se îndeletnicească cu toate, după obiceiurile -

negustoriei şi ale convieţuirei omeneşti în deobşte recunoscute, fără nicio împotrivire sau piedică, supunându-se doară drepturilor noastre de vamă - adică de a plăti trei galbeni pentru toate mărfurile al căror preţ este de o sută de galbeni. Poruncim, cu hrisovul acesta, ca să se urmeze cu sfinţenie şi întocmai cele ce am hotărât, şi, ca întărire am pus pecetea noastră domnească. Dat la Curtea noastră în ziua de 27 ale lunei August, în anul Domnului 1588." (4).

Textul acestei învoeli, redactat de Hareborne împreună cu sfetnicul domnitorului, Bartolomeo Bruti, Italian de origină albanez - şi care este primul tratat de comerţ încheiat de un domnitor român - a fost publicat în cartea marelui navigator englez Richard Hakluit "The principal navigations, voyages, traffiques and discoveries of the English nation made by sea or overland to the remote and farthest distant quarters of the Earth at any time within the compasse of these 1600 years", tipărită la Londra în 1599, şi citat în "Tratatele şi Convenţiunile României" date la iveală în 1874 de Mihail Mitilineu.

Rămâne o nedumerire de lămurit. Tratatul acesta de comerţ poartă data de 27 August 1588, cu toate că William Hareborne ne mărturiseşte singur că n'a sosit în Iaşi decât la 5 Septembre. Nepotrivirea datelor este doar o nepotrivire de stil, căci ambasadorul englez se servia de stilul calendaristic Gregorian, stabilit de Papa Grigore al XIII-lea cu câţiva ani înainte, în 1582, şi adoptat de întreaga Europă apuseană, pe când hrisovul lui Petru Schiopul purta data după calendarul Julian, de la care lumea ortodoxă nu se îndepărtase, şi care, în secolul al XVI-lea, era cu nouă zile în urmă. După stilul nou, convenţia fusese încheiată la 6 Septembre, a doua zi după ce ambasadorul îşi făcuse intrarea în Iaşi. Şederea lui în Moldova a fost de foarte scurtă durată, întrucât era în drum spre Polonia, de unde urma să se întoarcă în Anglia.

Prin 1592, alt negustor englez, William Aldwych, îşi făcuse drum până în Iaşi. (5). Tot cam pe atunci debarcă în Anglia şi cel dintâi Român. Era vorba de Ioan Bogdan, care se dădea drept fiu al lui Stefan cel Mare, dar care era într'adevăr nepot de fiu al marelui domnitor, maică-sa

fiind o fată de boer din Moldova. I se zicea Stefan cel Tânăr. Trăise o bucată de vreme la curtea regelui Henric al IV-lea al Franţei, iar în 1595 trecuse în Anglia, purtător al unei scrisori de recomandare a suveranului francez către regina Angliei. (6).

Incă alt călător venit din insulele britanice în Turcia şi care s'a ocupat de ţările noastre a fost Scoţianul William Lithgow, născut la Lanark cam prin 1582 şi despre care nu se găsesc prea multe amănunte biografice. Intr'o carte intitulată "The Totall Discourse of the Rar Adventures and Painefull Peregrinations of long Nineteene Years Travayles from Scotland to the most famous Kingdomes in Europe, Asia and Affrica" şi publicată în Londra abia în 1632, el povesteşte călătoria lui în Turcia, în anul 1610. (7). Descrie, între altele, pe un fost domnitor român - autorul îi zice "duce de Moldova" ("Duke of Moldavia") - pe care l'a cunoscut la ambasada Angliei din Constantinopole. Iată ce spune despre dânsul :

"Nu poate decât să'mi pară rău de pagubele pe care i le-a pricinuit lui Sir Thomas Glover, ambasadorul Angliei, Ducele de Moldova, pe care Sir Thomas l'a întreţinut şi l'a ţinut în casă timp de doi ani de zile, dându'i şi paralele de cari avea nevoe ca să'şi ţină ighemoniconul. Ducele, căruia îi spun la Constantinopole şi "principele Bogdaniei", şi-a perdut principatul, care i-a fost răpit de către sultanul Ahmet. De aceea a căutat adăpost pe lângă ambasadorii creştini. Toţi au refuzat să'l primească, numai nobilul Sir Thomas l'a luat la dânsul în casă, l'a întreţinut şi s'a luptat mult cu Padişahul şi sfatul său ca să obţină să'i se dea înapoi ţara, dar n'a izbutit. Până la urmă, luând sfârşit cei cinci ani pentru cari fusese numit la Constantinopole, ca ambasador, Sir Thomas Glover, s'a aflat că el va fi în curând înlocuit - cum a şi fost - prin Sir Paul Pinder. Auzind despre aceasta, principele moldovan a plecat disdedimineaţă din casă, şi, nici una nici două, s'a turcit chiar în aceeaş zi,.... mulţumindu-se, ca despăgubire pentru toate marile lui ducate, cu un palat şi o pensie anuală de douăsprezece mii de galbeni cât o trăi. Când am fost înştiinţaţi despre toate acestea, ambasadorul şi noi toţi am rămas înmărmuriţi şi supăraţi.... Până n'am părăsit Galata, am fost de două sau trei ori, cu ambasadorul, să'l

vedem. L'am găsit slujit de o sumedenie de Turci. M'a luat de mână cu multă prietenie, căci ne legasem mult în timpul celor două luni pe cari le-am petrecut laolaltă, în casa ambasadorului....."

Această odraslă domnească poate fi identificat cu Stefan Bogdan, cunoscut mai ales sub porecla de Stafen Surdul, fiu al lui Iancu Vodă Sasul (şi deci nepot fiu al lui Petru Rareş), care înlocuise pe Petru Schiopul ca domn al Moldovei între 1579 şi 1582. Cu toate că făcea parte din familia domnitoare a Moldovei, Stefan Surdul a izbutit să fie Domn al Munteniei timp de un an din Mai 1591 până în Iunie 1592. A mai căutat să'şi recapete coroana în 1596, cu ajutorul oştilor turceşti, comandate de de Mustafa Paşa dar acestea fiind bătute de domnitorul de atunci - Mihai Viteazul -, visul lui Stefan Surdul se prăbuşi pentru totdeauna. Nu'i mai rămânea lui Stefan Bogdan decât să pribegească prin Europa, rătăcind dela Constantinopole la Veneţia, apoi ajungând chiar la Londra, unde trebue să fi fost primul călător sosit de pe meleagurile noastre. Peste tot căuta ajutor spre a'şi recâştiga tronul, dar, pe semne, nu'l găsi nicăeri. Şederea sa în Londra, care se pare că a avut loc în anul 1607, şi unde se dădea drept "Principe al Moldovei, al Transalpinei, Marchiz de Craiova, Baron de Ianuiz" nu putea trece neobservată. Nimbul de melancolie poetică care înconjura pe pretendenţii la tron, precum şi înfăţişarea şi îmbrăcămintea lui orientale trebue să'i fi deschis multe uşi în Anglia. Se pare chiar că o vară a regelui, Arabella Stuart, se gândia să'l ia de soţ. (8). Astfel a ajuns să obţină scrisori de recomandare către ambasadorul regelui Iacob (James) I, pe lângă Sultan, Sir Thomas Glover.

După o călătorie prin Germania, Stefan Bogdan soseşte la Constantinopole , unde, după câte aflăm din descrierea lui Lithgow, se bucură de sprijinul neprecupeţit al ambasadorului Angliei pentru a recâştiga coroana Ţării Româneşti. Incercările acestea au fost însă fără folos. Şi atunci, după povestirea lui Lithgow, şi-ar fi făcut neamul de ocară vlăstarul domnesc, turcindu-se. Nu am dat de vreo dovadă istorică putând confirma faptul, totuşi mi se pare mai mult decât probabil, căci nu ar fi avut niciun motiv călătorul scoţian, care trebue să fi fost membru al ambasadei sau prieten personal cu ambasadorul, de a relata o întâmplare închipuită.

Cu atât mai mult cu cât afirmă că l'a întâlnit de mai multe ori pe fostul domn, după ce trecuse la legea musulmană. Incă un element care pare să confirme trecerea la mahomedanism a lui Stefan Bogdan este că a sfârşit prin a fi numit sandjac la Brussa, unde a şi murit în 1612. Demnităţi de felul acesta, cari coprindeau şi o răspundere administrativă, nu s'ar fi încredinţat unui "ghiaur", chiar de os domnesc fiind, ca Stefan Surdul.

In 1616, Lithgow, poate atras de descrierile pe cari i le făcuse mai înainte vreme Stefan Bogdan, a călătorit el însuş prin ţările române. A cercetat pe rând Muntenia, Moldova şi Transilvania. "Am găsit Muntenia aşa acoperită de păduri", scrie el, "încât nu este de mirare că se pot ascunde atât de lesne acolo ucigaşii şi tâlharii". Dintre toate ţinuturile româneşti, Transilvania pare să fie acela care i-a plăcut cel mai mult. Iată cum o descrie :

"Este o ţară atât de strâns înconjurată de munţi înalţi şi nestrăbătuţi, încât nu sunt decât cinci trecători prin cari se poate pătrunde acolo. De aceea este aşa de puternică şi nu poate fi cucerită. Pe coprinsul ei se află un şes mănos, lung de treizeci de mile şi larg de şase, împodobit cu şase târguri frumoase, cele de căpetenie fiind Braşovul, Alba-Iulia şi Sibiul. Coasta munţilor se ridică molcomă şi şerpuitoare până în creastă, ceeace dă ţării întrogi o privelişte largă şi plăcută. Pământul este cel mai roditor din toată Europa şi în şesul acela încolăcit de munţi creşte grâu, secară, orz, mazăre şi fasole. Pe partea de jos a dealurilor nu se văd decât vii şi sate nenumărate, iar în partea de sus a dealurilor păşuni pentru vaci, oi, capre şi cai, precum şi codrii deşi. Aşa a potrivit lucrurile firea încât fiecare parte a ţării se poate folosi de belşugul celeilalte : locuitorii din vale dau celor dela deal şi dela munte grâne , iar aceştia din urmă dau, la rândul lor, vinuri, vite, unt şi brânză, schimbând între dânşii, în felul acesta, cele de cari au trebuinţă..... Această ţară este un principat independent, supus întrucâtva autorităţii Turciei.."

Trecând hotarul Moldovei, călătorul scoţian dă iar de codrii deşi şi întunecoşi, plini de primejdii pe acele vremuri nesigure :

"Am intrat în Moldova şi mi-au eşit în cale - ca bun venit - în

margine de codru, şase ucigaşi, unguri şi moldoveni. M'au împresurat şi numai după multe rugăciuni m'au lăsat să scap cu zilele. Dar mi-au furat şaizeci de galbeni ungureşti şi toate hainele mele turceşti, lăsându-mă în pielea goală. Atâta mi-au dat înapoi : documentele, hârtiile şi peceţile..... In sfârşit, mulţumită lui Dumnezeu, am fost scăpat dimineaţa de un grup de ciobani, cari m'au îmbrăcat cu o sarică lungă de a lor şi m'au hrănit cu merindele ce aveau. Unul dintr'înşii m'a dus, cale de cinci poşte, până la proprietarul moşiei, baronul de Starhulds, un Moldovan protestant, la care am poposit timp de două săptămâni şi care, împreună cu nobilele sale rude, m'au covârşit cu bunătăţile lor, aşa încât m'am simţit mai mult decât despăgubit de perderile ce suferisem. Ei nu m'au lăsat însă din pricina cruzimei turcilor faţă de străini, să purced mai departe în acea ţară, care de curând fusese răpită unui principe creştin pe care avusesem prilejul să'l cunosc mai de aproape în casa lui Sir Thomas Glover, ambasador la Constantinopole. N'am avut încotro şi am urmat sfatul cinstitului boer, mulţumind'i cum se cuvenea pentru toată prietenia ce'mi arătase, iar el mi-a dat o călăuză care m'a dus, vreme de două zile, printr'o parte a Podoliei spre ţara de miazănoapte a Poloniei".(9).

Este o icoană cam îngrozitoare a acelor timpuri îndepărtate, care ne împrospătează în minte versurile lui Iosif :

"Să te miri, să te cutremuri
De ce-a fost pe acele vremuri."

Prin aceste povestiri de călătorii făcute în ţările noastre de către Englezi şi Scoţieni de pe la sfârşitul secolului al XVI-lea şi începutul secolului al XVII-lea, ca şi prin prezenţa în diferitele capitale europene, inclusiv Londra, a unor pretendenţi la tronurile Moldovei şi Munteniei, au ajuns locuitorii insulelor britanice să cunoască - dacă nu neamul românesc - cel puţin toponimia românească.

O urmă se poate găsi, de pildă, în comedia lui Ben Jonson intitulată "Epicoene or the Silent Women" (Epicoene sau Femeia tăcută), care a fost jucată la Londra în anul 1609. In scena I-a din actul al V-lea, următorul schimb de cuvinte are loc între cavalerul Amorous - La Foole şi

prietenul său Clerimont +> :

"Clerimont : Ce de lume !
La Foole : Da. Nomentack când era aci, şi principele Moldovei şi ibovnica sa doamna Epicoene."

In comedia scrisă de Beaumont şi Fletcher în 1611, cu titlul "The Knight of the Burning Pestle", scena II-a a actului V se petrece "Intr'o sală, la curtea regelui Moldovei". Pompiona, fiica "regelui" Moldovei, urează bun sosit oaspelui ei Ralph, cu următoarele cuvinte ++> :

"Bun sosit, cavalere, la curtea tatălui meu,
Regele Moldovei, şi a mea, care sunt scumpa sa
Fiică, Pompiona."

"Regele Moldovei", ca şi "Principele Moldovei" din aceste piese de teatru sunt, de bună seamă, reminiscenţe ale şederii în Londra a lui Stefan Bogdan Vodă cel Surd, a cărui amintire tot mai dăinuia pe malurile Tamizei.

Treptat cu o mai amănunţită cunoaştere a geografiei răsăritului european, se găsesc şi alte urme toponimice ale ţinuturilor locuite de Români. In drama sa "Pericles", scrisă în 1608, Shakespeare menţionează Transilvania, fără niciun motiv, afară poate de plăcerea de a folosi numele unei regiuni îndepărtate. Găsim într'adevăr, în scena II-a a actului IV, versul :

"The poor Transylvanian is dead, that lay with
the little baggage"

deşi nu ni se spune de ce transilvăneancă este vorba.

Desigur că Englezii de la sfârşitul secolului al XVI-lea şi din primii ani ai secolului următor nu ştiau aproape nimic despre ţările noastre.

+> = Clerimont : How maps of persons !
La-Foole : Yes, Sir, of Nomentack when he was here, and of the prince of Moldavia, and his mistress, mistress Epicoene."

++> = "Welcome, Sir Knight, unto my father's court,
King of Moldavia, unto me, Pompiona,
His daughter dear !"

. . .

Pasagiile de mai sus dovedesc însă că oamenii mai învăţaţi din îndepărtata Anglie aflaseră de existenţa lor şi îşi dădeau seama de regiunea geografică în care erau aşezate.

Aceasta cât priveşte cunoaşterea Românilor de către Englezii dela întorsătura secolului al XVII-lea. Cât despre cunoaşterea Englezilor din aceeaş vreme de către Români, din timpuri mai nouă, ne vom mărgini la partea literară. Au trecut două secole până să cunoască înaintaşii noştri opera scriitorilor englezi din marea epocă elisabetană. Nicio trupă teatrală engleză nu se dusese aşa departe în răsăritul european. Singurul Englez care se suise pe o scenă în România - un anume Chapman, venit pe la noi în 1850 - era acrobat de meserie. Este greu deci să'l putem privi ca un reprezentant al artei dramatice engleze! Românii nu au cunoscut astfel, la început, pe Shakespeare decât prin "Lettres Philosophiques" ale lui Voltaire şi prin traducerea sa - s'ar putea mai de grabă spune parafraza sa - a dramei "Juliu Cezar." Versiunea aceasta franceză a lui "Julius Caesar" a fost chiar jucată în Iaşi de tineri boeri moldoveni, îndrăgostiţi de cultura apuseană.

Incolo, traducerea şi reprezentarea dramelor shakespeariene a înaintat destul de încet într'o ţară aproape exclusiv atrasă, multă vreme de literatura franceză. Intr'o lucrare publicată de Marcu Beza la Londra, acum un pătrar de secol, el ne dă amănunte interesante asupra treptatei pătrunderi a lui Shakespeare pe scena română. Aminteşte astfel cum "Foaia pentru minte" se ridicase în potriva traducerilor lui Shakespeare, pe care'l găsea un autor nepotrivit pentru ridicarea nivelului cultural şi moral al publicului. Mai târziu însă, în 1844, apare o traducere a lui "Iuliu Cezar" din limba franceză - prima traducere din Shakespeare tipărită în ţară - spiritul "revoluţionar" al dramei potrivindu-se cu framântările din ajunul lui 1848. Le-a venit rândul apoi lui "Romeo şi Julietta" şi lui "Othello", traduse de Toma Bagdat şi publicate în 1848, cu o prefaţă în care se explica rostul lucrărei prin grija părintească a traducătorului de a feri pe cititori de primejdiile ce le pot pricinui ambiţia, dragostea pătimaşă şi prea marea încredere în femei.

Hamlet a fost prima dramă shakespeariană reprezentată efectiv pe o

scenă românească. Prima reprezentare a avut loc la Teatrul Naţional din Bucureşti, în seara de 2 Octombrie 1884. Textul fusese adaptat în româneşte de marele nostru actor Grigore Manolescu (1837-1893), după traducerea franceză a lui Montague şi Letourneur. Manolescu însuş juca rolul lui Hamlet şi cu atâta succes încât i s'a cerut să dea o reprezentaţie şi la Viena. "Reprezentarea lui Hamlet la Teatrul Naţional este un triumpf care înseamnă un mare pas înainte în desvoltarea artei noastre dramatice",scria presa bucureşteană. După moartea timpurie a lui Manolescu la Paris,în 1893, i s'a ridicat un monument în grădina Ateneului dela Bucureşti,în care este înfăţişat în rolul său de căpetenie, Hamlet.

Cea dintâi traducere din originalul în limba engleză direct în limba română a fost aceea a lui Macbeth, în 1864, datorită lui Petre P. Carp, care, după cum se ştie, a fost nu numai un mare bărbat de Stat, dar şi un literat de valoare şi ctitor al "Junimei". A doua traducere direct după original tot lui Petre P. Carp i se datoreşte : este vorba de Othello, apărută în 1868. Amândouă traducerile sunt făcute într'o românească frumoasă şi curgătoare.

Alte versiuni nouă ale lui Romeo şi Julietta şi Iuliu Cezar, ca şi traducerea dramelor Richard III, Negustorul din Veneţia, Regele John şi Anton şi Cleopatra au fost făcute, între 1882 şi 1896, de către Dimitrie şi Scarlat Ghica, fii ai lui Ion Ghica, cari fuseseră crescuţi în Anglia pe când ilustrul lor părinte ocupa acolo demnitatea de Ministru al României.

Au mai urmat alte traduceri de către literaţi cunoscuţi de ai noştri: Visul unei Nopţi de Vară, de George P. Sterian, în 1893, cu prilejul căsătoriei Principelui Moştenitor Ferdinand cu principesa Maria, din casa regală britanică. Visul unei Nopţi de Vară a mai fost tradus şi de marele nostru poet Stefan O. Iosif în 1913, iar mai târziu încă, în 1921, de către George Topîrceanu.

Apoi: Femeia îndărătnică, tradusă în 1896 de Haralamb G. Lecca,altă traducere a lui Hamlet, în 1905, a lui Adolf Stern, noui traduceri a lui Romeo şi Julieta, în 1907, de Haralamb G. Lecca, şi în 1922 de Mihail Dragomirescu, Regele Lear tradus, în 1910, de Margareta Miller-Verghi

şi, mai târziu de Ludovic Dauş. Macbeth a mai fost tradus, după Carp, de Constantin Stefănescu, de Adolf Stern şi de V. Demetrius. Iuliu Cezar, de Adolf Stern, şi de I. Constantinescu. Adolf Stern a mai dat traduceri după Cum vă place, Nevestele Vesele dela Windsor, Multă gălăgie degeaba, şi Măsură pentru măsură. Henry Marcus a tradus Sonetele lui Shakespeare.

Şi Nicolae Iorga a tradus din Shakespeare, subliniind influenţa ce a avut'o asupra literaturilor romanice. (10). In literatura română este neîndoios că marele scriitor a lăsat urme adânci.

Astfel, Mihail Eminescu era un profund cunoscător al lui Shakespeare şi îşi propunea să traducă unele din dramele sale. Moartea sa prematură l'a împedecat să aducă la îndeplinire această dorinţă a sa. Dealtfel, Regele Lear este la baza poemei sale "Impărat şi Proletar" :

"Ii pare că prin aer în noaptea înstelată,
Călcând pe vârf de codri,pe-al apelor măriri,
Trecea cu barba albă - pe fruntea'ntunecată
Cununa cea de pae îi atârna uscată -
Moşneagul Rege Lear."

Indoelile şi filozofia desamăgită a lui Hamlet este adesea oglindită în poezia lui Eminescu, mai ales în nemuritoarele versuri din "Mortua Est" :

"Ş'apoi cine ştie... de este mai bine :
A fi sau a nu fi ? ... Dar ştie oricine,
Că ceeace nu e, nu simte dureri -
Şi multe dureri-s, puţine plăceri.

A fi? Nebunie şi tristă şi goală,
Urechea te minte şi ochiul te'nşală,
Ce-un secol ne zice, ceilalţi o dezic.-
Decât un vis sarbăd, mai bine nimic.

In 1867, Titu Maiorescu, în studiul său "O cercetare critică asupra poeziei române", îl dădea pe Shakespeare drept "modelul cel mai perfect pentru tot ce va fi chemat vreodată imaginaţie poetică", iar opera sa o considera ca fiind o pildă a artei pentru artă, adică a artei lipsite de orice prejudecată lumească şi care poate ridica sufletul omenesc în sferele cele mai înalte, fără a ţine seama de poruncile unei morale prea strâmte. Intr'adevăr, scria Maiorescu, "ce tendinţă de morală practică

este în Othello, de pildă? El este gelos şi, în gelozia lui, o sugrumă pe Desdemona. Ce păcat mare a comis Desdemona ca să fie lovită atât de crud? Care este răsplata nevinovăţiei ei ? Ofelia iubeşte pe Hamlet. Este oare vreun rău în aceasta? Ea înebuneşte cu toate acestea, şi plină de emoţie este scena în care se arată nebunia ei. Unde găsim noi aci o lecţie de morală ? Falstaff este un golan caraghios care râde întruna şi ne face şi pe noi să râdem, cu glumele sale neruşinate. Cine a condamnat vreodată pe Shakespeare ?" (11).

Studii despre marele dramaturg englez au mai fost scrise de către Caragiale, Ion Botez, Marcu Beza, Mihail Dragomirescu, Petru Grimm şi Nicolae Mişu, fostul nostru ministru la Londra, apoi ministru de externe.

Până la năvălirea trupelor ruseşti în ţară şi la înscăunarea de către ele a regimului comunist, dramele şi comediile lui Shakespeare făceau parte din repertoriul tuturor teatrelor noastre mari din capitală şi din provincie. La Teatrul Naţional din Bucureşti ele erau reprezentate în decoruri fastuoase şi erau jucate de cei mai mari actori ai noştri. După cifrele adunate de Beza, se pare că numai la Teatrul Naţional - prima noastră scenă - s'au dat 850 reprezentaţii a pieselor lui Shakespeare în intervalul dintre 1884 şi 1931. (12).

O dovadă mai mult a acestei unităţi culturale şi spirituale a Europei, care nu cunoaşte cortină de fer ci se manifestă pe tot continentul.

\- - -

IZVOARELE BIBLIOGRAFICE

1) - Purchas his pilgrims, 1625, cap. IV, pag. 1420; Marcu Beza în "English Historical Review", XXXII, pp. 278-279; Iorga, A history of Anglo-Roumanian relations, "Societatea Anglo-Română", Buc., 1931,pp.7-8.

2) - Unii autori susţin că Hareborne ar mai fi fost în Moldova încă în 1579, dar nu este nicio dovadă concretă despre aceasta.

3) - Richard Hakluyt, The principal navigations,voyages,traffiques and discoveries of the English nation made by sea or overland to the

remote and farthest distant quarters of the Earth at any time within the compasse of these 1600 years. Londra, 1599, vol. II, pp. 196-198. Documentele Hurmuzaki, XI, pp. 194-195, No. CCCXX. Iorga, Actes et fragments, I. pp. 37-39, şi Anglo- Roumanian Relations, pp. 8-9.

4) - Hakluyt, o.c., II, pp. 289-290 (ediţia nouă: Londra, Dent, 1907, vol. III, pp. 368-370). Doc. Hurmuzaki, III, partea I, p. 108, No. CXIV, p. 122, No. CVII. Iorga, op.cit., pp. 10-11.

5) - Ibidem, p. 13.

6) - Barbier de Xivray, Lettres missives de Henri IV, pp. 430-431. Hurmuzaki, Supliment I, partea I, pp. 107-108. Iorga, o.c., pp. 17-19.

7) - Londra, Okes, 1632 (scurte dări de seamă anterioare ale călătoriilor sale în 1614 şi 1616), IV, p. 140-141. Ediţie nouă: Glasgow, Maclehose and Sons, 1906, pag. 126.

8) - Doc. Hurmuzaki, partea II, p. 209. Iorga, o.c., p. 19.

9) - Lithgow, o.c., pp. 364-366 (ediţia princeps : IX, pp. 416-418). Volumul conţine o gravură reprezentând pe autor scăpat de un cioban moldovean la pag. 364 (în ediţia princeps la pag. 416).

10) - Iorga, History of Romance Literature, 1929, II, pp. 302 - 422. Alte traduceri mai târzii au fost făcute de Dragoş Protopopescu, Haig Acterian, Ion Ciorănescu (Macbeth) etc.

11) - Titu Maiorescu, Critice, 1885.

12) - King Lear de 99 ori, Macbeth 89, Negustorul din Veneţia 80, Cum vă place 78, Visul unei nopţi de vară 77, Romeo şi Julieta 46, Nevestele vesele dela Windsor 38, Multă gălăgie degeaba 37, Othello 32, Măsură pentru măsură 26, A douăsprezecea noapte 25 etc. Aceste date sunt culese din Marcu Beza, Shakespeare in Roumania, Londra, Dent, 1931.

= = =
=
.

RICORDANDO ARON C O T R U Ş

di GINO L U P I

Voglio rievocare l'amico Cotruş quale lo conobbi a Milano nel lontano 1929 : forte, attivissimo entusiasta, profondamente buono, di una bontà, direi, comunicativa. Dopo aver studiato sui libri e nei luoghi le lingue e le letterature dei principali popoli d'Europa, stavo dirigendo allora la mia attività alle lingue orientali e in modo particolare mi attirava il meraviglioso mondo persiano con la sua storia politica e culturale e con la sua letteratura. - Cotruş seppe dal consolato romeno di Milano che mi ero occupato anche del suo paese, attraversandolo nei miei viaggi diretti in oriente, e volle conoscermi. Non mi lasciò più : divenimmo amici, mi comunicò il suo entusiastico amore per la Romania, mi preparò un'ampia visita alla sua patria, studiando minutamente il percorso e dandomi molte lettere di presentazione per scrittori ed autorità locali, mi spinse a scrivere articoli linguistici e letterari.

Addio Persia e lontano oriente ! Fui tutto preso dal calore comunicativo dell'amico romeno e, per mezzo suo, dalla catena di editori e scrittori che facevano a gara a inviarmi i libri e le riviste. La Romania divenne la mia seconda patria e ad essa dedicai, con la passione che Cotruş mi aveva ispirato, gran parte della mia attività nell'età migliore. P o i venne la guerra e il dopo guerra. Cotruş rimase in Spagna ed io potei vederlo ancora, durante un suo veloce ritorno, a casa mia, invecchiato ed abbattuto dagli avvenimenti, strappato dal suo paese che amava tanto e a cui aveva dedicato tutta la sua opera di poeta e di diplomatico. Dalla Spagna e dall'America, suo ultimo rifugio, mi scriveva con quella sua caratteristica calligrafia parole affetuose e mi faceva ancora inviare riviste e libri perchè non voleva che dimenticassi il suo paese. Poi venne la notizia dolorosa della sua fine, comunicatami da un comune giovane amico con parole desolate e con la tristezza di chi ha accompagnato alla ultima dimora un caro Maestro.

Con la scomparsa di Cotruş spariscono un ingegno e un cuore, ma ci rimangono le opere del poeta che sono talmente connaturate con la Romania, o meglio con la Transilvania che rimarranno vive finchè batterà un cuore romeno.

Come tutti i giovani, all'inizio della sua attività Cotruş vide il mondo poetico attraverso la sua personalità sincera, impetuosa, ricca di forze tendenti al cielo come gli alberi e le montagne, aperta ad una ottimistica bontà pronta a lottare, a vincere e a vincersi come un pioniere in

una terra inesplorata. Ma non per sè stesso soltanto vuole armarsi contro le tempeste della vita, bensi per porgere la mano al prossimo che soffre. Risolto il problema dell'irredentismo transilvano, lo tormenta quello della condizione degli umili, oppressi dai vecchi e dai nuovi padroni. Col suo senso innato di generosa umanità, primo fra gli scrittori del suo paese, interpreta la sofferenza del minatore (espressione del lavoro duro mal ricompensato) che consuma la vigoria naturale della razza nell'estrazione dell'oro che servirà alla corruzione della città. - Dai versi forti ed aspri di Cotruş, che continuano l'opera di Goga, si levano, come dal piedestallo di un monumento, scolpite con un profondo senso di umanità, in scorci arditi, le figure di Pătru Opincă, ţăran fără ţărână, e del minatore Ciura, spinto dalla miseria al suicidio.

La nota sociale, che nel poeta transilvano è strettamente unita alla nota nazionale, diventa alta poesia nelle più forti e concise espressioni di rivolta e gli ispira l'esaltazione del contadino martire Horia e di Eminescu, poeta eroe del pensiero, che soffre per dare alla patria una gloria immortale.

A poco a poco, allontanandosi dalla giovinezza, Cotruş dimentica sè stesso per divenire soltanto la voce della Romania e per compiere la missione di essere l'uomo severo e solare, pronto a sfidare il mondo intero per il suo popolo. La forma personale della sua poesia, che esclude la dolcezza, la grazia delle immagini, scegliendo vocaboli duri e aspri, voci onomatopeiche sonore, ritmi brevi e spezzati, rime piene anche interne, ripetizioni di parole e frasi battenti come il ritmo di un martello, acquista ora un tono quasi profetico, con figurazioni ed immagini grandiose, di una grandiosità direi primitiva.

Fattosi rapsodo della nazione, ne interpreta le origini e la missione al di là dello spazio e del tempo. Poi sopravvengono le tristi vicende belliche, l'esilio, che non chiudono, ma allargano il suo orizzonte poetico e gli fanno penetrare con non comune, abile intuito non soltanto la lingua, ma lo spirito della nazione spagnola che lo ospita ed egli diventa il poeta della latinità.

Ma la vita è stata ed è troppo dura, la realtà prossima troppo triste e la anima del poeta a poco a poco tenda a spogliarsi delle scorie terrestri con una aspirazione al sublime, di là dalle pene e dal peso delle vicissitudini umane. La poesia di Cotruş si fa lirica e ricca di una vena di profonda "Humanitas" nella ricerca della pace dello spirito.

Quella pace che soltanto ora veramente gode :

sit tibi terra levis, amice carissime!

et in perpetuum ave atque vale !

- - -

DAS BAUOPFER ALS BALLADENMOTIV IN SÜDOSTEUROPA

von Hans D I P L I C H

Die Gastarbeiter und Touristen rücken neuerdings Land und Leute aus dem Südosten wieder mehr in unser Blickfeld. In der deutschen Industrie finden seit einigen Jahren viele südosteuropäische Arbeiter und deren Familien ihren Lebensunterhalt. Von Jahr zu Jahr steigt auch die Zahl der Touristen, die ihre Ferien auf dem Balkan verbringen. Die Kontakte mehren sich, und man ist hier und dort bestrebt, sich in friedlichem Einvernehmen und gegenseitigem Verständnis zu begegnen. Hierzu möchte auch der Vortrag über ein südostliches Balladenmotiv beitragen. Anhand von drei Beispielen aus der Volksdichtung der Ungarn, Serben und Rumänen möchten wir charakteristische Eigenheiten und Lebensauffassungen der drei Völker anleuchten, um das Wesen jener Nationen verstehen und lieben zu lernen.

. . .

Was versteht man unter einem Bauopfer ?

Am 2. Feber 1966 war in der Stuttgarter Zeitung zu lesen: „Bauopfer unter dem Rathaus. Beim Renovieren des Tübinger Rathauses ist ein altes Gewölbe entdeckt worden, in dessen Mauerspalte man ein Skelett und eine alte Münze fand. Man nimmt an, dass es sich um das Skelett eines Schafes handelt, das vermutlich als B a u o p f e r eingemauert worden war. Mit Hilfe der stark oxydierten Münze ist es vielleicht möglich, dieses Bauopfer zu datieren."

Aus dieser Zeitungsnotiz erfahren wir zwar nicht,was man unter einem Bauopfer versteht, aber es wird ganz selbstverständlich vorausgesetzt, dass der Leser den Begriff kennt und mit dem Brauchtum um das Bauopfer vertraut ist. Ihm liegt der Glaube zugrunde, wonach ein grosses, die Zeiten überdauerndes Bauwerk erst dann entstahen kann, wenn ein entsprechendes Opfer gebracht wird. Dieser Glaube ist uralt und wurzelt in der heidnischen Vorstellung, dass böse, abträglich-feindliche Mächte durch Menschen-Opfer versöhnt werden. Wird das Opfer angenommen, dann wandelt sich die feindliche Kraft in eine freundliche,helfende, unter deren Schutz das Werk des Menschen fortbesteht und gedeiht. Die volkskundlichen Bestände aller europäischen Völker weisen legendäre und sagenhafte Stoffe auf, in denen das Menschenopfer eine gewisse Rolle spielt. Was den Forschern jedoch auffallen musste ist die Tatsache, dass sowohl in Westeuropa (in Spanien, Frankreich und Deutschland) wie auch im Osten (in der Ukraine und in Russland) bloss Prosatexte das Motiv des Bauopfers aufweisen. In der deutschen Literatur hat Theodor Storm das Bauopfermotiv in die Novelle "Der Schimmelreiter" verwoben; um die Jahrhundertwende dichtete Lulu von Strauss und Torney die Ballade "Hertje von Horsbüll", auch diesem Gedicht liegt das gleiche Motiv zugrunde.

Zu einer reichen dichterischen Gestaltung haben sich nachweislich nur die Völker Südosteuropas bereit gefunden.

Als erstes Volk werden die Griechen genannt. Verschiedene Varianten der griechischen Ballade beziehen sich auf den Brückenbau von *Arta*. Fünfundvierzig Meister und sechzig Gesellen arbeiten drei Jahre vergeblich. Sie hören die Stimme eines *stihion*, eines Geistes, der ihnen rät, die Frau des ersten Meisters einzumauern. Durch diesen Hinweis auf das Opfer fallen wichtige dichterische Spannungsmomente aus, wie wir sogleich an Gegenbeispielen erkennen werden. Der Meister schickt eine Nachtigal als Botin zu seiner Frau; er fordert sie auf, ihre Ankunft auf unbestimmte Zeit hinauszuschieben.

Aber die Botin versteht den Auftrag falsch und sagt der Meisterin : Steh auf und komme rasch zur Brücke! Die Gattin fragt den Meister warum er trauert. Um sie hinunter in das Fundament zu locken, antwortet er, sein goldener Ring sei hinunter gefallen. Und als sie sich anschickt den Ring zu suchen, tragen die Maurer Steine herbei, wälzen sie über das unglückliche (betrogene!) Opfer und mauern es ein. Die Frau beklagt ihr eigenes und ihrer Schwestern Los, denn auch sie sind sonderbarerweise nach dem gleichen Schicksalsspruch eingemauert worden. Die Klagen enden mit einem Fluch : So wie sie selbst jetzt zittert, möge die Brücke immer beben. In Gedanken an den Bruder, der vielleicht einmal über die Brücke gehen wird, nimmt sie jedoch den Fluch wieder zurück. - So weit die griechische Ballade. Ihr verwandt sind die <u>aromunischen</u> und <u>albanischen</u> Varianten. Diese Gruppe entbehrt einen weiteren Horizont, die dichterische Phantasie bewegt sich in anspruchlosen Formen und Kombinationen, die gröblich-primitive Übertölpelung des Opfers lässt keinerlei differenzierte Gemütsregungen aufkommen.

Die zweite Gruppe bilden die <u>bulgarischen</u> und die <u>serbischen</u> Varianten. Sie stehen motivisch der rumänischen Ballade nahe, ohne freilich den gleichen Grundcharakter aufzuweisen. Sowohl die bulgarischen als auch die serbischen Varianten werden gekennzeichnet durch eine allen gemeinsame Eigenschaft : ihr tragender Grund ist das Schicksal der Frau.

Während die ungarische Variante iherer kargen, sparsamen Ausdrucksmittel wegen hier zunächst unberührt bleibt, müssen wir auf die straffe Komposition, die dramatische Linienführung und auf das zarte lyrische Element der rumänischen Ballade aufmerksam machen. Das Schicksal des Meisters steht vom Anfang bis ans Ende zur Frage. Manol ist ein vollendeter Baumeister, er lebt ausschliesslich seinem Werk, und darum muss er den tragischen Tod eines Mannes sterben, der Familie und irdisches Glück dem künstlerischen Schöpfertum hingeopfert hat.

Wir lesen nun der Reihe nach die ungarische, die serbische und zuletzt die rumänische Variante.

MAURER KLEMENS

Aus dem Ungarischen übertragen
von Hedwig L Ü D E K E .-

Einst des Weges zogen weit ins Land zwölf Maurer,
Gingen immer.... gingen.... bis zur Festung Deva,
Sollten dort die hohe stolze Burg erbauen;
Doch was tags sie bauten, stürzte nachts zusammen,
Maurer Klemens endlich stellte dies Gesetz auf:
Welche Frau als Erste ihnen Essen brächte,
Mittagbrot im Korbe,
Sollte zwischen Steinen eingemauert werden,
Sollt' verbrannt im Mauerwerk der stolzen Feste werden:
So nur würd' es ihnen endlich denn gelingen,
Aufzubau'n die hohe stolze Burg von Deva.

Sieh! Da schritt heran das junge Weib des Klemens,
Auf dem Haupt den Korb trug sie, das Mittagsbrot
Und im Arm ihr Kindlein, rund und wangenrot.
Voll Entsetzen sieht sie Klemens, der Gefährte:
"Gott, mein Gott! o lass vor ihr erstehen
Wilde Tiere, dass sie heimwärts flüchte!"
Ach! umsonst sein Flehen,
Gott, der Herr, erhörte nicht die Bitte,
Näher kam sein Weib mit jedem Schritte.
„Gott, mein Gott! o lass vor ihr erstehen
Schwarze Wetterwolken, lass es Steine hageln,
Dass den Weg sie aufgibt!"
Ach, umsonst sein Flehen.-
Gott, der Herr, erhörte nicht die Bitte,
Näher kam sein Weib mit jedem Schritte.

„Guten Tag, ihr Zwölfe!... Guten Tag, ihr Maurer!...
- - Lieber Gott, was habt ihr? - lasst mich dreimal grüssen
Und nicht einmal,nein, nicht einmal gebt ihr Antwort."
„Ach! wir würden schon, wir würden Antwort geben,
Kämst du Arme nicht hierher zu deinem Tode;
Sieh, dein eigner Gatte stellte dies Gesetz auf:
Welche Frau als Erste uns das Essen brächte,
Mittagbrot im Korbe,
Sollte zwischen Steinen eingemauert werden,

Sollt' verbrannt im Mauerwerk der stolzen Feste werden.
So nur kann es endlich uns gelingen,
Auf dem Hügel aufzubau'n die Burg von Deva."
„Tu es denn, und komme was da muss,
Ward das Leben dir mit mir zum Überdruss!"

... Als den Korb sie ihr vom Haupt genommen haben
Und aus ihrem Arm den kleinen Knaben,
Dachte sie, es sei ein Scherz des Gatten....
... Als sie bis zum Knie gemauert hatten,
Dacht' sie, Narrheit sei es von dem Gatten...
Erst als bis zur Brust sie eingemauert war,
Wurde ihr die grause Wahrheit klar.
-„Weine nicht, mein Söhnlein!
Noch gibt's gute Frauen hier auf Erden,
Die die Brust dir gerne reichen werden,
Noch gibt's gute Kinder, die dich wiegen,
Und die Vöglein, die von Ast zu Aste fliegen,
Werden Schlummerlieder für dich singen."

... Weiter bauten sie die hohe Burg von Deva;
- Was bei Tag sie bauten blieb bei Nacht bestehen,
Was bei Nacht sie bauten, blieb bestehn am Tage.
... Hoch empor, hoch empor wuchs die Burg von Deva.
Eingebaut in ihre Mauern aber
Hatten sie des Klemens Lebensfreude
Und sein Glück auf Erden,
Ging nicht aus dem Haus mehr, sehen wollt er keinen,
Nachts trieb ihn vom Lager seines Kindes Weinen.

--- : ---

DIE AUFMAUERUNG SKUTARIS

Aus dem Serbischen von
Jakob GRIMM

Burgten Burg drei Brüder eines Leibes,
Drei Gebrüder, drei Marljawtschewitsche :
Einer war der König Wukaschine,
Andrer war der Woiwoda Ugljescha,
Dritter war der Marljawtschewitsch Gojko.
Burgten Burg Skadar an der Bojana,
Burgten Burg drei ganze volle Jahre,
Schon drei Jahre mit dreihundert Meistern.
Nicht vermochten sie den Grund zu legen,
Noch viel minder zu erbaun die Feste:

Was bei Tag die Meister aufgemauert,
Alles das riss um bei Nacht die Wila.
Als das vierte Jahr begonnen hatte,
Rief hernieder Wila vom Gebirge :
„Mühe dich nicht, König Wukaschine,
Mühe dich nicht und dein Geld nicht schwende!
Nicht vermagst du, König, Grund zu legen,
Noch viel minder zu erbaun die Feste,
Bis gefunden du zwei gleiche Namen,
Aufgefunden hast Stojan und Stoja,
Beid einander Bruder sich und Schwester:
Diese mauert in den Grund des Turmes,
So wird haften, König, dir der Grundwall,
So vermagst du aufzubaun die Feste."

Das vernommen Wukaschin, der König,
Rief er seinen Diener Desimiren :
„Desimire, Kind, mein vielgeliebtes,
Warst seither mein vielgetreuer Diener,
Sollst fortan mir vielgeliebtes Kind sein;
Spanne, Sohn, die Pferde in den Wagen,
Nimm des Geldes mit sechs schwere Lasten,
Zeuch, mein Sohn, aus in die weisse Welt hin,
Aufzusuchen zwei geleiche Namen,
Suche, Sohn, die Stoja und den Stojan,
Beid einander Bruder sich und Schwester,
Raube oder kaufe sie mit Gelde,
Bringe sie nach Skadar zur Bojana,
Dass wir in des Turmes Grund sie mauern,
Dass uns steh und hafte dann der Grundwall
Und wir mögen auferbaun die Feste."

Desimir, der Diener, das gehöret,
Spannet er die Pferde in den Wagen,
Zu sich nahm sechs schwere Lasten Geldes.
Zog der Diener in die weisse Welt aus,
Ging und suchte nach zwei gleichen Namen,
Sucheteden Stojan und die Stoja,
Suchete drei ganze volle Jahre,
Aber fand nicht die zwei gleichen Namen,
Fand nicht weder Stoja noch den Stojan,
Kahrte gen Skadar an der Bojana,
Führend heim die Pferde samt dem Wagen,
Gab dem König die sechs Lasten Geldes:

"Hier sind, König, Pferde samt dem Wagen
Hier sind auch sechs Lasten deines Geldes,
Nimmer fand ich die zwei gleichen Namen,
Fand nicht weder Stoja noch den Stojan."

Dies vernommen Wukaschin, der König,
Schrie er zu des Baues Meister Rada,
Rada schrie zu den dreihundert Meistern :

„Baut Skutari auf an der Bojana,
Baut der König, reisset um die Wila,
Leidet Wila nicht den Grund zu legen,
Noch viel minder zu erbaun die Feste."

Und vom Berge nieder rief die Wila :
„Hörest du mich? König Wukaschine !
Mühe dich nicht, noch dein Geld verschwende,
Nicht vermagst du, König, Grund zu legen,
Noch viel minder zu erbaun die Feste ;
Doch ihr seid drei Brüder eines Leibes,
Eine treue Gattin jeder habend :
Wessen morgen zur Bojana gehet
Und den Meistern träget hin die Mahlzeit,
Diese in den Grund des Turmes mauert,
So wird haften, König, dir der Grundwall,
So vermöget ihr die Burg zu burgen."

Das vernommen Wukaschin, der König,
Rief er zu sich seine Leibesbrüder :
„Höret mich, ihr vielgeliebten Brüder,
Dieses schreit die Wila vom Gebirge :
Nimmer fruchtet, dass wir Geld verschwenden,
Leidet Wila nicht den Grund zu legen,
Noch viel minder zu erbaun die Feste ;
Doch wir seien hier drei Leibesbrüder,
Jeder habend seine treue Gattin :
Wessen morgen zur Bojana gehe
Und den Meistern hin die Mahlzeit trage,
Sie gemauert in den Grund des Turmes,
Werde haften uns des Baues Burgwall,
Werden wir die Feste auferbauen.
Leistet, Brüder, göttlich heilge Treue,
Dass es keiner melde seiner Gattin,
Sondern wir das Schicksal lassen walten,
Welche morgen zur Bojana gehe!" -
Und sie gaben drauf sich heilge Treue,
Dass es keiner melde seiner Gattin.

Als nunmehr die kühle Nacht hereinbrach,
Kehrten ein sie zu den weissen Höfen,
Abendassen köstlich Abendessen,
Jeder ging zur Gattin in die Kammer.
Aber sieh da jetzt das grosse Wunder,
Wukaschin der König brach die Treue,
Und der erste sprach er zu der Gattin :
„Wahre dich, o meine treue Gattin,
Dass du gehest morgen zur Bojana
Und die Mahlzeit tragest hin den Meistern,
Denn du müsstest büssen mit dem Leben,
In den Turmgrund würdest du vermauert."

Auch Ugljescha hat den Eid gebrochen,
Sprach desgleichen zu der treuen Gattin:
„Nicht dich selbst verderbe, liebe Gattin,
Geh mir morgen nicht zu der Bojana,
Trag den Meistern nicht hinaus die Mahlzeit,
Würdest kommen um dein junges Leben,
Eingemauert werden in den Grundwall."
Doch nicht Gojko hat den Eid gebrochen
Und der lieben Gattin nichts gesaget.

Morgens früh, sobald der Tag geleuchtet,
Standen auf die drei Marljawtschewitsche,
Gingen nach der Feste zur Bojana.
Als genahet Zeit des Mittagmahles,
War des Tragens Reihe an der Kön'gin;
Zu der Schwägrin ist sie hingegangen,
Zu der Schwägerin, Ugljeschas Gattin :
„Höre mich, o meine liebe Schwägrin,
Unverhofft hat Kopfweh mich befallen,
Bleib gesund,ich kan es nicht aushalten."
Des Ugljescha Gattin ihr versetzte :
„Königin, o meine liebe Schwägrin,
Unverhofft hat Handweh mich ergriffen,
Bleib gesund, ich kan es nicht asuhalten;
Aber geh du,sags der jüngsten Schwägrin."
Und sie ging zur Schwägerin, der jüngsten :
„Schwägerin, o junge Frau des Gojko,
Hat auf einmal Kopfweh mich befallen,
Bleib gesund,ich kann es nicht aushalten,
Trage du den Meistern hin die Mahlzeit!"
Gojkos junge Frau gab diese Antwort :
„Höre mich, Frau Kön'gin, liebe Mutter,
Nie so gerne stünd ich dir zu Willen,
Ungebadet ist mir noch mein Knäblein,
Unbegossen liegt mir noch die Leinwand!"
Nochmals drauf die Kön'gin zu ihr sagte :
„Geh nur hin, o vielgeliebte Schwägrin,
Trag die Mittagsmahlzeit hin den Meistern,
Will dir deine Leinwand schon begiessen,
Und die Schwägrin wird dein Kind dir baden!"
Nichts dawider mochte Gojkos Gattin,
Ging und trug den Meistern hin die Mahlzeit.

Als sie näher kam an die Bojana,
Schaute sie der Marljawtschewitsch Gojko;
Schmerzes voll das Herz dem Helden wurde,
Tat ihm leid um seine treue Gattin,
Tat ihm leid ums Kindlein in der Wiege,
Das erst einen Monat alt gewesen;
Tränen fliessen über seine Wangen.

Und die schlanke junge Frau ersieht ihn,
Schreitet sachte, bis sie ihm genahet,
Schreitet sachte, redet zu ihm leise :
„Was doch fehlet meinem guten Herren,
Dass du Tränen vom Gesicht vergiessest ?"
Aber Gojko Marljawtschewitsch sagte :
„Übel geht mirs, meine treue Gattin,
Hatte einen schönen güldnen Apfel,
Fiel mir heute 'nab in die Bojana,
Tut mir leid drum,kann ihn nicht verschmerzen."
Schlanke junge Frau hat nichts geahnet,
Sondern spricht zu ihrem lieben Herren :
„Bete, dass dich Gott gesund erhalte,
Kannst dir einen schönern Apfel giessen."
Das den Harm dem Helden noch vermehrte,
Musste von ihr ab sein Antlitz wenden,
Nicht mehr schauen wollt' er seine Gattin.

Aber kamen zwei Marljawtschewitsche,
Gojkos junger Frauen Schwäger beide,
Sie bei ihren weissen Händen fassend,
Führten sie zur Feste ins Gemäuer,
Schrieen zu des Baues Meister Rada,
Rada schrie zu den dreihundert Meistern ;
Doch die junge schlanke Frau sie lachet,
Denkt, ein blosser Scherz sei solches alles.

Und sie stellten sie zum Einvermauern,
Und es warfen die dreihundert Meister,
Warfen nieder Balken, warfen Steine,
Mauerten sie ein bis zu den Knieen ;
Immer lachet noch die schlanke, junge,
Glaubt, dass alles nichts als blosser Scherz sei.
Und es warfen die dreihundert Meister,
Warfen nieder Balken, warfen Steine,
Mauerten sie ein bis zu dem Gürtel.
Wurden schwer ihr Balken und die Steine,
Sah die arme, was man mit ihr wollte,
Zischte laut, gleich einer wilden Schlange,
Hub zu flehen an zwei liebe Schwäger :
„Nicht mich lasset, wo ihr Gott erkennet,
In die Erde jung und grün vermauern!"
Also fleht sie, hilft ihr nicht im mindsten,
Achten nicht die Schwäger was sie bittet.
Achtet sie den Spott nicht, noch die Schande,
Hebet ihren Herren an zu flehen :
„Zu nicht lass es, o mein guter Herre,
Dass sie mauern in den Grund mich Junge,
Sende hin zu meiner alten Mutter,
Meine Mutter hat des Geldes Fülle,

Soll dir kaufen Sklaven oder Sklavin,
Die ihr mauert in den Grund des Turmes!"
Also fleht sie, hilft ihr nicht im mindsten.

Da nunmehr die schlanke junge Frau sah,
Dass ihr nichts verfangen alle Bitten,
Bittet sie des Baues Meister Rada :

„O bei Gott, mein Brudermeister Rada,
Lass mir auf ein Fenster für die Brüste,
Tu heraus mir meine weissen Brüste,
Dass Johann, mein kleines Knäblein, komme,
Dass es komme, an der Brust zu saugen."

Das bewilligt Rada um die Brüderschaft,
Liess ihr auf ein Fenster an den Brüsten,
Tat heraus ihr ihre weissen Brüste,
Bis Johann, das Knäblein, komme,
Um zu saugen seiner Mutter Brüste.

Abermals die Arme ruft zu Rada :

„O bei Gott, mein Brudermeister Rada,
Lass mir auf ein Fenster an den Augen,
Dass ich schaue nach dem weissen Hofe,
Wann sie mir den kleinen Johann bringen,
Wann sie ihn zum Hofe wieder tragen!"

Das auch willigt Rada um die Brüderschaft,
Liess ihr auf ein Fenster an den Augen,
Dass sie schaue nach dem Weissen Hofe,
Wann sie bringen ihr den kleinen Johann,
Wann sie wieder ihn zum Hofe tragen.

Eingemauert war sie in der Festung,
Brachten ihr das Kindlein in der Wiege,
Und sie säugt es eine ganze Woche.
Nach der Woche ging ihr aus die Stimme,
Aber immer Nahrung floss dem Kinde,
Und man säugt' es da ein volles Jahr lang.
So wie damals, also blieb es nachmals,
Dass noch heute fort die Nahrung fliesset
Als ein Wunder oder auch als Heilung,
Welchem Weibe ist die Milch vergangen.

...

./.

DAS KLOSTER AM ARGESCH

Aus dem Rumänischen übertragen
von Hans D I P L I C H .-

I.

An des Argesch Strand
Talwärts in das Land
Wode Negru reitet
Von zehn Mann begleitet.
Meister waren neune,
Maurer wie sonst keine,
Doch niemand im Reich
War dem zehnten gleich.
Zogen also fort ...
Einen heiligen Ort
Für den Klosterdom
Suchten sie am Strom.
Sieh, an jenem Pfad
Trafen sie gerad
Einen Hirten am Hang,
Der die Doine sang.
Als der Fürst ihn sah,
Rief der Herr ihm da :

„Hirte stolz und frei,
Spielst auf der Schalmei,
Sag, den Fluss entlang
Geht der Herde Gang
Und auch weit hinauf
Gegen Stromes Lauf :
Hast du nicht gesehn
Im Vorübergehn
Eine Mauer alt,
Die verlassen, kalt,
Auf der Anhöh steht,
Wo's durch Hasel weht?"

„Ja, Herr, wo ich war,
Sah ich alle Jahr
Eine Mauer alt
Die verlassen, kalt.
Meine Schäferhunde
Heulten in der Runde,
Fielen wütend dann
Das Gemäuer an."

Als der Fürst ihn so
Hörte, zog er froh
Zu der Mauer hin.
Und mit stolzem Sinn
Meister folgten, neune,
Maurer wie sonst keine,
Manol, der zehnte, war
Der beste seiner Schar.

„Seht die Maurer mein!
Hier will ich allein
Auf den Herrn vertrauen
Und mein Kloster bauen!
Meister und Gesellen,
Flink mit Lot und Kellen,
Grosse Meister ihr
Strebt getreulich mir,
Macht die Arbeit gut,
Schafft mit gleichem Mut,
Baut ein Kloster da
Wie's noch keiner sah,
Dann mach ich euch gleich
Zu Bojaren reich,
Schafft ihr's nicht, sodann,
Höret mich nur an,
Lebend in den Stein
Maure ich euch ein!"

II.

Meister und Gesellen
Massen gleich die Stellen,
Und in grosser Eil
Spannten Schnur und Seil;
Gruben breite Gräben,
Mauern zu erheben.
Was sie tags vollbracht
Stürzte in der Nacht.
So am zweiten Tag,
So am dritten Tag,
So am viertem Tag :
Fruchtlos Müh und Plag.
Kam der Furst erstaunt,
Schalt sie schlecht gelaunt,
Und rief dann im Zorn :

„Fanget an von vorn,
Sonst maur ich euch ein
Lebend in den Stein!"

Maurer und Gesellen
Hoben Lot und Kellen,

Schufen so in Not
Wie's der Herr gebot,
Bangten vor dem Tod
Bis zum Abendbrot.
Doch Manole stand,
Rührte keine Hand,
Schlief dann tiefen Schlaf,
Bis ein Traum ihn traf.
Stand zur Morgenstund
Auf und tat ihn kund :

„Meister, euer neune,
Maurer wie sonst keine,
Wisst ihr, was im Schlaf
Für ein Traum mich traf?
Hab die Stimm vernommen,
Ist von oben kommen,
Sagt, was wir vollbracht,
Stürzt in jeder Nacht.
Und dies währt, Genossen,
Bis wir fest entschlossen
Mauern in den Bau
Jene erste Frau,
Die ums Morgenrot
Bringt das täglich Brot,
Trägt das Mahl heran
Dem Bruder oder Mann.
Soll es denn gelingen,
Wollt ihrs fertig bringen
Und mit Gottvertrauen
Dieses Kloster bauen,
Bleibt uns keine Wahl.
Schwört mir allzumal,
Dass der Eid euch binde
Und uns einig finde :
Wessen Gattin traut,
Schwester oder Braut
Bringt im Morgenrot
Uns zuerst das Brot,
Muss geopfert sein,
Mauern wir sie ein!

III.

Kaum entfloh die Nacht,
War Manol erwacht.
Früh, im Morgentau'n
Stieg er auf den Zaun,
Trat zur selben Frist
Auf das Baugerüst,

Sah ins Feld hinab,
Sucht die Wege ab.
Weh! was musst er schaun,
Wollt dem Aug nicht traun,
Die schönste der Fraun
Bracht ihm Wein und Brot
Früh im Morgenrot.
Sein geliebtes Weib,
O, der junge Leib!
Als er sie gesehn,
Blieb das Herz ihm stehn.
Stürzend auf die Knie
Weinte er und schrie :

„Herr, send einen Regen
Meinem Weib entgegen,
Dass er schäume, fliesse,
Strömend sich ergiesse;
Dass die Fluten schwellen,
Sich entgegenstellen ;
Herr, den Weg ihr wehre,
Dass sie heim mir kehre."

Gott war voll Erbarmen,
Hört' die Bitt des Armen,
Zog viel Wolken bei,
Gab die Tropfen frei,
Und dann strömte Regen,
Schäumte allerwegen.
Ob auch Winde brausen,
Regen niedersausen,
Und die Fluten schwellen,
Sich entgegenstellen,
Ach, sie kommt heran,
Ist schon nah dem Mann;
Doch Manoles Herz
Weint vor jähem Schmerz,
Wieder zum Gebet
Stürzt er hin und fleht :

„Gott, erhör den Schrei,
Gib die Stürme frei,
Sollen Tannen wiegen
Und den Ahorn biegen,
Berge wirf herum,
Dass sie kehre um.
Lenke, Herr, ich bitt,
Heimwärts ihren Schritt".

Gott war voll Erbarmen,
Hört das Flehn des Armen,
Liess die Stürme los
Auf die Erde gross,

Liess die Tannen wiegen
Und den Ahorn biegen,
Warf die Berge um,
Dass sie kehre um.
Doch Manoles Weib
Hielt den schwanken Leib
Jedem Sturm entgegen,
Kam auf wüsten Wegen,
Ach, schon war sie nah,
Und nun stand sie da!

IV.

Als die Meister sahen
Manes Gattin nahen,
War die Freude gross;
I h n traf so das Los.
Gleich fasst er sein Weib
Um den schlanken Leib
Rasend er sie küsst'
Schwang sie aufs Gerüst,
Lachend sprach sodann
Der gequälte Mann :

„Liebste, hör mich an,
Sollst nicht ängstlich sein,
Denn zum Scherz und Schein
Mauern wir dich ein!"

Anna lacht und schaut,
Freudig ihm vertraut,
Doch Manol, ihr Mann,
Hebt nun seufzend an,
Baut in herber Qual
Wie der Traum befahl.
Baut die Gattin ein,
Und es schloss der Stein
Knie und Knöchel ein.
Also wuchs die Wand
Um das teure Pfand.
Ach, das ärmste Blut
Weinte bald : „Nicht tut
Wohl dein Übermut.
Manole, Manole,
Meister mein, Manole,
O, lass ab vom Scherz,
Er taugt nichts, mein Herz.

Manole, Manole,
Meister mein, Manole,
Hier ist kein Verbleib
Für dein armes Weib."

Doch Manole schwieg,
Und die Mauer stieg,
Mauerte sie ein,
Und schon reicht der Stein
An die Knöchel klein,
An die Knie fein,
An die Lenden schmal,
Brüste allzumal.
Doch das arme Blut
Weinte fort : „Nicht tut
Wohl dein Übermut!
Manole, Manole,
Meister mein, Manole,
Mauer tut mich engen,
Und mein Kindlein zwängen!"

Doch Manole schwieg,
Und die Mauer stieg...
Denn er schwang den Stein
Hüllte gleich sie ein,
Ihre Lenden rein,
Brüste klein und rund,
Dann den lieben Mund
Und die Augen schön----
War nicht mehr zu sehn.
Doch er hört sie klagen,
Aus der Mauer sagen :

„Weh, ich muss es tragen,
Manole, Manole,
Meister mein, Manole,
Sieh, dies dunkle Haus
Löscht mein Leben aus."

V.

Den Argesch entlang
An dem schönen Hang
Wode Negru geht
Fürchtig zum Gebet.
Seinem Kloster gleicht
- Stolz und unerreicht -
- So weit ihm bekannt -
Keins im ganzen Land.

Als der Fürst es schaut
Herrlich auferbaut
Ruft er freudig laut :

„Maurermeister, ihr,
Sagt es ehrlich mir,
Weit und breit bekannt,
Grösste in dem Land,
Habt ihr noch mehr Kraft,
Kunst und Meisterschaft,
Prächtig uns zu bauen,
Herrlicher zu schauen,
Noch ein Heiligtum
Zu weit höh'rem Ruhm?"

Und die Meisterschar
Auf dem Dache war
Hochgemut und froh,
Brüsteten sich so :

„Wo bleibt bis zur Frist
Einer, der sich misst
Mit uns Meistern allen,
Mehr noch zu gefallen?
Niemand kommt uns gleich,
Fürst, in deinem Reich!
Dies sei allen kund,
Dass zu jeder Stund
Prächtiger wir bauen,
Herrlicher zu schauen,
Noch ein Heiligtum
Zu weit höh'rem Ruhm !"

Negru hört sie an,
Finstereser sann,
Gab Befehle dann :

„Brecht Gerüst und Stab,
Stang und Leiter ab!
Und die Maurermeister,
Alle grossen Meister
Werden im Gebälk
Auf dem Dache welk,
Sollen so verlassen
Faulen und verblassen!"

Doch die Meister dachten....
Und alsbald sie machten
Aus Schindeln gar klug
Flügel für den Flug.
Breiteten die Schwingen,
In die Luft zu springen,
Es wollte nicht gelingen.

Tot nach Sturz und Fall
Warn die Meister all.

Nur Meister Manole,
Der arme Manole,
Während er zu springen
Breitete die Schwingen,
Laute zu ihm dringen
Aus der hohlen Wand,
Stimme wohlbekannt,
Liebevolles Klagen,
Seufzer hingetragen,
Die nur immer sagen :

„Manole, Manole,
Meister mein, Manole!
Mauer tut mich engen
Und mein Kindlein zwängen,
Weh, dies dunkle Haus
Löscht mein Leben aus!"

Wohl sieht Mane hin
Mit verstörtem Sinn,
Doch er kann nichts sehn...
Welt und Wolken drehn
Vor den Augen heiss
Rasend sich im Kreis;
Von Gebälk und Dach
Tot hinstürzt er jach.

. . .

Wo der Meister lag,
Fliesst seit jenem Tag
An der gleichen Stelle
Eine sanfte Quelle,
Salzge Wellen leuchten,
Tränen sie befeuchten.

===

Die drei Dichtungen sind aus einem gemeinsamen Motiv entwickelt worden, die verwandtschaftliche Beziehung untereinander lässt sich leicht ermitteln. Wir versuchen, uns ihnen als Leser zu nähern. Unsere Erwartung oder Neugierde richtet sich auf einen Lesestoff, und hinter den einzelnen Vorlagen interessirt uns unter Umständen der historische Sachverhalt,die ästhetische Wert, die Aussage über das Wesen des Volkes, dem die Dichtung entstammt, oder auch, wie im Zusammenhang mit der rumänischen Ballade, ein merkwürdiges Bauwerk.

Die Ausgangssituation des Zuhörers im Volke ist eine völlig andere als die unsere. Gewiss, der mündliche Vortrag dort ähnelt unserer Vorlesung hier, aber die lokale Bedeutung des Bauwerkes, von dem die Rede ist, hat in den meisten Zuhörern dort an Ort und Stelle bereits eine seelische Bereitschaft zum Hören hervorgerufen, die uns gänzlich fehlt. Wir müssen u n s demnach erst zu einer seelischen Bereitschaft als Leser oder Zuhörer hinfinden. Der Anspruch, den der Zuhörer im Volke stellt, unterscheidet sich wesentlich von unserem, er ist in hohem Grad subjektiv, auf die Bedürfnisse des geistigen Volkslebens, auf Sitte, Lebensführung und Lebensstil zugeschnitten und bemessen. Je mehr wir uns diesen nähern, um so deutlicher wird uns die betreffende Dichtung, und je tiefer unser Verständnis für die Eigenart der Dichtung geht, umso weiter gelangen wir im Sinne eines humanen Einverständnisses.

Wir haben zuerst die Ballade Maurer Klemens gehört. In einer äusserst verknappten Form bietet der Székler aus Siebenbürgen den Stoff an. Die ungarische Ballade ist nicht so arm wie dies auf den ersten Blick scheinen mag; zwar besteht sie bloss aus 63 Versen, wir werden aber ihren Reichtum jenseits der Verszahl zu suchen haben.

Zwölf Meister wandern gegen Déva, dort sollen sie eine Burg bauen. Ihre Wanderung geht über weites Land, zwei-drei Gebärden verraten, dass die Maurer aus der Puszta her ins Maroschtal einziehen.

Sie bauen dort vergeblich, der Einsturz erfolgt jedesmal und so lange, bis der Meister selbst "ein Gesetz aufstellt": Wer von den Frauen am nächsten Tag als erste kommt, wird eingemauert, um die Vollendung des Bauvorhabens zu erlangen. Klemens erweist sich als waschechter Madjare, wenn er aus eigener Vollkommenheit handelt, wo andere erst im Bund mit aussermenschlichen Mächten das Gleiche erreichen. Sobald er aber seine eigene Frau erblickt, wird er doch schwach und fleht zweimal zu Gott um Hilfe, mit der Bitte, der Herr möge das Weib daran hindern, dem Mann das Mittagessen zu bringen; freilich sind die Bitten vergeblich, Gott erhört ihn nicht, Klemens hat das Gesetz des Handelns aus Eigenem gewonnen, möge nun auch was folgt, ganz folgerichtig aus diesem Gesetze fliessen! Die verdutzten Meister erwidern nicht einmal den Gruss der Frau, sie sind verwirrt als sie vor ihnen steht und zum zweiten Mal zum Gruss auffordert. Aber dann werden sie wortereich erklären, was sie zu tun gedenken. Wie einen Refrain wiederholt die Ballade den Passus vom Gesetz, vom Einmauern, vom Gelingen des Baus. Die Gattin des Meisters Klemens antwortet nun mit kargen unmissverständlichen Worten: Wenn du meiner überdrüssig geworden bist, dann komme was da muss! Sie nimmt die Entscheidung des Gatten demnach an. Solcher Gehorsam geziemt der Madjarin. ("Mein Mann" heisst madjarisch "férjem", aber auch "uram", d.h. mein Herr.). Auch denkt sie, es sei ein Scherz oder eine Narretei der Männer, was sie beginnen; aber bald erweist sich der Ernst ihrer Situation. Sie wendet sich auch nicht mehr an den Gatten. Was sie noch zu sagen hat, gilt ihrem Söhnlein, sie spricht nur noch zu dem Knaben. Die Mutter tröstet ihr Kind mit Hinweisen auf gute Nachbarinnen, die ihm willig ihre Brust reichen werden; Kinder werden kommen und die Wiege bewegen, Vögel singen das Schlummerlied. Sonst steht kein Wort, kein Sterbenswörtchen mehr über ihr Schicksal. Nun aber steigt die Burg Deva empor, die Mauer hält, nur Klemens der Maurermeister, hat seine Lebensfreude, die Gattin verloren; sein Glück ist dahin.... er findet auch nachts keine Ruhe mehr, das weinende Kind treibt den Verstörten vom Lager. Seine Lebensfreude und sein Glück auf Erden sind eingemauert

in die Feste von Déva! Das ist ein Wink aus dem dörflichen Milieu der székler Frauen, als ob sie uns bedeuten wollten: Seht ihr,so geht es einem Mann, wenn er nicht zu schätzen weiss, was er besitzt. Klemens verlässt sein Haus nicht mehr, er wird ungesellig, er leistet den Hausfrauendienst, den jeder Nachbar seinem Eheweib gerne überlässt. Wir haben die Aussagekraft und das Lebendig-Gültige der Dichtung in dieser sparsam-verkürzten Fassung zu suchen. Je mehr sich uns die Denkungsart des Volkes aufschliesst,aus der diese Variante, die Ungarische, erwachsen ist, umso deutlicher wird einem die karge Geschlossenheit jenes Schicksals, das Klemens herausfordert und schliesslich erleidet.

Obgleich kein Wort über das Fatum verloren wird, so ist es doch klar ausgezeichnet : Wer selbst ein Gesetz aufstellt und danach handelt, muss notwendig zugeben, dass dieses Gesetz sein Schicksal wird. Der Verlust des Eheweibs und die Auflösung des Familiengesetzes finden in dem gelungenen Bauwerk keine überzeugende Gegenkraft. Das weinende Kind und die schlaflosen Nächte des Mannes am Ende der Ballade ergeben keinen anderen Ausgang,als den, der dem Wunschbild und der Mentalität von Dorfleuten, von Bauern im Szeklerlande des 19. Jahrhunderts, entspricht.

Die deutsche Fassung der serbischen Ballade verdanken wir Jakob Grimm. Er sandte die Übersetzung seinerzeit an Goethe "da ihn das Gedicht vor allen anderen angezogen" und nannte es in einer Rezension von Wuk Stefanowitsch's Serbischen Volksliedern "eines der rührendsten Gesänge aller Völkern und Zeiten". Goethe jedoch war nicht der gleichen Ansicht und rechnete es bloss zu den älteren Stücken, die sich durch "abergläubisch-barbarische Gesinnungen" auszeichnen und den "höheren barbarisch-heidnischen Sinn eines Menschenopfers zu grossen unerlässlichen Nationalzwecken tragen"; "es finden sich Menschenopfer,und zwar von der widerwärtigsten Art". Trotzdem brachte er das Gedicht in seiner Zeitschrift "Über Kunst und Altertum" (V,2). Karadschitsch bemerkte zu dem Gedicht: Im Volke wird noch heute erzählt,dass kein grosser Bau entstehen kann, bevor ein lebendes Wesen hineingebaut wird; weshalb solche Orte von allen, denen es nur möglich ist, gemieden

werden, denn es heisst, dass auch der Schatten des Menschen eingebaut werden kann, wonach dann er selbst sterben müsse."

Wir erwähnen diesen Vorgang, weil sich damit dem literarischen Bewusstsein Westeuropas die Existenz einer bedeutenden Volksdichtung einprägte; die Serben aber durch zahlreiche deutsche Übersetzungen seither den Zugang zur Weltliteratur stets offen hielten.

Noch ein Wort über die Zugehörigkeit unseres serbischen Gedichts zur eüischen Gattung, die man wohl nur behelfsweise als Ballade bezeichnen mag. Goethe nannte diese Art epischer Gedichte Familienlieder, weil sie ein merkwürdiges Ereignis aus einer Familie zum Gegenstand haben; es wird breit und weitläufig erzählt, was sich in dieser oder jener Heldensippe zugetragen hat. Wenn wir also auch die serbische Variante als Ballade bezeichnen, so trifft dies insofern zu, als sie abrupte, sprunghafte Erzählweise und formelhafte Dialogführung aufweist. Sonst steht das Gedicht dem Heldenlied nahe.

In der serbischen Ballade steht nicht das Schicksal des Baumeisters zur Frage; das zentrale Ereignis vollzieht sich in der Familie der Marljawtschewitsche. Es geht, wie bereits angedeutet, um das Schicksal der Frau. König Wukaschin und seine Brüder Ugljescha und Gojko bauen mit dreihundert Meistern seit drei Jahren vergeblich an der Burg Skadar. Jedes Tagwerk wird von der Wila, einer Wald- und Bergfee, nachts zerstört. Am Beginn des vierten Jahres verrät die Fee dem König Wukaschin die geeignete Massnahme, um die Feste sicher zu vollenden. Ein Zwillingspaar, Stoian und Stoiana, soll im den Grund des Turmes eingemauert werden. Eilfertig gibt der König seinem Diener Desimir den Befehl, nach den Zwillingen Ausschau zu halten. Mit sechs Lasten Goldes geht dieser auf die Suche, er findet sie aber nicht. Wieder bauen die 300 Maurer vergebens. Da schreit die Wila nochmals aus den Bergen herunter und macht dem König eine neue Bedingung bekannt, unter der die Feste erstehen soll. Eine der Frauen aus der königlichen Familie muss geopfert und eingemauert werden. Wukaschin verpflichtet sich und seine Brüder durch einen heiligen Eid, den Frauen davon nichts

zu vermelden und somit das Schicksal sein Opfer wählen zu lassen. Aber zuhause verraten Wukaschin und Ugljescha ihren Frauen das Geheimnis und brechen den Schwur; nur Gojko, der jüngste, hat seinen Eid nicht gebrochen, er hat dem jungen Weibe nichts gesagt. Am nächsten Tag früh morgens beeilen sich die Frauen den Verrat der Männer zu vollenden. Wukaschin und Ugljeschas Gattin schützen beide Krankheit vor. Gojkos Gattin aber bringt an Stelle der Schwägerinnen den Männern das Mittagsmahl, die bereits warten, um die erste Frau, die ankommt, einzumauern.

Was nun folgt, ist der vollendete poetische Ausdruck rührender Menschlichkeit; sie wird zuerst durch die Gattenliebe des jungen Ehepaares sichtbar. Gojko weint vor Leid um Weib und Kind als er die Gattin kommen sieht. Von seiner anmutigen Frau nach der Ursache so vieler Tränen befragt, erzählt Gojko ihr die Geschichte von dem goldenen Apfel, der ihm verloren ging und den er vermissen wird. Die Antwort der Frau bringt nicht Trost, sie reisst den treuen Mann in den Abgrund tiefster Trauer. Denn er vernimmt aus dem geliebten Munde die symbolische Vorwegnahme ihres eigenen Schicksals :

Bete, dass dich Gott gesund erhalte,
Kannst dir einen schönern Apfel giessen.

Nach diesen ihren Worten wendet sich Gojko von Schmerz überwältigt von der Gattin ab, er wird unserem Blick entzogen und erscheint nicht wieder. Der anonyme Dichter führt uns weiter hinauf, auf den zweiten höheren Gipfel dieser Dichtung : das ist die verklärte Obsorge und Liebe der Hingeopferten für ihr Kind. Was die Männer noch tun, um den Forderungen des Schicksals zu entsprechen, wird fast zur nebensächlichen Randerscheinung, neben der erhabenen Form einer Mutterliebe. Selbst das Schicksal der geopferten Frau, das ja in allen Balkanballaden südlich der Donau den Vorrang hat, wird von der zeitlosen fortwirkenden Kraft dieser Mutterliebe zurückstehn. Was sonst keine Macht der Welt vermag, ist dem Menschen möglich, der das reine Opfer bringt; von ihm geht das Wunder der Heilung in alle Seelen ein, wenn sie seiner bedürfen. Es ist an dieser Stelle vielleicht gut, darauf hinzuweisen, dass den

Serben hier nicht der Aberglaube, die Volksmedizin oder Magie zur Frage stehn, wo ihm etwa naturwissenschaftliche Kenntnisse fehlen. Wenn er W u n d e r sagt, so staunt er tatsächlich vor dem Geheimnis seines Lebens; das die Dichtung nicht enträtseln, wohl aber weiter tragen will durch die Zeiten.

Eingemauert war sie in die Festung,
Brachten ihr das Kindlein in der Wiege,
Und sie säugt es eine ganze Woche.
Nach der Woche ging ihr aus die Stimme,
Aber immer Nahrung floss dem Kinde,
Und man säugt es da ein volles Jahr lang.
So wie damals, also ist es heute,
Dass noch immer fort die Nahrung fliesset
Als ein Wunder oder auch als Heilung
Welchem Weib ist die Milch vergangen.

Ein treffliches Beispiel für die zeitlose Gegenwart unseres Balladenmotivs,wenn auch durch den ironischen Abstand fragwürdig gemacht, gibt der zeitgenössische Dichter Iwo Andritsch in dem Roman "Die Brücke über die Drina". Denn auch diese Brücke kam, nach der Sage, durch das Bauopfer zustande. Dass man Andritsch für den Roman den Nobelpreis verlieh, zeigt, dass das geistige Europa ein gewisses Interesse für die Dichtung seiner südöstlichen Völker bekundet, aber auch, dass man solchen Schöpfungen jenen Wert beimisst, den der Westeuropäer angesichts einer noch funktionierenden Dichtung empfinden mag. Wir lesen jene Stelle aus dem Roman, die unseren Balladenstoff in der bosnischen Stadt Wischegrad beheimatet.

„Gebaut hat sie R a d e, der Baumeister, der Jahrhunderte hätte leben müssen. um alles zu bauen, was es an Schönem und Ewigem in serbischen Landen gibt, ein legendärer und wahrhaft namenloser Meister, wie ihn sich jede Masse erdenkt und wünscht, denn sie mag nicht viel im Gedächtnis behalten müssen noch vielen etwas schulden, und sei es auch nur in der Erinnerung. Sie wissen, dass die Wassernixe, die Wila, den Bau gesört hatte, so wie schon immer und überall irgendwer den Bau stört, und nachts hatte s i e d a s

abgerissen, was am Tage aufgebaut worden war. So lange, bis ein "Etwas" aus dem Wasser zu sprechen anhob und dem Baumeister Rade riet, zwei unmündige Kinder, Zwillinge, Bruder und Schwester, namens Stoja und Ostoja (Halte und Bleibe) zu suchen und in den Mittelpfeiler der Brücke einzumauern. Sofort begann man in ganz Bosnien nach solchen Kindern zu suchen. Eine Belohnung wurde für den ausgesetzt, der sie finden und herbeischaffen würde.

Schliesslich fanden die Sejmen (Wachposten) in einem entfernten Dorf die Zwillinge an der Mutterbrust und nahmen sie im Namen des Wezirs mit sich, aber als sie sie wegtrugen, wollte sich die Mutter nicht von ihnen trennen und wankte, wehklagend und weinend, unempfindlich gegen Flüche und Stösse, hinter ihnen her bis nach Wischegrad. Dort gelang es ihr, sich vor dem Baumeister zu drängen.

Die Kinder wurden eingemauert, denn es konnte nicht anders sein. Aber der Baumeister. so sagt man, empfand Mitleid und liess in dem Pfeiler Öffnungen, durch die die unglückliche Mutter ihr geopferten Kinder stillen konnte. Das sind die schön ausgehauenen blinden Fenster, eng wie Schiessscharten, in denen jetzt die Wildtauben nisten. Zur Erinnerung daran fliesst schon seit Jahrhunderten Muttermilch aus dem Gemäuer. Das sind jene weissen Rinnsale, die zu gewissen Jahreszeiten aus den makellosen Fugen herausträufeln und deren unverwischbare Spur auf dem Stein zurückbleibt. (Die Vorstellung von Frauenmilch erweckt im kindlichen Bewusst - sein etwas, das ihnen gleichzeitig zu nahe und fast peinlich und ebenso unklar und geheimnisvoll ist wie Wesire und Baumeister und das sie verwirrt und erschreckt.) Diese milchigen Spuren auf den Pfeilern verreiben die Leute und verkaufen sie als Heilpulver an Frauen, die nach der Niederkunft keine Milch haben."

Nachdem wir verschiedene Varianten der gleichen Ballade kennen gelernt oder zum mindesten erwähnt haben, wenden wir uns der letzten zu, der <u>rumänischen</u>.

Sie bezieht sich auf ein und dieselbe Klosterkirche am Argesch, einem Fluss in der grossen Walachei, der, aus den Karpaten kommend, die Ebene westlich Bukarest durchschneidet und in die Donau mündet. Die Ballade verhüllt den historischen Kern; sie bildet aber auch einen deutlichen Hinweis auf Verhältnisse vor der Türkenherrschaft, da in Konstantinopel noch der Patriarch den natürlichen Mittelpunkt des Ostchristentums darstellte. Über den Klöstern und Kathedralen der vortürkischen Zeit liegt der Schimmer und Glanz einer Epoche, die man vergleichsweise neben die abendländische Gotik stellen mag.

Viele Generationen mussten kommen und gehn, bis sich im Volke jene Glanzzeit aus dem Mittelalter in die Form dieser Ballade gerettet hatte, nicht um darin konserviert zu werden, sondern um fortwirkend zu dauern, um den ästhetischen Bedürfnis und der geistigen Funktion des Volkes zu entsprechen.

Was sich um die sagenhafte Gestalt des Baumeisters Manol oder Manuel in der Ballade versammelte, entsprang selbstverständlich der Phantasie von begabten anonymen Dichtern, deren Namen wir nicht kennen. Ihre Werke gingen nach ihrem Tode nicht unter, sie siedelten sich in der Mutterschicht des Volksgeistes an und werden von der jeweilig lebenden Generation in das Bewusstsein der Sprachgemeinschaft gehoben. Das rumänische Beispiel erlangte durch die Sänger der epischen Dichtungen einen so hohen Grad der Vollkommenheit, dass um die Jahrhundertwende ungarische Gelehrte glaubten der Ballade vom Kloster am Argesch den Charakter einer Volksdichtung rundweg absprechen zu müssen. Dieser gründliche Irrtum hatte zur Folge, dass die Rumänen zahlreiche neue Varianten entdecktmund die Fachleute angeregt wurden, das Wesen der Volksdichtung noch genauer zu bestimmen, was wiederum bewirkte, dass die Volksschicht der Gebildeten und Intellektuellen sich niemals von der anonymen Dichtung älterer Zeiten allzu weit entfernte. Dieser Umstand verleiht dem geistigen Bild jener Völker eine innere Geschlossenheit, die wohltut und in der Zukunft von unabsehbarer Wirkung sein kann, auch für uns.

Die Ballade vom Kloster am Argesch unterscheidet sich von den balkanischen Varianten in mehrfacher Weise. Von Anfang bis zum Ende steht das Schicksal des ersetn Baumeisters Manol im Vordergrund, ja, dieses Schicksal bildet die Achse, um die sich sämtliche Vorgänge drehn. Manoles Wille zum Werk bestimmt jede Massnahme; jede Episode scheint sich auf dieses Werk zu beziehn, und alles, was die Menschen tun oder lassen, bewegt sich auf das Endergebnis hin, das ein doppeltes sein wird: zuerst der herrlich vollendete Bau, die schöne byzantinische Klosterkirche von Curtea de Argesch; und zum zweiten, das Schicksal der Beteiligten, vor allen Manoles Los.....

Die Form und der Aufbau der Ballade verraten in allen Teilen eine dichte Geschlossenheit, die Bauglieder streben einem dramatischen Höhepunkt zu und bringen in der fallenden Bewegung der zweiten Hälfte die Lösung. Die Sprache der durchgängig dreihebigen gereimten Verse verstärkt noch die geschlossene Form, und sichert die gleichbleibende Bewegung des psalmodierten Vortrags.

Der Landesfürst Negru, der Schwarze, zieht mit dem Meister Manol und seinen neun Meistern und Gesellen aus, um den geeigneten Bauplatz für ein Kloster zu suchen. An den Ufern des Argesch begegnen sie einem Hirten, der die gesuchte Stelle anzeigt. Sogleich erhalten die Maurer Weisung mit dem Bau zu beginnen.

Zwei Momente des ersten Teils der Ballade sind bemerkenswert. Der Fürst sucht eine Baustelle, an der bereits in früheren Zeiten ein Bauwerk gestanden haben muss; es fiel der Zerstörung, der Vergänglichkeit anheim, der genius loci scheint dem Verfall mehr gewogen als dem Aufbau. Das zweite: der Fürst verspricht aus den Maurern reiche Bojaren zu machen, wenn sie das Werk vollenden, im anderen Fall will er sie einmauern lassen.

Im zweiten Abschnitt finden wir die Maurer bei der Arbeit. Allein, es will ihnen nichts gelingen, die sich stets wiederholenden Wendung aller Varianten gilt auch hier :

Was sie tags erbauten,
Stürzte in der Nacht.
Was sie nachts erbauten,
Stürzte am hellen Tag.

Manol als der Verantwortliche trägt die Hauptlast der Sorge, denn er sieht sich und seine Schar eingezwängt zwischen den Auftrag des Fürsten und die Unmöglichkeit ihn zu erfüllen. Um der Sache auf den Grund zu kommen steht er bald mit jenen Mächten im Bund, die ihm verraten, was er zum Gelingen des Bauwerks beitragen kann. Eine Stimme von oben sagt ihm nachts im Traum, dass die Kirche ein Bauopfer verlange. Jene Frau, die als erste morgens mit der Mahlzeit erscheint, müsse eingemauert werden. Manole lässt alle neun Meister schwören, dass sie handeln wie der Traum befahl.

Am nächsten Morgen naht als erste Frau Manoles Gattin. Sei es, dass die Meister Verrat übten, wie es in einigen Varianten, auch in der serbischen, zu lesen ist, sei es, dass Manole vom Schicksal ausersehen wurde: ihn betrifft das Los, denn nun soll er seine junge Frau hergeben.

Im dritten Teil wird die verzweifelte Haltung Manoles geschildert. Offensichtlich verlangt das Schicksal das Opfer nur von reinen Menschen. Und Manole ist rein. Die Weisung im Traum muss er auf der unvollendeten Mauer schlafend empfangen. Manol geht nicht nachhause, auf solche Art hält der Dichter selbst die leiseste Absicht zum Verrat von Manole fern. Nun aber kommt sie gegangen, ahnungslos und beseelt von der fraulichen Sorge um das Wohl des Gatten. Dieser indessen stürzt verzweifelt nieder, betet und fleht zu Gott dem Allmächtigen, er möge das Weib zur Umkehr zwingen. Die anonymen Dichter werden nicht müde, immer neue Hindernisse und Umwege zu erfinden, die das Weib von seinem Vorsatz abbringen sollten, dem Gatten die Speisen zu tragen. Wind und Wetter, Sturm und Regen, sogar wilde Tiere können die Frau nicht hindern, ihrem Ziel zuzustreben.

Aber sobald sie bei den Meistern steht, lachen die Neune erleichtert, und Manole tut wie der Traum befahl: Er mauert sein Weib ein. Vor die Entscheidung gestellt, zwischen dem Werk (das zur Vollendung das unerhörte Opfer verlangt) und seinem persönlichen Glück zu wählen, gibt er dieses gänzlich preis, um jenes zu erreichen.

Manole und die Meister haben durch diese Tat schwere Schuld auf sich geladen. Der herbei eilende Fürst lobt die Schönheit der vollendeten Kirche, fragt aber gleich, ob die Meister eine noch schönere Kirche erbauen könnten. Blind und vermessen vor Stolz rufen sie vom Dach herunter, dass sie wohl dazu im Stande wären... Hierauf lässt der Fürst die Gerüste abbrechen, um die Maurer zu verderben. Wie ein Akt der ausgleichenden Gerechtigkeit erscheint diese Massnahme : Manole büsst für das begangene Unrecht an seiner Frau; und die neun Maurer sollen das Geheimnis des schönen Gebäudes auch mit ins Grab nehmen. Um die Vermessenheit der Baumeister nochmals zu Überhöhen, steht am Ausgang der rumänischen Ballade der Flug und Sturz des Ikarus. Nach dem Spruch des Fürsten sollen alle Maurer auf dem hohen Dach der Kirche sterben. Was aber tun die Maurer? Was vorher nie gesagt wird von ihnen, wird bedeutend und treibt dem Ende zu : Die Meister denken. Ganz schlicht und einfach, sie denken. Ihr Verstand verleitet sie aus dem Schindeldac Flügel zu bauen, mit deren Hilfe sie aus ihrer luftigen Gefangenschaft fortfliegen wollen. Keinem gelingts. Manole erhebt sich - nach einer Version - zwar in die Lüfte, er bleibt jedoch an einem Kloster hängen und stürzt in die Tiefe.

Wo der Meister lag
Fliesst seit jenem Tag
An der gleichen Stelle
Eine sanfte Quelle.
Salzge Wellen leuchten
Tränen sie befeuchten.

Dieser lyrische Ausklang biegt das unerhörte Ereignis wieder um ins Versöhnliche, Humane. Und damit ist der Grundzug der rumänischen Volksdichtung überhaupt genannt; jener Volksdichtung, die sich so schön und gültig in der Ballade von Meister Manol verwirklicht findet.

Wir haben uns seit langem daran gewöhnt, das Wesen und den Geist eines Volkes aus seiner Dichtung herauszulesen.

Wenngleich die Dichtung dies zulässt, so liegt ihr wahrer eigentlicher Wert doch nicht in jenen Spiegelungen, die wir wahrnehmen, messen und herzählen können. Alle Dichtung ist in das Gesamtleben viel tiefer eingebettet, als die schönsten Spiegelungen es vermuten lassen. Im übrigen sollten wir, die wir sehr ausgiebig und kunstgerecht zergliedern und analysieren, neben dem dokumentarischen Wert der Dichtung - denn um diesen bemühen wir uns meistens - auch den funktionalen Wert der Dichtung kennen oder kennen lernen. Einen kleinen Beitrag hierzu können uns die Dichtungen der Völker Südosteuropas liefern; wo man, wie es heisst, noch mit dem Herzen denkt, und wo die Liebe und die Gastfreundschaft einen wesentlichen Teil der Religion ausmachen.

Was den westlichen Beobachter an den Erscheinungen der Gegenwartsliteratur im Südosten Europas überraschen mag, aber auch jedesmal wohltuend empfunden wird, ist die organische Entwicklung aus der Folklore zu den hohen Kunstformen hin.

Als ob sich das Beispiel von Hellas wiederholen wollte.....

Die Völker, die vor 50 Jahren zu uns kamen, um von uns zu lernen, kommen in den nächsten 50 Jahren als Lehrer zu uns. Sie sollten uns willkommen sein.

D. G A Z D A R U

UN AVENTURIER DALMATIN PRIN ŢĂRILE

ROMÂNEŞTI IN SECOLUL XVII

..................................

Ilustrului învăţat argentinian
Prof. Dr. Enrique B A R B A

Omagiu de înaltă stimă şi
nepieritoare recunoştinţă.

..................................

PRESCURTĂRI BIBLIOGRAFICE

A P F = Archivio della S. Congregazione di Propaganda Fide, Roma.

Dipl. It. = Diplomatarium Italicum. II (Roma 1930), IV (Roma 1939).

Doc. I-XX = Documentele din anexa prezentului studiu.

FERMENDŽIU, Acta Bulg. = EUSEBIU FERMENDŽIU, Acta Bulgariae Ecclesiastica, în Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium, Zagreb 1887, Vol. XVIII.

MORARIU, Missione = BONAVENTURA MORARIU, La Missione dei Frati Minori Conventuali in Moldavia e Valacchia nel suo primo periodo, 1623-50, Roma 1962.

XENOPOL, VI = A. D. XENOPOL, Istoria Românilor din Dacia Traiană, Vol. VI, Ed. 3-a, Bucureşti 1928.

* * *

UN AVENTURIER DALMATIN PRIN ŢĂRILE

ROMÂNEŞTI IN SECOLUL XVII

de D. GAZDARU

Ilustrului învăţat argentinian
Prof. Dr. Enrique BARBA
Omagiu de înaltă stimă şi
nepieritoare recunoştinţă.

--

Personajul care face obiectul acestor pagini era, sub raport geografic, un dalmatin, adică îşi trăgea originea dintr'o insulă din faţa coastei dalmate a Mării Adriatice. Aparţinea foarte probabil la acel neam al Morlachilor (1) care, la sfârşitul Evului Mediu, se îndrepta în grupe mari spre Vestul Peninsulei Balcanice, atingând coasta Dalmaţiei şi stabilindu-se în hinterlandul oraşelor Raguza, Spalato, Traù, Sebenico, Zara, Nona, ca şi prin insulele din arhipelagul adriatic, în special prin Veglia, unde câţiva dintre ei şi-au mai păstrat limba românească până în secolul trecut.

Se chema Andrea Bogoslavici. Acesta este cel mai des nume cu care

1) Morlachi = Români Negri (îmbrăcaţi în haine de lână neagră) - Cf. D. GAZDARU, El nombre étnico Mauroblahos. Su difusión, significado y evolución semántica en la Peninsula Balcánica e Italia, în VI. Internationaler Kongress für Namenforschung. Kongressberichte. Band II, München 1961, pp. 296-301.

îl întâlnim în documentele vremii (2). Se născuse în insula Lesina, unde de asemeni sunt amintiţi Morlachii în documentele veneţiene şi ale Propagandei Fide dela Roma în a doua jumătate a secolului XVII. Mai ales coasta dalmată din faţa Lesinei era bucşită de păstori valahi. Numele lor se întâlnesc la tot pasul în numeroasele documente raguzane păstrate încă din sec. XIII. Nu este deci exclus ca Bogoslavici să fi fost român slavizat, pe care să-l fi tras aţa destinului în spre patria primitivă, atunci când s'a decis să părăsească Dalmaţia şi să vină în Ţările Româneşti. Era catolic, ca mai toţi Morlachii stabiliţi mai de mult în Dalmaţia şi în Istria. Catolici sunt şi Istroromânii de astăzi. Veniseră ca ortodocşi. In întâmpinarea lor erau trimişi misionarii din Italia ca să le dea asistenţa religioasă şi să-i aducă la supunere faţă de Biserica Romei. Cunoscând această împrejurare istorică, m'am gândit că arhivele dela Triest, Veneţia şi Roma ar putea să ne procure multe informaţii despre aceşti fraţi ai noştri din ramura apuseană. In cursul acestor cercetări, întreprinse de mine încă înainte de actualul exil, l-am întâlnit în documentele vremii şi pe Andrea Bogoslavici.

Viaţa sa aventuroasă se desfăşoară dealungul uneia din cele mai interesante epoci ale istoriei româneşti, pentrucă se împleteşte cu domniile la fel de aventuroase ale lui Radu Mihnea, Alexandru Coconul şi Gaspar Graţiani, precum şi cu reflexele sbuciumului din creştinătatea orientală pe vremea Patriarhului Chiril Lucaris şi cu mijirile de temeinică cultură românească în timpul Mitropolitului Varlaam, al lui Grigore Ureche, Miron Costin şi Udrişte Năsturel. Totodată Bogoslavici a fost contemporan cu diferite personagii faimoase care au vizitat Muntenia şi Moldova pe vremea lui Matei Basarab şi Vasile Lupu:

2) Alte nume : Buguslavich, Bogoslavschi, Andrea Apharia adică a Pharia = din Pharia, după numele latinesc Pharia dat insulei Lesina. Numele Aplaria dintr'un document dela 1619 (Dipl.It., II, p. 61) este o evidentă greşală de lectură în loc de Apharia. Porecla latinească Roseus pe care o înregistrează Codicele Bandini s'ar putea interpreta ca o altă greşală de lectură în loc de Rauseus, adică Raguseus = Raguzan.

cu Rafael Levacovici, Francisc Soimirovici, Marcu Bandini, Arhiepiscopul Deodat şi Pantelimon Ligaridi.

Bogoslavici era franciscan. Aparţinea la ordinul Minoriţilor Observanţi. Nu se cunosc bine împrejurările în care a ajuns să se ataşeze domniei lui Radu Mihnea. Probabil să se fi cunoscut amândoi încă de pe vremea când Radu învăţa carte latinească şi grecească la Veneţia. Ca să fie sustras pericolului de a trece la religia mahomedană, la care trecuse un frate al său mai mare, împreună cu tatăl lor Mihnea cel turcit, Radu a fost trimis de mama sa, în ascuns, la o mânăstire dela Sfântul Munte şi apoi la Veneţia (3). Acolo, ca şi în centrul cultural vecin, Padova, veniau pentru studii numeroşi tineri greci şi dalmatini. Padova mai era totodată un însemnat centru franciscan, cu basilica şi cu mormântul Sfântului Antonio. Acolo a mers cu siguranţă, în pelerinaj, şi franciscanul Andrea Bogoslavici, iar devoţiunea lui Radu Mihnea şi a fiului său Alexandru Coconul pentru San Antonio di Padova este amintită în documentele din acea epocă.

In 1614, pe când domnea Radu Mihnea în Muntenia, Bogoslavici se afla în Mânăstirea Franciscanilor Observanţi din Jelezna. Avusese mai înainte o aventură în Dalmaţia şi suferise o condamnare la galere. De aceea s'a refugiat în Bulgaria (4). Nişte negustori raguzani i-au dat de ştire lui Radu Mihnea că la Chiprovaţ în Bulgaria s'ar găsi mai mulţi călugări franciscani disponibili şi, cum la Târgovişte muriseră trei călugări de ciumă şi se simţia nevoe de alţii pentru mânăstirea catolică de acolo, Voevodul Munteniei a scris la 30 Septembrie 1614 Episcopului din Sofia

3) Cf. XENOPOL, VI, p. 19.

4) Referinţe despre această întâmplare, puţine şi confuze, se află în relaţia lui Pietro Deodat scrisă după vizita sa în Moldova în 1641, relaţie descoperită şi publicată de un fost membru al Academiei Române dela Roma, GH. VINULESCU, în <u>Dipl. It.</u> p. 126.

ca să-i trimită trei sau patru fraţi din Ordinul Observanţilor (5). A fost trimis Frà Andrea cu alţi doi călugări.

Fiind învăţat şi priceput, Bogoslavici a fost utilizat de Vodă ca secretar al său pentru limba latină şi italiană şi însărcinat cu diferite misiuni şi solii. In una din aceste solii a dus tributul Domniei către Sultan la Constantinopol şi s'a prezentat Vicarului Patriarhal Catolic dându-i a înţelege că trece dela Observanţi la Conventuali. Vicarul era Conventual! Cu acest prilej (nu ştim data), Vicarul i-a conferit însărcinarea de Comisar General al Misiunilor Catolice din Valahia (6).

Presupunem că, odată cu căderea în disgraţia Turcilor a lui Radu Mihnea şi cu mutarea acestuia pe tronul Moldovei, în 1616, a părăsit şi Bogoslavici Muntenia, pentru a se stabili la Iaşi. Ne bazăm pe faptul că la data de 20 August 1618 pleca din Iaşi spre Roma o scrisoare latinească din partea Domnului Moldovei către Papa Paolo V, în care se aduceau laude şi lui Andrea Apharia, purtătorul scrisorii (7). Şi foarte probabil că tot Bogoslavici a fost purtătorul scrisorii de răspuns din partea Papei către Radu Mihnea, datată la Roma în 20 Martie 1619. Bogoslavici nu avea cum să ştie că la acea dată Radu Mihnea era proaspăt mazilit şi manevra cu pungi de bani, prin vizirii şi chehaiele dela Poartă, ca să obţină tronul Munteniei.

Intorcându-se aşa dar în 1619 la Iaşi, Bogoslavici nu l-a mai găsit pe Radu Mihnea la domnie, dar se va fi bucurat, cel puţin, aflând că tronul Moldovei îl ocupa acum Gaspar Graţiani, tot morlac ca şi el, şi tot catolic şi "aventurier".

5) Documentul respectiv, păstrat în <u>APF</u> (vol. 309, f. 193), a fost publicat de FERMENDŽIU, <u>Acta Bulg.</u>, p. 16. Cf, şi P. MARCELLINO da CIVEZZA M. O., <u>Storia Universale delle Missione Francescane</u>, Libro VII, Parte III, Firenze 1894, pp. 667-668. Ştirea a fost discutată recent de MORARIU, <u>Missione</u>, pp. 73, 82-83, care, în nota 38, p. 82, consideră suspectă scrisoarea lui Radu Mihnea şi se pare că o atribue manoperelor lui Bogoslavici însuşi.

6) Cf. relaţia lui Deodat, citată în nota 4.

7) <u>Dipl. It.</u>, II, p. 19, 58.

Nu cunosc niciun isvor istoric referitor la relaţiile dintre ei, dar avem tot dreptul să nu ni le închipuim rele, iar dacă domnia lui Graţiani n'ar fi durat aşa de puţin, ar fi fost desigur excelente, ţinând seama de afinităţile dintre ei doi. Graţiani a fost ucis în 1620, iar Bogoslavici fu luat rob la Tătari, împreună cu alţi catolici (8).

Nu ştim cum şi când s'a liberat din robia tătărască şi nici în ce fel de raporturi se va fi găsit cu stăpânirea politică sub domniile lui Alexandru Iliaş (10 Sept. 1620 - Sept. 1621) şi Ştefan Tomşa (Sept. 1621 - Aug. 1623). Ar fi putut să treacă în Muntenia şi să se pună în serviciul protectorului său Radu Mihnea care a domnit acolo între August 1620 şi August 1623. Mai probabil e că a rămas în Moldova până pe la începutul lui 1623 şi că a contribuit la convertirea celor 80 de familii de husiţi dela Huşi (9).

Apoi, în spre primăvara lui 1623, a întreprins o călătorie la Roma. Va fi luat cu această ocazie vreo scrisoare din partea lui Tomşa către Papa Gregorio XV şi, trecând pela Radu Mihnea din Muntenia, va fi luat şi dela acesta una, îndreptându-se apoi spre Roma prin Veneţia.

Se ştie că la 23 Martie 1623 Radu Mihnea a depozitat o mare sumă de galbeni la banca din Veneţia (10) şi avem toată îndreptăţirea să presupunem că Bogoslavici a fost omul de încredere prin mijlocirea căruia s'a făcut transportul banilor dela Bucureşti la Veneţia. După aceea şi-a continuat drumul la Roma. In luna Aprilie 1623 se găsia în Cetatea Eternă.

In timpul şederii la Roma a redactat o interesantă relaţie despre Valahia.

8) Dipl. It., II, p. 305, 328.

9) Ibid. p. 328.

10) XENOPOL, VI, p. 42 şi nota 147.

Am descoperit-o într'un fond de documente alcătuit chiar în anul de fundaţie a Congregaţiei De Propaganda Fide (1622), într'un volum fără serie, intitulat Scriptae variae 1622, cu indicaţia mai nouă pe cotor : Relationes şi cu sigla C.

Această descriere a Valahiei provine, fără îndoială, din pana lui Bogoslavici, pentrucă se intitulează Relatione della Valacchia di fra Andrea Bogoslavich (11) şi este asemănătoare, dacă nu chiar identică, cu cea descoperită de G. Călinescu în vol. 219 din fondul de Scritture Riferite (12).

Relaţia este importantă şi pentrucă cuprinde o descriere a Mânăstirii dela Curtea de Argeş (13).

11) Pe ff. 152 rv. In acelaş volum, ff. 458 rv, 464 rv, 153 v, am citit în latineşte o Relatio Valachiae et Moldaviae, mai amplă, care pare să fie redactată pe vremea lui Alexandru Iliaş. S'ar putea să aibă de autor tot pe Bogoslavici. Cred că este inedită. Voiu publica-o în partea a doua a studiului meu despre Publicaţii rare sau necunoscute şi documente inedite despre limba şi poporul românesc, din care primele 22 paragrafe ale părţii I au apărut în Cuget Românesc, V (1955-56), pp. 49-62; VI (195 - 1958), pp. 74 - 110.

12) Publicată în Dipl. It. II, pp. 328 - 329. N'am avut timp să confrunt textele şi nici să copiez pe cel descoperit de mine.

13) Bogoslavici credea, sau auzise, că acea "bellissima Chiesa dedicata alla B. Vergine, tutta coperta usq. ad hodiernum die di piastre di rame et piombo" a fost reşedinţa Episcopiei Catolice şi că acuma /la 1623/ se află în mânile Ortodocşilor. De aceea, MORARIU, Missione, p. 8, nota 12, se îndoeşte că Bogoslavici a văzut aşa ceva, ci că relatează după spusele bătrânilor. Evident că nu poate fi vorba de fosta Episcopie Catolică, după cum rezultă cu claritate din faptul că Bogoslavici vorbeşte de hramul B. Vergine, când ştiut este că nu Episcopia Catolică, ci Mânăstirea ortodoxă a Argeşului zidită de Neagoe Basarab avea hramul Sfintei Fecioare (Adormirea Maicii Domnului). Mai aproape de realitate şi mai explicit este Bogoslavici în scrisoarea sa din 17 August 1626. Vezi Doc. III din Anexă.

Pe baza informaţiilor aduse de Bogoslavici despre situaţia catolicismului în Ţările Româneşti, Congregaţia Propagandei a luat decizia, la 25 Aprilie 1623, să înfiinţeze o misiune catolică în regiunile noastre. A încredinţat-o Franciscanilor Conventuali. Generalul acestui ordin din acea vreme l-a designat pe Bogoslavici, acordându-i libertatea să-şi aleagă alţi şase tovarăşi de misiune.

Totodată Papa Gregorio XV se adresa la 15 Mai 1623 Voevozilor din Valahia şi Moldova, adică lui Radu Mihnea şi lui Ştefan Tomşa, recomandându-le atenţiei lor soarta acestor şapte misionari (14).

De asemeni Propaganda Fide scria la 17 Mai 1623 Nunţiului Papal dela Viena despre trecerea pe acolo a acestei misiuni (15). Drumul de parcurs între Roma şi Viena era, cel iuţin pentru atari călători, prin Ancona şi Veneţia, iar dela Viena spre Iaşi se făcea un ocol prin Cracovia şi Lemberg. De aceea Propaganda trimite o scrisoare cu conţinut identic şi Nunţiului respectiv din Polonia (16).

Un istoric foarte competent şi bine informat asupra misiunilor franciscane din Ţările Româneşti, Pr. Bonaventura Morariu dela Roma, afirmă într'o recentă lucrare a sa că Bogoslavici n'a găsit decât un singur tovarăş de misiune, pe Paolo Bonnici da Malta, pentrucă probabil nu inspira suficientă încredere în rândurile ordinului franciscan conventual (17).

14) Cf. HURMUZAKI, VIII, 404 - 405.

15) A se vedea anexa No. I din documentele reproduse de noi la sfârşitul acestui articol.

16) Se află încă inedită în APF, în fondul Lettere Volgari,1622-1623, vol. 2, f. 82 v.

17) MORARIU, Missione, p. 7 : "..... sembra che non ispirasse grande fiducia agli altri religiosi, perché non riusci a trovare che un solo compagno disposto a seguirlo nella Missione."

Noi credem că, la Roma, Bogoslavici n'a putut atrage pe nimeni şi că a plecat singur. Paolo Bonnici plecase mai înainte din Roma cu destinaţia Cracovia, nu Moldova, pentru a se instala într'un colegiu din Polonia. Pe drum s'a îmbolnăvit, fiind obligat să rămână în Viena vreo 40 de zile. Acolo l-a ajuns Bogoslavici şi au călătorit împreună până la Cracovia, locul de destinaţie al lui Bonnici. Acesta, ne mai fiind primit în colegiu, din lipsă de locuri, s'a lăsat convins să-l însoţească pe Bogoslavici în Moldova (18). Vor fi ajuns la Iaşi prin August 1623 (19).

In luna lui August 1623 se petreceau mari schimbări în domniile din Moldova şi Muntenia. Ştefan Tomşa fusese tocmai atunci înlăturat dela tronul Moldovei, astfel că Bogoslavici n'a mai avut ocazia să-i înmâneze scrisoarea Papei Gregorio XV. Cât priveşte pe cea adresată lui Radu Mihnea, Bogoslavici n'a mai fost nevoit să se deplaseze până în capitala Munteniei, pentrucă în aceeaşi lună Radu Mihnea părăsea tronul de acolo pentru a-l ocupa pe acela al Moldovei. Totuşi Bogoslavici n'a stat decât un an în Moldova, deşi Radu Mihnea era intimul său protector, sau, mai bine zis, tocmai pentru aceea. Se ştie că în timp ce ocupa tronul Moldovei, Radu Mihnea l-a obţinut şi pe acela al Munteniei pentru fiul său, minor încă, Alexandru Coconul. Acesta fiind un simplu figurant şi având nevoe de o tutelă efectivă, Radu Mihnea se va fi gândit să i-l trimită într'ajutor pe Bogoslavici. In plus, de acolo din Muntenia, Bogoslavici putea mai uşor să urmărească o ţintă pe care ne-o închipuim că trebuia să plutească pe dinaintea ochilor unui aventurier de talia sa, aceea de a ocupa un scaun episcopal.

=================================

18) Bonnici însuşi a relatat aceste detalii şapte ani mai târziu. Cf. <u>Dipl. It.</u>, II, p. 330.

19) Aşa rezultă dintr'o relaţie a lui Paolo Bonnici trimisă Propagandei prin 1632. Cf. <u>Dipl. It.</u>, II, p. 336 :

„Quando io arrivai in Moldavia ritrovai il Prencipe Radulio Corvino novamente venuto in Moldavia, havendo lasciato la moglie et figlio Alexandro Corvino nel governo del Principato di Valachia...."

Un singur episcopat aveau catolicii în sec. XVII, în Ţările Româneşti, la Bacău, dar nu era vacant; îl ocupa polonezul Adam Goski. Bogoslavici ştia că în vremile de demult catolicii avuseseră un episcopat şi la Argeş. Speranţa de a obţine titlul fostei episcopii îi va fi încolţit în minte încă de pe timpul călătoriei lui la Roma, în primăvara lui 1623, când a redactat amintita relaţie despre Ţările Româneşti în care s'a referit şi la Mânăstirea Curţii de Argeş.

Aflându-se că episcopul Goski a murit şi punându-se la Vatican problema designării unui nou episcop, Bogoslavici scrie imediat Propagandei despre condiţiile pe care ar trebui să le îndeplinească un episcop catolic în regiunile româneşti : Să se stabilească la reşedinţă şi să cunoască limba şi obiceiurile româneşti (20), condiţii pe care nu le îndeplinise Goski, dar pe care le îndeplinea de sigur Bogoslavici. Totuşi acesta nu-şi făcea iluzii cu privire la Bacău. Ştia că acolo va urma tot un polonez. Işi pregătea însă terenul pentru o ispravă în care avea să se aventureze la câteva luni după aceea.

In adevăr, la 17 August 1626, anunţa Secretariatul Propagandei că Alexandru Coconul, Domnul Munteniei, ţinând seama de zelul său în folosul catolicilor din Ţara Românească, "l-a ales şi numit" Episcop de Argeş, în conformitate cu tradiţia care acorda Voevodului jurisdicţie în asemenea numiri. In scrisoarea sa Bogoslavici continua spunând că atât Propaganda cât şi Sfântul Părinte vor fi informaţi de către Voevodul însuşi şi de către Ambasadorul Franţei dela Constantinopol (21).

Această corespondenţă ar fi întărit poziţia lui Bogoslavici, bazată toată pe acte plăsmuite de el însuşi, dar contemporanii lui au observat îndată falsul.

Anul 1626 a reprezentat culmea de glorie pentru Bogoslavici :

20) Ştim despre această corespondenţă a lui Bogoslavici în mod indirect, din textul documentului II.

21) Doc. III.

îndeplinise o solie din partea lui Alexandru Coconul la Regele Poloniei (22), iar la Constantinopol, de unde în luna lui August trimitea Congregației patru scrisori (23), venise probabil tot ca sol al Voevodului din Muntenia. De asemeni legăturile lui cu Vicarul Patriarhal dela Constantinopol erau bune. Cele cu Episcopul catolic dela Sofia se menţineau tense. Pricina trebue căutată în pretenţiile Observanţilor din Bulgaria asupra Conventului Franciscan dela Târgovişte care se afla acum în mânile Conventualilor. Bogoslavici trecuse dela Observanţi la Conventuali. Episcopul observant dela Sofia îi controla toţi paşii.

Bogoslavici ar fi dorit să obţină dela Roma însărcinarea de a vizita Moldova şi Transilvania, adică de a inspecta misiunile catolice din aceste două provincii, însă aspiraţia sa cea mai înaltă, cum am spus, era să obţină ungerea de episcop cu titlul de Argeş. Nu ştim în ce împrejurări fusese numit vicar al Episcopului de Nicopole (24). In răspunsul pe care Congregaţia îl dă scrisorilor lui Bogoslavici (25), se ocoleşte problema Episcopatului dela Argeş.

De altfel, existenţa acestui Episcopat încetase de mult chiar şi ca simplu titlu onorific (26). Singurul lucru pe care l-a putut obţine Bogoslavici din partea Propagandei a fost reînoirea patentei de misionar (27) care fusese acordată în 1623 şi a cărei valabilitate scădea după trei ani, adică în 1626.

Steaua lui Bogoslavici apune odată cu detronarea lui Alexandru Coconul şi cu instalarea lui Alexandru Iliaş ca Domn al Munteniei în Octombrie 1627.

22) Doc. IV.

23) Doc. III - VI.

24) Doc. VIII.

25) Doc. VII.

26) Incurcata istorie a Episcopiei Catolice dela Argeş face obiectul unui alt studiu al nostru.

27) Doc. IX.

In a doua jumătate a anului 1628 curg la Roma rapoarte defavorabile despre nedemna comportare a lui Bogoslavici în misiunea din Muntenia. Le trimitea direct, sau prin intermediul Vicarului Patriarhal dela Constantinopol, un catolic zelant, Antonio da Via care îndeplinea la curtea lui Alexandru Iliaş slujba de cupar. (28).

Bogoslavici ajunsese - se spunea în aceste rapoarte - o adevărată piatră de scandal, vânzând averea conventului ca să-şi plătească amantele şi ajungând reaua lui faimă până la judecata lui Vodă care l-a obligat să plătească despăgubiri unei femei însărcinate şi apoi să părăsească ţara. La toate acestea se adăogau, în defavoarea lui Bogoslavici, ecourile certurilor cu Episcopul dela Sofia. Ca să li se pună capăt, Propaganda l-a înlocuit pe Bogoslavici prin Alberto Ghisitio (29).

Incepuse acum să se svonească că Bogoslavici ar avea intenţia să meargă la Constantinopol să se facă turc (30). Pentru a drege atmosfera grea lăsată de Bogoslavici, Propaganda decide să se trimită în Ţările Româneşti o misiune de trei franciscani conventuali (31).

Prin 1629 circula svonul că Bogoslavici s'ar fi dus în audienţă la Impăratul din Viena (32). Mai probabil e că a încercat să se acuieze pe lângă Alexandru Coconul care a avut o nouă domnie de câteva luni în 1629 - 1630, în Moldova.

O încercare asemănătoare a făcut şi pe lângă Moise Movilă, prezentându-se la Curtea Domnească şi la Postelnicul Enache Cantacuzino, în Decembrie 1630, cu scrisori de recomandaţie false (33). Una din ele am putut-o cerceta şi eu personal în Arhiva Propagandei (34).

28) Doc. X, XII-XIV.

29) Doc. XI.

30) Doc. XIV.

31) Doc. XV - XVII.

32) Doc. XVIII.

33) Doc. XIX. Vezi şi MORARIU, Missione, pp. 18 - 19.

34) A se vedea notele mele la Doc. XIX - XX.

Secretarul de limba latină al lui Moise Movilă i-a dat-o lui Paolo Bonnici, iar acesta a trimis-o la Roma prin intermediul Vicarului Patriarhal (35).

Despre falsurile lui Bogoslavici s'au păstrat şi alte mărturii în Arhivele dela Roma (36).

Dela Iaşi s'a îndreptat spre Curtea Domnească din Muntenia, la 1 Ianuarie 1631, nutrind speranţa că va veni iarăşi la tron Alexandru Coconul. Părăsit de soartă şi demascate fiindu-i falsurile, Bogoslavici a trecut în Bulgaria, ajungând în toamna aceluiaş an la Chiprovaţ, "tot rupt, fără o haină pe el". (37).

Şi-a găsit astfel liniştea între zidurile Conventului Franciscanilor Observanţi din acest centru catolic bulgăresc (38).

\- - -

35) Doc. XX.

36) Cf. <u>Dipl. It.</u>, II, p. 306 şi MORARIU, <u>Missione</u>, p. 19 nota 52; pp. 82 - 83 nota 38; p. 86.

37) Această informaţie o dă Episcopul dela Sofia, Fra Elia Marini, într'o scrisoare din 5 Octombrie 1631, care se păstrează (probabil încă inedită) în <u>APF</u> : "III. Lettere di Polonia Russia Ungaria Vallachia Dalmazia 1632", vol. 58, ff. 263 v - 264 r.

38) Acolo ni-l arată prezent în anii 1637, 1648 şi 1649 documentele referitoare la istoria Catolicismului în Bulgaria. Cf. FERMENDŽIU, <u>Acta Bulg.</u>, pp. 46, 186, 194; <u>Dipl. It.</u>, II, p. 306 şi MORARIU, <u>Missione</u>, p. 19 nota 52.

= = =

DOCUMENTE

I

Roma, 17 Mai 1623.

Secretarul Congregaţiunii De Propaganda Fide către Nunţiul din Viena. Anunţă trecerea prin Viena a lui Andrea Bogoslavici împreună cu alţi şase misionari în drum spre Valahia, Moldova şi Bulgaria.

APF : Lettere Volgari ... 1622 - 1623, vol. 2, f. 82 v.

Al Nuntio dell'Imperatore

Vien costá il P.re Frat' Andrea Bogoslavich sacerdote de Minori Conventuali mandato con sei compagni dalla S.ta di N.ro Sig.re e dalla Sac. Cong.ne de Propag. Fide, á predicare nella Valachia, Moldavia e Bulgaria. Io desidero che q.ti siano ben veduti et accarezati da V.S., e che siano loro porti quegl'aiuti che sarano da lei stimati necessarij, a q.ta Santa opra, acciò con buon animo si accingano ad effettuar il desiderio mio che farà cosa grata á me et á questi Ill.mi Sig.ri, et Iddio la prosperi.

Di Roma li 17 maggio 1623.

II

Roma, 9 Mai 1626

Secretarul Congregaţiunii către Nunţiul din Polonia, referitor la designarea unui titular la Episcopatul din Bacău, rămas vacant prin moartea lui Adam Goski. Controversă în ce priveşte drepturile jurisdicţionale ale Poloniei şi Ungariei. Părerile lui Bogoslavici despre condiţiile ce ar trebui să îndeplinească un atare episcop.

APF : Lettere Volgari della S.C. dell'anno 1626, vol.5, f. 91 r-v.

A Mons.re Nuntio di Polonia

Essendosi riferito nella Sac. Cong.ne de Propag.da Fide un Capitolo d'una lettera (39) da VS. al S.r Card.le di S.to Onofrio in materia del Vesc.o di Vallachia morto in Gnesna, p.a : la medesima Sac. Cong.ne s'é grandemente maravigliato, come possa essere che la nominatione del Vesc.o di Vallachia s'aspetti al Ré di Polonia; poiche quá si presuppone per certo che la provisione di quel Vescovado s'appartenga liberamente alla Sede Apostolica, anzi alcuni SS. Cardin.li hanno soggiunto, che se in d.o Vesc.do havesse luogo la nominatione, questa si potrebbe più giuridicamente pretendere dal Ré d'Ungheria, che dal Ré di Polonia, essendo la Vallachia annoverata tra li membri della corona della stessa Ungheria. (40).

2º M'ha ordinato che scriva a VS. che in modo alcuno non proseguisca l'istanza, ch' há fatta al Ré per la nominatione del nuovo Vescovo della sudetta Provincia per non attribuir á S. M.tá quello che non li compete. Má che s'informi se costí si trovano sogetti, che sappino la lingua vallacca, e possino colá risedere, e che poi delli loro nomi, e qualitá me ne dia

39) Această scrisoare fusese trimisă din Varşovia la 13 Martie 1626. Aşa rezultă din următoarea însemnare pe care am găsit-o în vol. 56, f.22 r: "Copia d'un cap.lo d'una l-ra di Mons.re Nunt.o in Polonia all'Ill.mo Sig.re Card.l S.to Onofrio de' 13 Marzo 1626: É morto nella Diocesi di Gnesna il Vesc.o di Vallacchia Min.o Convent.le che mai ha riseduto si per timore de'Tartari, come anche per non haver da vivere. Io faró instanza á S. M.tá che nomini soggetto che habbia con che sostentarsi, e resieda in que' confini potendosene sperar qualche frutto" (-Cf. şi MORARIU, <u>Missione</u>, p. 12). Această însemnare e importantă pentrucă pe baza ei se poate stabili data morţii Episcopului Adam Goski care nu era cunoscută până acum.

40) Cardinalii dela Propaganda făceau confuzie între Episcopia dela Bacău şi cea de mult dispărută dela Argeş. Ungurii catolici avuseseră odinioară jurisdicţie numai asupra acesteia din urmă în sensul că Episcopul catolic de Argeş era sufragan al Arhiepiscopiei de Kalocsa. In designările pentru Bacău, Vaticanul a ţinut seama când de recomandările poloneze, când de cele moldovene (pe vremea lui Ieremia şi Simion Movilă), iar primul Episcop de Bacău a fost numit de Papa Gregorio XV în 1591.

avviso (41), acciò si possa prendere quella Chiesa conforme al bisogno, sapendosi per alcune Relationi di frà Elia Vesc.o di Bulgaria, e di frà Andrea Bogoslavich Min. Conven.le Missionario nel medesimo Paese, che si potrà in quella Chiesa far molto frutto, se si manderà colà persona di valore, che vi risieda, e sappia bene la lingua, e li costumi di quel Popolo. Che &

Roma 9 Maggio 1626.

III

Constantinopol, 17 August 1626.

"Il Padre Maestro Andrea Bogoslavski" către Mons. Ingoli, Secretarul Congregaţiunii De Propaganda Fide. Anunţă că a fost numit de către Alexandru Coconul ca Episcop Catolic la Argeş.

APF : III. Lettere di Polonia Ungaria Illirico riferite l'anno 1626, vol. 56, f. 80 rv.

[In prima parte se plânge contra Episcopului dela Sofia, Frat'Elia de Marino da Chiprovaz].

Aless.o fig.lo della bona memoria di Radulio Mihna Corvino gia mesi 7 [passato a]*) meglior vita, havendo gia determinato vivende q.t'Anno partir da....*) in Italia, Il q.ale fig.lo considerate le mie tante fatiche, e travag[li nelle pro]*)vintie, e luochi per l'essalt[azion] e della cattolica Relig.e conforme l'an[tico uso de que]*)sti Paesi, usato dalli Prencipi di Valachia, e Mold.a li giorni passati m'ha eletto e no[mina]to Vescovo Argense, Vescovato, come mi vien detto da Homeni Vecchi, antichiss.o.....*) Provintia di Valachia, dove per il fiume che si chiama Arges viene nomina[ta la ci]ttà che quivi alle sue sponde vi è edificata,

41) Nunţiul recomandase la 23 Martie 1626 pe Canonicul Cernoschi, din Cameneţ, iar la 22 Iunie pe Alberto Ghisitio. Posedăm copia după acest aviz, încă inedit, care se păstrează în APF, vol.56, f. 39 rv). Intr'o notă a cancelariei, Mons. Ingoli scrie că ar fi fost acceptabil Ghisitio dacă ar promite că se stabileşte la Bacău. In cele din urmă, la 19 Iulie 1627, a fost ales episcop Gabriel Fredro, după propunerea Regelui din Polonia.

ma alquanto dalli Turchi nel [tem] po della Guerre distrutta con la Chiesa Catedrale, si che li Valachi scismatici [d] elle pietre hanno edificato*) una nobiliss.a Chiesa alli loro Calugieri, con un Monas [tero...] siche noi non habbiamo ivi più di 6 cattolici e senza Chiesa alli q.ali man..... quante volte l'anno un sacerd.e havendoglene molta (come nell'altra mia [relatio] ne) penuria. Et di questa mia elettione con tempo sarà informata la Santità [del N.] ro Sig.re et la Sac. Cong.ne dal S.r Amb.re per la Corona di Franza qui alla Porta Ottomana [e] dal sud.o S.r Pren.e nostro; sichè à me non occorre dirli altro in materia di ciò. E che resta V.S. R.ma contenta farne prima noto alla Sac. Cong.ne racommandandomi [alla] carità sua pregandola c'habbia alcun risguardo al mio stato provero, e faticoso..... [app]*) ena posso sustentar la mia stanca vita, et farmi per via del sud.o S.r Ambas.re.......*) alcuna contributione delle sue pie elemosine, acciò possa aiutar [queste pove]*) re Anime, constituite per li continui tributi in maxima Povertà.

Bacio le mani.

(Această scrisoare a fost pusă în discuţie în Congregaţia No. 66 din 20 Noembrie 1626).

IV

Constantinopol, 20 August 1626.

Acelaş către acelaş.

APF : Ibidem, vol. 56, f. 81 rv.

'Se simte lipsă de misionari. Am convertit la catolicism circa 60 de case din Câmpulung, luterani supuşi Predicatorului dela Braşov. Misionarii care erau mai înainte în aceste provincii au murit în mare parte pentrucă nu sunt medici şi pentrucă Episcopul actual dela Sofia, Frat'Elia, în timp ce eu eram trimis de Voevod la Regele Poloniei, ne-a luat conventul şi a pus în el negustori care, murind de ciumă, au infectat

*) Lacune din cauza deteriorării hârtiei. Textul din unele lacune am reuşit să-l reconstituim (în paranteze drepte).

pe călugări. Au murit şapte.'

'Aducătorul scrisorii este Fra Gregorio da Fermo, minorit observant, cu multe calităţi. Să i se conceadă acestuia dispensa de a se preoţi cu obligaţia de a sta în Valahia, fiind şi un excelent infermier'.

(Scrisoare discutată în Congr. 66 din 20 Noembrie 1626).

V

Constantinopol, 22 August 1626.

Acelaş către acelaş.

APF : Ibidem, vol. 56, f. 82 rv.

'In favoarea lui Fra Andrea Milodovich care e tot din Lesina. Ştie limbile : schiava, italiana, rusa, polona, romåna, bulgara, turca şi latina. Acum se află la Nistru, la hotarele Rusiei.'

La sfârşit aminteşte de alegerea sa ca episcop de Argeş de către Voevod "conforme l'antico uso".'

(Scrisoare discutată în Congr. 65 din Noembrie 1626).

VI

Constantinopol, 24 August 1626.

Acelaş către acelaş.

APF : Ibidem, vol. 56, f. 83 r.

'După plecarea mea din Moldova, au venit acolo unii fraţi nesupuşi, însuraţi, probabil infectaţi de erezia luterană. Să mi se dea un breve pentru a vizita Moldova şi Siculia. Noul Voevod din Moldova se cheamă "Bernovschi Moghiglia". Să mi se dea o recomandare către el. In acele părţi nu se poate introduce calendarul nou.'

(Scrisoare discutată în Congr. 66 din 20 Noembrie 1626).

VII.

Roma, 27 Noembrie 1626.

Secretarul Congregaţiei către Andrea Bogoslavici, răspunzându-i la

cele trei scrisori anterioare (Doc. IV, V, VI).

APF : Lettere Volgari della S.C. dell'anno 1626, vol.5,ff. 235 v - 236 rv.

Al P. Andrea Bogoslavich Comm.rio G.nale de Conv.li in Vallachia.

S'é scritto al Vesc-o di Soffia, che veda d'aggiustarsi con V.R., non essendo conveniente, che persone religiose contrastino insieme, massime in Paesi d'Infideli, ove viascun di loro há da dar buon esempio, et a procurar la salute di quei pochi catt.ci che costá si ritrovano, ot ad attendere di convertir gli scismatici; p. o ella veda di far il suo debito uff.o in cotesta Miss.ne et ad honorar e riverir il Vesc.o di Soffia, il q.le le dará ogni dovuta sodisfatt.ne, quando vorrá vivere concordam.te con esso lui; anzi havendo egli diverse facoltá potrá conforme alli suoi Brevi aggiustar cotesti Scismatici, che con le sue fatiche ella va convertendo. Quanto alla Provincia di Moldavia e di Siculia V. P.ta dia p.ma le sue piene relat.ni di quella, acció la Sac. Cong.ne havendo notitia dello stato loro possa darle quegl'ord.ni che giudicherá necessarij.

La conversione che avvisa delle 60 case ne' confini di Transilvania é stata gratiss.ma alla Sac. Cong.ne, e ringraziandola delle fatiche, la prega a seguitar opere cosi fruttuose e sante.

Del P.re Milorodovich s'aspetta il suo processo.... Di frá Greg.io da Fermo si tratterá con Nostro S.re, perche la gratia che dimanda é assai difficile, si com'anche si tratterá della dispensa circa l'uso del Calendario Vecchio. Che &

li 27 nov. 1626.

VIII

Roma, 27 Noembrie 1626.

Secretarul Congregaţiei către Episcopul dela Sofia, relativ la conflictul cu Andrea Bogoslavici.

APF : Ibidem, vol. 5, f. 241 v.

... Veda d'aggiustarsi con frá Andrea Bogoslavich Min. Conv.le, che come Miss.rio della Con.ne in Vallachia e Vic.o del Vesc.o di

Nicopoli si lamenta di lei, che passi li termini della sua diocesi, e che cerchi di levarli il Conv.to di Targovişte, che dice esser de' Conv.li, perche le discordie tra gl'Eccl.ici disturbano tutto il bene sp.uale che si potrebbe fare in coteste parti.

....

IX

Roma, 30 Aprilie 1627.

Secretarul Congregaţiei către Andrea Bogoslavici sfătuindu-l să stea în bune raporturi cu Episcopul din Bulgaria şi cerându-i să trimită o descriere a Valahiei şi a provinciilor vecine.

APF : Lettere Volgari della S.C. dell'Ann. 1627, vol.6, f. 59 r.

A Frá Andrea Bagoslavich [sic] Minor Conv.le Missionario in Vallachia.

Mando á VR.a la Patente del S.to Ufficio con le facoltá che desiderava, se ne valerá per servitio de' Catt.ci e de' Scismatici, che si convertiranno alla n.ra S.ta Fede in cotesta Prov.a della sua Missione, e sopra il tutto veda di star bene col Ves.o di Bulgaria, et unitamente attendono alla Conversione de'gli Heretici e de' Scismatici, e se per cagion de' Conventi nasceranno tra di loro controversie, scrivino alla Sac. Cong.ne le lor ragioni, che quá si terminaranno per giustizia. V.R.a si raccordi di dar'ogn' anno relat.ne de'suoi progressi, et insieme mandi una descritt.ne dello stato della Vallachia e delle vicine Provincie quanto alla Religione, lasciando da parte le cose politiche &; acció la medesima Sac. Cong. ne possa far quelle provisioni, per la propagatione della n-ra S.ta Fede, che le pareranno necess.e, nel qual particolar' anch'ella dovrá avvisar il suo parere.

Che &

Roma 30. Ap.le 1627.

X

Bucureşti, 18 Iulie 1628.

Antonio de Via, cuparul lui Alexandru Iliaş, către Fra Guglielmo Foca

di Perugia, Vicarul Patriarhal dela Constantinopol, despre aventurile lui Andrea Bogoslavici şi despre conventul dela Târgovişte.

APF : Scritture Riferite. IV. Lettere di Levante 1628, vol. 111, ff. 161 r - 162 v.

Fra Andrea [Bogoslavich] che diceva che era vescovo elleto [sic] era il piu furfante che si trovase dentro in Valachia..... non atendeva far benne [sic] della chesia [sic] ne per lanima sua ma atendeva far benne ale [sic] belle donne.

'Dintr'o lampă de argint, dăruită de un ungur, a făcut "un centurin ala sua namorata". A vândut un potir, pe alte două le-a pus amanet. A mâncat 162 ţechini lăsaţi de Fra Francesco. A vrut să vândă şi clopotul, dar eu l-am luat în păstrare. O femee însărcinată de el a mers la judecata Domnului. Femeea pretindea să fie luată în căsătorie, iar el a răspuns că religia lui nu-i permite aşa ceva. Voevodul i-a replicat că religia nu-i permitea nici să o însărcineze. A fost obligat să plătească 100 de ţechini. Pentru asta Bogoslavici vroia să vândă alte lucruri din biserică, dar l-am împiedicat. Domnul i-a dat termin de 24 ore ca să părăsească ţara. Ar fi fost spânzurat dacă nu interveneam eu. A plecat în Ungaria. Vroia să dărâme biserica.'

'Din Moldova mi-a fost trimis un frate zocolante pe care nu l-am primit. Nu l-am lăsat nici pe Episcopul de Sofia, Fra Elia, să ia conventul. Am avut mână liberă dela Vodă'.

XI

Roma, 11 August 1628.

Secretarul Congregaţiei către Episcopul din Sofia.

APF : Lettere Volgari della S.C. dell'Ann. 1628, vol. 7, f. 105 r.

Al Vesc.o di Soffia.

... Del Pre Andrea Bogoslavich, essendo stato fatto nuovo Comissrio in Moldavia il P. Alberto Ghisitio, si spera che con lui potrà meglio aggiustarsi, e far il servitio di Dio

Roma 11 Agosto 1628.

XII

Pera (Constantinopol), 18 August 1628.

Fra Guglielmo Foca „Provinciale d'Oriente e Vicario Generale Patriarcale di Constantinopoli" către Congregaţia De Propaganda Fide. Despre ştirile primite dela Antonio de Via, cuparul Voevodului Alexandru Iliaş, referitoare la scandalurile lui Bogoslavici şi la situaţia catolică din Muntenia.

APF : Scritture Riferite. IV. Lettere di Levante 1628, vol. 111, ff. 154 r - 158 r.

... Alla fine di q.o Mese manderó un mio frate di qua di buona vita e costumi Toscano in Valachia per servitio di quel Con.to e salute di quelle pover'Anime, havendo inteso che quell'altro frate, che era di q.ti Pri oss.ti, ma peró rendeva obed.a al nostro G.nale vi habbia commesso di molti scandali, che cosi mi scrive il Coppiero del Prencipe di Valachia molto mio amico, á nome anco dell'istesso Prencipe; q.to avanti che partisse di quá benché Greco (42), gli raccommandai quei Con.ti, e mi promisse, che gli haverebbe hauti sempre in protettione, et hora il Coppiero mi scrive, q.to é del rito lattino, che vi vuol fabbricare una Chiesa di S. Ant.o da Padoa gia nostra, et hora distrutta, e vuole che vi stiano frati nostri, e ben vero, che mi dice, come un P.re Dommenicano era andato dal Prencipe per prend.e quel nostro Con.to má egli ha ostato, e non vuole; e non mi pare bene che q.ti P.ri voglino usurpare quello che non é loro, e q.ndo quei luoghi havessero qualche sussidio di mantenerci almeno doi Religiosi vertuosi, e da bene per Con.to, mi scrive quel Coppiero che farebbono gran profitto, e molti di quelli heretici si convertirebbono, poi che peccono solo per ignoranza, e non sono ostinati, professando d'essere della stirpe Romana di quelle Militie antiche, che di Roma vennero quá, et rattengono ancora quell'affettione

(Scrisoare discutată în Congr. 102 din 12 Decembrie 1628).

42) Adică ortodox. Se referă la Alexandru Iliaş.

XIII

Bucureşti, [Octombrie?] 1628.

Antonio de Via "Cupiero et secreto di sua Alteza" către Fra Guglielmo, Vicarul Patriarhal dela Constantinopol. Cam aceleaşi chestiuni ca în Doc. X.

APF : Ibidem, f. 160 rv.

... Padre Fra Andrea [Bogoslavici]... a ingravidato tre dongele e sono venute a lamentarsi dal Sig. Prencipe.... In queste parti li omini sono liberi e non bisogna frate zovene. Et o deto al Sig. Prencipe quello che me avete scrito et vi a fato grandisima riverenza.... et lui me a fato scrivere per la caus del Padre che mandate un Padre bonno, et quello che dicono che a fato il Betlem Gabor tutte le sonno bucie.....

XIV

Bucureşti, 30 Noembrie 1628.

Acelaş către acelaş. Ştiri religioase şi politice din Moldova, Muntenia şi Polonia. Aventurile lui Bogoslavici.

APF : IV. Lettere di Ungaria Polonia Russia Colonia Amburg Alsazia Palatinato 1629, vol. 57, ff. 81 r - 84 v.

'Răspunde la scrisoarea din 15 Noembrie 1628. Nu ştie dacă Polonezul designat de Congregaţie pentru Moldova şi Valahia este sau nu episcop. Să i se scrie lui Costin Vecceli (43) şi să i se recomande biserica. Polonia e în răsboiu cu Sfecia (44). Să salutaţi pe acel tânăr Ianachi pe care l-am întâlnit în Conventul vostru. Ştiri rele despre Andrea [Blagoslavici], care, după cum scrie Episcopul dela Sofia, vrea să vină la Constantinopol ca să se facă turc. Luaţi-l cu binişorul şi arestaţi-l în casa Ambasadorului Franţei. Dacă va veni încă odată în Valahia va fi spânzurat de Vodă.

43) Cumnatul lui Alexandru Iliaş, Domnul Munteniei.

44) Suedia.

Dacă voi nu trimiteţi fraţi buni, voiu cere dela Iezuiţi.

XV

Roma, 17 Decembrie 1628.

Secretarul Congregaţiei către Vicarul Patriarhal din Constantinopol. Decizia de a fi trimişi în misiune, în Valahia, trei fraţi conventuali. Se anexează o scrisoare către Antonio de Via.

APF : Lettere Volgari della S.C. dell'Ann. 1628, vol.7,ff.177v-178r.

Al Vicario Patriarc.le di Costantinop.li

Essendo stato riferita in questa S.Cong.ne la l.ra del Copiere del Prencipe di Vallachia, scritta a V.R. li 18 lug.1628 insieme con quelle ch'ell' ha scritto al Suo G.nale li 5 del sud. e li 18 agosto, q.sta S.Cong.ne ch'ha stimata opportuna l'occasione del d.o Copiero per far qualche notabil frutto in quelle parti, ha destinata cola una missione di tre Padri del suo ordine, con haver significato al sud.o suo G.nale, che faccia scelta di tre buoni soggetti, i quali coll'esempio di vera vita religiosa, smorzino lo scandalo, ch'in quelle parti ha dato il P.re Andrea Bogoslavich. Il che ho voluto significar a V.R. acciò tenghi viva la prattica col d.o Copiere à cui anche scrive la S. Cong.ne l'inclusa, che si contenterà di recapitargliela.

Che &

Roma 17 Xbre 1628.

XVI

Roma, 17 Decembrie 1628.

Acelaş către Antonio de Via. Despre trimiterea celor trei conventuali pentru a se şterge răul nume lăsat de Bogoslavici. Până la sosirea celor trei, va face servicii P. Alberto Ghisitio.

APF : Ibidem, f. 178 rv.

Al S.re Ant.o Denia Copiere del Prencipe di Vallachia.

La l.ra che V.S. scrisse al P. Vicario Patriarchale di Costan.li li

18 di luglio é stata riferita in questa S. Cong.ne con altre tanto disgusto, per gli scandali, che costi ha dati il P.Andrea Bogoslavich, quanto sia stata la consolatione, ch'ha ricevuta in sentendo ch'ella habbia tanto zelo, per la propag.ne della n.ra S. fede in coteste parti, il quale, acció ella possi più commodamente essercitare, hanno questi miei Ill.mi Sig.ri destinata costi una Missione di 3 P.ri Min.ri Convent. li soggetti, et colla bontá, e coll'esempio di vera vita Religiosa,scancelleranno il mal nome, che costi ha lasciato il sud.o P.re Andrea Bogoslavich. Intanto se l'occorrerá cos'alcuna, potrá valersi del P. Alberto Ghisitio Miss.rio di questa Sac. Cong.ne, e Commiss.rio in Vallachia, sinche si fará la sud.a Missione. Resta che V. S. continui col med.o zelo la protettione de gl'interessi della Relig.ne Catt.ca perche non puó acquistare mag.r merito presso Dio, ne cosa più grata di questa possono ricevvere questi miei Ill.mi Sig.ri da VS.a .

Che

Roma 17 Xbre 1628.

XVII

Bucureşti, 10 Mai 1629.

Antonio de Via către Cardinalul Bandini. Bucuros de măsurile comunicate lui prin scrisoarea precedentă. Bunăvoinţa cumnatului lui Alexandru Iliaş faţă de catolici.

APF : IV. Lettere di Ungaria Polonia Russia Colonia Amburg Alsazia Palatinato 1629, vol. 57, f. 77 r.

'Confirm primirea scrisorii din 16 [= 17] Dec. 1628. E bine că Congregaţia a trimis trei conventuali care să şteargă răul nume lăsat de Bogoslaslaschi. Săptămâna voi prezenta un memorial lui Vodă. Cumnatul său, Constantin Vecceli, afecţionat faţă de catolici, vrea să edifice o biserică. Voi informa despre toate pe Alberto Cchisito [sic = Ghisitio] '.

(Scrisoare discutată în Congr. 114 din 7 Sept. 1629).

XVIII

Bucureşti, 10 Iunie 1629 (45).

Acelaş către Congregaţie. Bogoslavici s'ar fi dus în audienţă la Impăratul din Germania.

APF : Ibidem, f. 80 rv.

Sono nato sotto pianetta di conversare con huomeni titolati et eministra [sic] interessi publichi, che da me vengono aborite [sic] a trovandomi á discorso con un personaggio non di poca stima, et auttorità mi disse come il Padre frá Andrea sia transferito in Germania. 'Ar fi mers în audienţă la Impărat'.

XIX

Iaşi, 26 Noembrie 1630.

Fra Paulo Bonnici către Vicarul Patriarhal din Constantinopol. Situaţia catolicilor din Moldova. Bogoslavici a adus scrisori de recomandare false.

APF : VI. Lettere di Levante, Candia ed Isole. 1631, vol. 116, ff. 64 r - 65 v.

'Nu avem conventuri'. Se spera să se facă pe timpul lui Alexandru Coconul, dar a fost scos din domnie. Sper să fac unul în Bârlad şi altul la Galaţi.'

'La Iaşi este o biserică ruinată, cu atâtea vii încât poate menţine 5 - 6 fraţi, dar le ocupă Ungurii. Episcopul, frate Bernardino, e duşmanul Conventualilor. Poporul nu-l iubeşte pentrucă e polonez.

'Să mai ştiţi că un ortodox care se chiamă Postellnico Iannaci (46) vrea să facă o biserică la Italieni şi are gata piatra, lemnul şi varul.

45) Documentul nu are dată. Am stabilit-o pe baza unui rezumat din acelaş volum, f. 76.

46) Acelaş nume a fost citit de MORARIU, Missione, p.66 : Renacci. Este vorba, în realitate, de boerul Enache Cantacuzino.

Aşteaptă numai primăvara. După ce se termină ciuma mă întorc la Galaţi'.

'Neputând trimite scrisoarea adaog acuma [1 Ianuarie 1631,Iaşi] că a venit aici fra Andrea Dalmatino, cel care a fost în Valahia. A adus scrisori pentru Vodă şi boeri în special pentru Postelnicul Iennaci,dar cred că-s false, după cum văd una dată mie de secretarul Domnului (47). Azi a plecat în Valahia şi cred că şi acolo va scrie scrisori false. Ar fi bine ca Ambasadorul Franţei să scrie Voevodului din Valahia deşi Andrea are speranţa că va veni la tron Alexandru [Coconul], fiul lui Radu [Mihnea].

XX

Constantinopol, 15 Februarie 1631.

Fra Giovanni Mauri della Fratta, Vicar Patriarhal, către Prefectul Congregaţiei De Propaganda Fide. Despre mişcările lui Bogoslavici şi despre activitatea lui Paolo Bonnici în Moldova şi a lui Gregorio da Bari în Valahia.

APF : Ibidem, f. 62 rv.

Eminentiss.o e Rev.mo Sig.re P.ron Col.mo

Dall'acclusa l.ra (48) ch'invio á V.S. Em.ma e Rev.ma potrá intendere lo stato di Moldavia, et in particolare l'arrivo nuovam.te fatto in q.lle parti del P. Andrea Dalmatino, asserendo esser mandato da Roma d'ord.e di N. S.

47) Această scrisoare falsă se păstrează în APF, vol. 116, f. 70 r. E ca din partea lui Fr. Felix Commess. Terrae S.tae in Hierusalem, datată Romae 20 Iulij 1630, în favoarea lui P. And.s á Pharia. - Paolo Bonnici a înmânat-o Vicarului Patriarhal dela Constantinopol, iar acesta a trimis-o Propagandei la Roma. Şi mie mi-a lăsat impresia că-i falsă, când am comparat grafia ei cu a scrisului lui Bogoslavici. Aceeaşi impresie o are MORARIU, Missione, pp. 18 - 19.

48) Scrisoarea lui Paolo Bonnici, transcrisă de noi sub No. XIX.

Fin' hora é partito da Moldavia, e credo se hará intelletto partirá anco da Valachia, e per l'assai buono stabilimento fatto con q.ll' Ill.mo Prencipe con le l.re di raccomand.ne di questo Ecc.mo Amb.r di Franza, fard poco profitto con suoi disegni. Tuttavia supplico la S. Cong.ne ordinarmi ciò che si dovrá fare, în caso che facesse qualche passivo.

Hó mandato al Bacc. Paolo (49) le facoltá della sua Missione, col Decreto di q.a S. Cong.ne e gli hó scritto q.ll'esortationi che dovevo: spero si fará honore, et utile anco a q.lli cattolici, perche sono sett' Anni in circa, che si trova in q.lle parti. L'Ecc.mo Amb.r di Franza con la sua solita soprabondante cortesia ha scritto anco á q.l Prencipe di Moldavia, e sará al sicuro di grandissimo profitto: só che á q.a S. Cong.ne S. E. é notiss.o má per conscienza non posso tenermi di non scrivere, che in q.e parti Dio sá se mai vi sará un cosí divoto, benigno e giusto Sig.re e che pigli in ogni occas.e la difesa della S.ta fede, e tenga in honore la S.ta Chiesa e protega li suoi ministri.

Mando anco la lettera scritta al med.o Prencipe da Roma, portata dal d.o P. Andrea (50), n'há portate altre, desideravo che la S. Cong.ne scrivesse una lettera, acció si potesse mostrare á chi fará bisogno, acció non si dia credenza á le sue lettere, se cosí le parerá bene.

Circa la Missione di Valachia, ultimam.te hó ricevuto lettere dall'altro Bacc.o Gregorio (51) quale é stato assai indisposto. Desidera agiuto di qualche frate ancor'egli, perche in Campo longo si potrá agiutare quei Preti, che pretendono essere Cattolici sotto l'obedienza di Roma.

49) Fra Paolo Bonnici da Malta.

50) Scrisoarea falsificată de Andrea Bogoslavici.

51) Gregorio da Bari.

In Bucuresti non vi é chiesa, má si stava principiando, solo in Tragovisti habita d.o Bacc.re, con q.lla entrata poca d'una vigna, et io le diedi cinque talleri per agiuto nel viaggio.

Se la S. Cong.ne manderá agiuto, sí vedrá fabricare d.a chiesa.

Il Bacc. Pietro Paolo da Perugia ancora si trova quá....

Di Costantinopoli li 15 febraro 1631.

D. V. S. Em.ma e R.ma

Humiliss.o et dev.mo Servo
F. Gio. dalla Frata Pro.e d'Oriente e Vic.o
Patriarcale di Costantinopoli Min. Con.e.

Pe o foae mai mică (f. 63 r), Mons. Ingoli, Secretarul Congregaţiei, scrie :

La Missione di Vallachia e di Moldavia é molto importante, peró bisognerebbe aumentarla di soggetti e di crescere la provisione di 100 scudi annui á 200 almeno per 3 altri anni e dar ord.e al G.nale, che col Vicario Patriarchale nuovo mamdasse due P.ri dotti é d'etá un poco piú matura perche si fará qualche frutto con li scismatici e con Heretici di quei paesi.

= = = = =

UNBEKANNTE EINZELHEITEN ÜBER PETER SCHIOPUL'S EXILSAUFENTHALT IN ÖSTERREICH (1590 - 1594)

von Erich PROKOPOWITSCH

Fürst Peter Schiopul (der Lahme), der ab 1574-1581 und dann ab 1589 den Thron der Moldau innehatte, musste bekanntlich im Jahre 1590 auf seine Würde verzichten und ins Ausland fliehen. Er nahm seinen Weg über Galizien und den Karpathenkamm n a c h Huszt und von dort durch die Slowakei nach Österreich, wo er um Aufnahme als Flüchtling ansuchte. Von der Wiener Regierung erhielt er nach einer längeren Wartezeit in Niederösterreich die Bewilligung, sich mit seiner Familie und seinem Gefolge in Bozen (Südtirol) niederzulassen. Über den Bozener Aufenthalt Peter Schiopul's berichtete bereits Hirn im Jahre 1886 sehr ausführlich.

Aus seinen Ausführungen ist u.a. zu entnehmen, dass Peter Schiopul desshalb auf den Thron verzichtete und ins Ausland flüchtete, weil er befürchtete, dass sein Sohn Johann Stephan über Befehl des Sultans zum Mohamedanertum übertreten müsste. Er kamm daraufhin im Herbst des Jahres 1590 nach Österreich, wo ihm Kaiser Rudolph II. vorerst in der niederösterreichischen Stadt Tulln einen vorläufigen Wohnsitz zuwies. Obwohl der moldauische Fürst wärmstens vom Jesuitenorden dem Kaiser anempfohlen wurde, war Rudolph mit dem Aufenthalte Peters in den österreichischen Erbländern nicht sehr einverstanden und gab ihm vorerst den Auftrag, nach Rom weiterzureisen. Gleichzeitig erhielt Peter aber auch vom König Sigismund von Polen und vom Herzog Wilhelm von Bayern die Einladung, in deren Ländern seinen

Wohnsitz aufzuschlagen. Der moldauische Fürst lehnte aber alle diese Vorschläge ab und wollte unbedingt in Österreich verbleiben. Schliesslich einigte man sich auf einen Exilsaufenthalt in Südtirol, obwohl Erzherzog Ferdinand von Tirol diese Lösung nicht sehr begrüsste, da er nämlich befürchtete, dass der Fürst von Tirol aus Agitationen gegen die Türkei betreiben könnte. Erst über Intervention des Kaisers und der Erzherzoge Mathias und Ernst erklärte sich Ferdinand bereit, den moldauischen Fürsten in Südtirol aufzunehmen, sodass Peter mit seiner Familie und seinem Gefolge von Tulln über München nach Tirol reisen konnte. Am 1. Juli 1592 kam er in Hall an. Hier wurde er vom Erzherzog Ferdinand mit allen fürstlichen Ehren empfangen. Gleichzeitig erliess Ferdinand an die Tiroler Bevölkerung die Aufforderung, dem Fürsten „alle Guetwilligkeit" zu bezeugen, denn die Tiroler hielten anfangs die Fremden wegen ihrer orientalischen Tracht für Türken und verhielten sich deshalb den Flüchtlingen gegenüber recht feindlich.

Mit Peter reisten seine Frau, sein Sohn Johann Stephan, dessen Lehrer, 10 Diener, eine Frau „Signora Maria", welche die Wirtschaft führte, mit 8 Mägden, ein Hauptmann mit Frau, 7 Kindern und 4 Dienstboten, 6 andere Dienstleute, ein Pope Adam mit Frau, 4 Kindern und 5 Dienstleute, ein Kämmerer mit Frau und 3 Dienern, ein griechischer Priester und noch einige Gefolgsleute.

Im Oktober 1592 zog Peter Schiopul nach Bozen, wo ihm das Amtshaus und 4 Privathäuser zugewiesen wurden. Wenige Wochen nach seiner Ankunft starb in Bozen seine Frau. Der Fürst wurde während seines Aufenthaltes überwacht, weil man befürchtete, dass er vielleicht Beziehungen zur Türkei aufrechterhalten könnte. Im Mai 1594 richtete er an Erzherzog Ferdinand das Ersuchen, ihn nach Italien oder Polen ziehen zu lassen. Bevor jedoch dieses Ansuchen erledigt werden konnte, erkrankte Peter an „Frais oder Vergicht". Der Tiroler Adelige von Kühbach nahm sich damals seiner besonders freundlich an,

überführte ihn aus dem heissen Bozen auf sein Schloss Zimmerlehen, wo die klimatischen Verhältnisse für den Kranken weitaus günstiger waren, besuchte ihn oft und sprach ihm Trost zu. Peter jedoch glaubte nicht mehr an ein Gesundwerden und empfahl seinen Sohn dem Landesherrn. Nachdem ihm der Bischof von Suczawa, Georg Movila, ein Bruder des nachmaligen Woewoden Jeremias (1596-1607), das Abendmahl gereicht hatte, starb Peter Schiopul am 1. Juli 1594 und wurde am Friedhofe in Bozen neben dem Grabe seiner Gattin zur ewigen Ruhe beigesetzt.

Ein Teil des Gefolges wurde daraufhin sofort entlassen. Die Signora Maria und einige Diener hielten aber ihrem verstorbenen Herrn nicht die Treue. Sie entwendeten einen Teil der verbliebenen Pretiosen im Werte von 50.000 Zechinen und flohen damit nach Italien. Der Tiroler Edelmann von Kühbach, der sich des verwaisten Fürstensohnes besonders annahm, reist daraufhin nach Venedig, um das gestohlene Gut zurückzuverlangen. Seiner Intervention war jedoch wegen der Bestechlichkeit der venezianischen Gerichtsbehörden kein Erfolg beschieden. Dem verwaisten Johann Stephan verblieb aber immerhin noch ein Vermögen von 17.000 Dukaten. Der Waisenknabe wurde in den folgenden Jahren in der Innsbrucker Jesuitenschule katholisch erzogen, wo er auch ein eifriges Mitglied der marianischen Kongregation war, zu deren Präfekt er auch gewählt wurde. Er war schon seit Jahren sehr schwächlicher Gesundheit und starb, ehe er noch seine Studien beenden konnte, am 21. März 1602 im 18. Lebensjahre. Vor seinem Tode hatte er testamentarisch noch zahlreiche fromme Legate und Stiftungen errichtet. Seine Beisetzung fand in der Innsbrucker Pfarrkirche statt, wo für ihn ein Epitaph an der Kirchenmauer aufgestellt wurde. Soweit Hirn's Ausführungen.(1).

Zu dieser so eingehenden Darstellung des Lebens Peter Schiopul's im Exil können nun auch noch einige Ergänzungen gebracht werden. Ein Zufallsfund im Wiener Hofkammerarchiv brachte nämlich einen Akt ans Tageslicht, der angesichts seines Inhaltes recht interessant zu sein schien, da er sich mit der Festhaltung

eines namentlich nicht genannten walachischen Fürsten auf der Burg Forchtenstein im heutigen Burgenlande befasste. Dieser Akt beinhaltete folgendes :

> „Betrifft : An die N.ö Camer, das Sie bey dem Hauptmann und Rändtmeister zur Eisenstadt, damidt der gefangene Walachische Fürst der nottdurft nach mit Chlaidung versehen werde.
> Dem Allergnädigsten Herrn Ernst, Ertzherzogen zu Österreich, unserem gnädigsten Herrn wollen gnädiglichen das dem gefangenen Walachen In Forchtenstain, welcher wie fürkomben, gar von seine Laibskhleidern khomen, wiederumb mit anderen und neuen Khleidern nach nottdurft versehen werde. Darauf werde der N.Ö Camer solches bey dem Herrn Haubtmann und Amtleiter der Herrschaft Eysenstatt und Forchtenstain zu verordnen wissen.
>
> Actum, Wienn, den 24.Sept. anno 1590" (2).

Da es nicht bekannt ist, dass zu jener Zeit ein walachischer Fürst in Österreich festgehalten wurde, so mussten weitere Erhebungen, vor allem im Kriegsarchiv eingeleitet werden, die schon nach kurzer Zeit ein positives Ergebnis brachten. In den Protokollen des Hofkriegsrates für das Jahr 1590 fanden sich nämlich zahlreiche Eintragungen, die sich mit dieser Angelegenheit befassten, zu denen aber die entsprechenden Akten nicht mehr vorhanden sind.

Diese Protokollsauszüge lauten folgendermassen :

14. September 1590: „Idem das der Waida aus Moldau zu Husst allbereit ankumen", 29.Oktober 1590: "begehrt bescheidt wegen des Moldauisch Waida", 8. November 1590: „Von Hardeggs recepisse auf der kayserlichen Resolution wegen des Moldauischen Waiwoda reiss ins wälsche Landt", 5.Dezember 1590: „Petrus Valachiae Moldaviae Princeps an Herrn Ungnadys Danckhbrüffe und commendirt Pasquale Marinum Pauli Ragussers Handlung", 8. Dezember 1590: „Erzherzog Ferdinant 7 Moldauische Fürsten rais durch Tyroll", 11.Dezember: „Joan und Pasqual Maximi Ragusser umb Passbrief in die Moldau", 15. Dezember 1590: „Princeps Moldauiae ist zu Mistelbach ankhumen, begert sein Waib zu und eine vertraute Persohn zu her abzufertigen" (3).

Aus diesen Protokollsauszügen geht nun hervor, dass der im Berichte vom 24. September genannte „gefangene Walachische Fürst" niemand anderer gewesen sein konnte als der moldauische Fürst Peter Schiopul, der wahrscheinlich bis zur Feststellung seiner Identität auf Forchtenstein festgehalten wurde. Weiters ist aus diesen zu entnehmen, dass Peter, der vorerst von seiner

Gattin getrennt war, am 15. Dezember 1590 in Mistelbach Niederösterreich) ankam, dort anscheinend längere Zeit,wahrscheinlich mehr als ein Jahr,verblieb und von Mistelbach aus zu den beiden Ragusanern in Verbindung trat, die dann,mit einem österreichischen Pass ausgerüstet, in seinem Auftrage in die Moldau reisten. Auch scheint Fürst Peter mit dem österreichischen Vertreter in der Moldau und Walachei, David von Ungnad schon früher in Verbindung gestanden zu sein, der ihm wahrscheinlich auch bei der Flucht nach Österreich behilflich war,denn für diesen Sachverhalt sprechen die „Dankbrüffe an Herrn Ungnadys".

Über Peters Aufenthalt in Tulln, der verhältnismässig kurz, nur vom März bis Juli 1592 währte, entnehmen wir aus einem Schreiben des Kaisers Erzherzog Ernst vom 9.März 1592 nachstehendes :

„So lassen wir Eueres Wolgefallen, dass besagter Waida sich ein Zeithump zu Tulln aufhalte,biss Wir seines leängeren Verbleibens und anderskommens weiter resolviren, welches zur ankunfft unseres gewesten orators zu Constantinopel geschehen könnte". (4).

In drei weiteren Schreiben an den Kaiser beschäftigte sich Erzherzog Ferdinand mit Fragen, die sich aus der Anwesenheit Peters in Tirol ergaben. So berichtete der Erzherzog am 1. Juli 1593, dass der entflohene Waida aus der Moldau ein bedenkliches Benehmen an den Tag lege, sodass er auf ihn und auf seine Leute „guete Aufsicht halten muesse" (5).

Im gleichen Sinne schrieb er am 3. Juli 1593 u.s.:

„dass der Waiwoda Peter aus der Moldau,dem er im Lande eine Zuflucht gewähret,stark bey der Pforten praktizire. Anthonius Bruti, den er als Beystand und Tolmetsch gebrauchdt, sey ein abgefeumter, verschlagener, listiger Schopf" (6).

Am 4. August 1593 erbat Ferdinand Weisungen, wie er sich gegenüber den Woiewoden Peter, der „hier Freye und sichere Rait und Wohnung geniesse", zu verhalten habe,da dieser behaupte, dass man ihn wieder nach der Moldau zurückverlange. (7).

Um aber allfällige Zweifel über seine politische Einstellung zu beseitigen, gab Fürst Peter Schiopul am 20.August

1593 eine in italienischer Sprache abgefasste Loyalitätserklärung ab, in der er dem Hause Habsburg seine unvergängliche Ergebenheit versicherte (8).

Weitere Akten, die im Zusammenhange mit dem Aufenthalt Peters in Österreich stehen, sind in den Wiener Archiven nicht mehr vorhanden. Einzig und allein ein Bericht aus dem Jahre 1600 beschäftigt sich mit Peters Sohn, Johann Stephan, der zu jener Zeit schon verwaist war und der als Zögling an der Jesuitenschule in Innsbruck seine Ausbildung genoss. In einem Berichte vom 6. Aprile wird nämlich erwähnt, dass der Waida Michael (Mihai Viteazul) beabsichtigte, den Sohn des Petrus Waida als Woiewoden der Moldau einzusetzen (9).

Die obigen Ausführungen brachten einen ausführlichen Überblick über das traurige Schicksal Peter Schiopul's und seiner Familienangehörigen, die fern ihrer Heimat im Exil leben mussten und die schliesslich auch in der Fremde ihren Tod fanden.-

.......

ANMERKUNGEN

1) Hirn, Joseph, „Das Exil des Moldauer Fürsten Peter Schiopul", in „Historisches Jahrbuchder Görres-Gesellschaft", hrsg. von Dr.Hermann Grauert, München 1886, VII. Bd. S. 434-441.
2) Hofkammerarchiv Wien, Reichsakten, Fasz. 125.
3) Kriegsarchiv Wien, Protokolle des Hofkriegsrates für das Jahr 1590.
4) Haus-, Hof-und Staatsarchiv Wien, Hungarica I., Fasz. 123.
5) a. a. O.
6) a. a. O.
7) a. a. O.
8) a. a. O.
9) a. a. O. Fasz. 128.

. . .

Wien, November 1961.

CĂLĂTORI STRĂINI DESPRE ŢĂRILE ROMÂNEŞTI

de I. G. DIMITRIU

In 1922, N. Iorga a ţinut o serie de conferinţe la Şcoala de Război din Bucureşti sub titlul : „Istoria Românilor prin călători" ; câţiva ani mai târziu, între 1927 - 1929, au apărut tipărite, cu mai multe adăugiri, 4 volume cuprinzând un material interesant. Era o prezentare a lucrărilor unor călători europeni, care au vizitat Transilvania, Muntenia (aşa zisa Valahie) şi Moldova, în trecerea lor spre Apus sau Răsărit, sau venind numai în scopul de a cunoaşte şi Ţările Româneşti, ultimile două sub suzeranitate turcească. Erau misionari catolici, negustori, militari, diplomaţi, oameni de ştiinţă sau simpli călători dornici de necunoscut. Călătorii englezi şi mai ales germani, au prin instinct, nostalgia drumeţiei,şi despre cei ce s'au interesat şi au scris asupra noastră, a Românilor, vom căuta să notăm în acest studiu, lucruri mai de seamă. Lucrările şi leau scris fie în latineşte, fie în limbile lor naţionale, bau au fost traduse şi în alte limbi de cultură. De multe ori observările sunt subiective, chiar pătimaşe, alteori cunoştinţele istorice despre Principate, destul de reduse, dar trebue iertată lipsa de informaţii sigure şi adevărate, cum şi cunoştinţele relative ale călătorilor. Lipsa de interes pentru anumite direcţiuni fac aceste referate să fie uneori incomplete şi de valoare minoră. In orice caz din toate informaţiile prezentate, obiectiv, putem trage şi concluzii fericite. Trebue să mai notăm şi faptul, că unii călători aveau cunoştinţe foarte sumare despre noi şi veniau doar să le verifice, alţii însă se informau prin oameni care ne erau duşmani şi aveau tot interesul să inducă în eroare pe călători.

Un mare merit în strângerea materialului istorico-geografic, cu privire la Ţările Române l-a avut şi învăţatul Joachim Heinrich Jäck,bibliotecar regal la marea bibliotecă din Bamberg. Fiind editor al colecţiei „Taschenbibliothek der wichtigsten und interessantesten See- und Land - reisen, von der Erfindung der Buchdruckerkunst bis auf unsere Zeiten.

Notă. Şi pe această cale aduc viile mele mulţumiri dlui R. Herold, bibliotecar la Biblioteca Oraşului Nürnberg, pentru amabilitatea avută de a-mi pune la dispoziţie aceste volume rare. Nu trebue să omit faptul că ideia de a face această comunicare revine dlui V.Mihăilescu, directorul Bibliotecii Române din Freiburg, căruia îi mulţumesc cald.

Mit Landkarten, Planen, Portraits und anderen Abbildungen. Verfasst von Mehren und herausgegeben von J. H. Jäck, königl. Bibliothekar zu Bamberg....... Nürnberg, Verlegt von Haubenstricker und von Ebner, 1827 - a putut să publice lucruri interesante şi cu privire la Ţările noastre şi pe care vom încerca să le expunem.

Această colecţie, parţial, a trecut pe sub ochii lui N.Iorga,căci o remarcă, de câte ori i se prezintă ocazia. Sigur că i-au scăpat unele lucrări. Noi avem pe masă întreaga serie, din care am spicuit ce ne interesează şi, mai ales, nu-i publicat nicăieri. Aş aminti că „Descriptio Moldaviae" a lui Dim. Cantemir, a fost tradusă din original şi rezumată în 15 pagini de J. H. Jäck, cu interesanta prefaţă în 3 pagini. Sub numele de „Status praesens Moldaviae" opera întreagă comunicată de prof. Müller din Petersburg, dr-lui Büsching, fu tradusă de prof. J.L. Redslob şi publicată în „wöchentlichen Nachrichten" Bd. III, 1769. O ediţie ameliorată apăru la Frankfurt şi Leipzig în 1771.

Vom face o excepţie, redând referatul publicat de N. Iorga, dar cu mai mare extensiune, datorit lui Georg von Reichersdorff (1), secretar particular în slujba regelui "roman" Ferdinand I. El fu chemat la 1550 de către voevodul Moldovei (n.n. desigur Iliaş, fiul lui Petru Rareş) - cu care ocazie a cunoscut Ţara. Rezultatele observărilor personale şi a informaţiunilor oficiale le-a consemnat în 4 volume.

Făcând descrierea Transilvaniei, o arată ca pe vechia Dacie, apărată de Decebal împotriva împăratului roman Nerva Traian.Vorbeşte despre podul de piatră de peste Dunăre, construit de Apolodor din Damasc socotindu-l „operă demnă de admirat". Podul avea 20 porţi din piatră de construcţie, a cărei înălţime dela temelie era socotită cam 150 picioare iar lăţimea de 60 picioare. Una de alta era depărtată cam 180 de paşi şi legate prin arcade. De teama barbarilor Adrian a dărâmat construcţia măreaţă. Decebal s'a sinucis după cucerirea Daciei de către Romani. Capitala era Sarmis (n.n. astăzi Grădişte). Transilvania se'nvecineşte la Nord cu Moldova, şi către Est cu Valahia Transalpină. Locuitorii Transilvaniei se'mpart în trei naţiuni, care se deosebesc foarte puţin una de alta prin obiceiuri, moravuri şi legi şi trăesc despărţite una de alta. Sunt : Saşii, Secuii şi Ungurii. Mai departe spune că "Valahii, locuind unele proprietăţi şi case de ţară pustiite, sunt un popor foarte crud, trăesc din creşterea vitelor şi tâlhării. Hainele lor şi le fac singuri din păr de capră, aspru, şi nu se supun niciunei legi."

Despre Saşi spune că dialectul lor se-apropie de dialectul din Köln, că sunt veniţi din Germania, şi se ocupă cu agricultura.

Secuii locuesc "în colţul Daciei" coborîtori din Sciţi, agricultori, au legi şi obiceiuri proprii, trag la sorţi serviciile.

1) Transsylvaniae, ac Moldaviae aliarumque vicinarum regionum succinta descriptio Georgii a Reichersdorf, Transilvani, cum tabulis geographicis tam Moldaviae, quam Transsylvaniae. Editio nova. Coloniae Agrippinae, 1595. Fol. (Traducerea din latineşte în limba germană a fost făcută de Michael Fiedler.)

„Acest neam de oameni sălbatici şi aspri, născuţi pentru războiu se deosebesc prea puţin de Unguri". Le descrie locul "scaunelor" lor, centrul fiind Ciucul, lângă munţii Gurghiului, cu capitala Târgul Săcuiesc. Ţara lor este muntoasă şi aspră.

Ungurii sunt "nobilii provinciei" şi sunt "viteji ca nimeni alţii". Câte trei neamurile pot aduna cam 90.000 de oameni, la un loc In bătălii au fost mereu învingători.

„Valahii locuesc împrăştiaţi şi fără un loc bine stabilit în această ţară". Autorul arată imensele bogăţii ale ţării - aur, argint, cereale,vin, mai apoi păşuni, vite, izvoare şi ape, formând "die Schatzkammer" a Ungurilor.

„Valahia la Sudul Transilvaniei se'ntinde dealungul Dunării până la Marea Neagră şi se mărgineşte la Nord cu Roxanii (Roxolanii ?) care astăzi sunt numiţi Ruteni. Valahii, pare să fi venit din Italia şi au primit numele lor dela Sarmaţii cu care se'nvecinesc. Provincia lor se chiamă Flachia, dela numele cetăţeanului Flaccus, Roman care a fondat o colonie pentru apărarea Moesiei de năvălirile Dacilor. După părerea generală Valahii se trag din Moesia."

Continuă observări de ordin geografic, ca "dela Oradea Mare (Grosswardein) spre satul Feketetho (mlaştina neagră) în munţi şi stânci . locuesc Valahi, în ţinut sălbatic, steril, fără câmpii, fără semănături, cu arbori mari şi rari". Apa Crişului bogată în peşte. Oraşul Oradea Mare este fără ziduri, cu reşedinţă episcopală, cu mormântul lui Ladislau al Ungariei.

Laudă bogăţia, comerţul şi mărimea oraşului Turda (Thorda) renumit pentru vinuri, saline, agricultură şi vite. Sibiul este capitala Transilvaniei, oraş întărit şi bogat în aur şi argint. Işi are numele dela apa Cibinului, iar Saşii îl denumesc Hermannstadt, dela numele întemeietorului oraşului. In jurul oraşului sunt şanţuri cu apă, pline de peşte. Are palate, turnuri, biserici, este înconjurat cu dublu zid de apărare. Oraşul se .răsfaţă pe câmpie, în toată lărgimea lui. Are gropniţe cu rezerve de cereale pentru vremuri de răzmiriţă. Pe urmă arată autorul subîmpărţirea administrativă a Saşilor, şi numără câteva oraşe, iar la Helta nu uită să amintească de muntele Sf. Mihail, cu un castel în vârful lui, loc de adăpostire la vreme de războiu. Ţinutul este fertil. Descrie cursul Oltului, numit Alt (lat. Alutus). Mai departe oraşul Kronstadt, împrejmuit cu munţi, dar şi cu ziduri, şanţuri şi întărituri. In suburbiile oraşului locuesc Bulgari, Unguri şi Saşi plugari. (n.n. Este vorba de Braşovul nostru, din inima Ţării Bârsei). Mai recunoaşte ilustrul călător că în mahalalele oraşului locuesc Secui şi că "în partea ce mai rămâne locuesc Valahi, care au o biserică şi un popă". Până la Făgăraş e cale de 4 mile. Braşovul ar fi fost bombardat fără succes de către "Voevodul Moldovei Ştefan Mailat" (?). Braşovul este foarte populat, oraş comercial, piaţă de vânzarea mărfurilor turceşti venite din Valahia şi Moldova. Are o bibliotecă renumită. Ţara Bârsei o arată călătorul a fi tare frumoasă. Aminteşte de biserica Sf. Fecioare Maria , clădire măreaţă în piaţa oraşului (n.n. bănuim Biserica Neagră). Trece în revistă oraşe ca Râşnov cu vii frumoase, Rodna cu mine de aur, Sighişoara

răsfirată pe munte şi la poalele lui, are ziduri în jur, Mediaş cu o apă curgătoare pe lângă el, renumit în vinuri. Apa se chiamă Târnava Mare şi izvorăşte din munţii Ciucului, mai primeşte ca afluent Târnava Mică, iar la Huedin se varsă ambele în Mureş. Aminteşte de cetatea Ciceiului şi satele dimprejur, dăruite de regele ungur lui Petru Rareş (Cu vin şi alte lucruri în belşug!). Urmează nu departe de Alba Iulia, oraşul Mühlenbach, apoi Vinţul şi Borborek (?) care aparţin Ungurilor. Pe Mureş se transportă sarea în Ungaria. Pe vârful unui deal se află o mănăstire franciscană "dărâmată de unii duşmani interni (!?)". Cluj, oraş frumos, aşezat pe câmpie, cu ziduri şi clădiri minunate. Locuesc în el numai Saşi şi Unguri, care-şi aleg dregătorii prin majoritatea voturilor vocale. Nu departe e Crişul Repede ce desparte Transilvania de Ungaria şi izvorăşte din munţii Dacici (Dazischen Gebirge) sălbatici şi stâncoşi.

"Aci locuesc Valahii în clădiri părăsite trăind din turmele lor şi pescuit".

Crişul duce în unde mult aur, în afară de peşte (n.n. autorul crede că-i vine numele dela gr. chrisos). Alba Iulia, oraş vechiu de tot, sediul unui episcop, "odinioară se chemă Sarmis (!?)" e aşezată pe o movilă, înconjurată de câmpie cam 2000 de paşi lungime. In apropiere curge Mureşul cu afluentul Ampoiul (Ompay) şi'n spre Apus, muntele Sf. Mihail, cu un "castel al Sf. Mihail" vechiu din timpul Romanilor, de unde se vede toată câmpia. Şi spre Nord se'ntinde câmpia. Mureşul e departe cam 2 mile de oraş, dar ruinele şi mormintele ar arătă că prin mijlocul oraşului ar fi fost cursul apei.

Pe-atunci lăţimea şi lungimea oraşului să tot fi avut 5000 de picioare. Inscripţii şi morminte dovedesc că pe-acolo au trăit Goţii. Dela Alba Iulia (n.n. Karlsburg ? Weissenburg ?) spre Apus sunt munţi greu de urcat, dar bogaţi în aur şi argint. Cel mai principal oraş este Baia Abrudului (Abrugbánija) cu un seminar teologic, înfiinţat de Ion Huniade. Aci se fabrică monede şi se trimit la Sibiu. La 5 mile de Alba Iulia este Baia Abrudului. Nu departe se află Zlatna "locuită numai de Valahi. De măreţia ei de altădată vorbesc frumoasele ei morminte vechi". Oraşul Sasváros (Sassebeş ?) numit de Saşi Bros, se află pe Mureş în sus, la o milă depărtare de Kenyer, este bogat în vinuri şi cereale. Locuitorii sunt foarte instruiţi şi "se-aseamănă la obiceiuri, îmbrăcăminte şi hrănire cu Valahii, care locuesc la ţară, în locuinţe părăsite." Climă plăcută, peşte mult în ape, meiul, în special, în mare cantitate. Dela Sasváros la 2 mile, peste munţi şi păduri, "se află o ţară mică spre colţul exterior al Transilvaniei, cu oraşul Haţeg (Haczak). Această provincie este despărţită de Regat (nn. Ungaria) şi înconjurată de munţi înalţi, spre Sud are o trecătoare strâmtă spre Valahia. Se lăţeşte cam 8 mile şi poartă numele de Ţara Haţegului (Haczas); în oraşul cu acelaşi nume locuesc Valahi amestecaţi cu... Panonieni. In Sudul acestei provincii se mai poate vedea temelia unui foarte mare oraş şi zidurile caselor năruite. Acest loc se chiamă Varheli (.). Din dărâmături scot Valahii pietre preţioase şi monede de aur şi argint. Sargeţia, un râu al Transilvaniei, care curge pe unde a fost Sarmis, capitala regelui Decebal, spală astăzi castelul Huniazilor. Comorile, pe care Decebal le ascunsese sub locuri puţin adânci ale acestui râu, trebue că le-a găsit, după înfrângerea lui, împăratul Traian". Marele oraş Sarmis, capitala regelui dac Decebal, a primit apoi numele de Ulpia Traiana.

In acest ţinut se află mult aur şi argint, la Baia Abrudului, Zlatna şi Baia Crişului. Baia Abrudului, oraş bogat în aur, înconjurat de munţi fertili, a fost pe vremi provincie romană. Zlatna, fundată în vremea lui Traian, bogată în mine de aur. Baia Crişului, oraş frumos, aşezat pe povârniş de munte, "este locuit de Saşi şi Valahi, amestecaţi. Valahii prădau vârtos ţinuturile mai bogate.

Autorul descrie sumar apele: Mureşul, care curge din ţara Secuilor spre Dacia, pe el se transportă sare în Ungaria; Someşul, ce izvorăşte din munţii Daciei, trece pe lângă castelul episcopal Gyula, scaldă Clujul - (Klausenburg) şi se îndreaptă spre Ungaria. Râul Auratus (?) izvorăşte din muntele Abrud, scaldă Turda şi se varsă în Mureş. Acesta este navigabil şi se varsă în Tisa, la Seghedin.

Descrierea principatului Moldovei.

Aşa dar pe la 1550, chemat de Iliaş, fiul lui Petru Rareş, Georg von Reichersdorf se găseşte în Moldova. O descrie cuprinsă între ape mari şi adânci : Nipru (!?) şi Moldova, cetatea Hotin este aşezată pe Nipru (?!). După ce a curs prin Moldova, Niprul (?) se varsă în Marea Albă (!?, das weisse Meer) în dreptul cetăţii întărite Feijemar (?) (N.n. confuzie cu Nistrul). Nu departe de oraşuş Snyatin desparte Moldova de Rusia. Lungimea Moldovei până în munţii Ardealului este de 64 mile. Peste munţi se poate trece printr'o strâmtoare la Braşov şi pe la graniţa Secuilor în Ţara Bârsei. Braşovul, înconjurat de munţi, bine întărit, desparte Transilvania de Moldova. Spre Nord se'nvecineşte cu Valahia şi Bulgaria între Dunăre şi Nistru.

„Valahia, ţară vastă, învecinându-se cu Turcia, era pe vremuri tributară Ungariei, acum zace sub jugul Turciei. Printr'un şir de munţi se desparte de Ungaria şi Transilvania. Valahia pare să-şi aibă numele dela romanul Flaccus; după unii scriitori, Valahii au fost aduşi în Dacia de către Traian, şi aci au luat imediat obiceiurile Geţilor. Astăzi nu mai arată ca urmaşi ai Romei, decât numai printr'o limbă romană stricată. Moldovenii, în haine, obiceiuri şi moravurile strămoşilor lor, întrebuinţează aceleaşi arme ca şi Ungurii. Ei sunt sălbatici, şi foarte barbari, însă sunt iscusiţi războinici. Ei se'nchină lui Christos şi Sf. Apostoli şi au după spusa lor învăţătura Sf. Pavel. La ei locuesc naţiuni diferite ca religie ori secte : Ruteni, Sarmaţi, Rascieni (Sârbi), Armeni, Bulgari şi Tătari, fiecare neam cu ceremoniile sale."

Tătarii au vreo 500 de locuri proprii în ţară, depun jurământ de credinţă Voevodului şi la vreme de războiu trimit oamenii lor la bătălie. Sunt un popor sălbatic şi se hrănesc cu carne de cal. Rutenii, altădată locuitorii provinciei Narbor (?Narva) vecini în hotar cu Avernii şi Sanctonii, locuesc printre Moldoveni, Poloni, Tătari, lângă Carpaţi. Limba lor se aseamănă cu cea poloneză. Ţara lor se chiamă Rusia (n.n. Rusia mică) şi desparte pădurea Hircinică în două. Cultivă pe Sf. Pavel. Mai departe aminteşte de Pruteni (? Prusieni) având capitala la Danzig. Sarmaţia este cea mai mărginaşe ţară a Europei. Cele mai renumite oraşe şi cetăţi sunt : Suceava (Swozowa), Hotin (Chotijna) Neamţ (Nempzs) Roman (Romaniviwar) Bahlui (Bahloijazwar) Vaslui (Wazlo) Soroca (Zorùca) şi Orhei (Orhe). Mai departe Huşi (Hüztwarus) Tătar (?!) Bârlad (Barlot) Roman (Romanowasar) şi altele.

Voevodul şi Prinţul Moldovei hrăneşte la curtea sa, din venit propriu 3000 de călăreţi înarmaţi gata să însoţească pe Domnul lor pretutindeni. Voevodul, cu uşurinţă, poate să cheme la bătălie 60.000 de oameni. Moldova posedă minunaţi cai arăbeşti, cai jugăniţi şi alte soiuri în mare număr. Pentru siguranţa sa plăteşte Voevodul anual Sultanului otoman 500 cai de rasă, 300 de şoimi dresaţi şi o sumă mare de ducaţi. Băieţii Voevodului, legitimi sau nu, urmează pe tată la tron. Noului născut i se face cu fierul roşu un semn pe corp, ca să fie recunoscut în tinereţea sa. Adesea fiii de domn luptă pe vieaţă şi pe moarte pentru tronul lor. Pe râurile lor merg cu plutele (Bârne lungi legate între ele cu laţi). Uneori îşi pierd voevozii domnia şi ţara, dacă complotează contra stăpânirii turceşti. Voevozii pedepsesc aspru călcările de lege ale supuşilor, cu scoaterea ochilor şi ciuntirea membrelor, ca să fie cunoscuţi tutirora. Cerşetorii şi milogii vin la curtea Domnului să ceară de pomană,iar străinii vinovaţi de orice crimă în ţara lor sunt primiţi în siguranţă, la adăpost şi nu sunt extrădaţi. Uneori despoţii aceştia răi erau omorîţi de popor sau de hoardele tătăreşti sau turceşti, cărora nu le respectă tratatele. Autorul se miră de frumuseţea munţilor Carpaţi. Moldova are câmpii şi văi frumoase, oraşe şi aşezări omeneşti diverse. N'au cetăţi şi castele întărite: numai cetatea Neamţului se află pe un munte înalt, împrejmuită cu ziduri. Tot cu ziduri tari mai sunt împrejmuite şi cetatea Romanului (Romanijwar) din câmpia pe malul Siretului (Zered) care se varsă în Dunăre, precum şi castelul Roman (Romanwasar).

Dunărea curge printre ele şi le desparte unul de altul (n.n. altă confuzie). In acelaşi mod desparte Dunărea porturile fluviului de îndepărtatele oraşe Brăila (Barilla) şi Galaţi (Galaczs), ele se află în ţinut frumos. Ţara Moldovei are mine de aur şi argint, saline, câmpii, vii,vite, pescărie şi lacuri multe, clima este plăcută. In toată ţara circulă moneda ungurească veche şi nouă, dar şi cea turcească.

•

• •

Amintit de N. Iorga părintele iesuit Philipp Avril întreprinde,cu scop misionar, o călătorie prin Orient, prin ţara Tătărească, Rusia, Polonia şi trece deci şi prin Moldova. De sigur că şi-a notat faptele ce l-au impresionat într'o lucrare (1), ce nu-i lipsită de interes s'o cercetăm, scoasă în traducerea doctorului Leutbecher, tot prin grija harnicului bibliotecar Joachim Heinrich Jäck din Bamberg. Cartea V-a ne oferă informaţiuni, între care permisiunea de a trece, fără pericol de jefuire, prin Moldova. Doi curieri, unul din partea Domnului Moldovei şi altul din partea Paşei dela Kameniţa, prin care li se asigură trecerea fără primejdii, aduceau hârtiile de rigoare. Li s'a dat gardă de 30 de călăreţi,tâlmaci, care aveau porunca să lase pe părinte în mâinile Domnului moldovean.

1) Voyage en divers états d'Europe, entrepris pour découvrir un nouveau chemin à la chine (sic!). Avec une description de la grande Tartarie, et des differens peuples, qui l'habitent. A Paris ches J. Boudot, 1693.12.

Ajunşi la hotarele Moldovei, la oraşul polonez Iablonow, trebuiră să străbată pădurile mari ale Bucovinei, lungi de 40 de mile şi unde avusese loc o luptă între Poloni şi Turco-Tatari sub comanda sultanului tătar Galga, şi unde păgânii fură risipiţi. Trecerea prin păduri era groaznică, drumurile rele uneori noroioase, că se părea că n'o să se mai sfârşească odată. După ce ieşiră din păduri, avură în faţă câmpiile Moldovei, pe unde merseră de plăcere. Scrie părintele iesuit :

„Moldova este una din cele mai frumoase şi plăcute provincii ale Europei. Se pot vedea câmpii mari roditoare străbătute de râuri şi ar fi mare bogăţie /în ţară/ de n'ar fi atacurile duşmănoase ale Tătarilor şi Turcilor."

Fără nicio întâmplare au ajuns la Câmpulung (Campolongo) unde primiră altă gardă până la Iaşi. Călătorii au fost primiţi cordial de către Domnitor (Hospodar) instalaţi într'o casă proprie şi trataţi princiar. Conversaţia cu ei a fost extraordinar de amabilă. Părinţii nu puteau să-şi explice această purtare, fiindcă cu câţiva ani mai înainte a fost între acest domnitor (n.n. sigur bătrânul Constantin Cantemir) şi Poloni ceartă mare,întrucât a refuzat suzeranitatea Poloniei. Domnitorul şi-a ascuns perfect intenţia de a complota împotriva Polonilor şi de a cere protecţia împăratului Austriei. Totuşi ei au simţit prefăcătoria lui. Au stat 8 zile în Iaşi, până li s'au trimis paşapoartele îndărăt semnate de Seraskier. Au plecat sub protecţia unei gărzi puternice şi după 4 zile au ajuns la Galaţi „un mic orăşel la Dunăre". Cu o barcă au trecut în cinci ceasuri fluviul în Dobrogea turcească.

Cum Turcii s'au arătat puţin binevoitori faţă de călătorii iezuiţi până să predea scrisorile Domnului moldovean Seraskierului şi să stea în lagărul otoman sub pază, s'au hotărît să continue drumul tot prin "România" „până la Chilia, oraş în Basarabia" şi de-acolo cu un vapor să ia calea Stambulului. Vaporul turcesc era să se'mpotmolească chiar la gurile Dunării, împins înapoi de valuri uriaşe produse de-o furtună înspăimântătoare pe Marea Neagră.

De-aci în trei zile atinseră Bosforul....

°

° °

Baronul von Tott, călători prin Turcia şi Ţara Tătărească şi-şi însemnă şi unele note cu privire la Basarabia. Rezumatul făcut de Jäck,se pare, al notelor de călătorie, pe care l-am utilizat noi, n'a fost cunoscut lui N. Iorga. Deşi sunt extrase din jurnalul călătorului german, sunt destul de interesante, precum vom vedea. In privinţa datei exacte a călătoriei, nu putem să precizăm nimic, căci ne lipsesc indicaţii. Bănuim că această călătorie s'a făcut în epoca războaielor ruso-turceşti, aşadar între 1762 -1892.

Autorul crede că movilele întâlnite pe câmpii sunt morminte deale războinicilor, deşi s'ar putea să fie şi observatoare militare. Aminteşte că asemenea movile a mai văzut şi în Tracia. Descrie apoi câmpii întregi devastate de lăcuste. Basarabia se mai numeşte şi Bugeac şi acolo locuesc Tătarii veniţi din Crimeia (Nogai). Autorul a vizitat oraşul Botoşani, aproape golit din cauza războiului dintre Ruşi şi Turci. Stareţul unei mănăstiri i-a comunicat că acele vreo 7-800 de suflete,ca

să scape de urgia turcească s'au ascuns în spatele mănăstirii, pe sub ziduri.... Flămânzi şi îngheţaţi, călătorii noştri au ajuns la Chişinău, iar din cauza zăpezii abundente au fost nevoiţi să ia sanie, ca să ajungă la Căuşani, lagărul tătăresc. Arată obiceiurile tătăreşti: robia omenească, dar şi stârpirea criminalilor. Ei voiau să impună ostaşilor tătari : cultul profetului, al bisericii şi artelor (pentru o icoană furată din biserică de un tătar, acesta a primit o sută de ciomege pe spinare, chiar în faţa bisericii). In drum spre Constantinopol "poposiră în Basarabia, pe un loc înconjurat de case. La intrarea lor în sat toţi locuitorii fugiră din faţa lor şi traseră uşile caselor după ei. Erau îmbrăcaţi ca şi Tătarii. Când au văzut că este creştin, i s'a pregătit mâncare şi toţi voiau să-l găzduiască. Camera unde a dormit era ţinută curat, femeia şi fata nu purtau feregele pe chipurile lor, iar mobila eră europeană : scaune, pat, masa (n.n. se poate vedea bine obiceiul nostru românesc de a ne bucura de oaspeţi străini).

A doua zi plecară spre Ismail. "Oraş cu viitor, port, industrie a pieilor tăbăcite". Trecură apoi în Dobrogea pe la Tulcea, cetate turcească întărită. A observat acolo straturi de marmură care "probabil formează temelia munţilor tracici (n.n. e vorba de vechii munţi ai Măcinului).

Autorul a cunoscut şi pe fraţii macedoneni în Rumelia. A avut sub el 1500 de macedoneni pentru lucrări diverse de clădiri. Câţiva dintre ei se duseră într'o Duminică prin satele vecine. Douăzeci şi doi de Macedoneni, care lucraseră lăcătuşerie în Europa, aveau şi arme cu ei, s'au dus spre satul Fanarachi. Unul s'a luat la ceartă cu un Turc şi l-a împuşcat. Ceilalţi Turci l-au împuşcat şi ei pe Macedonean. Restul Macedonenilor văzând aceasta au omorît 9 Turci şi au plecat. Când a auzit Marele Vizir, rece, a răspuns că cei 9 Turci morţi sunt răzbunaţi prin moartea unui "necredincios".

°
• •
•

Amintită şi de N. Iorga, Lady Elisabeth Craven, scriitoare, a notat impresiile dintr'o călătorie prin Crimeia spre Constantinopol, făcută cam prin anii 1785 - 86. (1).

Nu uită localităţile şi unele impresii despre noi. De pildă, Silistra a fost pe vremuri reşedinţa Domnilor Valahiei. Este aşezată într'o vale, dar de pe dealul din spate se vede toată valea Dunării, cu toate insulele. A trecut la Călăraşi (Karalash) spre Bucureşti (Buckarest).

1) Journey through the Crimea to Constantinopel. 1789. 4. Traducerea franceză a făcut-o Guedon de Berchère, notar în Londra. In limba germană la Leipzig, a doua ediţie în 1814. Noi am uzat de traducerea lui Joachim Heinrich J ä c k, bibliotecarul regal din Bamberg.

Pe valea Dunării a văzut cirezi de vite păscând trifoiu pe câmpii smălţate cu flori multicolore. Drumul a fost încântător, o adevărată stradă, fără pietre şi bolovani. Cu cât se apropia de Bucureşti, cu atât drumul era mai frumos, cu livezi, păduri şi semănături înalte de mai mult de şase picioare. De frica ciumii ce făcuse multe victime trebui să facă o carantină la intrarea în Capitală. Carantina se făceá la o mănăstire şi stareţul a observat că e sănătoasă, a invitat-o înăuntrul locuinţei lui, până găseşte gazdă pentru noapte. Indată a sosit un funcţionar superior şi şi-a cerut scuze că a internat-o în carantină. Este găzduită în locuinţa consulului francez din Bucureşti. In câteva clipe soseşte la scară o trăsură aurită ca pe timpul regelui Dagobert, cu cai buiestraşi, iar un fecior în livreá muiată în aur, cu baston lung în mână, şi cu secretarul particular al Domnului o aşteptau. Tot oraşul s'a adunat s'o vadă. In paşi domoli ajunge la Curtea Domnească şi intră în sală printre două rânduri de ieniceri şi albanezi armaţi. Este condusă în sala de audienţe, în fund sta în costum turcesc Domnitorul cu toţi demnitarii săi. Pe cap, coiful cu surguciu şi două tuiuri, la şold sabie şi arme cu care venise el învestit ca domn. După câteva întrebări prin tâlmaciu se aduce cafeá şi dulceaţă. Urmează o muzică groaznică, cu fel de fel de trompete, cu talgere de aramă, şi tobe de diferite mărimi. Fiecare muzicant căuta să se ia la întrecere cu vecinul, în larma cea mai mare. Nu-i de mirare, spunea ea, să nu te'mbolnăveşti de nervi fără lecuire, ascultând asemenea muzică, dacă eşti fire sensibilă şi mai alea dacă eşti obligat s'o asculţi. După o scurtă conversaţie cu Princesa, Lady Craven îşi cere permisiune de a se'ntoarce acasă. Fu condusă cu acelaşi ceremonial, ca şi la primire. Fu invitată la masa de seară şi primi în dar un minunat cal arăbesc. Masă după gustul european. Cu jilţuri şi taburete, vase de argint aduse din Anglia, lampioane de alabastru prevăzute cu splendide flori de rubin şi smarald. Muzica turcească alterna cu orchestra ţigănească. La 11 noaptea, în lumina a o sută de facle fu condusă acasă.

Dela Bucureşti, în drum spre Transilvania trece peste două ape (n.n. Prahova ? Teleajen ? Ialomiţa ? Cricov ?) care se varsă în Argeş (Argis). Drumurile sunt aşa de rele şi bolovănoase, că trebue să mergi cu ajutorul a 10-20 de ţărani, care să scoată căruţa din hârtoape. Drumurile sunt lăsate aşá, în urma unui tratat de pace încheiat între Austria şi Turcia, că nicio putere să nu mai transporte pe drumuri tunuri pentru bătălii (!?). Deaceea e mai bine să mergi călare sau pe jos. Este aşa de frumos să urci culmile munţilor şi de-acolo să caţi, în jos, spre minunăţia holdelor cu grâne, ierburilor verzi mereu, pomilor cu frunziş măreţ. Este iarăşi frumos lemnul de construcţie, dar e greu să-l ridici de-acolo. Şi apele nu-s destul de adânci, ca să se facă plute. In Transilvania sunt mine de aur aşa de bogate, că împăratul ia tribut anual cam 250.000 de ducaţi dela locuitori. Ungaria ar fi cea mai bogată ţară, dacă s'ar strădui să facă nişte canale navigabile între Marea Adriatică şi Dunăre. Pasivitatea Turcilor dă ocazie locuitorilor să-şi ridice starea materială, cu atât mai mult, dacă ar permite comerţ liber pe Marea Neagră şi supuşilor austriaci.

+

\+ +

*

Foarte interesante extrasele din corespondenţa cu diferite personalităţi ale timpului său sau şi din lucrările informative ale preotului secui Josef Benkö, născut în Transilvania la 20 Dechemvrie 1740. Cu cultură înaltă, şi prin relaţiuni cu măriri, nobili, preoţi şi alte persoane culturale a dat la iveală o lucrare în latineşte şi de care ne vom ocupa îndată. (1) Autor necunoscut lui N. Iorga, se pare.

Transilvania ca ţară "mediterană" în diferite timpuri a purtat diférite numiri ca : Dacia, Gothia şi Gepidia.

Dacii, popor aspru, înrudit prin limbă şi origine cu Geţii, au năvălit în această ţară din Sciţia asiatică, au numit-o după numele lor, au clădit oraşe şi şi-au ales regii. După Strabon se mai numeau şi Davi. Oraşele Dacilor erau înfloritoare şi regii lor războinici au purtat mereu dure şi sângeroase bătălii cu Romanii, până ce în sfârşit Decebal, ultimul lor rege, căzu înfrânt sub acvila romană a lui Traian. In 102 d. C. prefăcu Traian Dacia în provincie romană şi transplantă cetăţeni romani acolo, deşi provincia se numea tot Dacia. La 274 puternica armată romană trecu în Moesia după ce predară Dacia, Goţilor aliaţii Dacilor.

Stăpânirea romană este mărturisită şi acum prin vechi monumente, ruinele templelor şi caselor, urmele străzilor, conductelor de apă, etc. Ea a durat 170 de ani. Traian supuse această provincie, înlocui unele legi greceşti cu cele romane ; sub Galienus slăbi de tot stăpânirea romană în Dacia, iar sub Aurelianus dispăru de tot. Dacii, Goţii şi Gepizii s'au contopit într'un stat, condus de generalii şi regii lor, până la 373, adică la venirea Hunilor.

Numele de Gothia vine dela Goţii care în anul 273 emigrară din Scandinavia, iar denumirea de Gepidia probabil dela Gepizi, un neam de origine scită.

Mai târziu aparţinu Transilvania, regilor unguri, condusă însă de voevozi, care la 1541 (n.n. sub Mailath sau Zapolya?) se despărţi de regele Ioan, luă protecţie turcească, până când veni sub stăpânire austriacă.

Transilvania se află geografic între 46 şi 49° long. est. şi între 48 şi 49° lat. nord. Se mărgineşte la Nord cu Rutenia şi Moldova, la Est cu Moldova şi Valahia (Muntenia), la Sud cu Valahia (Muntenia) şi Banat, la Vest cu Banatul Temişanei ce aparţine Ungariei. Munţi înalţi şi prăpăstioşi, ramuri de-ale Carpaţilor formează graniţele naturale şi apără ţara. Aerul Transilvaniei îndulceşte Carpaţii, întăreşte sănătatea spre deosebire de vânturile din Sud. Iarna frigul este aprig, vara căldura e văpaie. Nu de puţine ori ţara a fost despopulată din cauza ciumii. Măsurile sanitare de-acuma sunt rapide chiar dela început.

1) Transsilvania, s(ive) magnus Transsilvaniae principatus, olim Dacia mediterranea dictus, orbi nondum satis cognitus. Authore Jos. Benkö, Transsilvano-Siculo, parocho Közep- Ajetensi et notario venerab. dioeceseos Erdövidekensis helveticae confessioni addictorum ordinario. Vindobonae, 1778, 8. 2 v.

Ţara oferă prin diversitatea solului - văi şi şesuri - o privelişte minunată. Câmpiile mănoase în lungul apelor curgătoare sunt când lungi,când întinse. Munţii dela hotare sunt prăvălatici, fioroşi şi nelocuiţi; asprimea şi inospitalitatea lor apără contra duşmanilor. Munţii de deasupra Bistriţei şi cei din ţinuturile secuieşti Gurghiu şi Ciuc se'ntind în lăţime şi lungime între Est şi Vest către Sud, iar vara sunt acoperiţi de nea. Toţi munţii sunt bogaţi în metale, cei dinspre Vest conţin mult aur. Munţii îşi trimit ramificaţiile lor până la şesuri terminându-se cu dealuri cu podgorii, iar pe-alocuri dumbrăvi fermecătoare. Autorul ne descrie cursul apelor afirmând că cele trei mari ape Mureşul, Someşul şi Oltul sunt navigabile. Mureşul transportă sarea din salinele dela Turda spre Ungaria şi Serbia. Despre Someş spune că este bogat în peşte şi că altădată era mai... navigabil. Oltul este cel mai puţin navigabil şi sărac în peşte. Aminteşte şi afluenţii celor trei ape mari. Nu uită apele minerale Borsec, Rodna, Lövoten (?) etc., cum şi lacurile Hodos (?), Tohatenfer (?), Sahenfer (?)etc., pline cu peşte, păsări acvatice şi multe animale curioase. Remarcă lacul Sf. Ana din vârful muntelui Tuşnad din regiunea Ciucului. Bogăţia minerală constă din : hematită, agate, marmore felurite, gips, alabastru,serpentină, opal, onir, sardiu (carniolă), iaspis, pe urmă diferite săruri ca : sulf, arsenic, bismut, plumb, fier, în special în ţinutul Hunedoara; mine de cupru la Deva; deasemenea filoane de argint, aur în mare cantitate. Chiar apele duc cu ele praf de aur. Se găsesc fosile, păsări, viermi, peşti,cretă, stalactite, ocru (pământel galben),etc. Pentru botanist flora ardeleană este minunată. Dela pomii din pădure, până la cei din grădină, plante, burueni, flori etc. Fauna Transilvaniei este iarăşi bogată : animale domestice, în mare cantitate. Vânat şi sălbătăciuni deasemenea, păsări cântătoare şi păsări de apă se bucură de măreţia naturii. Păsări domestice sunt iarăşi în mare număr. Nu lipsesc amfibiile, iar felurile peştilor foiesc în apele bogate, şi insectele nu sunt mai prejos. Provincia este condusă de un principe, care domneşte în numele regilor Ungariei.

„La început fură locuitorii Transilavniei conduşi de conducătorii lor proprii.... Domnia conducătorilor proprii a durat până la anul 1002, când căzu sub Ştefan, regele Ungariei", dela 1540 fu condusă de regii unguri. Până la 1690 voevozii ardeleni guvernau în numele regilor Ungariei, erau platnici Turcilor cu tribut anual. La 1690, Mihail II Apafi oferi Austriei prin tratat provincia. După gonirea Turcilor din Ungaria de către Leopold I intră la 1685 Transilvania sub ocrotire austriacă. Tronul putea fi ocupat şi de linie femeiască.

Veniturile regenţilor constau anual din 1 milion şi 300.000 florini rainlandezi şi rezultau din mine şi saline, cum şi din zeciuială. Locuitorii Transilvaniei sunt o parte uniţi, o parte toleraţi. Saşii, Secuii şi Ungurii sunt uniţi prin pactul dintre ei încheiat la Turda în ziua de 25 Aprilie 1545, alianţa fu reînnoită la 1653, consfinţită dejà din 1613, prin lege (n.n. Unio trium nationum).

Ungurii, primul popor între ceilalţi, aceiaşi origine ca şi Ungurii Panoniei, emigrară pe la 962 din Sciţia, în Dacia şi Panonia, se făcură stăpâni prin forţă peste ţara în posesia căreia rămaseră." Aveau în stăpânire 7 ţinuturi cu 45 de oraşe şi 1082 de sate. Aceşti locuitori seamănă cu Ungurii Panoniei, limba lor este deosebită de celelalte limbi europene,îşi trădează originea asiatică.

Prin contactul lor cu Germanii, Francezii, Slavii şi alte neamuri şi-au pierdut limba şi au primit elemente de limbă dela celelalte popoare.

Secuii, soldaţii dela graniţă, coborîtori din Huni, păstrează încă şi astăzi o parte din ţara cucerită de strămoşii lor la 376 d.C. Locuesc în partea de Est şi Nord a Transilvaniei şi districtele lor se numesc scaune. Ei au în stăpânire 7 ţinuturi, cu 12 oraşe şi 406 sate. Secuii se-aseamănă prea puţin cu Ungurii, ci mai mult cu Germanii. Ei sunt cei mai vechi locuitori ai Transilvaniei, strămoşii lor au luptat sub Atila şi din cauza vitejiei lor au avut mai multe favoruri decât ceilalţi locuitori ai Transilvaniei. Autorul, el însuşi, Secui, arată portul lor, împărţirea socială - aveau şi ei plebeii lor - însă d u p ă despărţirea de Unguri şi căderea lor sub aceştia au pierdut toate drepturile avute mai înainte.

Saşii, popor de origine germană, au fost aduşi de regele ungur Geza II, la 1142 din Saxonia şi Ungaria, cu privilegii frumoase şi fixaţi în Transilvania. Işi stăpânesc locurile de-atunci şi astăzi. Ţara Saşilor, numită şi pământ regal are 11 ţinuturi, cu 8 oraşe regale libere, 13 oraşe, 213 sate, 6 cătune, 5 locuinţe, 7 moşii judecătoreşti, 3 sate soldăţeşti şi o cetate Törtsvar. Saşii păstrează bunele însuşiri ale strămoşilor lor, mereu vin noi emigranţi, având drept străvechiu de colonizare.

Popoarele tolerate sunt : Valahii, Armenii, Grecii, Evreii, Moravii, Polonii, Ruşii, Bulgarii, Sârbii, Slavii (?) şi Ţiganii.

„Valahii, mulţumită originii lor din coloniile romane, aduse de Traian şi ceilalţi împăraţi romani în Dacia, au rămas în ţară, dar au căzut în robia celor privilegiaţi (n.n. adică numai a Ungurilor) şi-au păstrat în cursul secolelor limba şi obiceiurile strămoşilor lor. La început au locuit în locuri aspre şi stâncoase; mai târziu s'au întins în număr destul de mare printre Scaunele secueşti, şi mai mulţi în ţinuturile săseşti; la urmă după numărul lor cel mare în Ungaria, unde sunt sclavi. Limba lor păstrează încă în sine urmele limbii latine. Există în Transilvania, Valahi vechi şi noi, primii locuesc în Braşov, ultimii veniră în Ţară în timpul domniei lui Leopold (n.n. nu spune însă de unde veniră "cei noi" ca să fie robi Ungurilor ?)

Autorul arată venirea în Transilvania şi a celorlalţi "toleraţi". Reţinem că "Rutenii au părăsit Rusia Albă, prin sec. VIII-lea, au populat ţările din Sudul Dunării şi ambele maluri, iar o parte dintre ei Transilvania. Bulgarii goniţi de năvala Turcilor s'au refugiat în Weissenburg, Alviczin şi Deva." Mai departe că "Sârbii au venit prin sec. XVI-lea şi al XVII-lea în Transilvania, s'au amestecat cu Valahii şi locuesc în ţinuturile săseşti". Despre "Slavi" spune el că "şederea lor în Transilvania se semnalează prin câteva numiri de sate. Acum nu se mai găseşte nici urmă de ele" (n.n. bilingvismul şi convieţuirea cu ei le-a fost fatală).

Autorul ne indică starea socială din vremea lui, când existau numai nobili (preoţii şi magnaţii) şi nenobili (cetăţenii şi iobagii) şi arată şi înfiorătoarele nedreptăţi suferite de aceştia din urmă. Deasemenea şi organizarea administrativă şi militară. Miliţia de graniţă era formată din Secui, Valahi şi alţii din care se creiază regimente şi companii în anul 1764. Regimentul de cavalerie e format din Secui, Unguri şi Valahi, cu comandanţii în oraşul Sf. Gheorghe.

„Din locuitorii valahi s'au format în 1761, două regimente de grăniceri. Primul regiment cu sediul în Braşov se'ntinde peste Făgăraş, Sibiiu şi Sassebeş sfârşind în Hunedoara. Al doilea regiment cu sediul în Bistriţa, adună oamenii din Bistriţa, Turda, satele Kolis si Doboca, pe companii, comandaţi de un colonel din Năsăud. Aci, nobilii din Transilvania încolonează câte un escadron de călăreţi."

. . . .

Prin 1789-92 întreprinde o călătorie prin Rusia, Turcia, Italia şi Germania, abatele italian Francisco Pizzigalli şi însemnările lui au importanţă pentru noi (1) Cartea a fost remarcată de N. Iorga. Pentru prima dată aflăm notiţe despre Bucovina (Bukkowinien) la un călător străin şi acestea la 17 ani după anexarea ei de către Austria.

„Bucovina ce se învecineşte dela Est spre Sud cu Polonia, este păduroasă, are livezi încântătoare, locuitorii sunt în mare număr. Din această ţară curg ape multe spre Polonia, Moldova si Transilvania; capitala Bucovinei este aşezată pe o înălţime şi se chiamă Cernăuţi (Zernowitz). Pe lângă capitală curge Prutul, are un pod şi de-acolo se'ntinde câmpia."

Pizzigalli spune că prin Bucovina ar fi locuit Bastarnii şi popoare galice (n.n. Celţii). Pe urmă trece în Moldova "cu privelişti încântătoare", climă bună şi sănătoasă, satele sunt cam puţine faţă cu bogăţia ţării, spre Transilvania ţara e muntoasă, pădurile au arbori înalţi. Ţara e bogată în miere, vin şi fructe de tot soiul "ca în Italia", păcat că e neglijată plugăria; bogăţia poporului, care constă din herghelii de cai şi cirezi de vite, o au în mână supuşi bizantini, greci amabili, foarte

1) Iter Abbatis Fr. Pizzigalli ad Russiam, Turciam, Italiam ac Germaniam, in quo, praeter descriptione locorum moresque hominum, Slavorum, Getarum, Pannonum, Hunnorum, Tyrrhenorum origines aperiuntur. Moguntiae ap. H. Haeffner 1792. 8.

Tâlmăcirea din latineşte în limba germană a fost făcută de Michael Fiedler.

bogaţi şi afemeiaţi, de te miri să vezi cum au înfricoşat Romanii, poporul Dacilor.... (n.n. plugăria nu era de loc neglijată, că bieţii Moldoveni erau legaţi de glie, dar din cauza războaielor ruso-turceşti pe pământul românesc, cui îi mai ardea să cultive pământul aşa de pustiit de aceste hoarde)... Capitala Iaşi, afară de palatul princiar, are case de lemn, aşezat jos, între văi, înconjurat de lacuri insalubre,clima este nesănătoasă, vara foarte cald. Apoi, vede cetatea Soroca (Soracca) pe Nistru, hotar moldovenesc spre Polonia, laudă acest ţinut cultivat,bogat în vite şi fructe, locuitorii harnici "cazaci". Clima e sănătoasă şi plăcută. O parte din ţinutul Sorocăi e în posesia prinţului Alexandru Potoski. Călătoreşte până la malul Bugului, şi - spune el - că aci se ciocnesc între ele trei hotare : dela Sud spre Vest, Basarabia cu ţinutul Oceacovului ; Pustiul Geţilor, despărţit în două de apa Bugului, care curge spre Vest, merge spre Sud şi mai primeşte un afluent : Rusia, dela Est spre Nord şi Sud; spre Vest stă Polonia. Aceste toate ţări au livezi roditoare, dar nicio pădure, niciun munte, pământul este grăsos,dar slab şi nu dă lucruri solide. Iarba de-acolo e sărată, şi de-aci şi tăria cailor tătăreşti. Autorul a văzut Calmuci, care aveau "simplicitatea vechilor Geţi". La începutul lui August 1789, se'ntoarce în Moldova , spre Siret şi coborî pe şiragul munţilor până la Oituz (Oitos). Drum greu şi pietros, cu văi strâmte prin care curg pâraie. La mijlocul muntelui Oituz e hotarul dintre Moldova şi Transilvania.

„In acele văi locuesc Sciţi, rămăşiţe de-ale Dacilor sau vechilor Geţi, limba lor este o latinească stricată; aceştia par să fie din legiunile romane, care au rămas în Dacia, sau dintre coloniştii italici aduşi de Traian şi Aurelian. Ei vorbesc limba latină mai bine decât Moldovenii şi Valahii".

Peste Oituz merg drumuri strâmte şi strâmbe, cu păduri dese şi stânci prăpăstioase, jos o apă, de pe celălalt mal se vede Braşovul.Dacă urci muntele se văd sate multe, câmpii cultivate, până şi ţiglele caselor. Braşovul e înconjurat cu ziduri naturale de munţi, ce-l desparte de Valahia, şi se află aşezat sub un munte (n.n.Tâmpa) într'un ţinut frumos. Capitala Transilvaniei este Sibiiu. Iarăşi descrie frumos Transilvania cu bogăţiile ei mari şi minele ei pline cu aur şi argint. Aceste ţinuturi bogate în metale preţioase sunt locuite de Sciţi, Unguri, Saşi;

„Valahii sunt numeroşi şi fac plugărie, sunt ospitalieri şi simpli, femeile lor poartă vara o cămaşă lungă de pânză, două peştelci, una în faţă şi-alta în spate. Nu sunt viclene, au chip surâzător mereu, căsătoria lor este sau după felul scitic, sau al Amazoanelor. Femeia valahă încalecă pe cal, mână căruţa cu cai, şi se bucură să se arate bărbată.

Aceste popoare par să fie fericite, căci trăesc simplu, nu fac afaceri, nu cunosc luxul, deaceea nu ştiu ce-i viclenia, invidia şi molesala".

Autorul trece un pod peste Timiş, în Ungaria de jos... „Aminteşte că în vechime Geţii locuiau ţinutul dintre munţii Carpaţi şi Dunăre şi se învecinau spre Est cu Marea Neagră, iar spre Vest cu Germania, lucruri adevărate consfinţite de Strabon, Justin, Herodot, etc.".



Bauer und Bäuerinn
aus der Gegend von Hermannstadt.

\+

\+ +

\+

Călătorul englez William Hunter's Esquire, coborîtor dintr'o familie de renumiţi medici şi naturalişti a întreprins o interesantă călătorie prin Franţa, în Turcia şi Ungaria până la Viena, prin anul 1792. In lucrarea sa se vorbeşte şi de noi fără îndoială (1). N. Iorga a cunoscut "Travels in the year 1792 through France, Turkey and Hungary". London,1796. Noi am cercetat rezumatul în germană datorit lui Michael Fiedler.

Călătoria dela Bujukderé, pe Marea Neagră, urmá să se facă până la Galaţi şi de-aci până la Bucureşti să se facă pe uscat. Coborîră deci la Cavarna, şi cu carul cu boi să ajungă la Galaţi traversând Dobrogea. Nicăieri o vietate, rare fiinţe omeneşti. Informându-se asupra drumului spre Galaţi, primi răspunsul, că au greşit drumul, urmând să se'ndrepte spre Rasova, un sat mare şi port la Dunăre. Rasova are poziţie romantică, dar sălbatică, ţinut frumos. Turme de oi pasc iarbă pe dealuri. Lâna lor este toarsă de localnici. Aci Dunărea are curs măreţ, şerpuitor, bogată'n insule, pe care cresc pomi. Lumea utilizează bărcile conduse de-o singură persoană,care-i şi cârmaciu şi lopătar, servindu-se de lopată, ca de-o cârmă şi invers. In loc să urce spre Olteniţa, ca să scurteze călătoria, au coborît spre Galaţi. Ajunşi la Brăila, cetate turcească comandată de un paşă cu trei tuiuri, prima grije fu să mănânce o pâine albă, unsă cu untdelemn, căci au flămânzit câteva zile. Galaţi, oraş în Moldova, gol din cauza războiului dintre Ruşi şi Turci. Hrana se află nu cu greutate, murdară şi greţoasă. Oraş plin de Greci care fac de toate. Cu greu ajunseră la Focşani la 4 Iunie 1792. Drumul străbătut le-a arătat sate mizere, locuitori prost îmbrăcaţi şi singura lor mâncare erá pâine cu ouă. Focşani este străbătut de apa Milcovului. Acolo se judecă lumea după legiuire valaho-moldoveană, - fiind la frontieră. Vinul este foarte ieftin : o ocá, adică un litru şi 3 sferturi, costă două parale (n.n. cam 2 pfenigi). Un ofiţer de-al Prinţului moldovean caută odaie pentru noi şi o va găsi precis, cu riscul de a aruncá din casă pe cinevá........

La 9 Iunie părăsesc Focşanii, atingând satul Tirkukoli (n.n. Târgul Cucului (?). Aci au dormit afară, în căruţă, fiindcă satul a căzut pradă focului în acel timp. A doua zi au ajuns la Râmnicul-Sărat (Ribnik),ţinut bogat, frumos, cu păduri şi păşuni, cu 7-800 de case, aproape pustiit din cauza războiului şi mai ales a armatelor turceşti. La trecerea apei Buzăului, prin vad cunoscut, mai mulţi oameni au tras căruţa din nămolul râului, ca să n'o ia valurile. Primarul oraşului Buzău, om tare cumsecade, le-a spus că din cele 2000 de case n'au rămas acum decât casele mizerabile ale unui biet fost oraş, datorită prădăciunilor turceşti. Lângă Afumaţi se află construită din porunca lui Ipsilanti, hospodarul Valahiei, o casă pentru drumeţi, pusă la loc bun.

1) William Hunter' Esq. Reisen durch Frankreich, die Türkei und Ungarn bis Wien in dem Jahre 1792.
Traducerea din engleză a fost făcută de J. G. Gruber.

Drumul se deschide larg şi frumos, prin păduri cu flori în felurite culori. La 13 Iunie au ajuns la Bucureşti, capitala Valahiei şi reşedinţa Prinţului. Oraşul este aşezat pe o colină şi-i mai mult lung decât lat. Casele sunt de lemn învelite cu ţiglă. Străzile sunt pavate cu scânduri groase. Numărul bisericilor este cam de 360, clădiri înalte, zugrăvite înăuntru cu sfinţi greci şi scene din istoria bisericii, fără gust şi neregulate ca pictură. Boierii nu merg pe jos, ci cu caretele lor mărețe. Doar unele străzi sunt spaţioase şi regulate, în "bazar" se află multe lucruri bune. La 15 Iunie au făcut o plimbare şi au văzut nişte femei, care semănau cu vrăjitoarele din "Machbeth". Peste două zile au fost primiţi de prinţul Ipsilanti, pe sofá, în costum grecesc, cu cei doi feciori, boierii, episcopul şi măriri. Călătorii au fost primiţi cu ceremonial. In mod intim fură invitaţi la cafea, dulceaţă şi narghilea. Ca Englezi, li se făcură multe amabilităţi. Ordin pentru poştă să li se pună 6 cai la trăsură pe socoteala Domnitorului, şi toţi guvernatorii să le dea concursul de care ar avea nevoie.

Autorul descrie apoi numirea domnilor prin Poartă, puterea lor, obligaţiile lor faţă de Poartă, despre curtea Doamnei etc. Venitul Domnului este de 5 milioane de piaştri. Jumătate din ei, merg în haznaua Sultanului. Apoi arată bogăţiile Ţării în ceară, lână, cereale şi vin. Atâta aur se află în pământ, că pluteşte ca praful în apele râurilor. Clima e bună, pământul excelent, dar nu-i lucrat, ci-i lăsat în părăsire. (n.n. şi nu din cauza leneviei oamenilor, ci a prădăciunilor continui din partea Ruşilor şi Turcilor). Mulţime de Unguri, Saşi, Armeni şi Ovrei s'au pripăşit prin diferitele părţi ale Valahiei.

„Locuitorii se mândresc cu originea lor romană."

Dela Bucureşti până la Piteşti, numai sate mizere, ţinuturi deluroase, dar fertile, cu păduri şi păşuni abundente. Piteşti este un oraş frumos, aşezat pe malul de apus al râului Argeş (Argis) într'o regiune plină de păduri.

La 19 Iunie atinseră malul Oltului, pe care-l trecură cu o barcă. Oraşul Râmnicul Vâlcii are o carantină din ordinul Turcilor. Străzile oraşului Câineni (Kinani) sunt construite din munte şi sunt strâmte, înguste şi incomode, chiar periculoase circulaţiei. In faţă stă mereu măreţul Olt, şi trei mănăstiri clădite chiar pe malul apei. Lipsa de populaţie se explică prin groaza ce-o au faţă de războiu şi prădăciunile făcute de armatele turco-ruseşti.

+

+ +

+

Se pare că n'au fost cunoscute lui N. Iorga interesantele informaţiuni ce ne oferă diplomatul rus Heinrich Christoph von Reimers, Consilier de Stat Imperial la Ministerul Poştelor în Petersburg, trimis în misiune specială în anul 1793, de către Caterina II la Constantinopol.

Kutuzof biruise pe Turci, la 20 Decembrie 1791 se'ncheiase pacea dela Iaşi şi împărăteasca doreà să'nghită ambele Principate, împreună cu peninsula Balcanică spre a-şi face pe fiu-său Constantin împărat al Daciei. Diplomatul îşi notează exact întâmplările şi faptele, cu conştiinţă, în lucrarea sa atât de importantă. (1)

Ajuns la Elisabetograd diplomatul se pregăteşte să ajungă mai repede la Dubăsari, în Basarabia. Sunt doar 334 verste până acolo. Trece prin Gruskaia, ajunge la Wisky, unde mănâncă la prânz ouă şi bea lapte acru. Fac o plimbare până se odihnesc caii. „Aci află ei că, cu mare greutate se pot înţelege în limba rusă cu lumea, căci se vorbeşte moldoveneşte. Construcţia caselor era alta. Aici sunt mici, joase, şi au în loc de ochiuri de geam, la ferestre, băşici de bou". (n.n. bietele noastre sate româneşti, până în inima Ucrainei, fără explicaţie. La fel şi aversiunea moldovenească faţă de limba rusă). Merg înainte spre Olviopol (Ogliopol, Orlik) trec Bugul pe ponton militar. Se hrănesc bine în Balta. oraş aşezat pe-o vale şi pe-un deal, cu un castel şi o grădină englezească. Dela Balta până la Dubăsari găsiră numai o căscioară, unde maseră peste noapte. Drumurile rele, căci plouase mereu. Pământ fără pietre, negru, frumos, bogat, ierbos, dar lipsesc izvoarele şi apele. La 23 Mai intrară în Dubăsari (Tombassar), cu privelişte minunată. Târgul se află pe malul Nistrului (vechiul Tanastris, sau Tyras).

„Peste Nistru se vede frumoasa Moldovă, se află munţi, dealuri, văi, pomi şi crânguri. Nistrul curge printre cele două maluri, când şesoase, când stâncoase şi abrupte. După masă, o plimbare prin oraşelul mare şi lătăreţ, dar rău clădit. Casele sunt joase, iar curţile bisericilor tot aşa, dar prevăzute cu morminte. Numărul locuitorilor se măreşte prin Moldovenii cei mulţi, care fugiseră în ultimul războiu. Moldovencile sunt mereu ocupate, fie cu războiul de ţesut, fie cu furca la tors şi au portul lor propriu."

Reimers nu uită să spună că la ceremonia dela Dubăsari "veniau frumoase bărci acoperite (n.n. din cauza căldurii) pe Nistru, din satul Criuleni (?) din partea cealaltă a Moldovei să participe la serbare." De pe o înălţime se putea vedea că "Moldova este o ţară frumoasă şi roditoare".

In interiorul Basarabiei se vedeau puţine sate, dar pământul era cultivat. Dealuri şi văi se schimbă între ele. Chişinăul are case joase, clădirea se face din crengi împletite, printre care se pune pământ, apoi se lipesc păreţii şi pe-afară şi pe dinăuntru tot cu pământ amestecat cu

1) Heinrich Christoph von Reimers Reise der russisch-kaiserlichen ausserordentlichen Gesandschaft an die ottomanische Pforte im Jahr 1793, herausgegeben zu Petersburg in 3 Theilen. 1805. 4. (redijată de Dr.J. Leutbecher din Erlangen)

Diplomatul rus s'a născut la 12 Aprilie 1768 şi a murit la 1 Aprilie 1812. (după Jäck).

puţină baligă de vacă şi apoi se văruește. Sunt curate şi învelite cu stuf sau coceni de porumb. (n.n. se vede perfect maniera de a-şi construi casele lor ţăranii noştri).

Merg apoi printre holde şi apa Bâcului (Büh), în depărtări dealuri împădurite, către amiazi poposiră la Străjeni, aşezat într'o pădure între dealuri. Odăile ţăranilor erau mari şi curate şi se răsfaţă în plăcere. Ele sunt împodobite cu crengi de cireş sălbatic, cu fruct gustos, dar şi aromă plăcută. Ţăranii îşi curăţă caii de praf, în înhămă şi porniră la drum, spre Călăraşi, sat ca la 4 ceasuri de Străjeni. Aci făcură popas de-o zi. Apoi porniră printre porumbişti înalte pe-un drum deluros şi atinseră Vălşineştii. Sătuc, cu păduri de fag şi plăcute locuri de plimbare. La apusul soarelui au părăsit şi locul acesta. O negură deasă fu risipită de dogoarea soarelui, înfăţişându-le o priveliște măreaţă. Trebue băgat de seamă că în Moldova se lasă pe văi negură deasă prin evaporare şi răcirea pământului. In nopţile de vară este o răcoare plăcută, după văpaia zilei, iar în Basarabia bate un vânt între 9 dimineaţa şi 3 după amiază, ca să răcorească plăcut atmosfera. Satul Onceşti la patru ore depărtare oferă iarăşi un popas călătorilor. Ţinutul este păduros şi prin crânguri ajung la Prut (vechiul Hierassus) care şerpuieşte printre pomi şi nefiind adânc îl trec.

Admirând frumuseţile naturale ale Moldovei, călătorii noştri se apropie de Stânca (Stinka). De pe deal se vede curgând Prutul şi apa Jijiei (Sschische) cum se varsă în el. Dela Stânca până la Iaşi, cale de opt verste, drum deluros, pe urmă vedere frumoasă. Pe stânga lanţ de locuinţe minunate ale boierilor. In fund se află aşezat Iaşii, cu turnuri multe, peste oraş se ridică dealuri înalte, iar în vârful lor mănăstirile Cetăţuia şi Galata. In Iaşi, oameni curioşi, femei şi fete privesc dela ferestre. Pe străzi trec femei curăţele şi cu splendizi ochi negri. După primirea dela curtea Prinţului, câteva zile au dormit mai comod prin trăsuri din cauza ploşniţelor. Iaşii, capitala Moldovei, 47° 8' 30'' latitudine nordică şi 45° 9' 45'' longitudine răsăr., pe malul stâng al Bahluiului, aşezare frumoasă într'un ţinut încântător, are un mitropolit, 40 de mănăstiri şi 14.000 locuitori. Uliţele înguste, căptuşite cu scânduri, sunt practice pe timp frumos, dar pe ploaia cea mai mică foarte murdare, fiindcă Iaşii, de fapt, stau pe-o mlaştină insalubră. Dacă plouă ceva mai tare, scândurile sunt smulse şi plutesc pe apă.

Religia dominatoare în Moldova, ca şi în Grecia şi Bulgaria este "grecească" (n.n. vrea să spună ortodoxă) de-aci "un tacit ataşament al locuitorilor faţă de Ruşi" (?!). Descrie un bal dat în onoarea Prinţului Hospodar de către diplomatul rus. După zece zile de şedere au părăsit Iaşii, cu un foarte cordial rămas bun dela Mihail Şuţu, mai ales că domnitorul era favorabil Ruşilor. Au trecut Milcovul, la Focşani, graniţa dintre Moldova şi Valahia, oraş renumit prin războiul dintre Austriaci şi Turci, la 1772. Un mic popas în Urceşti, pe unde curge Bârlădeţul, apă murdară şi noroioasă. Peste noapte maseră în Vaslui, cu o apă cu acelaşi nume, cu case împrăştiate, dar cu uliţe bune şi cu prăvălii bogate şi negustori înstăriţi. Oraşul datează de pe vremea Romanilor. Are şi o biserică "grecească" (n.n. adică ortodoxă, românească).

După două zile de odihnă părăsiră Barladul, ca să se'ndrepte spre Tecuci. Drumul ducea prin şesuri şi porumbişti. In zare se profilau munţii Valahiei şi ai Transilvaniei. Populaţia Tecuciului era tare mulţumită, fiindcă îşi construia case nouă. Multe fructe, păduri, porumb şi orz pe tot lungul drumului. Trecură peste un pod de pontoane peste Siret, apă lată, care se varsă în Dunăre, mai jos de albia râului Putna. Iarăşi drumuri rele, nisipoase ori bolovănoase şi mereu nesfârşite porumbişti, hrana Moldovenilor. Inainte li se arată turnurile bisericilor din Focşani, unde stau trei zile. Pe urmă vor intra în Valahia. Oraşul Focşani are o stradă principală, cu uliţe puţine, clădiri împrăştiate. La 12 verste se află mănăstirea Odobeşti, cu sătucul cu acelaşi nume pe unde curge râul More (?) şi Milcov. Mănăstirea e aşezată pe-o înălţime, de unde se vede toată valea frumoasă "care ne aminteşte Italia".

Ţara Moldovei aparţinea odată Daciei, are 1300 km^2 mărime şi cam 250.000 locuitori, deci 192 de suflete pe km^2. Ea plăteşte tribut Turciei dela 1529.

„Moldova este o ţară frumoasă, adesea a fost teatru de războiu şi măr de discordie între vecinii ei, şi are un pământ foarte bogat."

Apoi mai constată diplomatul rus că "limba moldovenească este un dialect stricat al limbii valahe şi are vocabularul asemănător cu al limbii italiene".

După ce-au părăsit Focşanii, au ajuns în câmpia întinsă unde Ruşii cu Suvarov şi Austriacii cu prinţul Koburg au înfrânt pe Turci după 12 ore de luptă crâncenă, în 1789. Slobozia, pe urmă Râmnic(ul Sărat) cu o mănăstire cu pictură strălucitoare. Apa oraşului se chiamă tot aşa. In zare un şir de munţi golaşi. Drumul este iarăşi frumos, numai printre câmpii şi ţinuturi plăcute, ajung la râul Buzău (Budseo, Buzow) trec trei braţe şi ajung în oraşul Buzău, la 4 ore de Râmnic. De-aci ajung la Mărgineni (Marschiniani) şi mai apoi într'o câmpie ce se pierde din ochi (n.n.Bărăganul) ajung la Urziceni (Ursitzeni, Unturutszeni) unde este şi un lac cu apă stătătoare. Urmează satul Podul Moldovenilor, cu pod de bărci peste râul Ialomiţa. Şi iarăşi porumbişti şi crânguri. După cale de 4 ceasuri se opresc în satul Adgeşti.

Ambasadorul va dormi în mănăstire, iar Reimers cu suita lui în casa unui ţăran. Rusul gândeşte că : "se vede că Valahii sunt mai săraci decât Moldovenii şi aceasta din cauza relei împărţiri a Ţării. Bogaţii locuesc la munţi." (N.n. cauza este alta, războaiele dintre Rusia, Turcia şi Austria, pe pământul nostru, cu prădăciuni, focuri, ucideri,etc., au sfărâmat bogăţia mare a Munteniei. Iar bogaţii sunt fugiţi în munţi, cu cei mai înstăriţi, şi nu din cauza plăcerii).

Provincia e bogată în fructe, pepeni, harbuji, dovleci etc., care cresc şi sălbatici pe câmp, potolind setea drumeţilor. La Pasărea se opresc, cale de două ceasuri până la Bucureşti, să se'mbrace în uniforme de gală, ca să fie primiţi de Domnitorul Moruzi. Pregătiri la curtea Domnitorului, ca să nu se lase mai prejos de strălucirea lui Mihail Şuţu. O mie de arnăuţi, cu miliţie valahă, cu spătarii în frunte, întâmpinară pe trimisul Rusiei, şi însuşi Domnitorul veni înainte în caleaşcă minunată. Garda îmbrăcată în alb, cu căciuli mari de blană de urs, înconjurau pe Domn. Caii trăsurii împodobiţi cu scumpeturi. La cortul unde era primirea, lume multă.

Primirea solului n'a fost ca la Iaşi : a fost strălucită, dar nu cordială. Moruzi arăta mândru. Conversaţia dintre ei a fost scurtă şi rece. Apoi parada se'ndreptă spre oraş. După coborîrea la palatul Prinţului, s'au dus fiecare la gazdele indicate.

Bucureştii se află situat pe 44° 26' 45'' lat. şi 43° 48' long. Prin el curge Dâmboviţa, are un mitropolit "grec" (n.n. adică ortodox)şi 43.000 locuitori. Oraşul e ceva mai mare decât Iaşii, dar nu destul de frumos ca el. Clădirea palatului Domnului nu-i înălţată cu gust, ca aceia din Moldova. Interiorul nu-i destul de spaţios şi primitor. Totuşi există clădiri în piatră, şi unele biserici în stil gotic. Sunt vreo douăzeci de mănăstiri cu călugări greci dela muntele Atos. Mai este şi un fel de universitate, unde afară de limba "valahă" se mai învaţă şi religie. Străzile sunt pardosite cu scânduri, deci strâmte şi neregulate. Multe prăvălii, ca şi în Iaşi, au acoperişuri de scânduri şi formează o trecere întunecoasă. In Bucureşti locuesc cam 400 de Germani, veniţi din Serbia şi Transilvania. Se mai află şi mulţi Ţigani, aproape goi, care lucrează în fierării. Femeile lor au priviri duşmănoase.

Diplomatul se mai miră că aci, ca şi la Iaşi, lumea este chemată la biserică prin toacă, care premerge clopotelor. Festivităţile date de ambasador, ca şi de Prinţ, la fel ca şi la Iaşi. Jocurile naţionale sunt la fel. La un "banco" dat de un boier, diplomatul rus pierde 100 de ducaţi. La un "banco" făcut de Rus, la o petrecere organizată de el, mândrul domnitor Moruzi pierde şi el 100 de ducaţi. A mai observat Rusul că, la serbări ca şi la baluri, doamnele şi boierii au în mână nişte metanii, pe care le tot învârtesc mereu. "Obiceiu turcesc" - zice el "adevărată pierdere de timp, care n'are nimic cu credinţa". Localuri de petrecere prea puţine, căci împrejurimile Bucureştilor nu sunt aşa de plăcute ca ale Iaşilor. Colonia germană din Bucureşti are o sală de dans şi o grădină, unde se dansează seara.

In general, locuitorii bucureşteni sunt bolnavi şi galbeni la faţă din cauza...... bălegarului vitelor grămădit în curte.

La 10 August părăseşte Bucureştii, vizitează în fugă mănăstirea Văcăreşti până unde îl însoţeşte Domnitorul. Mai departe, o ploaie mare îl opreşte în satul Sinteşti, pe apa Sabarului. A doua zi, trece râul peste un pod de lemn şi se'ndreaptă, prin crânguri şi tufişuri, spre marea şi lata apă a Argeşului (Ardgesch, Ardysz) numai prin ţinuturi încântătoare. Peste Argeş este şi un pod de bărci. Până la Falaştoaca, drumul a fost bun. Aci, popas de-o zi. De pe deal priveliştea e măreaţă. După trecerea Câlniştei (Neajlovului) drumul s'a înrăutăţitmereu. După un deal mai înalt se vede cursul Dunării, cum şerpuieşte la vale spre Marea Neagră. Apa e majestoasă şi'nvăluită'n negură. Nişte dealuri mari li se'nfăţişează ochilor. Câmpia era cultivată cu cereale şi vii. Dela comunele Daia şi Dăiţa (n.n. străvechile Dava şi Davita, castre dace) mai sunt vreo 10 verste până la Dunăre, unde se sfârşeşte hotarul Valahiei. Această provincie, pe turceşte Iflak, a aparţinut odată Daciei, este de 1250 km^2 mare şi are aproximativ 500.000 locuitori, 400 suflete pe km^2. In anul 1415, domnul Valahiei închină Ţara împărăţiei otomane (n.n. este vorba de Mircea cel Mare) deşi până atunci din secolul al XII-lea îşi avea principii proprii.

Şi spune Rusul că :

„limba valahă are foarte multe cuvinte latine prin coloniştii trimişi în Dacia de împăratul Traian. Din aceşti colonişti, cred Valahii, care se mai numesc şi Români (Romanius, sic!) că se trag şi urăsc pe vecinii lor Moldoveni, care la rândul lor îi numesc Româneşti (Romaneschti, sic!)

La malul Dunării este cetatea Giurgiu (Giorgova, Zurza) cu un castel, moschei şi minarete pe o insulă lângă ţărm. Oraşul are activitate comercială. In mijlocul Dunării se mai află o insulă mare, necultivată (n.n. insula Mocanu, cu copaci şi vieţuitoare sălbatice pe ea).

La 13 August părăsesc Giurgiul şi trec cu barca la Rusciuc.

Intr'un articol bine documentat, regretatul prof. Claudiu Isopescu, vorbind despre opiniile străinilor asupra producţiilor româneşti (1) aminteşte despre un autor german F. J. A. Schneidawind, care a călătorit şi prin Ţările noastre şi a notat lucruri interesante. (2). Claudiu Isopescu relatează după M. Kogălniceanu, un fragment din articolul lui Schneidawind, cu privire la poezia populară română, şi după propria-i mărturisire spune că n'a văzut lucrarea ca s'o consulte. Din fericire avem sub ochii noştri cartea şi nu prezintă interes numai fragmentul citat şi de Kogălniceanu şi reluat de Isopescu, ci întregul articol pe care-l redăm în acest studiu, mai ales că autorul german nu-i cunoscut nici de Iorga.

Schneidawind face o privire istorico-geografică asupra Moldovei şi Munteniei (Wallachei) arătând hotarele ce le desparte de provinciile austriace Galiţia, Transilvania şi Banat, de Rusia prin Prut (N.n. aceasta înseamnă că autorul a călătorit la noi după 1812, adică după smulgerea Basarabiei din trupul Ţării) şi în timpul Eteriei greceşti, deci până la 1821), şi de Bulgaria prin fluviul Dunărea. Le consideră ca provincii nordice turceşti, ambele Principate se întind 350 mile dela Nord spre Sud şi 160 mile dela Est spre Vest dar "această îngustă întindere de pământ este semănată cu leşuri ruseşti şi turceşti", afirmă el.

„Cea mai mare parte a ţinutului este părăsită, pământul este mlăştinos, aerul nesănătos. Locuitorii duc vieaţă tristă şi mizeră. Fiind teatrul de luptă al războaielor turco-ruseşti este paralizată orice muncă şi este prejudecată şi atmosfera. Dacă o oştire rusească cruţă Ţările, apoi o pustieşte vreun paşă turc cu armia lui. Şi invers. Şi pedeapsa asta cerească se lasă numai pe câmpie, mai puţin spre Carpaţi, teritoriu de graniţă. Văile şi înălţimea munţilor oferă privelişti pitoreşti. Acestea din urmă nu sunt prea înalte, ca să nu li se vadă rodnicia şi nici prea joase, ca să nu încânte ochiul călătorului, printr'un spectacol minunat. La picioarele munţilor se'nlănţuie, şirag, peisagii romantice înflorind în felurite culori vegetaţia bogată a Sudului sau bogăţia în cereale a Nordului; -

1) Cl. Isopescu, As primeiras notícias estrangeiras sôbre a vida literária na Romania (Separata da "Revista de História, no. 8) São Paulo, 1951, pp. 365-409.

2) Taschen-Bibliothek der See- und Landreisen, hrsg. von J.H. Jäck. 85 Bd. Nürnberg, 1832, S. 479-493.

văi răcoroase cu mulţime de pârâiaşe, podgorii surâzătoare şi livezi smălţate cu flori, formează scena. Cu cât drumeţul se-apropie de văgăunile şi trecătorile munţilor, cu atât i se'nfăţişează imaginea Alpilor; ici, susurul izvoarelor; pasuri, strâmtori, unde nu pătrunde raza soarelui; mai sus vârfurile stâncilor ale căror piscuri şi colţuri când verzi, când bătute de soare, în joc de curcubeie, se prevăd prin valuri neguroase, cascade înspumate se-aruncă în prăpăstii - pretutindeni drumeţul are în faţă măreţia sălbatică a celor mai frumoase peisagii ale Elveţiei. Trecerea prin aceşti munţi este periculoasă destul. Greu de trecut vara, iarna complet impracticabilă. Troiene de zăpadă,stânci prăvălite prin ploile năprasnice, închid trecerea prin potecă, prin văgăunile munţilor este întrerupt la fel mersul omului şi drumul este atât de primejdios că poţi aluneca în prăpăstii adânci.

Nicăeri ca aci nu se simte mai mult anarhia. Costul îmbunătăţirii stării drumurilor este refuzat de Domnitor (hospodar) pentru ca să nu se deschidă drum spre Europa civilizată, Principatelor Române. Mai mult, Turcii se tem, că dacă drumurile sunt în bună stare, sunt atacaţi de Austriaci, şi Domnitorul care se află sub puterea Sultanului,interzice...... repararea drumurilor. Deaceea sunt drumurile rele aci, părăsite, spre deosebire de câmpie. Câţiva ţărani, surugii în serviciul poştei, ce locuesc în case oficiale, şi câţiva sărmani tăietori de lemne formează întreaga populaţie, în vreme ce o administrare normală a ţinuturilor ar aduce o populaţie asemenea ţinuturilor Alpilor. O caracteristică a acestor locuitori munteni este guşa. Explicarea ar fi obişnuinţa de a bea zăpadă topită. Puterea fizică întrece mult pe cea spirituală. La câmpie, se'aseamănă felul de a lucra pământul şi de a-l cultiva cu al acelora din Europa. La câmp sunt întrebuinţaţi boii. Hrana de căpetenie a ţăranilor este porumbul. Grâul se cultivă mai mult pentru oraş. Orzul se cultivă pentru hrănirea vitelor şi păsărilor. Strânsul bucatelor de pe câmp se face în luna lui Cuptor. Proprietarii şi boierii nu-şi administrează singuri pământurile. Ei le închiriază celor ce le oferă mai mult, sau uneori le dă în dijmă cu ţăranii, în timp ce proprietarii îşi încasează aconturile şi-şi plătesc dările. Domeniile mari dau un venit de 50.-60.000 piaştri, dar din cauza moştenirilor, moşiile trebuesc parcelate, aşa că după câteva generaţiuni, moşiile aristocraţilor vor dispărea treptat.

Aci se pot vedea, în această patrie, neamuri nomade, care cutreieră toată Europa şi a căror origină se pierde în noaptea veacurilor - Ţiganii. După cum Evreii şi-au ales locul cel mai plăcut în cea mai săracă dintre ţările Nordului, vechiul regat al Poloniei, tot aşa Ţiganii - păgâni, fără ţară, fără adăpost, fără origine cunoscută, fără nicio cinstire din partea lumii, însă cu trăsăturile neşterse ale caracterului lor, ale obiceiurilor şi moravurilor lor - cea mai mizeră ţară din Sudul Europei drept cartier general. La 1 milion şi jumătate de suflete, care numără la un loc Principatele, sunt socotiţi 150.000 de Ţigani. Prin secolul al XVI-lea au ieşit în massă din Germania şi au năvălit în Principate. Se bucură de sănătate robustă, urăsc munca, supunerea la legi şi duc vieaţă sedentară. Chiar aci, unde nu-i nimic de furat, nu pot să se reţină năravului lor de neînvins, şi ghicesc norocul oamenilor, mai sărmani decât ei înşişi.

Ei nu aparţin niciunui cult religios, dacă nu le este impus de către stăpânii lor. Nu cunosc căsătoria sau drepturile civile, ca şi datoriile. Ţiganii Principatelor sunt sclavi, sunt vânduţi şi consideraţi lucruri. Cam 80.000 dintre ei sunt robi ai Statului şi se bucură de un fel de libertate, faţă de cei ce nu prestează niciun serviciu. Fiecare ins de sex bărbătesc, dela 15 ani în sus, plăteşte impozit capital. Sunt întrebuinţaţi la cele mai josnice misiuni. Dintre ei sunt aleşi hoherii (jupuitorii de animale) şi călăii. Parte, trăesc pe la uşile hanurilor şi ale boierilor făcând pe lăutarii, robii persoanelor particulare fac treabă în casă, muncesc în podgorii etc. Stăpânii n'au drept să-i ucidă, dar pot să-i bată cât poftesc.

Clima Principatelor este nestatornică. Când bate Crivăţul, lumea se'mbracă în blăni. In atmosferă este lupta între Nord şi Sud. Vara sunt furtuni şi ploi groaznice. Iarna e aspră şi lungă, dela începutul lui Dechemvrie până la finele lui Făurar, ca în Rusia, toate acoperite cu zăpadă şi ghiaţă. Toate apele înghiaţă, chiar şi Dunărea, atât de lată şi iute, de regulă înghiaţă cinci săptămâni şi capătă coperiş de ghiaţă atât de tare, că poate să treacă peste ea şi artileria grea. S'ar crede că în ţări unde există sclavie, oraşele exprimă mizerie şi tristeţe, ca şi poporul, dar nu este aşa. Bucureştii sunt capitala Munteniei (Wallachei), numără mai mult de 50.000 locuitori, are vreo 20 de mănăstiri. Cu patru secole mai înainte era un sat care aparţinea unui „particular cu numele de Bucur". In anul 1683 devin Bucureştii, capitala şi sediul cârmuirii, alegerea s'a făcut şi pe placul Turcilor, pentru uşurinţa comunicării cu Stambulul.

Străzile Bucureştilor nu sunt pavate, ci coperite cu scânduri de stejar, incomode şi pentru pietoni şi pentru vehicule. Vara produc aceste străzi murdare, strâmte, adevărate epidemii din cauza miasmelor groaznice ce exală. Locuitorii cred că nu se poate face pavaj, din cauza că pământul este moale, deşi au sub ochii lor măreţele drumuri militare ale Romanilor. Boierimea este indolentă, iar Domnitorul fricos să iniţieze astfel de lucrări.

Iaşii sunt capitala Moldovei, mai mic, însă mai frumos decât Bucureştii; un mare număr de case sunt clădite de negustori străini. Populaţia atinge numărul de 40.000 de locuitori. Palatul princiar, ca şi seraiul, închide în interiorul zidurilor sale, şiruri de curţi, grădini, prin care mişună slujitorii. In ambele Principate domneşte neştiinţa şi lenea. Nu i se poate cere ţăranului să citească, când nici boierul şi nici popa nu ştiu. Biserica are cam 210 sărbători. Acestea sunt zile de odihnă pentru popor. Dar şi funcţionarii publici au partea leului, la acest apanaj al lenei naţionale. Afară de aceste zile, mai sunt şi "câteva săptămâni de sărbătorile Paştilor" şi iarăşi timp îndelungat, vara, pe căldurile caniculare (Hundstage). Intr'un cuvânt toate în această ţară cultivă repaosul în afară de perceperea impozitelor şi insectele. (N.n. în sărbătorile oficiale autorul numără şi "sărbătorile băbeşti" iar vacanţele şcoalelor, dela Paşti şi dela Crăciun, sunt fiecare de câte două săptămâni şi au raţiunea lor. Tocmai pe căldurile caniculare, bietul ţăran român, harnic fără pereche, munceşte din greu la seceriş, cules, prăşit, etc. Poporul român n'a dat dovada de lenevie decând l-a creiat Dumnezeu, ci dimpotrivă leneşi au fost străinii care

l-au încălecat și asuprit. Boierii români din timpul vizitei autorului luaseră deja contact cu Apusul și știau și limbi străine și carte multă, iară popii sigur că nu știau slavonește, ci bodogăneau ce știau și ei pe de rost. Românii au și o zicală, când nu vor să-l învețe carte pe copil : "las'că n'o să-l fac popă", ceeace desminte "observarea" călătorului grăbit să noteze lucruri șoptite la ureche. Deși oarecum informat asupra situației din Principate, cum poate pretinde unor țări veșnic călcate în picioare de liftele străine, să aibă instituții de cultură și lumea să se îndeletnicească cu cititul, când bieții oameni nu știau cum să fugă din fața dușmanilor sau să-și păzească ascunse'n pământ lucruri necesare vieții lor sărmane? Într'adevăr impozitele în toate țările au fost pacoste, și la bieții Români și mai rău din cauza domnitorilor străini, cari jefuiau Țările, ca să-și plătească Turcilor pofta și lăcomia de a domni unde nu le eră locul lor. Cât privește păducheria, și mai ales boalele și sărăcia ni le-au făcut dar liftele care și astăzi ne țin sub ciubote.).

Sunt iarăși interesante unele informațiuni ce le-a căpătat din surse străine și dușmănoase. De pildă : "limba este un amestec de latină și slavonă" (N.n. ceeace este inexact) că "sute de ani nu s'a cunoscut vreo carte, nici Biblia, nici alfabetul. Este de mirat, că asemenea neștiință adâncă să se găsească până în cel mai depărtat ținut din Nord și este iarăși de neconceput, că asemenea ignoranță stăpânește pe linia Viena-Stambul, un ținut pentru care sunt dispute diplomatice între Rusia și Turcia, la un popor, a căruia limbă maternă este cea latină aproape și despre originea căruia caută se se arate că se trage din vechii Romani. (N.n. Românii au fost elementul de sacrificiu în istorie, fără jertfa lor totală, Apusul de multă vreme ar fi fost sub silnicia Semilunii. Porțile de intrare în Europa numai Românii le-au păzit, ei fiind și primul eșalon de luptă peste care nu s'a putut trece. Aceasta-i explicarea „inculturii , ignoranței, lipsei de tipărituri etc., a Românilor. Inculții apărat-au cultura Apusului !).

Mai departe, se miră că "locuitorii care nu știu altceva decât să mănânce, să doarmă și să moară," nu-i ridică monument lui Constantin Mavrocordat, care a compus cel dintâi o gramatică românească în 1775, cu litere slave și grecești pentru alfabet (N.n. din porunca lui a compus gramatica dela 1757, Dimitrie Eustatievici din Brașov, o gramatică anostă, care nu spune o iotă despre latinitatea limbii române, și care a rămas în manuscris. De fapt domnul fanariot voiă să întărească învățământul grecesc în Principate, dar cum lucrul mergeă foarte greu, a crezut că prin gramatica românească, regulile grecești se vor prinde mai iute și mai temeinic, dar n'au mers lucrurile chiar așa).

Și mai departe susține că, a împărțit Biblia oamenilor și-a poruncit să se citească regulat în biserică și apoi "după mai mulți ani a învățat pe mai mulți boieri să citească" (N.n. Fără îndoială că Mavrocordații, oameni de înaltă cultură - ca foști dragomani la Poartă - și știutori de mai multe limbi, au realizat în diverse

domenii lucruri pozitive, de-aci şi admiraţia noastră, dar se exagerează că au introdus limba română în biserică sau că au învăţat pe boierii noştri, mai toţi mari cărturari învăţaţi, să citească!). Autorul nostru este entuziasmat că în Muntenia (Wallachei) se vorbeşte greceşte mai curat ca în Grecia, limba clasei oamenilor "cizelaţi", dar crede că o fac nu din convingere, ci ca să capete favoruri dela domnitorul fanariot. Şi crede că "atingerile locuitorilor cu Grecii din Fanar prezervau limba de slavona necioplită şi de jargonul barbar al descendenţilor din Daci" (N.n. nici grosolănia slavă şi nici pelticeala fanariotă nu ne-au păstrat curată limba, ci latinitatea ei suavă, care domină peste toate vorbele împrumutate vrând-nevrând dela celelalte neamuri). Recunoaşte că în Moldova, greaca n'a avut niciun succes, limbile franceză şi germană au influenţat mai mult spiritul moldovean.

In ultimul capitol al lucrării vorbeşte despre cântecele populare valahe cu mare înflăcărare, sinceră după cât se pare. Face o analiză a poeziei populare, care exprimă sufletul poporului creator şi relevă meritul lui Vuk Ştefanovič de a fi trezit interesul Europei prin colecţia lui de cântece populare sârbeşti.

„Chiar şi Nordul cel cu stâncile coperite de zăpezi şi cerul înnourat veşnic simte şi redă flacăra poeziei sfinte. Pietre scumpe stau îngropate în taina adâncă a străvechilor munţi Carpaţi şi uneori flori ce înmiresmate înfloresc pe plaiurile binecuvântate ale Bucovinei, neluate în seamă, aşteptând cu dor să fie văzute de ochii omeneşti, îşi înalţă soarele lor, în razele căruia strălucesc, flori şi pietre nestemate în culori scânteietoare.

Vouă tuturor, care ca şi mine, colindaţi cu inimi simţitoare ţinuturile acestea, fie-vă această schiţă o prietenească reamintire - căci este numai o schiţă, e numai o picătură dintr'un izvor clar şi bogat.- Totuşi şi o picătură e binevenită, când purcede din asemenea izvor."

Limba valahă, cum se vorbeşte în întreaga Bucovină (?) este fiica limbii latine. Faptul că Valahii uzează de litere slave, dă naştere unei îndoieli, anume c'ar fi rudenii cu Slavii; totuşi fundamentul acesta cade uşor. Deja, Valahii din timpuri imemoriale se numesc Rumeni şi limba lor, lingua rumaneasca şi asemănarea ambelor limbi nu mai lasă să planeze nicio îndoială. Pe deasupra este ştiut că Moldova, căreia aparţinea mai demult Bucovina, şi Muntenia (Wallachei), au fost colonii romane. Legăturile lor cu Ungurii, Ilirii (? dela care au împrumutat caracterele limbii bisericeşti în serviciul divin) Grecii şi Turcii au îmbogăţit iniţial limba lor săracă cu multe şi noi cuvinte. Distinsă prin melodie şi delicateţă, creată pentru muzică prin suavitate şi frăgezime, poate fi pusă alături de limba italiană. Poporul simte şi-i dornic după cântec şi sunet. Cum apare un cântec nou, îndată străbate întreaga "ţară binecuvântată de Dumnezeu" (Bogdana, cum o numesc Valahii) cu iuţeală de fulger, şi sunt aceleaşi cântece, fie că ar suna însoţite de chitară de pe buzele fierbinţi ale unei încântătoare Moldovence, fie din cavalul melancolic şi duios într'o

colibă ţărănească pe-un vârf de stâncă sau în stepă, la lumina obosită a lunii ce răsare sau în freamătul unei furtuni nordice.

Cea mai mare parte a acestor cântece sunt mărturiile spiritului poetic şi romantic al poporului de rând, a ciobanilor şi herghelegiilor. Sub cerul liber sunt create aceste cânturi ale iubirii şi contemplarea naturii majestoase trezeşte scânteia poeziei şi o preface în flacără. Când iarna viscoloasă împinge pe păstori cu turmele de oi în strungile de-acasă, aduc cu ei de obiceiu şi o bogată comoară poetică. Multe dintre aceste cântece datoresc originea lor fanteziei fierbinţi a boieroaicelor culte şi spirituale (!?); astfel admirabilul cântec : "Ziua, ceasul despărţirii" (Dzywa csasu disparceri) - compus de o principesă, e unul din cele mai frumoase cântece ale tuturor popoarelor (?!). Amărăciunile iubirii formează mereu tema poeziei; totuşi e important, că pe Valahii cei iubitori de cântece cu foc poetic îi entuziasmează şi feluritele întâmplări. De pildă "cântecul viguros din timpul răscoalei domnului muntean Brâncoveanu"(?) şi delicatul, dar sombrul cântec al fugarilor eterişti : "Nu-i, nu-i, nădejde, nu-i" (Nuy, nuy, nuy nedes di nuy) care poate fi privit ca o parte din imnul ceresc al tesalianului Riga : Deute paides ton Ellinon (Veniţi, feciori ai Elinilor!). Cele mai simple melodii au farmecul lor particular; ele emoţionează mai ales prin tonul minor într'un ritm solemn plin de dor şi sensibilitate.

Ţiganii, aceşti copii ai Indiei răsăritene, cea mai răspândită castă a Hinduşilor, copii oropsiţi pretutindeni, apar când pe malurile Nilului, ca vrăjitori, când la Gange dansatori pe sârmă şi baiadere, când prin Egipt îmblânzitori de şerpi, sunt şi aci în mare număr. Melodiile compuse de ei le execută cu sentiment şi dibăcie. Numele lui Anghel, Gheorghe şi Suceava (?) sunt ştiute în tot cuprinsul Bucovinei. Instrumentele cu care-şi însoţesc melodiile sunt viorile, naiul şi un fel de chitară la care se cântă cu o pană (N.n. cobza). Muzică şi poezie, acorduri sufleteşti, care la unele, ca şi la naţiuni întregi se revarsă în diverse variaţiuni, aşa că noi trebue să plecăm urechea atent la aceste tonuri ale naturii, cu ajutorul lor trebue să pătrundem la izvorul de unde ţâşnesc. Acest cântec, aşa de simplu şi monoton cât s'ar părea, să-l contem-plăm ca pe-un imn sacru al Naturii. Ii lipsesc cântecului din Nord focul şi prospeţimea Sudului, totuşi exprimă dorul mai mişcător.

De câte ori, când luna îşi revarsă poleiul de raze peste coamele Carpaţilor coperiţi de nea, nu ascultam cântecul vreunui drumeţ singuratic, care străbătea câmpia pustie în tăcerea nopţii! De câte ori în umbra întunecoasă a pădurii de stejari, sau la vatra focului, în coliba caldă a vreunei familii ţigăneşti, nu cădeam pe gânduri la trilurile măestrite ale vreunui bătrân lăutar (N.n. Este interesantă şi chiar emoţionantă această "declaraţie de dragoste" a călătorului german, dar se vede că retorica lui romantică i-a fost alimentată cu informaţii date de societatea "boierească" în care se complăcea, şi care nu prea era românească de loc. "Moldovencile vorbăreţe şi spirituale, cu fantezie fierbinte care-i

cântau din chitară, cu buze fierbinţi etc", nu erau de loc Moldovence, şi cântecele după care se'nflăcărase călătorul nostru erau.... eteriste. Vădit, autorul face confuziuni între cântecul popular românesc şi unele melodii fanariote auzite prin saloanele pe care le frecventá, şi la fel aceeiaşi confuzie faţă de cântăreţii ţigani, excelenţi executanţi, dar lipsiţi de darul creator, neavând muzică proprie, ci împrumutată dela popoarele pe unde îi mânau impulsiile lor nomade.).

•

• •

•

Notăm şi însemnările negustorului Nikolaus Ernst Kleemann (1) care-şi făcuse drum spre Crimeia atingând şi Ţările noastre, între anii 1768 şi 1770 (N.n. Suntem deci în plină ocupaţie rusească şi sub domnie fanariotă. Alt blestem mai înfiorător nici că se mai putea!).

După ce povesteşte drumul pe apă dela Viena până la Belgrad, întră în apele româneşti pe la Orşova (Orsava). Cale de două ceasuri dela Orşova şi ajungi la Porţile de fier. Pe-o insulă din apropiere se află o întăritură otomană, iar de cealaltă parte un castel, de unde se observă malurile Dunării. Nu departe se află gherdapurile periculoase, cu vuiet năprasnic ce se-aude tunet peste ape, că întunecă şi comenzile de pe vapoare. Vaporul este jucăria vâltorilor apei, şi după un sfert de oră au scăpat la apă curgătoare, la al căreia mal s'au oprit să se odihnească. Din curiozitate, a vizitat ruinele rămase de la împăratul Traian, al căruia pod fu dărâmat de Adrian. Urme din el se mai văd în apă, îngreunând navigarea. Par mai mult stânci, decât ziduri. Au poposit puţin la Vidin. S'au aprovizionat cu hrană la Şiştov (Schista). Mai departe oraşul mare Ruşciuc (Orotschuk) cu apărare şi poziţie naturală splendidă, are câteva fabrici. Locuitorii sunt Armeni, Greci, Ovrei şi Turci în majoritate (Bulgari?). Dela orele patru seara nu mai ai siguranţă să ieşi pe uliţă. Până la Silistra au călătorit cu barca de frica tâlharilor turci, dornici de pradă. O zi şi jumătate de noapte s'au rătăcit prin braţul cel strâmt al Dunării plin de meandre până ajunseră la Hârşova (Horsova) (N. n. braţul cel strâmt este Borcea care se uneşte cu Dunărea la Hârşova). Brăila (Ibrael) în Muntenia (Wallachei) şi Galaţi (Galaz) în Moldova au poziţii încântătoare. Galaţii au multe biserici creştine. Isaccea (Sachscha) fără prea mare însemnătate, are o veche întăritură. Ajung la Ismael, oraş comercial cu mărfuri turceşti. Intre Ismael şi Chilia au fost apucaţi de-o furtună aprigă, şi vântul l-a sburat de pe

1) Kleemann's Reisen von Wien über Belgrad bis Kilianova durch die Butschiack Tartarei über Kauschan, Bender, durch die Nogew-Tartarei in die Krim, dann von Kaffa nach Konstantinopel, nach Smyrna, und durch den Archipel nach Triest und Wien in den Jahren 1768-1770. (Apărută sub forma a 42 scrisori către un amic din Viena, se tipăreşte la Leipzig în 1773. A 3-a ediţie la Praga în 1783. Alcătuirea sub formă de comunicare a fost făcută de Michael Fiedler.

bord în Dunărea înspumată. Innotând a prins barca cu care navigau şi doi ɩinşi l-au tras în ea. După 56 de zile pe Dunăre, au ajuns la Chilia, teferi.

Prezenţa Valahilor (Muntenilor, Wallachen) o notează mereu dela ieşirea din Serbia, populaţia supusă Otomanilor locueşte şi insulele Dunării, şi acolo sunt pretutindeni Români. In satul turcesc Burocea, insular, se află Turci, Ovrei şi Valahi. Un drum pe stâncile muntelui îl numesc Turcii şi Valahii, drumul Inicului. Orşova amintită mai sus este locuită de Turci şi Valahi.

Pomeneşte în drumul său spre Crimeia, despre Bender (N.n.Tighina) Chilia şi mai ales de Căuşani cu palatul hanului tătărăsc (N.n. negustor cu cunoştinţe reduse n'a putut să înţeleagă de ce, ţinuturi odinioară romane,sunt ocupate de neamuri străine, şi printre ei nu sunt şi urmaşi direcţi ai Romanilor, Valahii pe care n'a putut să-i cunoască de loc şi la ei acasă încă!)

N. Iorga aminteşte de acest călător, însă a avut sub ochi ediţia augmentată publicată la Leipzig, în anul 1773. Noi expunem însemnările lui M. Fiedler, publicate în Taschen-Bibliothek a lui J. H. Jäck. (1).

Incheiem această comunicare cu notarea a încă doi călători necitaţi de N. Iorga. Prezintă lucruri interesante. Primul este învăţatul medic englez Dr. Edward Brown, care colindă Germania, Ungaria, Serbia, Bulgaria, Macedonia şi Tesalia, în scop ştiinţific, în anul 1669. (2).

După trecerea Moravei, i se arată locul bătăliei, unde Ioan Huniade a sfărmat pe Turci (N.n. la Belgrad ? la Niş ? la Cunoviţa?) în mare număr, numai cu 10 mii de călăreţi. Acolo ar fi pierit cam 30.000 de Osmanlăi. Despre Skoplie spune că-i oraş bogat, cu sediu episcopal şi cu 700 de tăbăcari, care pregătesc piei roşii. In afara oraşului este o conductă de apă ce vine din munte, o geamie turcească cu stâlpi de marmură, baia publică acoperită cu tablă de plumb, un turn de lemn cu ceas cu clopot. Vede apoi Cosovo, unde voevodul Lazăr şi mai târziu Ioan Huniade au fost sfărmaţi de Turci (N.n. cu Lazăr a fost bătut şi aliatul acestuia, Mircea cel Mare).

1) N. I o r g a, Istoria Românilor prin călători. Vol. II. Bucureşti, Casa Şcoalelor, 1928, pp. 246 - 248.

2) Brief account of some travels in divers parts in Europe: viz Hungaria, Servia, Bulgaria, Macedonia, Thessaly etc; with observations on the gold-, silver etc., mines,baths and mineral waters, and descriptions of antiquities etc. London, 1673. 4. 1685. Fol. Prima ediţie apărù în limba franceză la Paris, 1674 şi 1684, 4; în olandeză de J. Leew la Amsterdam, 1682. 4; în limba Germană în Nürnberg, 1686 şi 1711.

Al doilea călător este consilierul de Stat austriac Friedrich Wilhelm von Taube, care întreprinde o călătorie de studii prin „regatul Slavoniei" şi "ducatul Syrmiei" prin anii 1776-1777 (1).

El descrie ambele ţări şi le arată mai ales bogăţia lor diferită. De sigur că fauna şi flora îl interesează mai mult. Pomeneşte despre o „Valahie mică" unde se găsesc foarte mulţi urşi (?). In ambele ţări bogăţia minerală este neglijată. Spune că "măreţia romană de altădată a oraşelor a dispărut graţie barbariei sarmate şi turceşti. Locuitorii stau într'o mizerie de nedescris. Limba lor este ilirică. Amestec de limbă slavă sau sarmatică şi elemente ilirice vechi. Sunt sănătoşi,tari, credincioşi stăpânului lor, războinici, curajoşi, inimoşi, dar şi leneşi, lăsători, înclinaţi spre tâlhării şi jafuri, fără grijă pentru viitor,superstiţioşi, şireţi în comerţ, dispreţuitori ai ştiinţei şi artei. Călătorul nostru se'ntristează că în aceste ţări dispar toate urmele „de mărire şi glorie romană de altădată" Mursia (Essek) clădită de Adrian, Cornacum (Zatha lângă Almaş).

Este vorba de comitatul Boczegan, cam între graniţa Croaţiei şi Sava, cu munţi şi văi încântătoare, cu locuitori care se ocupă cu creşterea vitelor, mai puţin cu agricultura, cultivă viţa de vie, tutunul şi fructele. O parte din acest comitat se chiamă "kleine Wallachei" (Valahia mică). Incepe dela oraşul Pojek, spre Nordvest de Packracz, până'n Croaţia, spre Sud peste Sava până'n Bosnia.

Kralieva sau Kralova era capitala ţinutului, nume dat de Valahii ce locuiau acolo. Toţi locuitorii, afară de nobili şi cavalerii teutoni, sunt cam 35 mii de suflete. Este aci un oraş liber regal şi 13 stăpâniri nobilitare. Capitala comitatului este Boczega (Pojeg) pe apa Orlovei (Oriava) fost Ienicerum roman, are cam 3.600 suflete. In "kleine Wallachei" erau trei stăpâniri de nobili : Packracz, Czirah şi Daruvar, cu un total de trei oraşe capitale şi 79 sate pe-o întindere de 15 1/2 mile germane.

Sunt ţinuturi muntoase, cu văi roditoare, vite multe, fructe, podgorii, etc. Cam 5.000 de suflete. Ţinutul Packracz este udat de apele Ilova şi Packra. Capitala este Packracz, cu 50 de sate, aşezată pe apa Packra. Oraşul este drăguţ, clădit bine dealungul apei, are 282 de case, o biserică ortodoxă şi una catolică, sediul episcopului ortodox al Slavoniei. Episcopatul are nouă sedii de protopopi, 100 de parhii şi 473 de capele. Pentru romanitatea acestui loc în antichitate vorbesc ruinele rămase şi monedele găsite în pământ.

1) Critische (sic) Nachricht von unterschiedlichen neuen Entdeckungen, welche 1776-77 in Slavonien, Syrmien und den angränzende Ländern gemacht sind, und welche sowohl die Alterthümer, als auch die Naturgeschichte betreffen. Mit Kupfern, Rissen und Landcharten. gr.4 (Beurtheilt in Büsching wöch. Nachrichten, 1777. St.XV, v. 14 April, Seite 127) Această lucrare premerge lucrarea de mai sus, apărută la Leipzig, 3 vol. 1777-1778, rezumată aci de Michael Fiedler.

In satul Lipik sunt izvoare cu apă caldă. In Poliana, Gaia, Toran, Klissa, Popovăţ, Sasse şi Kamengrad sunt biserici ortodocse. Stăpânirea nobilitară Czirah are păduri şi munţi, cum şi o străveche biserică ortodoxă. Altele se află în satele Biela, Milenovaţ şi Kipo. Stăpânirea nobilitară Daruvar are un oraş şi 16 sate, tot ţinutul este frământat cu movile şi văi. Aci se află urmele unei străvechi biserici ortodocse, cum şi una nouă latinească (N. n. catolică). Ţinutul este plin de ape minerale şi ape calde. Apele conţin fier, săruri alcaline şi mult pământ cleios. La câţiva paşi de aceste ape s'a descoperit o baie romană şi cu multe lucruri antice în ea. Se zice că ar fi fost dăruită de republica Iasoru, împăratului roman Commodus.

Cale de-o oră de-aci se văd ruinele unui strălucit palat vechiu. Stâlpi dărâmaţi, pilaştri, arcade, cupole etc., ieşind din pământ, sau zăcând rămăşiţe în apă, acoperite cu muşchiu sau în pământ prinse în bălării putrede, arată locul unui fost palat din vremi apuse. Stâlpii la pământ, cu capitel corintic, sau prăbuşiţi în apă îşi arată marmura cenuşie acoperită cu ierburi. Sigur, sunt rămăşiţe din evul mediu, ne'ncredinţează călătorul nostru.

N.n. Totuşi această "kleine Wallachei" ne vine în minte mereu, să se fi pierdut în massa slavă zecile de mii de Valahi, sau să se fi depărtat mereu de primejdii, ca să se aşeze în peninsula Istria, şi să ne mai amintească şi astăzi, prin cele câteva sate obopsite de soartă şi istorie, de scumpa lor prezenţă în sufletele noastre?

Istoricii au cuvântul definitiv.

...

Nürnberg-Langwasser 1966

= = = =

B. P. HAŞDEU ŞI ŢĂRILE SCANDINAVE

de Eugen L O Z O V A N

Scrutând opera (1) celui mai cuprinzător geniu al nostru din secolul al XIX-lea - "urmaşul lui Dimitrie Cantemir" cum îl numea N. Drăganu în articolul necrologic - este firesc să-mi fi pus întrebarea dacă el a ignorat ţările scandinave. Un răspuns negativ ar fi umbrit admiraţia ce nutresc pentru savantul al cărui nume îl aflu în fruntea tuturor capitolelor lingvisticei şi istoriei române. Mi-a fost însă rezervată bucuria de a putea schiţa prin acest articol, bazat pe o explorare sumară a operei, un nou aspect al acelei proteiforme activităţi care, încheiată acum o jumătate de veac, o simt încă fierbând, must nepotolit. Pentru cei care ştiu să cuminece în visarea înaintaşilor fiecare pagină a "magului" - zămislită printre lacrimi, exaltări şi abise - constitue un foc de artificii care, în aparenţă, stins de atâta vreme, mai trimite scăpărări rebele să ne împroaşte frunţile.

Pentru mine Hasdeu scandinavistul înseamnează înainte de toate o încuscrire spirituală. Va să zică oameni, gânduri şi locuri de sub cerul curat al Nordului - azi atât de familiare mie - au stăruit o clipă şi în geamlâcul privirii sale. Paginile aceloraşi cărţi i s'au resfirat sub degete şi cuvintele aspre cu care mi-am canonit gâtlejul meu de meridional au fluturat şi pe buzele sale.

Voi enumera deci aici - în ordine cronologică - aluziile făcute de Hasdeu la istoria, limba şi literatura ţărilor scandinave. Acest tablou sumar este - bănuesc - departe de a epuiza subiectul, dar în momentul de

1) v. L'eredità di Bogdan Petriceicu-Hasdeu, Acta Philologica" I (1958) pp. 63 - 72.

faţă nu am la îndemână decât o infimă parte a scrierilor răspândite în bibliotecile europene.

+

Prima menţiune privind literatura daneză datează din februarie 1859. Tânărul erudit avea 31 de ani, era stabilit la Iaşi şi îşi începea activitatea publicistică. Din noembrie 1858 până în ianuarie 1859 scosese în capitala Moldovei prima sa revistă, România, 8 numere, şi scrisese primele sale contribuţii ştiinţifice, în total 7 articole de caracter istorico-politic (2). Din Cristineştii Hotinului, unde avea să-şi dea sufletul sub ocupaţia muscălească, Alexandru Hasdeu veghea prin corespondenţă la formaţia fiului său. Referindu-se probabil la vreo aluzie a acestuia privind preocupările momentului, tatăl îi scria (3) :

> „Bagă bine de sémă, că doina nóstră ţerănésca despre Turturică îşi are surori gemene în multe ţeri. [.....] Apoi o baladă danesă cu acelaşi înţeles a pus-o vestitul Oelenschläger (sic) în tragedia sa Axel und Walbor (resic), după cum ni-o spune şi Ampère în Littérature et voyage".

Aceste două fraze concise aruncă o lumină vie asupra tradiţiei culturale din familia Hasdeilor. Boierul basarabean, retras la moşia sa din marginea Europei şi a civilizaţiei, încercuit de cenzura nemiloasă a ţarismului, era totuşi la curent cu evenimentele literare din marile capitale. Piesa lui Adam Gottlob Oehlenschläger (1779-1850) fusese compusă la Paris în 1806. Numai câteva decenii mai târziu Alexandru Hasdeu o citise în traducerea germană - titlul original fiind Axel og Valborg - şi culesese şi informaţii indirecte din Ampère. Procedând ca un adevărat comparatist modern el precizează că filiaţia unui motiv literar trebue

2) v. M. ELIADE, Contribuţii la bibliografia scrierilor lui Hasdeu, în : Scrieri literare, morale şi politice, Bucureşti, II, p. 348.

3) Fragmentul de scrisoare, datată din 10 februarie 1859, este reprodus în Cuvente den Batrâni, Bucureşti, 1879, II p. 443. Referinţa este dată şi de prof. D. GĂZDARU, în excelenta sa monografie : Originea şi răspândirea motivului "amărîtă turturică" în literaturile romanice, Iaşi, 1935, p. 159.

urmărită în toate direcţiile. Dacă în 1850 oamenii de cultură occidentali aveau cunoştinţe destul de vagi despre literaturile scandinave - să ne amintim de revoluţia "exotică" ce a constituit cartea d-nei de Staël De l'Allemagne, apărută în 1810-1813 - în ţările române informaţia era mai mult decât precară. In 1863, I. Heliade-Rădulescu înţelegându-l greşit pe Ariosto, la care Dazia înseamnează Danemarca, recte Dania, ca în toată latina medievală, trăgea concluzii istorice surprinzătoare despre viaţa monahală valahă. B. P. Hasdeu a pus lucrurile la punct erudit şi acid (4), fără ca respectul său pentru "părintele literaturii române" să fie ştirbit.

In 1863-1864 Prusia comite o oribilă agresiune împotriva Danemarcei. Ibsen îşi exprimă indignarea într'un poem mişcător în care nu menajează atitudinea contemplativă a Norvegienilor şi Suedezilor faţă de un „frate în pericol de moarte". Tot în aceeaşi vreme, Th. Mommsen - aflăm abea acum după publicarea recentă a corespondenţei sale (5) - dezaprobă viguros represiunea germană în Danemarca (6). B. P. Hasdeu nu lipseşte nici el din acest curent european de simpatie pentru curajoasa ţară nordică. In plină campanie de denigrare a marelui act dela 1859 el scrie vibrantul articol Unirea (7). Danemarca este arătată drept pildă şi îndemn patrioţilor români:

> „O altă ţară pe jumătate mai mică, atât prin întinderea teritoriului cum prin numărul locuitorilor, nu se temu mai deunăzi a înfrunta două mari Imperii coalizate şi, după o luptă eroică, pierdu câmpul de bătaie, dar nu şi speranţa naţională. Şi ştiţi oare, pentru ce colosul austro-prusian nu putu speria şi nu reuşi a nimici peticelul de pământ numit Danemarca ? Pentrucă patriotismul ardea în piepturile Danesilor, iar patriotismul ne învaţă a ne încrede în steaua ţării

4) In : Istoria critică a Românilorŭ, Bucureşti, 1875, I pp.61-62. Am reprodus în traducere aceste două pagini în nota : L'Arioste et la Dacie", "Revue int. d'onom." 15 (1963) pp. 122-126.

5) TH. MOMMSEN - O. JAHN, Briefwechsel. 1812-1886, Frankfurt a. M. 1962.

6) în scrisoarea datată din 5. X. 1850.

7) publicat în "Perseveranţa" nr. 23, din 25 mai 1867. Fragmentul reprodus aici e după ediţia M. ELIADE, II pp. 163-164.

noastre tot aşa de orbeşte, precum amantul se încrede în frumuseţea iubitei sale !

Ascultaţi următorul cântec naţional al Danemarcei, ieşit din pana poetului popular Gruntvig, şi prin care se explică, mai bine decât prin orice definiţiuni şi comentarii, acel puternic instinct, ce-l pot simţi inimele încă june, dar cu anevoie l-ar putea exprima materialismul unei descripţiuni riguroase :

'Poate că străinul să fi făcut vitejii mai strălucite; dar nu în zadar şi pe steagul Danemarcei vedem lei şi inime ! Lasă ca vulturii să-şi dispute dominaţiunea lumii, noi nu voim a schimba stindardul nostru !
Poate că alte limbi să fie mai majestoase, mai nobile, mai dulci; dar şi limba daneză este în stare a scoate acele accente ce merg drept la inimă : noi ne mulţumim şi cu limba noastră !
Alte popoare vor fi avut regi mai glorioşi, dar nicio familie regală n'a întunecat până acum pe aceea a regilor noştri. Posteritatea lui Dan şi a lui Skiold să trăiască în veci pe tronul părinţilor!....'

Pe când Danesul se crede cu mândrie a fi destul de viteaz spre a nu invidia vitejia altora, sunt Români de aceia ce află un orgoliu de a repeta la tot pasul oribilul vers a lui Mureşanu : „la noi e mărul putred!" Pe când Danesul admiră şi veneră tronul principilor săi, sunt Români de aceia ce nu veghiază ziua şi noaptea decât perspectiva de a ajunge ei la domnie. Pe când Danesul se făleşte cu pieptul în doi giganţi, ce nu se ruşinează a uni atleticele lor forţe contra slăbiciunii unui pitic, sunt Români de aceia ce numesc nebunie o unire reală a unor fraţi, pe cari îi unise deja ideea lui Dumnezeu !"

Lăsând la o parte orice apreciere estetică ori morală a acestei apostrofe virile (8), observ că Hasdeu nu numai că auzise de Gruntvig (1783-1872) dar traducea trei strofe din cel mai cunoscut poem al acestuia : Langt højere bjerge Confruntarea cu originalul dovedeşte că savantul român a avut sub ochi textul danez, pe care îl adaptează destul de satisfăcător. De altfel, cu altă ocazie, el a avut grije să precizeze întinderea cunoştinţelor sale în acest domeniu :

„Grupul lingvistic scandinav, compus din vechia islandesă, svedă, norvegiană şi danesă, din care noi din parte-ne cunoscem mai bine primele doă" (9).

Este interesant de amintit aici orientarea culturală a Bucovinei către spaţiul umanist lituano-polon, fapt pus în evidenţă de prof. Grigore Nandriş. Dela cronicari la "Societatea pentru cultură" a lui Alexandru Hurmuzachi - care a aplicat în fecunda sa activitate tocmai principiile educative ale lui Gruntvig - Românimea nordică şi-a îndreptat privirile spre Septentrion, întorcând spatele stepelor nemărginite şi sterile. Hasdeu - el însuşi un Român de miază-noapte - este doar o treaptă a unei lungi tradiţii care coboară până în secolul al XI-lea (10) şi de care este legată poate însăşi fondarea statului lui Dragoş şi Bogdan.

In 1869 are loc la Copenhaga "Congresul internaţional de antropologie şi arheologie preistorică" la care participa din partea României Al. Odobescu şi V.A.Urechia. Vizita în capitala daneză a fost pentru primul o adevărată revelaţie; cunoştinţele căpătate acolo s'au grefat aromnios pe propriile sale cercetări (11).

8) Al cărei scop este clar formulat : "Acest articol nu se adresează către voi, moaştele fanariotismului, ce vă sbuciumaţi în deşert a face minunea de a ne asvârli înapoi în noianul de degradare în care vă desfătaţi voi înşivă, pe când aţi fost încă vii! [...] Articolul de faţă se adresează către generaţiunea tânără, născută deja în aurora libertăţii, şi în care, ca într'un sâmbure neatins de omidă, este concentrată, plină de vieaţă şi de sănătate, România viitoare!"

9) Cuvente den Bătrâni, II p. 663.

10) v. studiul meu : Vikings et Valaques au Moyen-Age, "Revue int. d'onom." 15 (1963) pp. 107-122.

11) v. articolul meu : Al. Odobescu la Copenhaga, "Revista scriitorilor români" no.2 (1963), München.

Cel de al doilea - spirit nu mai puţin iscoditor - cercetează bibliotecile daneze şi aduce prietenului său ştirea că la Biblioteca Regală s'ar afla un "Vocabularium Valachicum". Hasdeu se pune în legătură cu bibliotecarul Bruun, care face o descriere sumară a manuscrisului şi formulează un verdict de nulitate a valorii ştiinţifice. Istoricul român renunţă să "descopere" vocabularul (12) care avea să rămâie inedit până în 1963.

Anul 1875 este cel al publicării primului volum din Istoria critică a Românilorŭ, bazată însă pe studii anterioare tipărite în „Columna lui Traian". Informaţia scandinavă a lui Hasdeu devine din ce în ce mai sigură. Astfel el citează - dacă nu mă înşel, cel dintâi în istoriografia noastră (13) - poemele epice scandinave în legătură cu atestarea Valahilor medievali. Trimiterea o face la opera cronicarului islandez Snorre Sturluson, după o lucrare a lui Ch. C. Rafn. De subliniat că la aceeaşi epocă arheologul danez era în corespondenţă cu Al. Odobescu care se ocupa cu descifrarea inscripţiei runice depe colanul din Tezaurul dela Pietroasa. - Astfel se precizează cercul relaţiilor ştiinţifice româno-daneze în secolul trecut.

In volumul II din Cuvente din bătrâni, tipărit în 1879, autorul merge mai adânc în investigaţiile sale. In cadrul studiului de sintaxă comparată, tratând problema articolului definit (14), el consacră un paragraf întreg situaţiei din limbile scandinave (15). Problema este prezentată cu tot aparatul erudit şi o viziune istorică grandioasă. Postpunerea articolului din Scandinavia până în Balcani era în adevăr un subiect pe măsura lui Hasdeu :

"In secolul IX, mult înainte de compunerea Eddei, influinţa scandinavă, prin cuceritorii Varegi, se revărsase asupra

12) Pentru istoria relaţiilor culturale româno-daneze publicarea sa nu era inutilă. v. Le "Vocabularium Valachicum" de Christ. Frid.Temler, în :Etudes romanes dédiées à A. Blinkenberg, Copenhaga, 1963,pp.97-105.

13) Urmat apoi de Odobescu, Xenopol, Iorga, Brătianu, etc. Nimeni însă n'a mai amintit de ilustrul precursor.

14) p. 609 şi urm.

15) pp. 663-668.

Rusiei nordice, ducênd acolo cu sine articlul substantival postpositiv, ale cărui urme s'au conservat pînă astădi, într'un mod sporadic şi rĕu altoit, exclusivamente în poesia poporană, în unele sub-dialecte ruse. [...]
Ruşii dela nord au împrumutate dela Scandinavi, într'o dosă mai mică, ceia-ce Bulgarii au împrumutat dela Români pe o scară mai întinsă, datorită unei acţiuni mai îndelungate şi compacte."

Totuşi omul de ştiinţă prudent nu se lasă amăgit de propriile sale ipoteze şi formulează îndoielile de rigoare :

„Grupul scandinav - s'ar puté întreba Linguistica - nu este cum-va produsul unui amestec etnic, sau cel puţin al unui îndelungat contact într'o epocă óre-care, între o ramură germanică şi între substratul autohton al popórelor de pe peninsula balcanică? La această întrebare, Istoria stă pe gânduri. [...]
Să mai observăm, în sfârşit, că articlul postpositiv substantival cată a fi fórte vechiŭ la Scandinavi, de óră-ce este anterior separaţiunii lor în dialecte.
Ar fi de preferit, sub ori-ce punct de vedere, explicaţiunea printr'un antic amestec etnic între un trib germanic şi orecari elemente balcanice; şi acésta însă, în lipsă de demonstraţiune, remâne de o cam dată o pură ipotesă."

Ca multe din paginile de genială intuiţie ale lui Hasdeu şi acestea au fost uitate de specialişti. Dar azi, când cunoaştem amănunţit extraordinara expansiune scandinavă în evul mediu, în Orient până în Siria şi regiunea transcaspiană, în Occident până la Sevilla şi Cadiz, în Nord până în Groenlanda şi Labrador - (în 1963 s'a adus şi proba arheologică a expediţiei lui Leif Erikson în "lumea nouă" cu patru secole înaintea lui Columb) - s'ar cuveni să reluăm şi ipotezele savantului român. In orice caz originea scandinavă a postpunerii articolului în româneşte - în cazul că nu avem de-a face cu o poligeneză - ar fi mai verosimilă şi mai uşor de demonstrat decât presupusa filiaţie thracică.

In darea de seamă a şedinţei Academiei Române (16) din 4 aprilie 1891, prezidată de Hasdeu, găsim însemnarea următoare :

„Dl Membru corespondent I. Bianu presintă întâiul număr din revista "Dania", care apare în Copenhaga şi este destinată studiilor de dialectologie şi de tradiţiuni populare daneze. Această revistă este redactată de dl.Prof. Kr. Nyrop, care a studiat în ţară la noi limba română, credinţele şi literatura noastră populară; d-sa, trimiţând Academiei revista sa, esprimă dorinţa a i se trimete publicaţiunile făcute de Academie asupra obiceiurilor dela nunţile româneşti. Dl. Hasdeu zice că dl Nyrop este un erudit folklorist şi scriitor cu renume european. D-sa este filoromân şi a petrecut câteva luni de zile în ţară. S'ar aduce un serviciu studiilor româneşti satisfăcându-i-se dorinţa esprimată. Academia decide a se trimete d-lui Nyrop scrierile d-lui Marian şi d-rei Sevastos despre nuntă" (17).

Legăturile lui Kr. Nyrop cu ţara şi studiile româneşti n'au făcut încă obiectul unei cercetări; le putem reconstitui aici în chip sumar. Iată mai întâi o scurtă cronologie :

1877-1878 studiază la Paris cu Gaston Paris şi Paul Meyer.

1880 publică, în colaborare cu Emile Picot, volumul: Nouveau recueil de farces françaises des XV^e et XVI^e siècles.

1885 publică cartea : Romanske Mosaiker. Kulturbilleder fra Rumaenien og Provence ("Mozaicuri romanice. Imagini culturale din România şi Provenţa").

1886 susţine teza de doctorat : Adjektivernes Kasusbøjning i de romanske Sprog ("Declinarea adjectivelor în limbile romanice").

Relaţiile lui Kr. Nyrop ne apar acum cu multă claritate şi nu avem nevoie să construim ipoteze îndrăzneţe. Tânărul romanist care îşi pregătea o formaţie ştiinţifică completă a venit desigur în contact cu limba şi cultura noastră la cursurile lui Gaston Paris - maestrul lui Ovid Densusianu

16) "Anal. Acad.Rom." s.II. Desb. vol. 13, p. 120.
17) Este vorba de lucrările : S. F. MARIAN, Nunta la Români, Bucureşti, 1890. - Elena SEVASTOS, Nunta la Români, Bucureşti, 1889.

şi socrul lui Mario Roques. Dovada că interesul său datează din această epocă ne-o aduce un volum (18) din Legende şi basmele Românilorŭ.... adunate de un culegĕtor-typographu /i.e. P. Ispirescu/ Bucureşti 1872, şi care poartă semnătura lui Kr. Nyrop însoţită de datarea : 1878. Colaborarea cu Emile Picot a constituit desigur un impuls suplimentar către cunoaşterea României. După cum cursul (19) de filologie romanică, ţinut la Universitatea din Copenhaga de către Vilhelm Thomsen în anii 1878-1881, şi la care Kr. Nyrop probabil a asistat, a constituit o bună iniţiere. Călătoria de studii la Bucureşti a avut loc în 1884; ne lipseşte deocamdată o indicaţie precisă. Reportajul său are deosebite calităţi ştiinţifice şi ar merita o analiză amănunţită. Mă mulţumesc deocamdată să constat că, la data compunerii lui, autorul avea cunoştinţe solide de limbă română; traducerile pe care le dă din literatura noastră sunt excelente. Din referinţele sale înţelegem că a frecventat mai mult cercurile oficiale şi junimiste. Maiorescu se bucură de o atenţie deosebită; i se traduce un fragment extins din "Critice" privind legendara teorie a "formei fără fond", însoţit de un comentar măsurat în care se relevă exagerările profesorului român (2o). Numele lui Hasdeu este citat o singură dată, fugitiv (21). L-a cunoscut în orice caz personal pe P.Ispirescu care i-a dăruit ediţia din 1882 a "Legendelor", cu dedicaţia următoare :

"D-lui K. Nyrop, profesor, spre aducere aminte de a sa petrecere în Bucuresci, din partea lui P. Ispirescu, culegĕtor-tipograf".

După demersul oficial către Academia din 1891 relaţiile se adâncesc. I. Bianu îi trimite volumul postum al lui M. G. Obedenaru - de a cărui tipărire se îngrijise - Texte macedo-române..... Bucureşti 1891, cu dedicaţia :

"Domnului şi prietenului Kr. Nyrop. Pentru aducere aminte din ţara

18) Păstrat azi în Biblioteca Universităţii din Copenhaga.
19) Acest curs a fost stenografiat de Otto JESPERSEN - celebrul lingvist de mai târziu,student în acea perioadă. Manuscrisul (V.THOMSEN, Forelaesninger over de romanske sprog i deres forhold og udvikling af latinen - Conferinţe asupra limbilor romanice în raportul şi desvoltarea lor din latină") se află în prezent (1963) în posesia prof. Poul HØYBYE, dela Universitatea din Copenhaga, care a avut bunăvoinţa să mi-l pună la dispoziţie. - V. Thomsen consacră limbii române un spaţiu important. Tratarea dovedeşte buna informaţie ştiinţifică a autorului. Asupra acestor pagini inedite voi reveni cu altă ocazie.
2o) p. 122, 129 şi urm.
21) p. 13o în nota.

Românilor". Analiza sumarului revistei "Dania" - de care e vorba mai sus - este şi ea revelatoare. In volumul III (1895-1896) p.387 o notă nesemnată - care însă se datoreşte sigur lui Nyrop căci colaborarea lui Kr.Sandfeld -Jensen la revistă începe abea cu volumul V - elogiază lucrarea lui L.Şăineanu, Basmele române : "Operă monumentală... Cartea dovedeşte o mare putere de pătrundere şi o surprinzătoare documentare...." In volumul X (1903) p. 64 găsim o notă, semnată de Edv. Lehmann, despre articolul lui L. Sainéan, L'état actuel des études de folk-lore ("Revue de synthése historique" 1902) : "o scurtă şi savantă revistă asupra metodelor moderne de cercetare în domeniul basmelor, condusă cu spirit critic dintr'un punct de vedere sănătos", - Când ştim că L. Şăineanu a fost unul din elevii preferaţi ai lui Hasdeu (22) deducem uşor că legătura cu savanţii danezi a fost stabilită la îndemnul maestrului.

Ar mai fi de menţionat legăturile Academiei Române cu C.Th. Odhner, directorul Arhivelor regale din Stockholm, în care rolul activ pe care probabil l-a avut Hasdeu e greu de precizat. In anii 1889-1890, funcţionarul suedez a transmis documente preţioase privind istoria Românilor, din care mare parte au intrat în colecţia Hurmuzachi. Merită o menţiune specială rapoartele consului Samuel Hylteén, care în 1713 funcţiona în cancelaria de campanie a lui Carol al XII-lea (23). Drept recunoaştere a serviciilor aduse, C. Th. Odhner este ales membru corespondent al Academiei Române (24) la 13 aprilie 1890.

Acesta este - reconstituit fragmentar - tabloul relaţiilor scandinave ale lui B. P. Hasdeu. Evantaiul lor acoperă distanţele uriaşe pe care geniul marelui savant se desfăşura cu voluptate : dela expansiunea Varegilor la războiul prusiano-danez, dela Edda la Oehlenschläger.

Copenhaga, decembrie 1963.

...

22) v. prefaţa la Istoria filologiei române, Bucureşti, 1892.

23) Intrările de documente figurează în "Anal.Acad.Rom." Adm. Desb. s.II t. 12 (1889-1890) pp. 5-6, 13, 72-73. In t. 13 (1890-1891) pp.7,11-12, 26, sunt menţionate schimburile de publicaţii cu Biblioteca din Uppsala,la cererea bibliotecarului ANNERSTEDT.

24) ibid. t. 13 p.1.

OAMENI DIN "GÂNDIREA"

de Vintilă H O R I A

"Au cine suntem cerem în zadar"
Ion Pillat

I

"Gândirea" n'a fost, cum spun azi răstălmăcitorii logosului românesc, un grup de reacţionari, ci tribuna unor credincioşi iubitori de Ţară. E de ajuns, de altfel, să-i deschizi la întâmplare paginile nobile, ca să citeşti în ea, ca într'o antologie de patemi şi năzuinţi, itinerariul unei oneste şi arzătoare căutări în adâncuri. Şi dacă ţinem socoteala, pe de-asupra, că în două decenii de existenţă, au colaborat la ea : Ion Pillat, V. Voiculescu, Ion Barbu, Matei Caragiale, Gib Mihăescu, Nichifor Crainic, Lucian Blaga, Dan Botta, N.I. Herescu, Aron Cotruş, Al. Busuioceanu, Basil Munteanu, pictorul Demian, Cezar Petrescu, Victor Papilian, Adrian Maniu, Ion Petrovici, Alexandru Marcu, Victor Ion Popa şi atâţia alţii, mai mari sau mai mărunţi, poeţi, filosofi, romancieri, autori dramatici, eseişti, pictori, critici şi teologi, îţi dai seama că tot ce a fost artă, literatură şi gândire românească între cele două războaie, a lăsat urme în acele pagini, care s'au aprins între flacările de speranţă de după 1919, şi s'au stins în cenuşa de desnădejde din 1944.

"Gândirea" a înflorit şi a dat roade odată cu Ţara "rondă" ca un scut", cum o numea V. Voiculescu, şi s'a uscat în moarte odată cu seva spirituală care o făcuse să încolţească la Cluj, în 1922. Faptul că proza bogată a lui Matei Caragiale, poesia şi filosofia lui Blaga, primele cadenţe muzicale ale lui Ion Barbu, au apărut în "Gândirea" înainte de a reînvia în

cărţi, ar fi de ajuns pentru a face din această revistă o demnă urmaşă a "Daciei literare", a "Convorbirilor literare", a "Semănătorului", periodice esenţiale ale evoluţiei noastre nu numai spirituale, dar şi istorice şi sociale.

Cultura noastră modernă, ca şi viaţa noastră ca popor, dela 1848 încoace, au trăit la adăpostul acestor mari tribune libere, ai căror membri şi colaboratori au avut adesea să-şi ia pe umeri sarcina de a conduce destinele politice ale Ţării, făcând din activitatea lor continuarea unor idei şi a unei discipline interioare, filosofice sau ştiinţifice pe care o învăţaseră la lumina acelor reviste, devenite astfel peste ani ceea ce vechii Egipteni numeau "case ale vieţii", şcoli superioare unde tineretul era iniţiat la taina cunoaşterii. "Gândirea" a fost şi ea o "casă a vieţii" pentru două sau trei generaţii de Români, cei care făcuseră România Mare, cei care se pregăteau să o conducă şi cei care, încă departe în timp, se pregăteau să o moştenească. Nefiind însă nimeni profet în ţara lui, ci mai totdeauna bietul om sub vremi, vremea "Gândirii" n'a putut fi un nou început, ci o momentană încheiere, temporar dispărută sub stânci, pentru a reieşi cândva la lumină, atunci când noaptea de azi îşi va găsi şi ea capătul, ca toate nopţile, ca toate zilele. Iar dacă "Gândirea" şi cei care au făcut-o sunt astăzi surghiuniţi sau pângăriţi, aceasta e o dovadă în plus a forţei ei nesdruncinate, stingheritoare pentru cei care nu vor, nu pot sau n'au voe să o înţeleagă. Ceea ce s'a numit, în timpul "Gândirii", fiinţă românească, trăire, omenie, spaţiu mioritic, românism, concepte care implicau nu numai căutătoarea maturitate a unui popor de artişti şi de poeţi, dar şi libertatea, adică voia cu dela sine putere de a înţelege gravitatea şi ecoul fiecărui act românesc în parte, toate acestea nu mai sunt azi cu putinţă pentrucă, în mod logic, aşa cum ar fi spus Caţavencu, o ţară robită înseamnă că nu mai e liberă.

Eu am început să colaborez la "Gândirea" în 1935, sau poate cu un an mai devreme. Aveam deci nouăsprezece ani şi participarea la mesele anuale ale revistei, deşi din grupare am făcut parte abia cu doi ani mai târziu, era un fel de înaltă sărbătoare. Impreună cu Ştefan Baciu, eram cei mai tineri şi tăceam cu evlavie. Nichifor Crainic a fost naşul meu

întru "Gândirea". El m'a încurajat să scriu, după ce mi-a cetit şi mi-a publicat primele poeme, nuvele şi eseuri, el m'a îndemnat către poesia lui Rilke, şi tot el mi-a făcut posibilă, în vara lui 1938, prima călătorie în Italia, care avea să însemneze pentru mine o adevărată "metanoia", o transformare interioară dela care multe, întru bine, mi s'au tras.

Crainic era, ca toţi intelectualii din generaţia lui, un mare vorbitor, un povestitor înnăscut. Făcea parte dintr'o lume românească învingătoare, participase la un războiu câştigat, exuberanţa şi elocvenţa lui coincideau cu un fel de nevoe generală de a comunica o bucurie interioară devenită a tuturor, în cadrul căreia biografia personală se confunda la un moment dat cu euforia naţională. Il însoţeam adesea către casă, seara când pleca dela redacţia din strada Domniţa Anastasia. Locuia pe strada Polonă, eu pe General Broşteanu, fostă Precupeţii Noui, deci eram aproape vecini. De-alungul bulevardelor, pline pe atunci, adică între 1936 şi 1939, de o veselă forfoteală de oameni şi maşini, Crainic vorbea fără încetare, povestindu-mi mai întotdeauna amintiri depe vremea studenţiei la Viena, sau întâlnirile lui cu Vlahuţă, care-l ajutase să debuteze în literatură, sau, mai adesea, scene curioase din viaţa "Gândirii" şi a colaboratorilor ei iluştri. Revista fusese întemeiată de Cezar Petrescu şi salvată la un moment dat de Crainic, care-i devenise director în momentul când autorul "Intunecării" plecase la Paris cu fondurile revistei. Imi istorisea în special despre Matei Caragiale şi Gib Mihăescu, pe care ştia că-i admiram foarte mult şi care muriseră de curând. De altfel, acestor maeştri ai prozei româneşti moderne le consacram pe atunci primele mele încercări de critică literară.

Iarna ne opream uneoir în drum, la o ţuică fiartă, vara mă invita să iau masa cu el, la o grădină către capătul străzii Polone. Râdea sănătos, cu poftă, ca un copil mare, era ironic fără răutate, ştia foarte multă carte, nu devenea însă niciodată profesoral şi uitam, ascultându-l, diferenţa de vârstă dintre noi. Ţineam la el ca la un fel de părinte spiritual şi încurajările lui erau pentru mine răsplata cea mai bună pentru nopţile pe care le petreceam de-asupra caetelor mele, sub lumina lămpii minuscule depe masa mea din Strada Precupeţii Noui, peste drum de biserică. Când îmi spunea, privindu-mă peste trabucul din care trăgea fără încetare : - Nuvela ta e foarte

bună, am s'o public în numărul viitor, mă înfioram de emoţie şi de satisfacţie şi ieşeam din biroul lui dela redacţie sfinţit parcă de geniu, aşa cum ieşişeră de acolo, timp de douăzeci de ani, duzini de scriitori tineri, pe care Crainic ştia să-i hrănească cu speranţă.

Primele cărţi pe care mi le-a dat să le comentez pentru rubrica "Idei, oameni, fapte", au fost "L'homme cet inconnu" de Alexis Carrel,şi "Les universaux" de Léon Daudet. Iar când mi-a apărut în "Gândirea" prima nuvelă, intitulată "Melodia sferelor", am rătăcit îndelung pe străzi, într'o seară de toamnă, cu revista în mână, oprindu-mă sub felinare, ca să citesc minunea, negru pe alb, beat de o fericire pe care n'am mai trăit-o decât mulţi ani după aceea, la Paris, în ziua când mi-a apărut primul roman şi când mi-am adus aminte, printre copacii care se umpleau de verde pe Boulevard du Parc Montsouris, de un antipod în timp, de prima mea nuvelă şi de cel care mi-o publicase în "Gândirea".

Crainic a însemnat prea mult pentru mine, pentru a-l ponegri astăzi, când, după cincisprezece ani de închisoare, a fost pus să scrie despre lucruri în cari nici el nu crede, nici cei care-l obligă să scrie. Eu simt de departe ce se întâmplă azi în sufletul lui, îi înţeleg teama şi bătrâneţea chinuită şi îl port mai departe în inimă aşa cum l'am ştiut, om din "Gândirea", oglindă a unei mari şi bogate în oameni vremi româneşti.

Timp de un an, între 1938 şi 1940, a trecut o grea umbră printre noi. Când a aflat că am de gând să scot o revistă, "Meşterul Manole", m'a chemat la el, mi-a spus că vreau să mă răsvrătesc, că nu-i sunt recunoscător. I-am expliact ce aveam de gând cu noua revistă,care nu aduna în paginile ei decât scriitori tineri şi care intenţiona să realizeze ceeac ce nicio altă revistă dela noi nu se încumetase să facă vreodată, un fel de punte între scrisul românesc şi scriitorii tineri din alte ţări, în special din Franţa şi Italia, pentru a crea printre ei pasiuni pentru literatura şi pentru ţara noastră, prost sau imperfect cunoscute până atunci. Mi-a răspuns aspru, reproşându-mi chiar faptul că niciodată nu-l iubisem, că niciodată nu iubisem "Gândirea". Aceste cuvinte nemeritate mi s'au părut atât de nedrepte,încât, în clipa în care s'a ridicat

şi mi-a spus : - Alege : ori "Gândirea" ori "Meşterul Manole", i-am răspuns fără ezitare : - "Meşterul Manole".

A tăcut o clipă, surprins de îndrăsneala mea, căci această alegere însemna închiderea pentru totdeauna a marilor porţi ale "Gândirii", apoi a rostit printre dinţi, abia reţinându-şi furia : - Cum vrei. Ştiu că odată ieşit de aici ai să mă critici, ai să fii injust cu mine, aşa cum au fost toţi cei care m'au părăsit.

De curând se produsese tragica ruptură a lui Dragoş Protopopescu şi a lui Toma Vlădescu, care-l atacau într'o gazetă, după ce-i fuseseră colegi, colaboratori, admiratori, vechi gândirişti.

- Nu sunt ca toţi ceilalţi, domnule profesor, i-am răspuns, şi am plecat.

Am ieşit sdrobit de părere de rău şi de mânie. Reproşurile lui Crainic mi se păreau neîntemeiate, consecinţe ale unei temeri nejustificate, poate a unei îndoeli asupra intenţiilor mele. Credea că vreau să rup de "Gândirea" pe toţi colaboratorii mai tineri, să deslănţui o revoltă împotriva generaţiei precedente şi să fac poate din "Gândirea" un fel de cal de bătae al acestei rebeliuni. Cred că n'am trăit niciodată o mai mare dramă personală. Depărtarea de Crainic şi de "Gândirea" mi se părea catastrofală. Omul care mă înţelesese, nu mă mai înţelegea. Era primul adevărat conflict pe care-l înfruntam în viaţă, un conflict nu numai de indivizi, dar şi de generaţii, brusc separate de o ciudată neînţelegere. Zile de-a-rândul m'am frământat, nopţi de-a-rândul n'am închis ochii. Intram în viaţa adevărată, care e conflict, durere, desamăgire, răspundere faţă de tine însuţi şi faţă de alţii, şi această intrare era cumplit de dureroasă, pricinuită nu de un duşman, ci de cel mai mare prieten, de primul şi ultimul meu maestru.

"Meşterul Manole" a apărut o lună sau două după aceea. Niciodată Crainic nu a fost atacat sau atins în vreun fel în paginile ei. Eu vegheam cu atenţie ca aceasta să nu se poată întâmpla. Un an mai târziu m'a chemat la el şi a avut faţă de mine un gest de nobilă mărinimie, care refăcea în mine imaginea pură a prietenului şi a maestrului pierdut, gest pe care-l voiu povesti cândva, altunde. Viaţa mea a luat repede, în epoca aceea, o nouă întorsătură. Am plecat în străinătate, în Iulie 1940, tot datorită

lui Crainic, pe care l'am mai revăzut din când în când, fie la Bucureşti, fie prin alte părţi, peste hotare. Mi-am reluat colaborarea la "Gândirea", apoi apele turburi ale dupărăzboiului ne-au separat definitiv. In toamna lui 1947 am aflat la Milano că Nichifor Crainic, care se refugiase undeva prin Ardeal şi trăia ascuns, îmbrăcat în straie ţărăneşti, fusese prins şi arestat. Am visat într'o noapte cum era ucis într'o pivniţă şi mult timp l'am crezut mort, pentru a afla apoi, ici colo, pe drumurile tragice ale exilului, despre tragicul lui exil prin închisori, apoi despre neaşteptata şi penibila lui reapariţie în paginile unei foi anodine, scrisă de mari nume româneşti, golite de conţinut, plătite cu viaţa, aşa cum altădată se plătea cu ziua. Nimic nu-mi mai e de mirare, din moment ce "Gândirea" şi tot ce-i semăna nu mai e cu putinţă între hotarele ţării "rondă ca un scut".

•

Pe Ion Pillat l-am întâlnit la o masă a "Gândirii", într'o noapte de Iunie. Apoi l-am revăzut adesea în casa lui din strada Pia Brătianu, unde-mi plăcea să-l vizitez singur, ca să-i ascult ultimele poesii. Mă primea în capul unei scări, care-mi scârţâia sub paşi, zâmbitor întotdeauna, ospitalier, de o nobilă şi distinsă timiditate. Ii plăcea să-mi arate ediţiile rare pe care le avea în vasta lui bibliotecă şi să-mi vorbească de poesie, de toată poesia lumii, pe care o cunoştea ca nimeni altul, pentrucă întreaga lui viaţă de cititor şi de scriitor era dedicată poesiei. Plănuiam să alcătuim împreună o antologie a poeţilor "Gândirii", pe care însă n'am putut-o duce la capăt, căii lui sortit fiecare. Uneori mă reţinea la masă, alteori mă invita în oraş. Ne făceam unul altuia confidenţe, discutam ore la rând, râdeam, îmi povestea călătoriile pe care le făcuse, şi anii dintre noi se spulberau, deveneam doi adolescenţi înfrăţiţi în poesie şi în bucuria de a trăi, de a fi prieteni, de a ne putea unul altuia mărturisi, dincolo de orice falsă opreliştе. Il visez şi acum, în altă casă, parcă sărăcită, însă chipul îi e neschimbat şi întotdeauna mă învinovăţesc în vis că nu merg mai des să-l văd, deşi trăim în acelaş oraş, împiedicaţi de a ne întâlni de bariere de neînţeles.

In vara lui 1940, înainte de plecarea mea la Roma, unde fusesem numit ataşat de presă, m'am dus să-mi iau rămas bun dela el. L-am găsit, pentru prima oară de când ne cunoşteam, neliniştit şi trist. Mi-a spus: - Iată, în acest plic vei găsi planul operei mele complete. Ţara va trece prin ani grei, vor veni Ruşii peste noi, eu voi muri, iar când vremile se vor îmbuna, te rog să faci să apară întreaga mea operă conform planului pe care ţi-l înmânez.

I-am spus că nu cred nici în catastrofele Ţării, nici în moartea lui. Mi-a zâmbit îngăduitor : - Eşti tânăr. Ai să înveţi mai târziu să crezi în necazuri.

Acestea se petreceau în Iulie 1940, curând după jefuirea Basarabiei. L'am revăzut pe Ion Pillat la Viena, l'am însoţit în Slovacia, unde fusese invitată şi regeşte primită o delegaţie de scriitori români. Intre timp îi apăruse la Editura Fundaţiilor Regale opera completă, în trei volume. Deci textul pe care mi-l lăsase îşi pierduse gravitatea testamentară. Pillat îşi recăpătase zâmbetul, veselia, buna dispoziţie de altădată. L'am plimbat prin împrejurimile Vienei, regăsind dintr'odată pe vechiul prieten, pe omul în permanenţă îndrăgostit de peisagii, de poesie, de tot ce era frumos pe lume. Presimţirile sumbre îi fuseseră şterse din inimă de apariţia poesiilor. Ceea ce avea de spus văzuse lumina, restul era mai puţin important, deci orice bucurie era posibilă. L'am însoţit apoi până la frontiera ungară, în trenul care-l ducea, împreună cu ceilalţi scriitori, spre Bucureşti. La masă, în vagonul restaurant, a ridicat paharul spre mine şi a exclamat, plin de vechiul lui entuziasm tineresc :

- Horia, tuons le verre !

- Tuons la prose, i-am răspuns, transformând bahica lui invitaţie într'un joc de cuvinte, care i-a plăcut, căci a început să râdă, privind cu subînţeles dispreţuitor spre cei din jur, care poate nu intraseră în jocul nostru subtil. I-am păstrat viu în amintire surâsul, sunetul vocii, privirea amuzată şi copilăresc complice. Nu l'am mai văzut de atunci. Cu o întârziere de câţiva ani, presimţirea lui s'a împlinit. Au venit Ruşii, iar poetul a murit deinimă rea, încă tânăr, încărcat ca un măr domnesc de rodul cel mare al poesiei.

A cântat, în mii de versuri perfecte, peisajul dela Argeş sau dela Miorcani, unde-şi petrecuse copilăria, marea şi ţărmul dela Balcic, limpezimile orizontului clasic, al Mediteranei străjuită de mituri şi de resturi de coloane. Ii aud vocea nazală, monotonă, însă plină de ritmul profund al poemului îndelung sculptat cu dalta de sunete, ca o preţioasă bucată de piatră devenită vorbitoare. Il aud citindu-mi, într'o după amiază bucureşteană, versurile din "Stella Maris" în care Ion Pillat a ştiut să adune pasiunea lui pentru un spaţiu mioritic încrustat în albastre purităţi mediteraneene.

La plaja liniştită când stelele înnumeri
Coboară pe poteca pustie sub smochin
Colina, cumpănindu-şi izvoarele pe umeri,
Ca o fecioară greacă purtând urciorul plin.

Pârae în şoptire ascund prin seara sură
Străvechile tulpine cu tinere mişcări ;
Treptat mai şters amurgul în ritmică măsură
Sandala de lumină o joacă peste mări.

Oglinzi se sparg cu sgomot şi se refac pusderii,
Colina se ridică pe cerul tot mai clar,
Când le aştern pe piatră poverile durerii,
Privind cum creşte steaua pe valul solitar.

Ceea ce însă poesia noastră datoreşte mai ales lui Ion Pillat este arta cu care a ştiut să facă din Dumnezeu, din Iisus, din Sfânta Fecioară şi din sfinţi personagii de mitologie românească, transpunându-i în peisajul dela noi. De altfel, toţi poeţii "Gândirii" au tins către această românizare a dumnezeirii, mister şi pasiune creştină care, urmărindu-mă peste ani m'au făcut să aşez un preot dac al lui Zamolxis în faţa peşterii din Betleem, într'unul din capitolele romanului meu "Dumnezeu s'a născut în exil". Abia acum, scriind aceste rânduri, îmi dau seama de legătura gândiristă care se poate stabili între o carte scrisă într'o

limbă străină, departe de Ţară, şi iconografia poetică a "Gândirii", prezentă în toate romanele mele.

Pe sub poarta raiului,
Pe sub Piatra Craiului,
Unde'ncep muscelele,
Apele şi stelele,
Vezi albind ca pe chilim
Târg pre nume Vifleim,

scrie Ion Pillat în "Naşterea Domnului", iar în poemul "Mreaja", în care Sfânta Fecioară culege într'o plasă pe toţi păcătoşii din iad, mântuindu-i în chiar ziua Judecăţii de apoi :

Vezi, raiul e o casă din Muscel
Tot prin livezi de stele sui la el.
.....................................
Şi Maica Domnului stă în pridvor,
Se bucură de cel mai simplu sbor.

Stă în pridvor, lucrează un năvod
Cu care o să mântue norod,

Iar Dumnezeu şi Duhul Sfânt şi Fiul ei,
In casă stau la masă câte trei.

Vorbesc de muncile depe pământ,
Ca gospodari chivernisiţi ce sânt.

Astfel "Gândirea", prin Ion Pillat, se unea cu cea mai veche şi mai adâncă tradiţie, cea care uneşte pe oameni în bunătate, românizându-i, aducându-i la măsura voită de Dumnezeu, tradiţie care aşeza la dreapta pe cei buni, la stânga pe cei răi. Această veche geografie eschatologică e şi astăzi valabilă, după cum a dovedit-o istoria ultimelor două decenii.

•

II.

Lucian Blaga era „mut ca o lebădă". Vorbea numai când se întâlnea cu o altă tăcută singurătate. Vorbea, atunci, pentru a umple parcă golurile de tăcere crescute în el în decursul zilelor şi a săptămânilor anterioare. L'am vizitat odată, prin 1937, într'un hotel depe Calea Victoriei, unde trăgea când cobora dela Cluj, peste drum de Ateneu, altădată la Viena, în 1942, unde a locuit câteva zile la Hotel Regina, lângă Votivkirche. Mi-aduc bine aminte de această ultimă întrevedere. Venise la Viena pentru a da o conferinţă, era obosit de drum, sau puţin suferind, căci, dupăce ne-am salutat, s'a întins pe pat şi a început să-mi vorbească, întâi încet şi parcă nesigur, apoi tot mai închegat, păstrându-se însă mereu într'o muzică monocordă din care n'a ieşit până când ne-am despărţit. Se făcuse seară, apoi noapte şi el continua să vorbească, întins pe pat, devenit invizibil în întunecime, povestind, povestind, ca într'un fel de destăinuire psihanalitică. Viena, Rilke, Stefan George, Hoffmannstahl, Mozart, Viktorgasse şi casa familiei de Turn und Taxis unde locuise Rilke şi pe care o căutasem şi o descoperisem în acel an, încrederea în geniul salvator al spaţiului mioritic din care crescuse optimismul, absurd în acele momente, al celor dela "Meşterul Manole",Berna, Lisabona, etape ale vieţii lui de diplomat, teatrul lui Grillparzer, războiul. Puneam întrebări, din când în când, el abia aştepta să răspundă, pe acelaş ton care ascundea o fire de pasionat, preocupat să ocrotească sau să camufleze o flacără de care lui însuşi îi era poate teamă. „Io ardo e l'arsion non par di fuori", versul autobiografic al lui Machiavelli, pe care aveam să-l aleg mai târziu ca deviză proprie, ar fi putut sta scris şi pe scutul lui Lucian Blaga.

Pe fereastră lucea vag seara de afară. Omenirea tresărea lovită de bombe, pe mii de fronturi văzute şi nevăzute, din ce în ce mai văduvită de spirit, în timp ce în câteva locuri alese, ici colo, risipite prin

oraşe care trăgeau să moară, prin ţări sortite unui lung martiriu, un înţelept vorbea, iar spiritul, astfel, se refăcea din propriile lui ţăndări, se reaprindea, acoperea incendiile efemere, ca o pulpană tămăduitoare, iar un tânăr însetat de revelaţie asista mut la acest miracol reîncepător de lume, miracolul logosului care suflase peste pustiul apelor şi dăduse naştere fiinţei.

Nu l'am mai văzut de atunci pe Lucian Blaga. Ca un bun şi drept gândirist nu şi-a plecat capul supus şi sabia, totuşi, n'a îndrăsnit să i-l taie. A dispărut, în aparenţă, în propria lui singurătate, de unde numai moartea a cutezat să-l turbure pentru o clipă, integrându-l stihiei lui eterne. Mut ca o lebădă, a lăsat în urmă o seamă de cuvinte grăitoare.

•

La cursurile lui Alexandru Busuioceanu mergeam cu regularitate într'o vreme, ca să-l aud vorbind despre şcoala sieneză. Mă aşezam în fundul amfiteatrului dela Facultatea de Litere din Bucureşti şi-l ascultam cum refăcea din vorbe şi culori chipul unei epoci, acea toamnă a evului mediu italian cu care aveam să mă întâlnesc aevea mai târziu. Il vedeam uneori la redacţia "Gândirii", apoi la Viena în 1943, în drum spre Madrid, unde mergea să întemeieze Institutul de Cultură Română. Avea o figură de mucalit, o gură cu buze subţiri, răutăcioase, o privire sfredelitoare şi ironică. Părea mai mult un critic decât un preot. Abia în 1953, când l'am reîntâlnit la Madrid, am descoperit tragicul din el şi flacăra de poesie care-l ardea pe dinnăuntru. Exilil l'a rupt de mondenitate şi de superficial, l'a transformat brusc din comentator în creator, l'a făcut să devină singuratec, un adevărat pustnic, un fel de discipol al stoicilor şi al pitagoricienilor, neîncrezător în miracole, nedescurajat cultivator al frumosului. Locuinţa lui din strada General Pardiñas semăna cu o cavernă, întunecoasă, cenuşie, separată de sgomotul străzii, plină de tablouri şi cărţi care acopereau parcă stânca umedă şi rece în care fusese cioplită. Intâlnirile cu el însemnau întotdeauna şapte sau opt ore de stat împreună, petrecute în chiliile lui, prelungite la o grădină de vară de lângă Plaza de Toros, întinse

apoi în noapte pe străzile puternic luminate ale Madridului. Obosiţi ne opream să ne tragem sufletul şi să bem o cafea, ieşeam din nou, ajungeam în centrul oraşului sau prin cine ştie ce cartier necunoscut, ne aşezam la o masă, pe trotoarul pustiu, în faţa unui restaurant cu obloanele trase de mult. Şi discutam mai departe, nu întotdeauna de acord, spărgând cu vocile noastre liniştea nopţii de vară, fumând amândoi ţigară după ţigară, epuizând argument după argument. Ne despărţeam surâzând, extenuaţi, ca după o luptă sortită a nu avea sfârşit.

Alteori îl lăsam să-mi istorisească despre împăraţii daci, care l'au pasionat între 1953 şi 1957 şi din povestea cărora voia să facă o carte. Aceşti împăraţi dela noi îşi însuşiseră, după părerea lui Busuioceanu, misiunea precisă de a pune stăpânire pe imperiul roman şi de a-l distruge. Un vehement spirit anarhic îi agita şi-i hărăzea cu înzecite puteri. Imperiul dac fusese oprit în mersul lui ascensiv, de norocul istoric al Romei. Insă înfrângerea putea fi schimbată în lentă, nevăzută, eficace victorie. Acestei prăbuşiri pe dinnăuntru a învingătorului se dedicau Galeriu, Maximin Daia şi ceilalţi, care şi-ar fi atins probabil ţelul, dacă acţiunea lor politică n'ar fi fost înlocuită de altă acţiune, spirituală, care a distrus Roma ca imperiu, transformând-o şi salvând-o pe un plan mai înalt, înrudit cu mesajul dacic.

Intre a scrie un studiu istoric, un roman sau o serie de nuvele, Busuioceanu a ezitat ani de zile. A strâns mii de fişe, a consultat mii de cărţi, a făurit zeci de planuri, însă n'a ştiut a se opri la niciunul şi moartea l'a surprins probabil în plină rapsodie getică, rămasă neterminată, poate nici chiar începută, între schele impresionante de precizie şi claritate.

Cum spuneam, exilul transformase pe Busuioceanu din critic în poet. Cele două volume publicate la Madrid, "Poemas patéticos"(1948) şi "Proporción de vivir" (1954) au avut un mare răsunet atât în Spania, cât şi în America spaniolă, de unde poetul român convertit

la limba lui Cervantes primea numeroase scrisori, adevărate mărturii de înţelegere şi admiraţie. Influenţat de Pierre-Jean Jouve şi de Vicente Aleixandre, Busuioceanu găsise totuşi în ceea ce se poate numi viziunea gândiristă despre lume şi viaţă o sursă de inspiraţie proprie, care-l aşeza într'o lumină de puternică originalitate.Căci, ca orice mare curent de idei, "Gândirea" a umplut de sugestii multe suflete creatoare, lui Al. Busuioceanu în special i-a adus aminte de "tradiţie", o tradiţie care depăşea tradiţionalismul de tip sămănătorist şi care căuta spre alte adâncuri, mai vechi, înfundându-se, cu împăraţii daci de pildă, în sursele cele mai îndepărtate ale sensibilităţii româneşti. Din acest contact pe care Al. Busuioceanu îl cultiva cu grijă în peştera lui din Madrid, ar fi putut să se nască multe cărţi, importante pentru afirmarea unui anumit fel, universal valabil, de trăire românească. Nu s'au născut însă decât acele două volume de poesii - şi un volum de poeme în româneşte, încă inedit - care mărturisesc despre o cumplită sbatere spre lumină, asemănătoare celei care l'a consumat pe Albert Camus cu câţiva ani înainte de a muri.

Al. Busuioceanu a murit, aşa cum trăise în aceşti ultimi ani, într'o mare singurătate, realizând în chip exemplar un destin de exilat, foarte departe de Ţară, versificând într'o limbă străină, ca Ovidiu, pe un ţărm însă ospitalier şi civilizat. Singurătatea în care se complăcea ca într'o sihăstrie nu i-a fost dureroasă, ci poate agreabilă, ca un fel de mantie de orgoliu, pe care singur şi-o aruncase pe umeri. Câţiva poeţi spanioli au fost totuşi lângă el până în ultima clipă, dându-i astfel dovadă de admiraţia de care poetul român se bucura în exil şi de amiciţia lor plină de tot felul de mişcătoare atenţii. O moarte însoţită de prietenie, o singurătate respectată cu evlavie, nicăieri ca în Spania, poate, un scriitor în surghiun n'ar fi găsit mai multă înţelegere şi mai multă căldură creştină. Acest lucru Românii vor trebui să şi-l amintească întotdeauna.

L'am văzut ultima dată într'o clinică din Madrid, în Septembrie 1960, unde puţin timp după aceea avea să se stingă. Era foarte bine îngrijit, de cei mai celebri medici, însă îmbătrânise brusc, părul îi era alb, faţa pământie şi slăbită, vocea şi ochii, numai, îi rămăseseră neschimbaţi, plini de aceeaşi ironie, devenită filosofică, atoate înţelegătoare, îmblânzită de suferinţă, păstrată totuşi pe un fir de îndoială, de neîncredere, care l'a despărţit întotdeauna de adevărata comunicare cu semenii lui. Imprejurări inumane, socoteli greşite, îl separaseră de familia rămasă în Ţară, ambiţii ciudate şi orgolii justificate îl îndepărtaseră cu încetul de prieteni şi toate aceste concluzii, la un capăt de viaţă, îl îmblânziseră şi-l amărâseră în acelaş timp. Il consola probabil gândul că lăsa în urmă un mare nume de poet într'una din limbile cele mai răspândite din lume, fără să-şi fi părăsit vreodată limba lui de acasă.

•

Aron Cotruş a locuit şi el ani îndelungi la Madrid. Il cunoşteam din Ţară, ca pe toţi cei dela "Gândirea". Mi-aduc aminte de o întâlnire pe Calea Victoriei, în 1938, durând după întoarcerea mea din Italia. Cotruş era cu o carte sub braţ, pe care mi-a recomandat-o călduros şi apoi mi-a dăruit-o. Era faimosul roman al lui Ardengo Soffici, "Lemmonio Boreo", care a constituit astfel una din primele mele lecturi în limba italiană.

Ca şi pe Busuioceanu, l'am revăzut pe Aron Cotruş la Madrid, în 1953. Era foarte cunoscut în lumea literară şi gazetărească de acolo, publicase şi el, cu succes, un volum de versuri spaniole, primise un important premiu de literatură şi se bucura de multă stimă pentru modul abil în care ştiuse să entuziasmeze pe Spanioli, în timpul răsboiului, pentru actele de vitejie ale soldaţilor noştri pe frontul din Rusia. Fusese, în această privinţă, un adevărat animator şi-şi transformase postul de consilier de presă într'o tribună de preamărire a virtuţilor valahe, suscitând astfel, în sufletele multor Spanioli, un interes fără margini pentru tot ce era românesc. Cotruş a fost gândiristul

militant, care ducea peste hotare crezul tradiţionalist al revistei, cu tot alaiul lui de elocinţă şi grandoare, din care atâţia tineri se hrăniseră la noi şi care coincidea, în mai multe puncte, cu tradiţionalismul spaniol, readus în actualitate de Unamuno. Oricum, cu multă ştiinţă a lucrurilor şi cu multă iubire de Ţară, Cotruş a reuşit să îmbine aceste curente de autocunoaştere şi să le concentreze într'o imagine eroică şi mistică din care prestigiul României renăştea înălţat.

Aron Cotruş, spre deosebire de Busuioceanu, avea darul şi harul prieteniei. Cunoştea pe toată lumea la Madrid, frecventa saloane literare şi redacţii. Graţie legăturilor lui am început să colaborez la ziarul "Ya" şi am putut reîntâlni pe Eugenio d'Ors, pe care-l cunoscusem la Buenos Aires, în salonul căruia se aduna, odată pe săptămână, lumea reprezentativă a vieţii culturale madrilene.

Firi opuse, Cotruş şi Busuioceanu se duşmăneau cu stăruinţă. Intre pustnic şi apostol posibilităţile de contact erau puţine. Am asistat totuşi la împăcarea lor, în 1954, în casa lui Cotruş, unde, în mijlocul emoţiei celor convocaţi acolo, cei doi şi-au strâns mâna, după ani. Nu s'au mai văzut după aceea. Impăcarea lor fusese posibilă într'un moment în care cei doi poeţi, ale căror nume trebuiau să apară împreună în cadrul unei manifestaţii româneşti, şi-au adus aminte de originile lor spirituale, de apartenenţa la gruparea aceleaşi reviste, de idealurile comune care-i împinseseră în tinereţe spre paginile "Gândirii". Impăcarea devenea astfel o reîntâlnire în timp, un fel de comuniune în spirit gândirist şi acest lucru mi se părea mai important decât o simplă reconciliere.

Un an sau doi după această ceremonie, Aron Cotruş a plecat în Statele Unite şi nu l'am mai văzut. Zilele trecute, umblând într'o ladă cu vechi hârtii şi roase plicuri, am găsit numeroasele scrisori pe care Busuioceanu şi Cotruş mi le scriau la Buenos Aires, între 1948 şi 1953 şi care, în acea depărtare, de alt tărâm, mă ajutau să trăiesc şi să sper. Neîncetata comunicare epistolară cu

cei dela "Gândirea", în special cu Busuioceanu, Cotruş şi N.I. Herescu, mi-a păstrat intactă încrederea în viitor, în mine însumi, în profunda realitate sufletească din care făceam parte şi pe care apele murdare ale dupărăsboiului n'au reuşit niciodată să o acopere.

•

Trei mari gândirişti au murit în exil, la scurt timp unul după altul : Cotruş în America, Busuioceanu la Madrid, Herescu la Zürich. Fiecare a lăsat după el o operă importantă şi o amintire vrednică de numele Ţării adevărate. Toţi trei au fost poeţi, Herescu însă n'a scris versuri în limbi străine, ci s'a dedicat aproape exclusiv comemorării poetului mort la Tomis, puţin după naşterea lui Iisus Christos. Volumul "Ovidiana", apărut la Paris în 1958, aduna colaborări de latinişti, români şi străini, din lumea întreagă, şi constitue azi lucrarea ştiinţifică cea mai demnă, mai serioasă şi mai completă apărută până acum asupra autorului "Metamorfoselor" şi a vremii lui. Pentru totdeauna de aci înainte cercetătorii şi admiratorii lui Ovidiu nu vor putea cunoaşte viaţa şi opera poetului decât trecând prin "Ovidiana" lui N. I. Herescu, de numele căruia va rămâne astfel mereu legat exilatul dela Tomis. Prin această carte Herescu se integrează definitiv universului clasic din care el însuşi şi-a extras sevele spirituale şi care, până la urmă, l-a ajutat să-şi ridice un adevărat Pantheon personal, mai puternic decât un partid şi decât o ideologie.

Pe N. I. Herescu l'am cunoscut în casa unor rude, la Bucureşti, pela cincisprezece ani. Apoi l'am reîntâlnit la Sinaia, într'o vară, când, neştiind că începusem să scriu, îmi admira, într'o plimbare prin pădure, dibăcia şi precizia cu care izbuteam să ochesc cu piatra ţinte îndepărtate. Apoi, în exil, la Paris, la Madrid, la congresele Societăţii Academice, la Mainz şi la Strasbourg........ In sfârşit din nou la Paris, în Octombrie 1960, am avut cu el o ultimă întrevedere, într'un restaurant alsacian depe rue de Vaugirard.

Mi-am luat rămas bun dela el într'un vis. In August 1961 mă întorceam din vacanţă şi poposisem la Lausanne. Un prieten comun îmi adusese, abia sosit, vestea neaşteptată : grav bolnav, Herescu se afla la Zürich, internat într'o clinică, însă se părea că momentul greu trecuse şi că vindecarea nu mai putea fi pusă la îndoială. In aceeaşi noapte am visat pe Busuioceanu şi pe Herescu subt acelaş chip : un singur personagiu de coşmar, care avea, în acelaş timp, trăsăturile amândorura. Erau doi oameni, doi vechi prieteni, care deveniseră unul singur, într'un mod magic, inexplicabil, în felul simbolic în care visele devin uneori prevestitoare. M'am trezit îngrozit, răsuflând greu, ca după o spaimă, obsedat de gândul inevitabil şi pe care înceroam să-l îndepărtez de mine, în timp ce zorile se adunau în fereastră. Visul nu putea fi adevărat, îmi spuneam, visele nu sunt decât proecţia mărită pe zarea subconştientului a unor temeri exagerate. M'am sculat, încercând să mă gândesc la altceva, însă figura din vis îmi revenea fără încetare, cu atât mai teribilă cu cât, în stare conştientă, îi desluşeam mai bine tragicul înţeles. In timp ce mă pregăteam să ies din cameră, a sunat telefonul. Era prietenul din Lausanne care primise vestea : Herescu se stinsese, în aceeaşi noapte, în clinica din Zürich. Visul nu ma minţise.

Am luat trenul, a doua zi, şi m'am dus la Zürich. Intins în cosciug, între flori, în capela cimitirului, pe o colină care domina oraşul şi lacul, mi-am luat rămas bun dela vechiul prieten, mort ca Ovidiu, departe de Ţară. Ultimă ironie a soartei : un preot rus i-a făcut slujba morţilor, într'o limbă pentru el neînţeleasă, cea din urmă pe care şi-ar fi dorit-o în auz, în ziua despărţirii de cele pământeşti. Acum zace în cimitirul depe colină, îngrijit şi înflorit ca o gură de raiu, dominând splendidul peisaj elveţian, armonios şi dulce ca un fragment de Mediterană aproape clasică. Acest peisaj îi va fi fost ultima consolare.

.

.. ..

Ion Pillat, Lucian Blaga, Al. Busuioceanu, Aron Cotruş, N.I. Herescu, oameni din "Gândirea" care s'au dus, unii în Ţară, alţii departe, ucişi toţi, într'un fel sau altul, de năpasta înfrângerii şi a cotropirii. Au dorit toţi puterea şi mărimea României, s'au luptat în scris pentru ea, au cizelat generaţii de suflete cu tăişul acestui ideal gândirist, au lăsat moştenire nume nepătate, cărţi cunoscute de Români şi străini, au ajutat peste hotare mii de tineri să se cunoască şi să ne cunoască, să simtă limitele vieţii şi nelimitatele tării ale sufletului prin perspectiva şi măsura învăţăturii dela "Gândirea", care preamărea credinţa în Dumnezeu şi iubirea de Ţară, tradiţia şi omenia, feluri româneşti de a înţelege şi de a tălmăci secretele lumii. Intr'un timp de cădere în haosul cantităţii, al desechilibrului desfrânat al masselor însetate de călăi şi de urâciune, cei dela "Gândirea" au făcut să rămână în picioare vechea omenie românească, adică respectul pentru om, în măsura în care omul ştie să tindă către o calitate şi către o depăşire a acesteia. Totul în ei a fost pildă şi îndemn spre mai sus. Prin opera lor Occidentul a putut lua cunoştinţă de adevărul românesc, care e poate adevărul viitor al întregului neam omenesc, căci în afara lui nu e scăpare.

Paris 1963

= = =

OPERA UNUI MĂIESTRU DE FRUNTE AL ISTORIOGRAFIEI ROMÂNE PRAGMATICE ŞI AL PRACTICEI POLITICE

Contribuţii la bibliografia scrierilor profesorului şi bărbatului de stat, Dr. Ion I. NISTOR (Născut 4/16 August 1876 + 11 Noembr.1962)

de Vianor B E N D E S C U

A - Notă introductivă.

Il văd şi azi cum mi s'a imprimat întâia oară în memorie, în primele mele săptămâni ca student la Cernăuţi : intrând cu mers precipitat în aula festivă a Universităţii Bucovinei, îmbrăcat cu talerul şi boneta sa de rector magnific, de statură aproape înaltă, legat la corp, drept ca un falnic brad al codrilor măreţei Arboroasa, un om de o distinctă frumuseţe bărbătească.

Din profilul capului său de savant şi luptător, din forma frunţii sale înalte şi a ochilor săi mari cu iradieri albastre ce aruncau o privire care pătrundea în om ca săgeata şi din expresia feţei sale prieteneşti încadrată de nişte mustăţi proporţional ajustate cu barbişonul său elegant şi aristocratic, simţiai imediat palpitaţiile unei inimi mereu aprinse de focul sacru al iubirii de adevăr, ţară, neam şi liberalism, cultură, şi că Nistor era din capul locului omul menit să facă impresie asupra oricui, începând dela rege şi marii demnitari dela curte, până la poporul din satele Bucovinei sau de aiurea.

Cu Ion I. Nistor, primit furtunos de studenţime, colegiul profesoral şi un public select, intra în aula universităţii cernăuţene neamul românesc din Bucovina cu istoria, mândria şi nădejdile lui, restauratorul drepturilor româneşti ale acestei provincii, mentorul şi constructorul ei de forme superioare de viaţă, directorul revistelor "Junimea Literară" şi"Codrul Cosminului", conducătorul ziarului "Glasul Bucovinei", un vrednic membru al Academiei Române, un Ranke al istoriografiei naţionale şi, alături de Dimitrie Onciul şi Eudoxie Hurmuzachi, unul din cei trei aştri pe firmamentul istoriografiei Bucovinei şi, însfârşit, un mare bărbat de stat şi reprezentant al partidului naţional-liberal, care din 1919 a condus aproape fără încetare, ca ministru în atâtea departamente, destinele ţării.

Conferinţa sa închinată Unirii Bucovinei, un model de cercetare ştiinţifică, curgea limpede şi sglobie, înviorată mereu de pledoaria unui om de drept şi luminată de reflexiunile apologetului de stat cu o forţă elementară care te sorbea şi sub imperiul căreia nu exista altă posibilitate

de a reacţiona decât aderenţa totală, căci profesorul universitar Ion I. Nistor nu era numai un istoric de format european ci şi un naţionalist sincer, cea mai puternică energie de apărare a drepturilor Bucovinei şi Basarabiei, unul dintre cei mai puternici retori adacemoci, încorporarea uneia dintre cele mai viguroase energii naţionale care s'au ivit în Moldova septentrională, caracter de oţel neînfricat în faţa celor puternici.

Această ţinută şi performanţa cuvântului său istoriografic nu era numai ocazională ci caracteriza toate prelegerilo şi cuvântările sale.

Mintea sa ageră şi emancipată de cătuşele scolasticismului istoriografic sec sau strein şi subiectiv în materie de istorie românească, privea realitătţile în faţă aşa cum le cunoscuse pe baze de cercetare critică a documentelor şi a experienţei proprii şi accentua în totdeauna drept misiune a istoriografiei : sarcina ei ştiinţifică strict obiectivă în investigaţie, comprehensiunea sociologică-juirdică a faptului istoric şi caracterul ei pragmatic în expunere.

"Toate lucrările sale", zice pe drept cuvânt academicianul Vasile Grecu, "oferă pe lângă o critică sănătoasă şi o metodă riguroasă,dovezi şi mijloace de afirmare a drepturilor noastre naţionale, mijloace de luptă naţională şi procedee de întărire şi consolidare a patriei şi neamului."

A vorbit atunci la prima prelegere a lui Nistor ce o auzii în viaţa mea şi vorbea la toate cursurile şi cuvântările sale un istoriograf luptător, un etician al istoriei şi răsunetul prelegerilor era un entuziasm imens, iar aplauzele frenetice aclamau nu glasul unui om ci al unui popor întreg.

Neuitată amintire în rostogolirea vertiginoasă a clipelor !

Cei care ştiu ce moştenire imensă ne-a lăsat acest om şi ce însemnătate are ea pentru spiritul naţional, simt o profundă indignare şi revoltă împotriva celor care l-au condamnat la etatea de 74 de ani la cinci ani şi două luni de detenţiune, pentru motivul că fusese un mare prieten al Brătienilor, nedându-i nici măcar permisiunea să participe la înmormântarea soţiei sale Virginia, decedată în 1953.

Acest vrednic fiu de ţăran bucovinean din Vicovul de Sus al Rădăuţilor, cu prisosul de viaţă care fremăta în figura lui clasică, ar fi putut trăi încă 10 ani de muncă creatoare, fără tragedia sfârşitului.

El, profilul tăiat cu daltă grea în bloc compact de piatră tare, care în alt mediu şi pe altă latitudine s'ar fi numit Erasm, Ranke, Clemenceau, nu e totuşi un om care a fost, el e un om care este. Pe măsura în care îi vom cunoaşte moştenirea, a cărei imensitate ne depăşeşte, el va continua să fructifice spiritul creator cu substanţă românească.

In acest sens prezint cititorilor bibliografia scrierilor profesorului şi bărbatului de stat, dr. Ion I. NISTOR.

Mulţumesc cu acest prilej bibliotecilor de stat din Bremen, Upsala şi Roma, pentru cordialul sprijin bibliotecăresc acordat, care mi-a înlesnit să culeg majoritatea titlurilor "de visu", precum şi distinşilor mei compatrioţi, doamnei P.M. şi domnului M.S., ale căror nume nu le putem cita integral în momentul de faţă, cari mi-au făcut accesibile c

serie de date de pe lucrări ce n'au putut fi găsite în bibliotecile occidentale.

Cu profesorul universitar dr. Ion I. Nistor a dispărut din viaţa publică a României de ieri o personalitate care a cuprins istoriografic şi politic - în multe privinţe mai temeinic şi mai esenţial chiar decât Nicolae Iorga - problemele fundamentale ale existenţei noastre naţionale şi care s'a aflat dela 1904, anul apariţiei "Junimei Literare", în fruntea tuturor organizaţiilor româneşti din Bucovina şi ale unui considerabil număr de institute din ţară, un om din rândul oamenilor care dau în lume măsura unui popor.

Publicând încercarea bibliografică de faţă, plecăm cu pioasă recunoştinţă gândul şi inima în faţa icoanei lui Ion I. NISTOR şi a celorlalţi mucenici ai neamului, chipul cărora va trăi pe veci în sufletul poporului român, îndreptându-i vrerile spre victoria finală.

B - <u>Indice alfabetic al periodicelor citate abreviat.</u>

Ac. Rom. - Mem.Secţ.Ist.	=	Academia Română. Memoriile Secţiunii Istorice. (Bucureşti)
An.Ac.Rom.-Mem.Secţ.Ist.	=	Analele Academiei Române. Memoriile Secţiunii Istorice. (Bucureşti)
Cal. Gl. Buc.	=	Calendarul Glasul Bucovinei. (Cernăuţi).
Codr. Cosm.	=	Codrul Cosminului. (Cernăuţi).
G. Maz.Răz.Buc.	=	Gazeta Mazililor şi Răzeşilor Bucovineni. (Cernăuţi).
Jun. Lit.	=	Junimea Literară. (Cernăuţi).
Şc.	=	Şcoala. (Cernăuţi).

./.

C - OPERA PUBLICISTICĂ A LUI ION I. NISTOR

I - Cărţi şi lucrări apărute în periodice.

1. Istoriografie, istoriografi şi ontologie istorică.

Dr. George Popovici. In : Jun.Lit., II (1905), nr. 9 (Sep.),p. 129-131).

N. Iorga, Geschichte des rumänischen Volkes im Rahmen seiner Staatsbildungen. Gotha : F.A. Perthes. 2 Bande, 1905. In : Jun. Lit., III (1906), nr. 3 (Mar.),p. 58 - 61.

Ideia latinităţii în istoria română. In : Jun.Lit., III (1906), nr. 4 (Apr.), p. 74-76; nr. 5 (Mai), p. 100-101; nr. 6 (Iun), p. 110-114; nr. 7 (Iulie), p. 126 - 129.

Istoria Românilor în chipuri şi icoane. In : Jun. Lit., III (1906), nr. 11 (Nov.), p. 196 - 197.

Istoria Bucovinei în şcoalele noastre secundare. In : Şc., I (1907), nr. 6-7 (Oct.-Nov.), p. 129 - 135.

Dimitrie Onciul. In : Jun. Lit., V (1908), p. 135 - 138.

Istoria imperiului otoman de N. Iorga. In : Jun. Lit., VIII (1911), nr. 7-9 (Iul.-Sept.), p. 115 - 120.

Istoricul luptei pentru drept în ţinutul Câmpulungului moldovenesc de Teodor V. Ştefanelli. In : Jun.Lit., VIII (1911),nr. 10 (Oct.), p. 160 - 164.

Victor Lazăr, Die Südrumänen der Türkei und der angrenzenden Länder. In : Jun. Lit., VIII (1911), nr. 12 (Dec.), pag. 197 - 202.

In amintirea lui Dimitrie Onciul. In : Jun. Lit., XII (1923),pag. 57 - 60.

In amintirea lui Constantin Jiricek. In : Codr. Cosm., I (1924), pag. 613 - 615.

Opera istorică a lui A. D. Xenopol. In : Jun. Lit., XVIII (1929), nr. 9 - 12 (Sept.Dec.), p. 233 - 241.

Opera istorică a d-lui Nicolae Iorga. Comunicare în şedinţa dela 26 Iunie 1931. In : An. Ac. Rom.- Mem. Secţ. Ist. 3. Tom. XII (1931-32),- Extras : 10 p.

Nicolae Iorga ca istoric. In : Codr.Cosm., VII (1931-1932), pag. XXI - XXXII.

Dimitrie Onciul. La zece ani dela moartea sa. In : Jun. Lit., XXII (1933), nr. 4 - 6 (Apr.-Iun.), p. 73 - 79.

O monumentală operă de sinteză istorică. In : Jun. Lit., XXV (1936) nr. 4 - 12 (Apr.-Dec.), p. 113 - 122.

Miron Costin, Vieaţa şi opera. In : An.Ac.Rom.- Mem.Secţ.Ist.- Ser. 3. Tom. XXIV (1941-42), p. 283 - 304.

L'origine des Roumains dans la conception des humanistes italiens. (Extras din "Memoriile Centrului de studii asupra Renaşterii", vol. I). Bucureşti 1944.

2. - Culegeri şi analize de documente istorice.

Documentele lui Ştefan cel Mare de Ion Bogdan. In : Jun. Lit., XI (1914), nr. 2 - 3 (Febr.-Martie), p. 83 - 89.

Die Urkunden Stephans des Grossen. In : "Zeitschrift für Osteuropäische Geschichte", Berlin, IV (1914), Heft 3, p.392-400. (Recenzie asupra lucrării lui Ion Bogdan : Documentele lui Ştefan cel Mare. Vol. 1 - 2. Bucureşti 1913)

Opt scrieri inedite dela Tadeu Haşdeu. In : Codr. Cosm., VIII (1933-34), pag. 473 - 480.

Din corespondenţa familiei Ion I. C. Brătianu (1759 - 1885).

(Cuvânt înainte la vol. I. cu acelaş titlu apărut în colecţia "Aşezământul Cultural Ion C. Brătianu",XXI).

In : Jun. Lit., XXIII (1934), nr. 7 - 12 (Iul.-Dec.), pag. 169 - 181.

Din corespondenţa familiei Ion C. Brătianu.

Vol. I (1859 - 1883) cu o prefaţă de Ion I. Nistor. XV + 320 p.
Vol. II (1884 - 1886).- 415 p.
Vol. III (1887 - 1888).- 463 p.
Vol. IV (1888 - 1889).- 355 p.
Bucureşti : Impr. Independenţa, 1933 - 34.

Manuscrisele orientale din Biblioteca Academiei Române cu inventarul lor. In : An. Ac. Rom.- Mem. Secţ. Ist. Ser. 3. Tom. XXVIII (1945 - 46), p. 77 - 126.

Condica Androneştilor. In : An. Ac. Rom. - Mem. Secţ. Ist.- Ser.3. Tom. XXVIII (1945 - 1946), pag. 419 - 455.

Corespondenţa diplomatică şi rapoarte consulare austriace (1782-1846).

(In colecţia) : Eudoxiu Hurmuzachi : Documente privitoare la istoria Românilor.

Vol. XIX. 1. 1782 - 1797, Bucureşti 1922.
Vol. XIX. 2. 1798 - 1812, Bucureşti 1926.

Vol. XX. 1. 1813 - 1823, Bucureşti 1935.
Vol. XX. 2. 1824 - 1827, Bucureşti 1940.
Vol. XXI. 1828 - 1837, Bucureşti 1942.
Vol. XXII 1838 - 1846, manuscris la Academia Română.

3. - Priviri de ansamblu referitoare la trecutul românesc.

Rück- und Ausblick in die Geschichte Rumäniens. In : "Gamillscheg Ernst : Vom Leben und Wirken der Romanen. Sammlung von Vorträgen die im Romanischen Seminar der Frie - drich Wilhelms - Universität zu Berlin gehalten wur- den. II-te Rumänische Reihe. Heft 3. Winter 1932 - 33. Jena u. Leipzig 1933.- 24 p.

Rolul politic şi social al Bisericii în trecut şi în prezent. In : "Biserica şi problemele sociale". Bucureşti: Tip. Cărţile Bisericeşti, 1933.- 266 p.- Vezi p.167-190.

Restaurarea Daciei în sintezele diplomaţiei europene. (Comunicare făcută în şedinţa din 3 Febr. 1939). In : Ac. Rom. - Mem. Secţ. Ist. - Ser. 3. Tom. XXI (1938 - 39), p. 337 - 355.

Drumurile noastre în ultima sută de ani. In : "Institutul Economic Românesc".- O sută de ani de viaţă economică românească". Extras. Bucureşti 1929. 16 pag.

Desvoltarea bibliotecilor noastre. In : An. Ac. Rom. - Mem. Secţ. Ist.- Ser. 3. Tom.XXIX (1946 - 1947), mem. 13.

4.- Istoria genezei neamului românesc şi a formelor evolutive politice în epoca anterioară fundării principatelor.

Moldova înainte de întemeierea principatului. In : Jun. Lit., I (1904), nr. 1 (Ian.), p. 13-15; nr. 2 (Febr.),p. 23 - 24.

Ioniţă. In : Jun. Lit., I (1904), nr. 12 (Dec.), pag. 177 - 179.

Participarea Românilor la lupta dela Kroissenbrunn. In : Jun. Lit., II (1905), pag. 38 - 40.

Romanii în Transdanuvia. (Comunicare făcută în şedinţa publică dela 7 Martie 1941). In : An.Ac. Rom. - Mem. Secţ. Ist., Seria 3. Tom. XXIII (1940-41), pp. 521 - 600.

Bulgarii în Transdanuvia. In : "Revista Istorică", Bucureşti, XXVII - (1941), nr. 1 - 12 (Ian.- Dec.), p. 91 - 99.

Autochtonia Dacoromanilor în spaţiul carpato-dunărean. In : An. Ac.Rom. - Mem. Secţ. Ist. - Ser. 3. Tom. XXIV (1941-42),p.213-265.

Ungurii în Dacia carpatină. In : An. Ac. Rom. - Mem. Secţ. Ist. - Ser.3. Tom. XXIV (1941-42) , p. 469 - 502.

Emanciparea politică a Dacoromanilor din Transilvania. In : An.Ac.Rom. - Mem. Secţ. Ist. - Seria 3. Tom. XXIV (1941-42), pag. - 517 - 552.

Bizantinii în lupta pentru recucerirea Daciei şi Transdanuviei.In : An. Ac. Rom. - Mem. Secţ. Ist.- Ser. 3. Tom. XXV (1942-43), p. 693 - 725.

Temeiurile romano-bizantine ale începuturilor organizaţiei noastre de stat. In : An. Ac. Rom. - Mem. Secţ. Ist. - Ser. 3. Tom.XXV (1942 - 43), p. 843 - 883.

Originea Românilor din Balcani şi vlahiile din Tessalia şi Epir.

In : An. Ac. Rom. - Mem. Secţ. Ist.- Ser. 3. Tom. XXVI - (1943-44), p. 151 - 212.

Ţara Severinului şi Banatul timişan.

(Comunicare făcută în şedinţa publică dela 26 Ianuarie 1945). In : An. Ac. Rom. - Mem. Secţ. Ist. - Ser. 3. Tom.XXVII - (1944-45), p. 195 - 230.

5. - Istoria voevodatelor româneşti până la instaurarea regalităţii.

Dragoş şi Bogdan.

In : Jun. Lit., I (1904), nr. 4 (Apr.),p. 53 - 55.

Ştefan cel Mare.

In : Jun. Lit., I (1904), nr. 7-8 (Iul.-Aug.) p.98-1o4.

Zur moldauisch-pokutischen Grenzfrage. In : "Jahrbuch des Bukowiner Landesmusems", Czernowitz, XVI (1909), p. 3 - 16.

La aniversarea Unirii Principatelor. In : Jun. Lit., VI (1909),nr.2 (Febr.), pag. 23 - 27.

Hotarul Ţării Sepenicului spre Pocuţia.

In : Jun. Lit., VI (1909), nr. 3 - 4 (Martie - Aprilie), pag. 56 - 60.

Die moldauische Ansprüche auf Pokutien.

(Vorgelegt in der Sitzung am 28. April 1909). In : "Archiv für österreichische Geschichte, hrsg. von der Historischen Kommission der Kais. Akademie der Wissenschaften", Wien, vol. 100, erste Hälfte, 1910, pag. 1 - 182 + 1 hartă.

Legăturile de comerţ cu Bistriţa.

In : Jun. Lit., VII (1910), nr. 4 (Aprilie), pag. 67 - 72.

Die auswärtigen Handelsbeziehungen der Moldau in XIV, XV und XVI Jahrhundert.

Gotha : Friedrich Andreas Perthes, 1911.- 240 p.-

Handel und Wandel in der Moldau bis zum Ende des 16. Jahrhunderts.

Nach Quellen dargestellt von Dr. I. Nistor, Privatdozent an der Universität Wien. Czernowitz : K. K. Universitätsbuchhandlung H. Pardini. - Druck der Bukowiner Vereinsdruckerei in Czernowitz, 1912.- X + 200 p.

Das moldauische Zollwesen im 15. und 16. Jahrhundert.

In : „Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deutschen Reich" , Leipzig, XXXVI (1912). Erstes Heft, p. 235 - 282.

Cuza Vodă.

In : Jun. Lit., IX (1912), nr. 7 - 8 (Iulie - August), pag. 123 - 127.

Die geschichtliche Bedeutung der Rumänen und die Anfänge ihrer staatlichen Organisation.

Akademische Antrittsrede gehalten am 19. Okt. 1912. Cernăuţi 1913.

Neagoe Basarab.

Cuvânt festiv rostit cu ocazia aniversării de 400 de ani dela moartea sa, în sala festivă a universităţii din Cernăuţi, în ziua de 16 Oct. 1921.
In : Cal. Gl. Buc. III (1922), p. 19 - 29.

Pomenirea lui Dimitrie Cantemir Voevod Domnitorul Moldovei la 200 ani de la moartea lui.

Discurs rostit la Academia Română în 21 Decembrie 1923.
In : An. Ac. Rom. - Mem. Secţ. Ist. - Seria 3. Tomul II (1924), pag. 221 - 245.

Luca Arbore Hatmanul. La 400 de ani de la moartea lui.

In : Jun. Lit., XIII (1924), nr. 7 - 8 (Iul.- Aug.),p.297-309)

Manifestaţiunile Românilor din 1848.

In : Jun. Lit., XIV (1925), nr. 1-3 (Ian.-Mar.),p. 1 - 9.

Solia lui Luca Cârjă.

In : Jun. Lit. XIV (1925), nr. 5 - 7 (Mai-Iulie), p.129-140

GRIGORI Vodă Ghica. La aniversarea de 150 de ani dela moartea sa.

In : Codr. Cosm., IV - V (1927-28), p. 399 - 444.

Un Român iscoadă la 1683 în tabăra regelui Sobieski la Viena.

In : An. Ac. Rom.- Mem. Secţ. Ist. - Ser. 3. Tom. XII (1931-1932), pag. 55 - 73.

Locul lui Alexandru cel Bun în istoria civilizaţiei creştine.

Discurs comemorativ rostit în aula universităţii din Cernăuţi la 30 Oct. 1932. Cernăuţi : Tip. Glasul Bucovine, 1932.- 20 p.

Alexandru cel Bun. Cu ocazia aniversării de 500 de ani dela moartea lui.

Cernăuţi : Tip. Glasul Bucovinei, 1932. - 53 p.

Alexandru cel Bun. La 500 de ani dela moartea sa.

In : Jun. Lit., XXI (1932), nr. 1 - 6 (Ian.-Iun.),p. 1 - 15.

Prăznuirea lui Alexandru cel Bun.

In : Cal. Gl. Buc., XIV (1933), p. 35 - 41.

Vizita lui Alexandru Vodă Cuza la Galaţi.

In : Codr. Cosm., VIII (1933-34), p. 471 - 473.

Tratativele lui Mihai Viteazul cu Polonia.

In : Ac. Rom.- Mem. Secţ. Ist. - Ser. 3. Tom. XVI (1934-35), p. 59 - 69.

Die Polenlegion im Kriemkriege.

In : Codr. Cosm., IX (1935), pag. 69 - 102.

La 24 Ianuarie.

In : Jun. Lit., XXV (1936), nr. 4 - 12 (Apr.-Dec.),p.182-187.

Vechea graniţă de nord a Moldovei.

Vălenii-de-Munte : Tip. Datina Românească, 1939.- 18 p.

Ocupaţia austriacă în Principate (1854 - 1857)după rapoartele lui Coronini. Comunicare făcută în şedinţa publică a Academiei,Vineri 25 Februarie 1938. In : An.Ac. Rom.- Mem. Secţ. Ist.- Ser. 3. Tom. XX (1938), p. 133 - 195.

Principatele române sub ocupaţia rusească, 1 Iulie 1853 - 17 Septemvrie 1854.

In : Ac. Rom. - Mem. Secţ. Ist.- Ser. 3. Tom. XX (1938), p. 221 - 253.

Suspendarea ziarului "Steaua Dunărei".

In : Codr. Cosm., X (1936 - 39), p. 456 - 458.

Reîntoarcerea Ciangăilor husiţi la catolicism şi numărul lor în Moldova la 1807.

In : Codr. Cosm., X (1936 - 39), p. 501 - 503.

Un raport austriac asupra Codului Calimah.

In : Codr. Cosm., X (1936-39), p. 543 - 547.

O baladă ungurească despre Vasile Lupu.

In : Codr. Cosm., X (1936-39), p. 550 - 551.

Primele încercări de restaurare a oştirilor pământene.

Comunicare făcută în şedinţa dela 23 Iunie 1939.
In : An. Ac. Rom.- Mem. Secţ. Ist. -Ser. 3. Tom. XXII (1939-1940), p. 1 - 19.

Un proiect de organizare a oştirilor pământene din 1812.

Comunicare făcută în şedinţa dela 6 Oct. 1939.
In : An. Ac. Rom.- Mem. Secţ. Ist.- Ser. 3. Tom. XXII (1939-1940), p. 149 - 163.

Tudor Vladimirescu şi Sfânta alianţă.

Comunicare făcută în şedinţa publică din 19 Aprilie 1940.
In : An. Ac. Rom. - Mem. Secţ. Ist. - Ser. 3. Tom. XXII (1939 - 40), p. 609 - 631.

Călugăriţa Elisaveta Sturdza. Un epizod din timpul Zeverei.

Comunicare făcută în şedinţa publică de la 27 Sept. 1940.
In : An. Ac. Rom. - Mem. Secţ. Ist. - Ser. 3. Tom. XXIII (1940 - 41), p. 81 - 94.

Candidatura Marelui Duce de Toscana la tronul Munteniei.

In : "Omagiu lui Ion Lupaş la împlinirea vârstei de 60 ani". Bucureşti 1943, p. 638 - 644.

Principatele române în preajma tratatului dela Adrianopol.

Comunicare făcută în şedinţa publică din 11 Aprilie 1941.
In : An. Ac. Rom. - Mem. Secţ. Ist. - Ser.3. Tom. XXIII - (1940 - 41), p. 435 - 475.

O descriere a principatelor române din 1822.

In : An. Ac. Rom. - Mem. Secţ. Ist. - Seria 3. Tomul XXV (1942 - 43), pag. 357 - 421.

Organizarea oştirilor pământene sub regimul Regulamentului organic.

In : An. Ac. Rom. - Mem. Secţ. Ist. - Ser. 3. Tom. XXV (1942 - 1943), p. 885 - 926.

Campania lui Mihai Viteazul în Pocuţia.

In : An. Ac. Rom. - Mem. Secţ. Ist. - Ser. 3. Tom. XXVI (1943-1944), p. 29 - 57.

Clasele boiereşti din Moldova şi privilegiile lor.

In : An. Ac. Rom.- Mem. Secţ. Ist.- Ser. 3. Tom. XXVI (1943 - 1944), p. 511 - 550.

Legăturile cu Ohrida şi exarhatul plaiurilor.

In : An. Ac. Rom. - Mem. Secţ. Ist. - Ser. 3. Tom. XXVII (1944-1945), p. 123 - 151.

Relaţiile principilor Caragheorghevici şi Miloş Obrenovici cu Ţara româneascâ.

In : An. Ac. Rom. - Mem. Secţ. Ist. - Ser. 3. Tom. XXVII (1944-1945), p. 325 - 356.

Ravagiile epidemiilor de ciumă şi holeră şi instituirea cordonului carantial la Dunăre.

Comunicare făcută în şedinţa din 6 Aprilie 1945. In : An. Ac. Rom. - Mem. Secţ. Ist.- Ser. 3. Tom. XXVI (1944-45), p.357-399.

Domnia lui Mihai Viteazul în Transilvania.

In : An. Ac. Rom. - Mem. Secţ. Ist.- Ser. 3. Tom. XXVIII (1945-1946), p. 477 - 542.

Un tratat de topometrie din secolul al XVIII-lea.

In : An. Ac. Rom. - Mem. Secţ. Ist. - Tom. XXIX (1946 - 1947), mem. 1.

Contribuţiuni noi la istoria Revoluţiei din 1848.

Comunicare rostită în şedinţa din Mai 1948. (Manuscrisul la Secretariatul Academiei române).

6. - Istoria statului român sub dinastia Hohenzollern.

Pacea dela Bucureşti.

In : Jun. Lit., X (1913), nr. 10 - 11 (Oct.-Nov.), p.165-170.

Discurs la mesajul tronului.

Cernăuţi : Tip. Glasul Bucovinei, 1920.- 32 p.

Invăţământul în viitoarea constituţie : In : "Noua constituţie a României". 23 prelegeri publice organizate de Institutul Social Român. Bucureşti : Tip. Cultura Naţională, 1922. - VIII+636 p.

Politica de unitate naţională.
Cernăuţi : Tip. Glasul Bucovinei, 1923.

Regele Ferdinand şi Unirea.
In : Jun. Lit., XVII (1928), nr. 7 - 12 (Iul.- Dec.). pag. - 179 - 185.

La 10 Mai. In : Jun. Lit., XVIII (1929), nr. 5 - 8 (Mai.- Aug.), pag. 117 - 122.

7. - Istoria Transilvaniei

Noul membru al Academiei Române, d-l Sextil Puşcariu.
In : Jun. Lit., XI (1914), nr. 6 - 8 (Iunie-August), pag. 160 - 164.

Emigrările depeste munţi.
In : An. Ac. Rom.- Mem. Secţ. Ist.- Ser. II. Tom. XXXVII - (1914-15), p. 815 - 865.

Al treilea voievodat.
In : "Glasul Bucovinei", Cernăuţi, VII (1924), Ian. 31, nr. 1463, p. 1 - 2; Febr. 1, nr. 1464, p. 2.

Bejenarii ardeleni în Bucovina.
In : Codr. Cosm., II - III (1925 - 1926), p. 443 - 563.

Din istoria Maramureşului.
(Conferinţă). In : "Gazeta Maramureşană", Sighet, VIII (1927), nr. 10, p. 1-2; nr. 11, p. 1-2.

Decorarea lui Avram Iancu şi a camarazilor săi.
In : Jun. Lit., XXV (1936), nr. 4-12 (Apr.-Dec.), p.164-166.

Rumänische Wanderungen aus Siebenbürgen.
In : "Revue Historique du Sudest Européen". Publication trimestrielle dirigée par N. Iorga, Bucarest, XVIII (1941), p. 140-156.

8. - Bucovina şi Basarabia

Consecinţele războiului pentru neatârnare asupra Românilor din Bucovina şi Basarabia. In : "Universitatea Liberă : Răsboiul neatârnărei 1877/78. Conferinţe ţinute la Ateneul Român. Buc.: Tip. Cultura Naţională, 1927, p. 153 - 186.

Răsunetul războiului din 1877 în Bucovina şi Basarabia.
Comunicare în şedinţa Academiei Române dela 9 Iunie 1927. In: Ac. Rom. Mem.Secţ. Ist.- Ser. 3. Tom. VII (1927),p. 343 - 351.

La Bessarabie et la Bucovine.
In : "Académie Roumaine. Connaissance de la terre et dela pensée roumaines. III . Bucarest : Monitorul Oficial şi Imprim.Naţională., 1937. 54 p. + 3 hărţi.

Bessarabia and Bukovina.
Bucharest: Monitorul Oficial şi Impr. Naţ. 1939. 56 p.+ 3 hărţi

(a) - Istoria Basarabiei

Basarabia. In : Jun. Lit., IX (1912), nr. 6 (Iun.),p. 104 - 108.

Drepturile noastre asupra Hotinului.
In : "Biblioteca istorică pentru istoria Basarabiei", nr. 1. Chişinău 1918. 31 p.

Populaţia Basarabiei (1812-1918).
In : "Arhiva pentru ştiinţa şi reforma socială", Bucureşti, I. (1919), nr. 2 - 3 (Iul.-Oct.), p. 299 - 311.

Istoria Basarabiei. Scriere de popularizare.
Cernăuţi : Tip. Glasul Bucovine, 1923. XLIII + 455 p.

Vasile Stroescu. In : Jun. Lit., XV (1926), nr. 7-8 (Iul.-Aug.), pag. 145 - 147.

Un povestitor basarabean : Radu Curălescu.
In : Jun. Lit., XV (1926), nr. 11 - 12 (Nov.-Dec.), pag. 241 - 246.

Războiul ruso-turc din 1806 - 1812 şi pierderea Basarabiei,după rapoartele contemporane ale agenţiilor consulare din Bucureşti şi Iaşi. In : Codr. Cosm., X (1936-39), p. 1 - 52.

Opt scrisori inedite de la Tadeu Haşdeu.
In : Codr. Cosm., VIII (1933-34), pag. 473 - 480.

Basarabia sub gospodăria românească.
In : An.Ac.Rom.- Mem. Secţ.Ist.- Ser.3. Tom. XXIV (1941-42),p. 37 - 70 + 1 hartă.

Localizarea numelui Basarabia în Moldova transpruteană. In : An. Ac.Rom. Mem.Secţ. Ist.- Ser.3. Tom. XXVI (1943-44), p. 1-27 + 1 hartă.

Basarabia, pivotul politic al Moldovei voievodale.
In : An. Ac.Rom.-Mem.Secţ.Ist.-Ser.3. Tom.XXVI (1943-44), pag. 227 - 255.

(b) - Istoria Bucovinei

Dr. George Popovici. In : Jun. Lit., II (1905), nr. 9 (Sept.),p.129-131.

P u t n a. In : Jun. Lit., II (1905), p. 190 - 193.

Un modest prinos de venerare. (Lui Simion Florea Marian).
In : Jun. Lit., IV (1907), p. 161 - 164.

Dr. Vasile Găina +. In : Jun. Lit. IV (1907), nr. 10 - 11 (Oct.-Nov.) p. 234 - 235.

Dicţionarul geografic al Bucovinei de Em. Grigoroviţa.
In : Jun. Lit., VII (1910), nr. 2 - 3 (Febr. - Martie), p. 31 - 37.

Ştefan de Repta. In : Jun. Lit., VIII (1911), nr. 3 (Mar.),p.35-39.

Istoricul luptei pentru drept în ţinutul Câmpulungului moldovenesc de Tudor V. Stefanelli. In : Jun. Lit., VIII (1911), nr. 10 (Oct.), p. 160 - 164.

Zur Geschichte des Schulwesens in der Bukowina.
In : "XLVIII. Jahresbericht der Gr. or. Ober-Realschule in Czernowitz. Veröffentlicht von der Direktion am Schlusse des Schuljahres 1911/12. Czernowitz 1912, p. 3 - 49.

In pragul unei serbări culturale. (Despre Societatea pentru cultura şi literatura română. In : Jun. Lit., IX (1912), nr. 1 (Ian.), p. 4 - 7.

Din trecutul şcoalelor noastre. In : Şc., III (1912), p. 225-228.

O pagină din istoria bisericii bucovinene. Episcopul Herescul.
Conferinţă. In : G. Maz. Răz. Buc., II (1912), nr. 12 (8. Dec.), p. 182-184 şi II (1913), nr. 13 (4 Ian.),p.200-202.

Privire istorică asupra mişcării politice la Românii din Bucovina.
(Prelegerile d-lui Dr. Nistor). In : G. Maz. Răz. Buc., II (1913), nr. 18 (24 Apr.), p. 276 - 281.

Lupta noastră pentru limbă. In : Jun. Lit., X (1913), nr. 4 - 5, (Apr.- Mai), p. 56 - 60.

Constantin Mandicevschi. In : Şc., IV (1913), nr. 6 (Iun.),p.132-5.

Legăturile noastre cu Ardealul.
In : Jun. Lit., XI (1914), nr. 1 - 3 (Ian.-Mar.),p.12-23.

Teodor Tarnavschi.
In : Şc., V (1914), nr. 3 (Martie), p. 49 - 51.

Din istoria calendarului nostru.
In : "Calendarul Societăţii pentru cultura şi literatura română pe anul 1914", Cernăuţi.

Originea numelui Bucovinei.
In : "Flacăra", Bucureşti, IV (1915), p. 1o2 - 1o3.
Idem în : "Buletinul Societăţii Regale Române de Geografie", Bucureşti, XXXVII (1916-18), p. 585 - 589.

Istoria Bisericii din Bucovina şi a rostului ei naţional-cultural în viaţa Românilor bucovineni.
Bucureşti : Edit. Casa Şcoalelor, 1916. - 295 p.

Un capitol din vieaţa culturală a Românilor din Bucovina (1774-1857).
Discurs rostit la 21 Mai (3 Iunie) 1916 în şedinţă solemnă de I.I. Nistor, cu răspuns de Nicolae Iorga.
In : "Academia Română. Discursuri de recepţiune. XLIV". Bucureşti 1916. 70 p.

Istoria Fondului bisericesc din Bucovina.
In : Biblioteca "Glasul Bucovinei", nr. 5.). Cernăuţi : Tip. Glasul Bucovinei, 1921. - 69 p.

Din zilele Unirii. In : "Cugetul Românesc", Bucureşti, I (1922), nr.2 (Martie), p. 116 - 124.

Cuvântarea d-lui Ion I. Nistor, rectorul universităţii.
In : "Inaugurarea Universităţii Româneşti din Cernăuţi. 23-25 Oct. 1920". Cernăuţi 1922, p. 15 - 25.

Cuvântarea d-lui Ion I. Nistor, rectorul universităţii la banchetul regal. In : "Inaugurarea Universităţii Româneşti din Cernăuţi, 23 - 25 Oct. 1920". Cernăuţi 1922, p. 44 - 46.

Cuvântarea d-lui Ion I. Nistor, rectorul universităţii cu prilejul desvelirii portretului M. S. Regelui.
In : "Inaugurarea Universităţii Româneşti din Cernăuţi, 23-25 Oct. 1920". Cernăuţi 1922, p. 47 - 49.

Eudoxiu Hurmuzachi. In : Jun. Lit., XIII (1924), nr. 1 - 2 (Ian.-Febr.) pag. 1 - 3.

Vladimir Repta. In : Jun. Lit., XV (1926), nr. 1 - 2 (Ian.- Febr.), pag. 1 - 5.

Politică constructivă. In : Cal. Gl. Buc., VIII (1927), p. 1 - 10.

Frontiera româno-polonă. In : "Graiul Românesc", Bucureşti, I (1927), nr. 2 (Febr.), p. 37 - 43.

In jurul unei aniversări. In : Jun. Lit., XVI (1927), nr. 1 - 2 (Ian.-Febr.), p. 1 - 2.

Unirea Bucovinei. - 28 Noemvrie 1918. Studiu şi documente.
In : "Aşezământul Cultural Ion C. Brătianu.Nr. 2.
Bucureşti : Edit. Cartea Românească, 1928.- 213 p.

Constantin Morariu. Creştinul şi Românul.
In : "Universul literar", Bucureşti, XLIV (1928), p.702-703.

Zece ani de la Unire. In : "Zece ani dela Unirea Bucovinei.1918-28".
Cernăuţi 1928. Tip. Glasul Bucovinei, p. 1 - 26. Reprodus în : Cal. Gl. Buc., X (1929), p. 1 - 25.

In drum spre ideal. In : Jun. Lit., XVIII (1929), nr. 1 - 4 (Ian.-Aprilie), p. 3 - 4.

Dr. Octavian Gheorghian.
In : Cal. Gl. Buc., Buc., XI (1930), p. 64 - 67.

Autobiografia lui Constantin Berariu.
In : Jun. Lit., XIX (1930), nr. 1 - 4 (Ian.-Apr.),p.3-11.

Zece ani dela moartea lui Gheorghe Tofan. In : Jun. Lit., XIX (1930) nr. 5 - 8 (Mai.-Aug.), p. 259 - 304.

George Popovici către Constantin Berariu. Scrisori inedite.
In : Jun. Lit., XIX (1930), nr. 5 - 8 (Mai.-Aug.),p.352-60.

Zece ani de viaţă universitară în Cernăuţi.
In : Jun. Lit., XIX (1930), nr. 9-12 (Sep.-Dec.),p.387-398.

Vintilă Brătianu şi Bucovina. In : Jun. Lit., XIX (1930), nr. 9 - 12 (Sept.-Dec.), p. 460 - 466.

Aniversarea de 400 de ani dela întemeierea mănăstirii Homorului.
In : Cal. Gl. Buc., XII (1931), p. 61 - 64.

I. C. Brătianu la Vatra Dornei.
In : "Democraţia", Bucureşti, XIX (1931), nr. 10 - 11 - (Oct.- Nov.).

Lagărele dela Lenţeşti şi Şerăuţi şi "Campaniile bucovinene" ale regelui Sobieski. Cu două plaşe explicative. In : "Inchinare lui Nicolae Iorga. Cu prilejul împlinirii vârstei de 60 de ani". Cluj : Edit. Inst. de Istorie universală, 1931. 440 p., vezi p. 297 - 307.

Un proces politic la Cernăuţi în 1878.
In : Jun. Lit., XX (1931), nr. 1-4 (Ian.-Apr.),p. 3 - 27.

Mănăstirile din Bucovina. In : Jun. Lit., XX (1931), nr. 5 - 8 (Mai-August), pag. 113 - 119.

Bucovineni la Plevna. Memorii şi acte.
In : Jun. Lit., XX (1931), nr. 5-8 (Mai.-Aug.),p. 149 - 155.

Douăzeci şi opt ani în slujba unităţii culturale. (Despre "Junimea Literară"). (Omagiu lui N. Iorga). In : Jun. Lit., XX (1931), nr. 9 - 12 (Sept.- Dec.), pag. 193 - 198.

Şase ani de autonomie bisericească.
Discurs rostit în şedinţa adunării eparhiale din 30 Dec.1931. Cernăuţi : Tip. Glasul Bucovinei, 1932. - 32 p.

Răpirea Bucovinei după Sulzer. In : Jun. Lit., XXI (1932), nr. 7-12 (Iul.- Dec.), pag. 169 - 176.

Mănăstirea Moldoviţei. Cu ocaziunea aniversării de 400 de ani dela înfiinţarea ei. Cernăuţi : Tip. Glasul Bucovinei, 1933.- 15 p.

Se întrevăd zorile. (Despre "Junimea Literaă"). In : Jun. Lit., XXII (1933), nr. 1 - 3 (Ian.- Martie), p. 1 - 5.

La semicentenarul morţii lui Ciprian Porumbescu.
In : Jun. Lit., XXII (1933),nr. 7 - 9 (Iul.- Aug.), pag. 150-162.

Un popas la o răspântie. (Despre "Junimea Literară").
In : Jun. Lit., XXII (1933), nr. 10 - 12 (Oct.- Dec.)+/XXIII (1934), nr. 1 - 6 (Ian.- Iunie), p. 1 - 7.

Vechile proprietăţi din Basarabia ale Fondului bisericesc al Bucovinei.
Comunicare făcută în şedinţa Institutului din 29 Apr. 1933. In : Codr. Cosm., (1933-34), p. 481 - 488.

Impăratul Iosif al II-lea despre emigrările din Bucovina şi despre o epistolă pastorală a episcopului Dosoftei Herescu.
Comunicare făcută la Institutul de Istorie şi Limbă Cernăuţi în şedinţa din 19 Mai 1932. In : Codr. Cosm., VIII (1933 - 1934), pag. 488 - 490.

Calendaristica bucovineană. In : Cal. Gl. Buc., XV (1934).

In slujba binelui obştesc. In : Cal. Gl. Buc., XVI (1935), p. 39 - 42.

Spre o activitate mai intensivă. In : Jun. Lit., XXIV (1935), nr. 1 (Ian.), p. 1 - 2.

In căutarea unor noi forme literare. In : Jun. Lit., XXIV (1935),nr.2 (Febr.), pag. 33 - 34.

Muzeul Regele Carol II din Cernăuţi.
In : Jun. Lit., XXIV (1935), nr. 5 - 7 (Mai - Iulie), pag. 129 - 133.

Cuvânt comemorativ rostit la moartea Mitropolitului Nectarie la 7 Iulie 1935. In : Jun. Lit., XXIV (1935), nr. 8 - 9 (Aug.-Sept.), p. 225 - 227.

Universitatea "Regele Carol II în 1934/35.
In : Jun. Lit., XXIV (1935), nr. 10-12 (Oct.-Dec.),p.295-301.

Roadele unui an de muncă. In : Cal.Gl.Buc. - XVII (1936),

Publicaţiile româneşti din Bucovina înainte şi după război.
In : Jun. Lit., XXV (1936), nr. 1 - 3 (Ian.-Martie),p.1-4.

La Bustul lui Ion C. Brăteanu.
In : Jun. Lit., XXV (1936), nr. 4-12 (Apr.-Dec.),p.144-150.

Douăzeci şi cinci de ani în slujba dreptăţii. (Despre Dr. Aurel Morariu). In : Jun. Lit., XXV (1936), nr. 4 - 12 (Aprilie - Decembrie), pag. 247 - 250.

Domiţian Spânu. In : Jun. Lit., XXV (1936), nr. 4-12 (Apr.-Dec.) p. 250 - 252.

Icoana unei activităţi creatoare.
In : "Lui Dimitrie Marmeliuc, 20 Oct. 1936". Cernăuţi : Tip. Glasul Bucovinei, 1936, p. 11 - 18.

Inaugurarea solemnă a anului de studii 1933 - 34. Dare de seamă făcută de dl. Ion I. Nistor, rectorul universităţii, în ziua de 24 Oct. 1934. In : "Anuarul Universităţii Regele Carol II Cernăuţi 1937, p. 25 - 46.

Asupra arcăşiilor din Bucovina. In : "Străjerul", Bucureşti, I (1937), nr. 1 - 5.

Bucovina sub dominaţia românească. Cernăuţi : Tip. Glasul Bucovinei, 1938. -68 p.

Amintiri răzleţe din timpul Unirii.
Cernăuţi : Tip. Glasul Bucovinei, 1938. - 511 p.

Intrevederea principelui Grigore Ghica cu împăratul Franz Josef la Cernăuţi. In : Codr. Cosm., X (1936-39), p. 460 - 464.

Moaştele Sf. Ioan cel Nou dela Suceava reclamate de Mitropolitul Veneamin din Iaşi. In : Codr. Cosm., X (1936-39),p. 468-470.

O răscoală în Bucovina la 1805.
In : Codr. Cosm., X (1936-39), p. 482 - 483.

Un nou val de emigranţi bucovineni în Moldova.
In : Codr. Cosm., X (1936 - 1939), pag. 519 - 520.

Regele Carol I. la Cernăuţi, 25 Iulie 1898.

In : "Revista Fundaţiilor Regale", Bucureşti, VI (1939), pag. 268 - 279.

Unirea Bucovinei cu România.

Bucureşti : Editura "Bucovina". I. E. Torouţiu 1940.- 56 pag. + 6 planşe şi 3 hărţi.

The Union of Bucovina with Rumania.

Bucureşti : Editions "Bucovina". I.E.Torouţiu,1940. 73 pag.

Die Vereinigung der Bukowina mit Rumänien.

Mit 3 Karten und 6 Bildern. Bucureşti : Tip. "Bucovina". I. E. Torouţiu, 1940.- 70 p. + 3 hărţi şi 6 planşe.

Lucius Aprovianus. Eroul Ţării Şipeniţului.

Comunicare făcută în şedinţa publică dela 25 Oct. 1940. In : An. Ac. Rom.- Mem. Secţ. Ist.- Ser. 3. Tom. XXIII (1940-1941), pag. 133 - 176.

Zece ani de activitate universitară la Cernăuţi.

In : "Revista Fundaţiilor Regale", Bucureşti, VIII (1941),nr. 8 -9 (1 Aug.- 1 Sept.), p. 383 - 391.

Cărţile liturgice din Bucovina şi întroducerea limbii slavone în Biserica românească. In : An. Ac. Rom.- Mem. Secţ. Ist.- Ser. 3. Tom. XXV (1942 - 1943), pag. 511 - 541.

9. - Istoria Românilor transcerămüreşeni şi transnistrieni.

Românii transnistrieni. In : Codr. Cosm., I (1924), p. 463-565.

Migraţiunea românească în Polonia în secolul XV-lea şi XVI-lea.

Comunicare în şedinţa dela 2 Dec. 1938. In : An.Ac. Rom.-Mem. Secţ. Ist.- Ser.3. Tom.XXI (1938-39), p. 89 - 110.

Vechimea aşezărilor româneşti dincolo de Nistru.

Comunicare în şedinţa dela 10 Martie 1939. In : Ac. Rom.-Mem. Secţ. Ist.- Ser. 3. Tom. XXI (1938 - 1939), p. 203 - 225.

Aspecte geopolitice şi culturale din Transnistria. In : An.Ac.Rom.-Mem. Secţ. Ist.- Ser.3. Tom. XXV (1942-43),p. 31 - 62.

10. - Românii macedoneni şi alte grupuri române de peste graniţă.

Conferinţă despre Macedo-Români. In : Jun. Lit., IX (1912), nr. 11-12 (Noemvrie -Decemvrie), pag. 207 - 212.

Originea Românilor din Balcani şi vlahiile din Tesalia şi Epir.
In : An. Ac. Rom. - Mem. Secţ. Ist.- Ser. 3. Tom. XXVI (1943 1944), p. 151 - 212.

Biserica şi şcoala greco-română din Viena.
Comunicare în şedinţa dela 18 Martie 1932. In : An. Ac. Rom. Mem. Secţ. Ist.- Ser.3. Tom. XIII (1932), p. 69 - 108.

11. - Note istorice asupra minorităţilor din România.

Minorităţile în România. In : "Generaţia Unirii", Bucureşti, II - (19307, - nr. 1.

Cercetări asupra cultului lipovenesc din România.
In : An. Ac. Rom. - Mem. Secţ. Ist.- Ser. 3. Tom. XXIX - (1946 - 1947), pag. 355 - 389.

Cehoslovacii şi Românii. In : Codr. Cosm., VI (1920-1930), p.261-342.

12. - Problema ruteană în Bucovina şi lupta Românilor împotriva expansionismului galiţian.- Din istoria tendinţelor imperialiste ruse în spaţiul est-carpatic.

Zur moldauisch-pokutischen Grenzfrage.
In : "Jahrbuch des Bukowiner Landesmuseums", Czernowitz, XVI (1909), pag. 3 - 16.

Hotarul Ţării Sepenicului spre Pocuţia.
In : Jun. Lit., VI (1909), nr. 3 - 4 (Mar.-Apr.), p. 56 - 60.

Die moldauischen Ansprüche auf Pokutien.
Vorgelegt in der Sitzung am 28. April 1909. In : "Archiv für österreichische Geschichte". Wien, Band 100 - erste Hälfte, (1910), p. 1 - 82 + 1 hartă.

Raportul numeric între Români şi Ruteni în Bucovina pe vremea ocupării.
In : Jun. Lit., XI (1914), nr. 7 - 8 (Iul.-Aug.), p. 196-205.

Românii şi Rutenii din Bucovina.
Studiu istoric şi statistic. Bucureşti : Edit. Socec-Sfetea, 1915. Tip. Carol Göbl. - XX + 209 pag.

Der nationale Kampf in der Bukowina. Mit einer etnographische Karte der Bukowina. Bucureşti : Inst. de arte grafice Carol Göbl, Succ. I. St. Rasidescu, 1918-19.- 227 p.

Frontiera româno - polonă.

In : "Graiul Românesc", Bucureşti, I (1927), nr. 2 (Februarie) pag. 37 - 43.

Agitaţiile ucrainiene.

In : "Generaţia Unirii", Bucureşti, I (1929), nr. 9 (Noemvrie).

Contribuţii la relaţiunile dintre Moldova şi Ucraina în veacul al XVII-lea. Şedinţa din 26 Septemvrie 1932. In : An. Ac. Rom.- Mem. Secţ. Ist. - Seria 3. Tom. XIII (1932 - 1933), p. 185 - 221.

Problema ucraineană în lumina istoriei.

In : Codr. Cosm., VIII (1933-34), pag. 1 - 281. Idem în extras: Cernăuţi 1934. VIII + 284 p.

Opiniile mitropolitului Vladimir Repta despre propaganda ucraineană în Bucovina. Comunicare făcută în şedinţa Institutului de Istorie şi limbă Cernăuţi în şedinţa din 25 Febr. 1933. In : Codr. Cosm. VIII (1933-34), p. 480 - 481.

Vechea graniţă de nord a Moldovei.

Vălenii-de-Munte: Tip. Datina Românească, 1939.-18 p.

Principatele române sub ocupaţia rusească, 1 Iulie 1853 - 17 Septemvrie 1854. In : An. Ac. Rom. - Mem. Secţ. Ist.- Ser. 3. Tom. XX (1938), pag. 221 - 253.

Die rumänisch-ukrainischen Beziehungen in ihren geschichtlichen Werdegang. In : "Sudostdeutsche Forschungen", Leipzig, IV (1939), Heft 2 (Aug.), p. 229 - 242.

Ucraina în oglinda cronicelor moldoveneşti.

In : An. Ac. Rom. - Mem. Secţ. Ist.- Ser. 3. Tom. XXIV (1941-1942), p. 71 - 118.

Antwort auf die ukrainische Denkschrift.

Bucureşti: Tip. "Luceafărul". - S.A.D., 1942. - 20 p.

Risposta al memoriale ucraine del 15 Sept. 1941.

Bucureşti 1942. - 18 p.

Die Herkunft der im rumänischen Bodenraum ansässigen Ukrainer.

Bukarest : Tip. Lupta, 1943. - 57 p. + 2 hărţi.

L'origine des Ukrainiens de Roumanie.

Bucureşti 1944. - 62 p.

Aşezările bulgare şi găgăuţe din Basarabia.

In : An. Ac. Rom. - Mem. Secţ. Ist. - Ser. 3. - Tom. XXVI (1943 - 1944), pag. 355 - 393.

II - COLABORĂRI

CÂNDEA, Romul - NISTOR, Ion I. - HACMAN, Maximilian : Universitatea din Cernăuţi şi loviturile politicianiste ale d-lui P. P. Negulescu. Cernăuţi : Tip. Glasul Bucovinei, 1926.-60 pag.

III - REVISTE FUNDATE ŞI CONDUSE DE Prof. Dr. ION I. NISTOR. - .

CODRUL COSMINULUI. Buletinul Institutului de Istorie şi limbă.
Universitatea "Regele Carol al II-lea" din Cernăuţi.
(1924 - 1939).
Director : Prof. univ. Dr. Ion I. Nistor.
Anual. Vol. I (1924). Vol. ultim : X (1936-1939).
Tipografia : Institutul de arte grafice şi editură "Glasul Bucovinei".

JUNIMEA LITERARĂ. (1904 - 1939).
Cernăuţi : 1904, 1908 - 1914, 1923 - 1939.
Suceava : 1905 - 1907.
Editor şi director : Prof. Ion I. Nistor
Fundatori : Prof. Dr. Ion I. Nistor, prof. dr. Victor Morariu, prof. George Tofan.
Lunar. Numărul prim : 1 Ianuarie 1904.
Numărul ultim : 1 - 12 (Ianuarie-Decembrie) 1939.
Total : XXVIII volume.
Tipografii : "Societatea tipografică bucovineană" Cernăuţi, "Şcoala Română" Suceava, "Glasul Bucovinei" Cernăuţi.

"""""""

D I N

CICLUL DE CONFERINȚE

ȚINUTE ÎN CADRUL INSTITUTULUI ROMÂN

DE CERCETĂRI DIN FREIBURG (GERMANIA)

ÎN ZILELE DE

22 - 23 ŞI 24 NOEMBRIE 1968

...

ESTE "IARBA FIARELOR" O IARBĂ ?

de Lucia A. P O P O V I C I

Oamenii de acuma mii de ani, când s'au trezit în faţa fenomenelor naturii şi a tainelor sale, n'au înţeles ceea ce se petrece. Groaza lor a fost mare. Au încercat să priceapă.

Fiecare trib, fiecare naţie a căutat ca să interpreteze cele văzute, simţite şi trăite, după cum îl tăia capul. Din cumplite nedumeriri şi adânci frământări s'a născut apoi de-a-lungul veacurilor, ceea ce Englezii au numit în secolul al XIX - lea : The Folk - Lore. Şi această ştiinţă, care cuprinde - adunate şi studiate - tradiţiile, obiceiurile, legendele, credinţa, muzica, proverbele, jocurile celor mici şi celor mari, superstiţiile, literaturile populare, etc., ascunde adeseori comori, ce urmează a fi încă descoperite - atuncia când vor fi trecute prin prisma unei noi şi adevărate lumini.

Legată de glie, femeea de peste tot, a fost întotdeauna atrasă de vlaga pământului, şi cu multă iscusinţă a căutat să tragă foloase din buruienele ce i-au stat la îndemână. Oare cine i-a şoptit ei la ureche, că culesul ierburilor trebue să se facă mai ales noaptea pe lună, când ea se află într'un anume "pătrar" ? Sau ca să găsească o anume plantă dorită, s'o caute numai : "... când se îngână ziua cu noaptea, sau în zori de zi, când roua încă nu s'a scuturat?....." Şi toate acestea trebuiau săvârşite ; "pe tăcute şi fără ca să fie văzută de vreo suflare omenească!.. Oare de ce? Pe semne că în cosmos toate sunt cu tâlc.... Şi tot femeea a fost aceea care - de-a-lungul veacurilor - inconştient - a ţinut seama de ritmul cosmic, şi tot ea a pus - putem spune fără de şovăială - baza folclorului vegetal.

Nădejdea nelămurită, că ierburile ar putea cuprinde în sucul lor, daruri de necrezut, a fost vie încă din timpuri străvechi, în capul omului.

Istoricul latin : Pliniu cel Bătrân, a adunat în opera sa : Histoire naturelle, nenumărate legende şi credinţe, ce le-a putut culege atât dela Romani cât şi dela Greci. Şi aceste credinţe le găsim şi astăzi, şi nu numai la ţăranul român, ci la mai toate popoarele europene şi chiar extra-europene.

Şi precum că e vorba de iarba fiarelor, această plantă poartă denumiri diferite - învârtindu-se însă toate pe acelaş înţeles. Astfel în limba latină e numită : ferrum, sau Cynanchum vincetoxicum iar în Lexicon Valachico, latino, hungarico, germanicum, din Budae 1825, această iarbă este numită : buphonum - buphtalmum cynozolon. In Franţa ea este pomenită încă din secolul al XIV-lea, şi se numeşte : herbe du pic sau herbe de fer; în Austria i se spune : Eisengrass şi Eisenbrecher; în Germania : Springwurzel, Hundswürger, Eberkraut, Rindsaug; în Ungaria e numită : méreggyilok; în Italia sferrocavallo. In Transilvania e numită brilioancă, în Moldova mărul lupului, dar denumirea generală e iarba fiarelor, şi precum vedem mai toate se înrudesc cu vorba românească.

Astăzi însă, în era atomică în care am intrat, când şi copiii de şcoală "discută" de zor despre : atom, proton, electron, şi-şi dau părerea asupra progreselor tehnice moderne, cuvântul însuşi de : folclor, are o mireasmă, ce pare că vine de pe un alt tărâm!.....

Şi poate că e bine să subliniem, că manifestările, aşa zise de folclor, ce se perindă astăzi pe scene din diferite oraşe din occident - adică o ţopăială în cizme, tinichele şi peruci - nu mai are chiar nimica de a face, cu o adevărată tradiţie populară. Aceste manifestări sgomotoase, lipsite de artă, intră în rubrica de "music hall", care au doar menirea să amuze o lume obosită. Ele nu mai sunt pornite din adâncuri sufleteşti, din cerinţe lăuntrice. Nu. Şi de cele mai multe ori, ele sunt orânduite şi orchestrate de persoane streine de glie, care nu pot pătrunde caracterul specific al unui neam, sau care nu caută decât un interes bănesc - de nu cumva anume interese!......

Şi în ciuda acestei ere atomice, să ne întoarcem acum la acest tainic fir de iarbă, la iarba fiarelor.

Să fie oare această iarbă, o iarbă ca toate ierburile ? Dacă iarbă este, cum de ea are însuşiri atât de deosebite - precum vom vedea?...

Această plantă măiastră, mai era numită şi : iarba tâlharilor şi era de asemenea bine cunoscută şi de lumea haiducilor. Pentru aceştia, această plantă era o armă de negrăită însemnătate şi umblau cu patimă ca să pună mâna pe ea. Se şoptea doară, că iarba fiarelor ar avea însuşiri cu totul năzdrăvane, bunăoară decă :

> "•••• arunci un fir de iarba fiarelor, într'o apă curgătoare, ea se duce..... în susul apei !...
>
> •••• dacă pui într'un hârdău de apă, un mănunchiu de ierburi, ea singură cade la fund ;
>
> •••• cu ajutorul ei poţi descuia orice lacăt, broască, zăvor. Dar dacă ai veni mai ales cu minunatul fir de iarba fiarelor în potirul din altarul bisericii, descoperi orice comoară ;
>
> •••• dacă-ţi crestezi în palma dreaptă o fărâmă din această iarbă uscată şi dai apoi mâna cu un om bogat, toţi banii acestuia vin la tine....." (1)

Şi fiind foarte rară, această iarbă este şi foarte greu de găsit. N'o cunosc aşa zicând decât iniţiaţii. Dar acela care o dobândeşte - vorba Românului - e domn mare. Dar nu numai că e rară şi că se gaseşte anevoie, dar nimenia nu ştie să spună anume cum este şi cam pe unde creşte ? Mai cu seamă, ea pare că face înadins, aşa ca nu oricine să poată pune mâna pe ea, ea îşi schimbă mereu înfăţişarea. Unii spun bunăoară că e roşie, alţii ba că-i roşie-aurie, ba că e aurie-argintie, ba că e chiar neagră cu mărgele de aur ce strălucesc pe ea. Se mai schimbă apoi şi după cum e lumina lunii sau după cum cade raza soarelui. După unii e subţire la fir, după alţii ba că e groasă şi că are forma unei inimi! Ţăranul îi împrumută chiar chip de om, zice că e vie, că umblă şi că are aripi. El se înfrăţeşte cu această iarbă.... Ciudată plantă......

===

1) Profesorul Ion Popinceanu în : Religion, Glaube und Aberglaube in der Rumänischen Sprache, pag. 237 spune : "Nach dem Volksglaube ist iarba fiarelor auch ein magisches Kräut, da alle Schlösser öfnnen kann."

De crescut ar creşte prin mlăştini, printre bolovani, stânci,printre smârcuri dar şi prin livezi. Aşa că tâlharii ciulesc urechile şi urmăresc cosaşii, că ei ştiu că dacă cumva ar nimeri un fir de iarba fiarelor, atuncia se aude un sunet metalic şi coasa se frânge. Tâlharul se repede, desgroapă planta cu rădăcină cu tot, o ia şi o pune la uscat. Şi însuşindu-şi această plantă, el mai dobândeşte o însuşire la care mulţi râvnesc, anume aceea că devine năzdrăvan !... Chiar aşa dintr'o dată - fără de lecţii, fără examene - înţelege limba dobitoacelor, a păsărilor şi chiar a florilor. Ce simfonii nenumărate pe capul haiducilor şi al tâlharilor

E de înţeles, că la ţară, iarba fiarelor a avut întotdeauna o mare trecere, era căutată, era cântată şi o baladă populară grăeşte :

Dar la beciu ce mi-şi găsia ?
Lacăt mare cât plosca.
Tudorel ce mi-şi făcea ?
Iarba fiarelor c'avea,
Degetul chieie punea,
Lacătul că-mi deschidea,
Şi'n beciu mare de-mi intra.

şi într'o variantă :

Tudorel, de le grăia
Călişoru încălica,
Intr'o fugă se ducea
Deştiu chieie că făcea,
Porţile că descuia,
Şi la pimniţi năvălea....

(Poezii populare române : de G.Dem. Teodorescu : Tudorel)
(Pag. 673 - 679)

Vasile Alecsandri a publicat de asemenea o versificaţie a acestei plante în Poezii populare :

El cu iarba dea de fier
Atingea gratii de fier;
Gratiile, ca de foc
Se topeau toate pe loc...

Faptul că unii scriitori - poeţi, au cules, au studiat şi au publicat câte ceva din literatura populară, este o dovadă că au înţeles însemnătatea ei, şi au ridicat-o la adevărata ei valoare. Ştim bunăoară, ce adâncă înţelegere şi curată admiraţie a nutrit Mihai Eminescu, faţă de datinele strămoşeşti, comoară, în care a aflat sufletul neamului şi gândirea-i înţeleaptă, prinse într'o limbă vie - neciuntită.

Ţăranul român s'a ţinut cu dinţii, de-a-lungul veacurilor, de vechile tradiţii, ceea ce a contribuit în mare măsură la puterea lui de rezistenţă, împotriva duşmanilor vecini de întotdeauna. Şi această încredere neclintită în forţele naturii şi fenomenelor ei, forţe pline de taine,i-au umplut inima de-o adâncă linişte sufletească, chiar atuncia când nu le înţelegea. Credinţa lui fiind, că Dumnezeu îl pune la grele încercări,şi că el trebue să primească toate suferinţele, fără nicio crâcneală. Pierzându-şi orişice nădejde, într'o viaţă mai bună, mai omenoasă, ţăranul român şi-a înghiţit amarul. A înţeles câtă crudă şi sinistră amăgeală iese din gura acelora care învârtesc rosturile bietei ţări.... Cu sufletul îndurerat el şi-a îndreptat privirea către Dumnezeu. In pragul bordeiului, cu luleaua între buze, cu ochii pierduţi în zare, cu multă, multă şi chinuitoare răbdare, a aşteptat Românul veacuri de-a-rândul, ca să treacă urgia peste ţară - toate urgiile şi aşteaptă mereu, dar întotdeauna cu credinţa neclintită în puterea şi dreptatea Celui de Sus.

Strămoşii noştri se lăsau pătrunşi de vibraţiile naturii, trăiau în natură şi prin natură, astăzi omul <u>exploatează</u> natura. El nu mai vede <u>frumosul</u> ci doar <u>câştigul</u>....

In dorinţa aprigă de a pune mâna pe bani ne-munciţi, bani grei şi comori ameţitoare, atât tâlharii cât şi haiducii, au căutat în jurul lor un "aliat", un dascăl dela care să poată învăţa câte ceva. Şi ce au aflat ? Aruncându-şi privirile primprejur, ei au dibuit jocul păsărilor şi acel du-te vino al dobitoacelor. Aceasta a fost şcoala lor. Şi ce au înţeles ? Anume, că dacă o ghionoaie sau o ciocănitoare, vine şi-şi găseşte cuibul bătut în cuie - de o mână haină - ea pleacă, şi peste puţin se întoarce cu un fir de iarba fiarelor în cioc. Şi de îndată ce atinge cuiele cu această plantă minunată, cuiele cad, dar cade şi firul de iarbă atât de râvnit !..

Haiducul doară atâta aşteaptă. Se repede şi înhaţă acest fir aducător de toate bogăţiile. O altă lecţie le-a fost dată de lumea dobitoacelor şi anume de către o <u>aricioaică</u>. Ca şi ghionoaia, ca să-şi poată scoate puişorii dintr'un coteţ bătut în cuie, ea se duce, caută găseşte şi se întoarce cu firul vrăjit între buze. Ariciul a fost doară din timpuri străvechi, socotit ca un simbol a înţelepciunii, un dătător de sfaturi bune. Că doară lui i s'a adresat Dumnezeu atuncia când a făurit pământul!... Aşa că de îndată ce atinge cuiele cu firul-minune, acestea cad - dar cade şi firul dorit. Haiducul se apleacă pe furiş şi i pune mâna pe iarba fiarelor. Vedem deci, că există o înfrăţire, un ajutor, o solidaritate între viaţa vegetală şi aceea animală. In natură toate se ţin, toate au un rost, este o tainică legătură, chiar dacă noi nu putem să pricepem sau nu vrem să recunoaştem.

Ienăchiţă Văcărescu a recunoscut şi el bogăţia folclorului strămoşesc şi a versificat această veche credinţă populară, răspândită pe tot întinsul pământului românesc, publicând : <u>Iarba fiarelor</u> :

Am să vă spun o minune.
- Ce este minunea? Spune.
- Vă rog n'o luaţi în glumă:
Trei arici fără de mumă,
I-am închis cu îngrijire
Să n'aibă loc de ieşire
Numai prin uşă, se poate
Ei d'acolo a se scoate.
Lacăţul nu se deschide,
Nici cu cheie, nici cu cuie.
Aricioaica mâniată,
A fiarelor iarbă cată ;
In tot felul se munceşte
Pân'n sfârşit o găseşte.
Buruiana e micşoară,
Ca rubinu roşioară;
Deschide cum o aduce,
Işi ia puii şi se duce.....

Numeroşi au fost folcloriştii - şi străini şi români - care au cules şi publicat vechile tradiţii. Aceste tradiţii fiind o adevărată comoară, pentru fiecare naţiune. Şi bine au făcut. Dar ei nu au adus întotdeauna lămuririle necesare spre tălmăcirea şi înţelegerea sufletelor din trecutul îndepărtat. Au vrut poate să salveze de o pierdere sigură, doar "pitorescul" acestor ticluiri neînţelese ? Sau îşi ziceau, că nu intră în cadrul "disciplinei" lor, ca să adâncească aceste texte ? E de înţeles, că multe din aceste obiceiuri, credinţe şi amănunte sunt greu de explicat, când atâtea elemente s'au pierdut în negura vremurilor

Astfel Pliniu cel Bătrân, în vestita-i lucrare : Histoire naturelle, cap. XXV, culegând bogatu-i material, se mulţumeşte doar să se mire, de unele fapte auzite şi poate întâmplate chiar sub ochii lui. El se miră dar nu se întreabă de ce şi cum, şi scrie :

> „Câinii au găsit şi canaria, o plantă cu care se vindecă de lipsa de poftă de mâncare. Ei mănâncă această plantă în faţa noastră, dar în aşa fel, încât nu poţi vedea niciodată ce este, pentrucă n'o vezi, ei se feresc, îi vezi doar că mestecă....."

Dar de ce vestitul naturalist n'a ţinut seama de instinctul (1) animal, atât de desvoltat, mai cu seamă la rasa canină ? Câinele îşi cunoaşte leacul, el nu se înşală. Şi Pliniu cel Bătrân mai adaogă :

> „S'a observat o răutate şi mai mare a acestui animal cu privire la altă plantă. Se zice că muşcat de un şarpe, se vindecă cu o anumită iarbă, pe care o culege, însă când omul nu-l vede!.......

(I. A. Candrea : Iarba fiarelor, Bucureşti, Cultura Naţională, 1928, pag. 20.)

Să credem oare şi noi în răutatea câinelui ? Nu. Ci să ne fie îngăduit să ne mirăm de iscusinţa acestui animal - prieten al omului!......

1) O fetiţă de clasă primară fiind întrebată, că ce înţelege ea prin cuvântul : instinct a răspuns : este ceea ce Dumnezeu ne îndeamnă să facem!.....

El face doară ca şi Romînca, care se duce noaptea, să culeagă buruiana vindecătoare. Da, deoarece ea ştie, că nu trebue să fie văzută de vreo suflare omenească. De ce ? Pentrucă "vraja", este cu mult mai puternică, dacă este făcută noaptea, pe tăcute şi pe nevăzute. Şi când ţăranca se duce să culeagă o anume plantă, ea îndeplineşte aşa zicând un adevărat rit, o adevărată ceremonie plină de umilinţă. Ea vorbeşte frumos şi pe şoptite cu iarba ce vrea s'o culeagă. Ii cere voie şi iertare ca s'o culeagă. O roagă s'o ajute ca să-şi recapete sănătatea. Îi mulţumeşte....... Au fost oare amândoi, şi câinele şi ţăranca la aceeaşi şcoală?.......

Iar dacă iarba fiarelor, se bucură de o putere atât de mare, trebue să spunem, că într'un singur caz, ea rămâne mută, adică nu foloseşte la nimica. Anume dacă lacătul ar fi fost cumva uns cu un căţel de usturoiu sfinţit!..... Ce să fie acest usturoiu sfinţit ? Să ne dea oare el, deslegarea, cheia tainei, ce înconjoară această iarbă ?......

Plantele în chip general, au avut întotdeauna o mare trecere pe lângă popoarele primitive, dela care aşteptau puteri vindecătoare şi care pentru ei era un simbol de viaţă şi de sănătate deplină. Dacă nu am fi nesocotit cu atâta uşurinţă şi dispreţ, vechile credinţe, învăţături şi chiar superstiţii, am fi aflat mai în toate câte un grăunte de adevăr, de înţelepciune şi o alinare în viaţa de toate zilele. Usturoiul a jucat din timpuri străvechi, un mare rol în medicina populară - dovadă că în secolul nostru, el intră în compoziţia a numeroase medicamente şi combinaţii chimice.

Ţăranul român, cu instinctu-i sănătos a bănuit - însă fără să-şi poată da seama - cum şi în ce fel, că plantele sunt un dar dela Dumnezeu, făcut omului spre a-i fi de folos în numeroase împrejurări. Şi omul le-a folosit aşa precum s'a priceput, fără ca să aştepte vreun sfat doftoricesc sau vreun îndemn dela apoticariu. Şi vorba fetiţei de şcoală primară, el făcea ceea ce Dumnezeu îi şoptea să facă

Ştim bunăoară, că în preajma Sfântului Andrei, ţăranul nostru ungea coarnele vitelor cu un căţel de usturoiu, făcea cruce cu ei pe uşi şi pe la ferestre, mânca sdravăn usturoiu crud cu mămăligă caldă -

ştiind din moşi-strămoşi - că numai aşa strigoii nu vor putea pătrunde, nici în casă şi nici prin grajduri , şi că astfel cu toţii vor fi feriţi de orişice molimă, de orice necaz. Iar dacă usturoiul în sine,se bucura de o aşa de mare putere,şi vindecătoare şi ocrotitoare - dar atuncia când era şi sfinţit?!.... Sfinţenia însăşi, fiind har dumnezeesc

Dar ce să fie această plantă, atât de rară, de ciudată, de schimbăcioasă, de măiastră ? Aci este, aci nu este, ba apare, ba dispare........ S'o mai căutăm oare printre smârcuri şi pietroaie, printre mlaştini şi livezi, dimineaţa pe rouă sau noaptea la pătrar de lună ? Să fie iarba fiarelor cu adevărat o iarbă ? O iarbă, ce dintr'o singură atingere poate să-ţi aducă toate bogăţiile ? Dar ce fel de bogăţii ? La ce fel de bogăţii putea să râvnească, omul de acuma mii de ani ? Nici la aur, nici castele, nici la mese îmbelşugate. Nu. Că doară viaţa lui era supusă atuncia, clipă de clipă la toate neajunsurile. Omul vieţuia cu frica'n sân. Frică de moarte, de boală, de sete, de foame, de ziua de mâine, de duşmanul ce-l pândea din toate părţile cu săgeata-i otrăvită. Cu ce şi cum, ar fi putut el, să stârpească această groază din sufletul său ? Cum să-şi găsească liniştea şi împăcarea, cu toate pacostele şi mari şi grele ce-i cădeau pe cap ? In adâncul firii sale, în frământarea cugetului său sănătos, omul primitiv s'a străduit să se lămurească. Grea încercare!.... Atunci Dumnezeu, îndurându-se de sbuciumul bietului pământean, i-a picurat în suflet: CREDINŢA. Cu credinţa neclintită, curată şi adâncă în puterea dumnezeirii, omul a înţeles că nimica, din cele pământeşti, nu-l mai poate atinge. Credinţa i-a scos din suflet şi îndoiala şi groaza şi frica, dăruindu-i în schimb liniştea sufletească. Credinţa ca şi iarba fiarelor a deschis omului lacătul, care l-a dus în lăcaşul dumnezeirii şi anume în inima sa. Şi când pământeanul spune : Doamne, facă-se voia Ta, dăruirea e totală, încrederea e deplină.

Haiducii şi tâlharii se străduiau să găsească iarba fiarelor, ca să pună mâna pe comorile pământului, dar ei nu-şi dădeau seama că singura comoară ce cu adevărat e de ne-preţuit, este CREDINŢA în Dumnezeu, care ea singură deschide porţile cerului, aşa precum era încredinţat ţăranul român.

Geneva 1968.

...

B I B L I O G R A F I E

Pliniu cel Bătrân	:	Istoria Naturală, cap. XXV.
I. A. Candrea	:	Iarba fiarelor, studii de folclor. București, 1928. Cultura Națională.
Octavian Buhociu	:	Le Folklore Roumain de Printemps Paris, Teză. 1957. 393 pag.
Gh.Dem.Teodorescu	:	Poezii populare. București, 1885. 673 pag.
Vasile Alecsandri	:	Colecție de poezii populare 1852 - 1853
Ienăchiță Văcărescu	:	Poezii populare
Ion Popinceanu	:	Religion, Glaube und Aberglaube in der rumänischen Sprache. Nürnberg, 1964. VIII, 308 p.
C. Constantinescu	:	Plante medicinale din Flora spontană. București, 1962.

''''''''''

O GLORIOASĂ INSTITUŢIE DE ODINIOARĂ :

CERCETĂŞIA

de I. N. MANZATTI

La câteva luni după sfârşitul războiului balcanic, cu o pace încheiată în favoarea României, a cărei victorie militară împotriva Bulgariei fusese adumbrită de imensele pierderi omeneşti datorite holerei ce decimase rândurile ostăşeşti mai amar decât frontul de luptă, - luă fiinţă la Bucureşti cercetăşia. Fusese întemeiată în Anglia cu câţiva ani mai înainte, prin 1910, de către generalul Sir Baden-Powell, învingătorul Burilor.

Gândul său era acela de a constitui o organizaţie de educaţie a tineretului în spirit de colaborare universală, de distrugere a barierelor ce încă despărţeau clasele sociale şi de a rezolva cu mijloace mai largi, o înfrăţire pe care ermetismul şcolii o întârzia. Tânărul licean îndoctrinat de studiul scolastic, era luat în primire de această organizaţie extra-şcolară şi plimbat prin aspectele unei reale existenţe lipsită de scheme precise,de legi didactice şi regulamente ministeriale. Incepea modesta aventură de cunoaşterea legilor nescrise ale prieteniei, de vagabondaj prin văi şi munţi, de şezători în jurul focului aprins la margini de codru, cu cântece şi chiuituri, cu temerare aspiraţii sau iluzii.

Tentaţiile tineretului la începutul secolului erau nule.Lumina electrică, telefonul, fonograful şi cinematograful îşi trăiau timid începuturile. Iată dece gândul lui Baden-Powell de a oferi adolescenţilor imensele resurse ale naturei, ale traiului în aer liber, câştigară din primul ceas milioane de adepţi. "Boy-scout"-ul englez fu astfel curând imitat de "éclaireur"-ul francez, de "Pfadfinder"-ul german, sau "esploratore" italian. Totodată la Bucureşti, în 1914, luă fiinţă "cercetăşia", această soră mai mică a scoutismului englez, pusă sub patronajul direct al regelui Ferdinand.

Este interesant de notat cum dintru început cercetăşia deveni pretutindeni privilegiul aristocraţiei. Dar fenomenul nu avea nimic din apanajul unei clase, al unui spirit de castă.

Dimpotrivă, el trăda dorinţa prea îndelung ascunsă a tinerelor vlăstare boereşti sau înstărite, crescute în "puful" saloanelor şi austeritatea perceptorilor sau guvernantelor, de a evada din impoziţia unei vieţi lipsită de seducţiune şi aventură. Era fireasca dorinţă a copiilor sau adolescenţilor cenzuraţi cu severitate în toate spontanele elanuri, de a fraterniza cu cei de aceiaşi vârstă, de a gusta dormitul pe iarbă verde sau în cort, mărşăluirea prin praf şi noroaie, căţărarea pe munţi şi coclauri, scăldatul în fluvii sau pârâuri, priveghiaţi doar de ochiul blând şi indulgent al şefilor cercetăşeşti.

Acest apanaj al "marilor familii" ţinu aşadar doar câteva luni.In scurtă vreme cercetăşia avea să îmbrăţişeze toate categoriile sociale, fără discriminări sau hotare, frângând zăgazurile oricărei îngrădiri preferenţiale.

Primul sediu al grupărei cercetăşeşti bucureştene fu în localul societăţii "Salvarea" depe cheiul Dâmboviţei, cu generositate pus la dispoziţie de profesorul doctor Mina Minovici. Acolo se aduna grupul încă firav al începătorilor, organizând conferinţe sub auspiciile unor mari figuri intelectuale din viaţa Capitalei, difuzând material de propagandă sosit din străinătate, mai cu seamă din Franţa. Uniforma era aceea a boy-scouţilor englezi: pălărie canadiană cu boruri largi, bluză kaki cu epoleţi şi două buzunare, cravată largă, pantaloni scurţi cenuşii, centuron larg, ciorapi lungi cafenii şi bocanci. Iar în mână, un fel de Alpenstock lung de un metru şi jumătate, gradat spre a măsura adâncimea pârâurilor sau vâlcelelor. Uniforma era la fel pe tot globul. Doar România făcea o excepţie, spre a păstra o tradiţie populară : cercetaşul purta brâu, în loc de centură, a cărui coloare varia după judeţ sau regiune. Organizaţia întregii ţări fu denumită Marea Legiune, judeţul constituind o Legiune, oraşul o Cohortă, iar liceul sau şcoala, o Centurie. Subdiviziunile minore erau grupa şi patrula.

Regele acordă comanda simbolică a Marei Legiuni, principelui moştenitor, asistat de un înalt comandament alcătuit din profesorii universitari Gheorghe Murgoci, Ion Simionescu, Cădere, apoi din colonelul Berindei, profesorii Gheorghe Mugur, Constantin Nedelcu, Şuteu,ş.a. Toţi directorii de liceu deveniră comandanţi de centurie. O frenezie nemai întâlnită adună în câteva luni zeci de mii de tineri pe întreg cuprinsul ţării,

sub faldurile drapelului Marei Legiuni. Cele mai de seamă personalităţi intelectuale ale ţării îşi dădură adeziunea la mişcarea tinerească, ce avea să revoluţioneze în largă măsură mentalitatea de până atunci.

Crezul sau ideologia, cuprinse în aşa-zisa "Lege a cercetaşului", aceeaşi pe întreg globul, fusese revizuită de întemeietorul Baden-Powell. Iată câteva paragrafe, transmise din memorie :

„Cercetaşul îşi ţine întotdeauna cuvântul.
Cercetaşul nu minte. El e curat în gând, în vorbă, în faptă.
Cercetaşul nu face deosebirea de credinţă, de clasă socială şi de religie.
Cercetaşul se sileşte a face în fiece zi o faptă bună."

Un crez mare cât o religie.

Deviza cercetaşului, ce figura înscrisă pe documente sau embleme era "Gata oricând". Mai exista un jurământ de fidelitate către instituţiile superioare ale ţării şi de respect reciproc. Un imn, un "marşal cercetaşilor" fu compus de eminentul profesor de Conservator, Alfonso Castaldi, pe versurile inspirate ale lui Cincinat Pavelescu. (Acelaşi Castaldi, italian îndrăgostit de ţara noastră, unde de altfel şi-a sfârşit zilele, avea să compună după doi ani faimosul "La Arme", marşul cu care trupele noastre au pornit la luptă în 1916).

Credem interesant a transcrie versurile "Marşului Cercetaşilor" cari au contribuit în largă măsură la strângerea rândurilor, la cucerirea de noi adepţi, la oţelirea minţilor şi inimei :

„Hai, sări voios !
Alarma sună !
Vin tinere cu noi şi-adună
Din al izvoarelor ecou,
Un suflet nou.
Voi toţi, în pragul rătăcirii
De vreţi, pe calea mântuirii
Să vă'ndrumaţi fără nevoi,
Veniţi cu noi !

./.

Gata oricând, tot înainte
Cercetători pe drumuri sfinte,
Noi ce'ntrupăm în gând şi dor
Speranţa'ntregului popor,

Din bucurie şi lumină
Urzim o inimă senină
Şi peste-a grijilor povară,
Cântăm un imn de primăvară.

Cel dintâi jurământ s'a depus cu mare solemnitate în 1914 la „Arenele Romane" din Parcul Carol din Bucureşti, în prezenţa principelui moştenitor şi a unei extraordinare afluenţe de public din toate straturile sociale.

Vom semnala din memorie unele nume de foşti cercetaşi, astfel precum ne vin în minte, pornind dela începuturi şi până la sfârşitul războiului din 1916 - 1918 :

Fraţii Ion-Mustic şi Emil Berindei, fraţii Radu şi Gheorghe Beller, Riri Salan, fraţii Dimăncescu, fraţii Danielopol, fraţii Hillard, fraţii Manzatu, fraţii Remus şi Val Mugur, Emil Brancovici, Bădică Morţun, fraţii Mircea şi Paul Vidraşcu, fraţii Popescu-Daia, Alexandru Mârza, Ion Făgărăşanu, fraţii Dimolescu, fraţii Hurmuzescu, Mircea Eliade, Constantin - Puiu Grigoriu, Grigore Manoilescu, fraţii Balş, fraţii Ulpiu şi Nicolae Hodoş, Niţescu, Bruteanu, Tâmpeanu, Iancu Cârlova, Radu Vulpe, Alecu Dan, Puiu şi Radu Istrati, Mihail Istrate, Coculescu, Nanoescu, Const. Dragomirescu, Halfon, Octav Luchide, Paul Nedelcovici, Grigore Ghica, Lecca-Morariu, Alexandru-Dely Ionescu, Marin Georgescu, Const. Brătescu, Pandele Ionescu, Mihail Manea, fraţii Dobrescu, fraţii Petre, Corneliu şi Alexandru Stoicescu, Achile Dumitrescu, Godefroy Simionescu, Georges Delagnes, Raoul Grimaldi, Dumitru Trăilă, Lupan, Rusu, Lucian Georgescu, Paligora, Maciu, şi atâţia alţii uitaţi sau neştiuţi.

• : •

Principiile cuprinse în "Legea Cercetaşului" fură tălmăcite şi inculcate aderenţilor de către intelectuali de prima mână, profesori universitari, filosofi, sociologi. După abia doi ani de existenţă, cercetăşia română deveni o înaltă şcoală de educaţie, răscolind virtutea din cele mai

ascunse colţuri ale fiinţei tineretului, spre a o proecta către adevărul atitudinei de fiece zi. Luă astfel fiinţă un corp de elită, de o maturitate ce contrasta cu vârsta copilărească, interpretând sensul responsabilităţii cu neasemuită precizie. Se obţinu cu mijloace simple, lipsite deorice constricţie sau conformism, un tip de copil sau adolescent integru, obedient la înaltele comandamente ale vieţii, un mic erou al unei pacifice revoluţii. Traiul în aer liber, înfrăţirea fără limite a claselor sociale, practicarea cotidiană a binelui şi a bunătăţii, dădură roade nebănuite.

Când sună mobilizarea din 1916 zecile de mii de cercetaşi de pe tot cuprinsul ţării ocupară postul celor plecaţi să lupte. Autorităţile, spitalele, oficiile de tot felul fură deadreptul invadate de această armată a speranţei, substituind cu orgoliu, tenacitate şi competenţă atribuţiile titularilor. Dar nu numai atât. Multe mii de cercetaşi plecară cu trupele în retragere către frontul de luptă din Moldova, jertfindu-se cu rară abnegaţie pentru crezul naţional. Spitalele de campanie, unităţile militare din faţa sau din spatele frontului, utilizau serviciile cercetaşilor în acţiuni de mare răspundere. Dar foamea, frigul, mizeria şi tifosul exantematic decimă rândurile acestor minusculi eroi. Şoselele Moldovei erau semănate de trupurile mărunte, răpuse de oboseală, ger şi boală. Doar un mănunchi, un pumn de supravieţuitori ai tragicelor evenimente din Moldova anului 1918 reuşi a se salva, defilând la încheierea păcii în Bucureşti, pe sub Arcul de Triumf dela Şoseaua Kisseleff, continuând apoi pe Calea Victoriei, sub ploaia de flori şi ovaţii frenetice ale unei capitale desrobite. După trecerea regelui şi reginei ţării, a generalului francez Berthelot, comandant suprem al Misiunei Aliate, se conferise micilor cercetaşi onoarea de a mărşălui în fruntea trupelor. Pe pieptul multora dintre ei străluceau decoraţii române şi străine, răsplătind sacrificiul şi dragostea de ţară.

Ar fi nedrept a încheia aceste puţine rânduri, fără a elogia opera unică desfăşurată mai cu seamă în timpul crâncenului război din Moldova anilor 1917-1918, de doi mari, neasemuiţi dascăli : profesorii Gheorghe Mugur şi Constantin Nedelcu. Ceiace ei au dăruit educaţiei tineretului de acum o jumătate de secol, nu este cuprins în nici un tratat de istorie naţională. Măreţia staturei lor s'a risipit în vâltoarea anilor iar vremurile ce au urmat şi vor urma, desigur că le vor împrăştia şi amintirea.

Iată dece ne permitem a le consemna numele măcar în cercul restrâns al unei Instituţii româneşti de pribegie. Eroii neştiuţi sunt mai numeroşi decât ceilalţi.

Puţini vor fi cei ce astăzi mai trăesc, dintre întemeietorii de odinioară ai Cercetăşiei române. Legile onoarei practicate în cadrul acestei minunate experienţe, aveau să călăuzească până la capătul zilelor pe aparţenţii Marei Legiuni tinereşti.

In însărcinările publice sau private de mai târziu,în posturile de comandă ale ţării, în armată, în învăţământ,în mărunte profesiuni meseşugăreşti sau chiar la lucrul câmpului, fostul cercetaş a purtat cu sine dulcea amintire a sfintelor adevăruri deprinse, ferindu-se de a nedreptăţi sau a umili.

V'aţi întrebat cândva cât este de anevoe a face în fiece zi o faptă bună? E cu mult mai greu decât a învăţa pe derost o carte, o limbă străină sau a construi o casă, o maşină !

Totuşi "Legea Cercetaşului" îndemna pe copil "să se silească a face în fiece zi o faptă bună". Un bănuţ de ajutor unui nenorocit, o povară luată depe umerii încovoiaţi ai vreunui bătrân şi purtată de sins însuşi, ocrotirea unui animal bolnav, o bucată de pâine întinsă celui înfometat,- iată atâtea fapte de bine ce ne trezesc atenţia la fiecare pas, dar cărora arareori le dăm urmare.

Ar fi de ajuns o măruntă binefacere zilnică, spre a mai desţeleni un centimetru din imensul ogor al mizeriei universale.

Milano, Octombrie 1968.

.......

RUMÄNISCHE VOLKSPOESIE IN DEUTSCHER SPRACHE, ERSTMALS GESAMMELT UND ÜBERSETZT VON PFARRER MARTIN SAMUEL MÖCKESCH AUS HERMANNSTADT.

von I. G. D I M I T R I U

Die historischen Gegebenheiten, die den Anstoss zu den ersten Übersetzungen und Drucklegungen in Siebenbürgen gaben, welche ein Schmuckblatt in der Geschichte der rumänischen religiösen Literatur darstellen, sind allgemein hinlänglich bekannt. Nicolae IORGA wies als Erster auf den hussitischen Einfluss hin, dem wir die ersten Monumente rumänischer Sprache verdanken; er bezeichnet als den Ursprungsort das Gebiet im Norden des Mureș, ohne jedoch Personen- oder Zeitangaben zu machen. Es lässt sich aber vermuten, dass wir es hierbei mit Übersetzungen aus dem Slawonischen zu tun haben, ausgeführt von rumänischen Geistlichen und gedruckt auf minderwertigen Papier, welches nicht besonders dauerhaft war. Bei noch genauerem Hinsehen sind wir geneigt zu glauben, dass die Unbeholfenheit der Sprache und der lateinische Wortschatz auf den Zeitraum zwischen 1450 und 1500 hinweisen.

Die siebenbürgischen Drucklegungen wurden materiell von den bekannten Hermannstädter Richtern HANS BENKNER (Hanes Beagnar) und LUKAS HIRSCHER (Lucaci Hrajila) gefördert; sie hatten eine Papierfabrik und eine Druckerei in Kronstadt zu ihrer Verfügung, und der aus Muntenien hergeholte Druckermeister, der Diakon CORESI, war mit der praktischen Durchführung der Aufgabe betraut. Der zu dieser Zeit bereits sehr gute Kontakt zwischen Sachsen und Rumänen dauerte auch später an und führte zu recht wertvollen Ergebnissen, wie dies ja stets der Fall zu sein

pflegt bei menschlichen Kontakten, die sich auf einer höheren menschlichen und geistigen Ebene vollziehen. Die Rumänen fanden bei den Sachsen aufrichtige Unterstützung, die diese ihnen nicht, wie wohl behauptet wurde, aus Gründen religiöser Propaganda zuteil werden liessen, um sie zum Übertritt zum lutherischen Glauben zu bewegen, sondern es geschah vielmehr aus der Einsicht heraus, dass sich hierbei das Kulturelle mit dem Kommerziellen aufs Beste vereinigen liess; die rumänischen Schriften verkauften sich sowohl in Siebenbürgen als auch in den Fürstentümern Muntenien und Moldau ganz ausgezeichnet.

Wenn wir nun über die Siebenbürgensachsen sprechen wollen, von den nur selten oder nie die Rede gewesen ist in Verbindung mit den kulturellen Manifestationen in Siebenbürgen, dann dürfen wir nicht einige Mitglieder der Familie Möckesch vergessen, der eine Reihe von Intellektuellen und Industriellen in Hermannstadt angehören. In den Kirchenbüchern der lutheranischen Gemeinde in Hermannstadt fand im Winter 1883/84 der Pfarrer Martin Samuel MÖCKESCH, unter alten Urkunden - schriftliche Beweise, die den Ursprung seiner Familie bis in das Jahr 1660 zurückverfolgen liessen. Da die Kirchenbücher der Gemeinde nicht regelmässig geführt worden waren oder sogar durch Nachlässigkeit verlorengegangen waren, war es dem Forscher nicht möglich, die Genealogie seiner Familie weiter zu verfolgen; sein Tod im Jahre 1884 setzte seinen Bemühungen ein Ende, so dass also bis heute 1660 als das Ursprungsjahr der Familie MÖCKESCH gilt.

Aus dem Reihen jener Persönlichkeiten, die zur Entwicklung und Förderung der rumänischen Kultur einen wertvollen Beitrag geleistet haben möchte ich heute also die Figur des Pfarrers Martin Samuel MÖCKESCH hervorheben. Er war lange Jahre Seelsorger in einem Gebiet mit ausgedehnter rumänischer Bevölkerung und hat so mit eigenen Augen die Leiden und Ungerechtigkeiten mitansehen müssen, welche die Rumänen von den magyarischen Behörden zu erdulden hatten.

MARTIN SAMUEL MÖCKESCH am 11. November 1813 im Dorf Reussdörfel geboren, war der dritte Sohn von Johann Michael MÖCKESCH (1775 - 1823) und Regina Justina CSAKY. Er besuchte das Gymnasium in Hermannstadt bis 1835 und war dann vom 30.Juli 1835 bis zum 12. Oktober als Volksschullehrer in Grossau tätig. Nun ging er nach Berlin, um dort zu studieren; dort blieb er von 1836 bis 1838. Im Oktober 1840 finden wir ihn als Referendar und dann im April 1842 als Studienrat an der Kunst- und Gewerbeschule in Hermannstadt wieder. Doch bald sattelt er um und wird Pfarrer in folgenden Gemeinden : am 5. März 1845 hält er seine Antrittspredigt im Baumgarten, am 11. März 1850 in Fagaras, am 24.April 1856 in Gross-Probstdorf und am 8. Januar 1864 in Marpod. Hier muss ich noch einfügen, dass sein Vater ebenfalls in Baumgarten und später in Reussdörfel in der Zeit von 1798 und 1823 als Pfarrer gewirkt hatte; er war eine Künstlernatur und ein hochbegabter Geiger, dem die schwierigen Lebensumstände so hart zusetzten, dass er bereits im Alter von 48 Jahren starb (Er war am 4. November 1775 geboren und verstarb am 22. Februar 1823).

Der junge Pfarrer Martin Samuel MÖCKESCH heiratete Regina OREND aus Hermannstadt und nach ihrem frühem Tode Maria SEEBERG. Wegen seiner umfassenden wissenschaftlichen und insbesondere historischen Kenntnisse wurde er von der österreichischen Regierung zum Beauftragten für Archäologie für ganz Siebenbürgen ernannt und erhielt das Goldene Kreuz im Rang eines Ritters des Grossen Verdienstordens; diese Auszeichnung wurde ihm am 29. Juli 1852 von Kaiser Franz Josef persönlich in Miercurea - Ciuc überreicht. Auf Vorschlag von Minister Freiherr von Baumgarten ernannte man ihn zum Konservator in der k. und k. Zentralkommission für Forschung und Pflege historischer Denkmäler im gesamten österreichischen Kaiserreich.

Während dieser Zeit hat er unzählige Artikel im Almanachen und Zeitungen in Österreich und Siebenbürgen geschrieben und zahlreiche Arbeiten im Ausland veröffentlicht. Er starb im Winter des Jahres 1884. Bei seinen überaus zahlreichen Studien lag ihm die rumänische volkstümliche Literatur besonders am

Herzen, und seine Veröffentlichungen auf diesem Gebiet waren für die damalige Zeit wegweisend und von ganz hervorragendem Interesse. Sein jahrelanges enges Zusammenleben mit der rumänischen Bevölkerung gewährte ihm eine gründliche Kenntnis der rumänischen Sprache, und diese Kenntnis wiederum befähigte ihn zu seinen mit grosser Sorgfalt und Liebe ausgeführten Übertragungen rumänischer Volksdichtung :

ROMÄNISCHE DICHTUNGEN. In's Deutsche übersetzt von S. M. Hermannstadt. Th. Steinhaussen, 1851. In 8, VI, 94 Seiten.

Dieser Band stellt die erste Übersetzung rumänischer Volksdichtung in die deutsche Sprache dar. Erst später folgen die Übersetzungen von Wilhelm von Kotzebue (1857), W. Rudow (1888), A. Franken (1889), L. V. Fischer (1890), Carmen Sylva (1890), M. Friedwagner (1911), A. Espey (1917), Otto Hauser (1921), Konrad Richter (1937), A. Roth (1941), Georg Drozdowski (1952-1960) und endlich Hans Diplich (2 Bände, 1953 und 1963).

Diese literarischen Ereignisse wurden bisher von keinem Literaturhistoriker vermerkt oder gar hervorgehoben, und doch war es vielleicht ein Echo auf den Herderschen Anruf. Als Einziger bemerkt Prof. Basile MUNTEANU in seiner "Geschichte der neueren rumänischen Literatur", Wiener Verlag, 1943, 380 S.das Vorhandensein dieses Werks.

Das enthält 34 volkstümliche Gedichte aus dem Hermannstädter Raum in zweispaltigem Satz, links also der rumänische Originaltext in phonetischer Schreibweise und rechts die hochdeutsche Übersetzung. Die von dem Autor ausgewählten und in ein literarisches Deutsch übersetzten Volksdichtungen stellen keineswegs eine Auswahl der schönsten Verse von höchstem ästhetischem Wert dar. Er nimmt die Verse, wie sie der unbekannte Verfasser gesungen hat; freilich wusste Pfarrer MÖCKESCH damals kaum etwas von den rumänischen Dichtern der historisch-volkstümlichen Strömung, und Vasile ALECSANDRI brachte erst ein Jahr später, als 1852, die erste Ausgabe seiner Volksdichtungen heraus.

So ist diese Pioniertat dem Pfarrer MÖCKESCH zu verdanken: er pflanzt ein erstes Samenkorn in den noch jungfräulichen Boden, er lässt sich als Erster im südöstlichen Raum von dem in ganz Europa erwachenden Bewusstsein folkloristischer Werte und ihrer Pflege antreiben. Pfarrer MÖCKESCH hat folgende Gedichtarten übersetzt : Doinen, Hirtenlieder, Trinklieder, Lieder von Liebesfreud und Liebesleid, von der Sehnsucht und vom Heimweh in der Fremde. Allerdings ist anzunehmen, dass er BOLINTINEANU, HELIADE und Antioh CANTEMIR, den moldauischen Fürstensprössling, der der Schöpfer der modernen russischen Dichtung wurde, gekannt hat.

Die im folgenden aufgeführten Dichtungen sind in der vom Autor vorgenommenen Reihenfolge angeordnet :

Lauda călătoriei unei fete frumoase (Lob der Reise der Schönen); Credinţa veşnică (Versicherung ewiger Treue); Rămas bun dela iubită (Abschied von der Geliebten); Paraschivei (An Paraskiwa); Jalea fetei (Des Mädchens Klage); Cântecul unei fete bătrâne romănce (Lied eines ältlichen romänischen Mädchens); Cătana şi ibovnica sa (Der Soldat und sein Liebchen); Exilatul (Der Verbannte), Tristeţe primăvara (Die Trauer im Lenze), Jalea străinului (Des Fremdlings Klage), Nefericitul (Der Unglückliche), Mărturia iubitului (Die Zeugen des Verliebten), Cântec de beţie (Trinklied), Bocetul unei fete tinere (Sterbelied eines jungen Mädchens), Floricăi (An Florica), Adresa mea (Meine Adresse), Călăreţul şi mârţoaga lui (Der Reiter und sein Gaul) De ce muierile trebue să aibă grijă de hainele bărbaţilor (Warum die Weiber für die Bekleidung der Männer Sorge tragen müssen), Soartea dragostei (Der Liebe Schicksal), Bogat şi bătrân ori mai bine sărac dar tânar (Reich und alt oder lieber arm aber jung?), Schimbare (Meine Änderung), Ibovnicul nobil (Der vornehme Liebhaber), Fata cea nerăbdătoare în dragoste (Das des Geliebten mit Ungeduld harrende Mädchen), Jale de iubita îndepărtată - (Klage der Geliebten in der Ferne), Cu însurătoarea mai e vreme (Mit dem Heirathen hat's noch Zeit), Muierea frumoasă e nenoro-

cire (Schöne Weiber sind ein Unglück), Rătăcit (Fehlgegangen), Servitoarea nemulțumită (Das unzufriedene Dienstmädchen), Bocet la o proprietăreasă supărăcioasă (Klage über eine grämliche Gebieterin), La floarea câmpului (An die Blume des Feldes), Sburătorul (Die Sylphe, Fragment), Fragment din Satira III de Antioh Cantemir, dedicată Arhiepiscopului de Nowgorod (Fragment aus der Satire III von Antioh Kantemir, dem Erzbischoff von Nowgorod. Rum. Text von Costache Negruzzi), Caracterul (Die Merkmale) und Pământescul tot se trece (Vergänglichkeit alles Irdischen).-

An dieser Stelle wollen wir nicht versäumen, unseren Dank und unsere Anerkennung all den in Rumänien lebenden Deutschen auszusprechen, die seit Jahrhunderten mit ihren Gaben und aus ehrlicher Überzeugung zur Vertiefung der Beziehungen zwischen Völkern beigetragen und ihren Namen mit den ersten kulturellen Manifestationen des rumänischen Volkes verbunden haben.

...

BIBLIOGRAPHIE

1.- Das Stammbuch der Familie Möckesch, 1660-1900, im Besitz von Pfarrer Viktor Möckesch in Nürnberg.

2.- Trausch, Joseph - Schriftstellerlexikon oder biographisch-literarische Denk-Blätter der Siebenbürger Deutschen. Kronstadt, Gött & Sohn Heinrich. 1868-1871. 3 Bände.

3.- Durch die liebenswürdige Vermittlung von Herrn Ing. Kirscher in Nürnberg war es mir möglich, das sonst für mich unzugängliche literarische Material einsehen zu können.

Nürnberg, 22-24. November 1968.

SUR LA MINORITÉ AROUMAINE (MACÉDO-ROUMAINE)

DANS LES PAYS BALKANIQUES

par Constantin PAPANACE

Bref historique.

Les Macédo-Roumains ou "Aroumains" (x) comme ils s'appellent eux-mêmes, représentent le rameau méridional de la Romanité orientale. Le procés de la romanisation a commencé au II-e siécle av. J.-C. quand - ainsi que l'écrit Fr. Miklosich - "le pied du Romain a foulé alors pour la première fois la terre de l'Illyrie."

Ce procés de romanisation des peuples autochtones de la Péninsule Balkanique, atteignit son apogée au commencement du II-e siécle ap. J.-C., par la conquête et la colonisation massive de la Dacie par l'empereur Trajan.

Pendant presque huit siécles durant lesquels l'influence s'est exercée (jusqu'á la substitution de la langue latine par celle grecque á la fin du VI-e siécle), par l'administration de l'état, l'enrôlement des autochtones dans les légions de Rome, ainsi que par les nombreuses colonies italiques disséminées dans l'espace balkanique (Corinthus, Dymo, Patrae, Buthrotum, Dyrrachium, Philippi, Byllis, Dium, Pella, Berrohe, Stobi, etc.) les résultats obtenus ont été décisifs. La région du Pinde a été soumise á un régime de romanisation plus intensif. D'aprés les oeuvres de Tite Live (voir les livres 32, 33, 41, 43) il résulte clairement que les premiéres colonies romaines du Mont Pinde et des régions limitrophes sont l'oeuvre du gouvernement républicain. Elles remontent á la conquête de l'Illyrie par le Préteur Anicius et de la Macédoine grâce á Paolo Emilio. Les motifs qui ont conduit á la rapide romanisation de ces régions montagneuses furent d'ordre stratégiques. Les généraux romains pour mettre fin aux fréquentes révoltes des populations de cette région, animée d'un fort sentiment d'indépendance, habilement exploité par les Grecs, constituérent, au moyen de ces colonies, une espéce de cordon sanitaire sur la cime de la chaîne du Pinde et entre les golfes de Arta et Zeitun (Lamia).

(x) = A cause d'une particularité de leur dialecte de mettre devant les mots qui commencent avec la lettre r un a prothétique, le mot "Român" est devenu "Aromân". Les Slaves les appelent "Vlasi", nom emprunté des Germains lesquels par le mot "Walch" entendaient tous ceux qui parlent le latin. Les Aroumains qui s'occupaient avec le commerce sont appellés "Tsintsares". Les Grecs appellent les Aroumains Vlaches ou Koutzovlahi". Les Albanais les appellent Rumeri ou Çobani.

Les éléments destinés à accomplir cette importante mission qui tendait à isoler définitivement les Grecs des Illyriens et des Macédoniens, furent rigoureusement choisis parmi les populations italiques habitués à la vie pastorale des montagnes. Et, d'autre part, dans les vides des populations crées par ces terribles guerres particuliérement aprés la destruction des 70 villes épirotes, avec la déportation en Italie, par ordre du Sénat, de plus de 150.000 personnes, Rome envoya de nouveaux colons. Sur cette base le procés de romanisation s'est étendu vers le nord de la Péninsule. Il s'est accompli avec la conquête de la Dacie par l'empereur Trajan, aidé par le courant romanisateur qui arrivait de l'Ouest, à travers les vallées de la Save, de la Drave et du Danube. Avant la descente des Slaves (siécle VI) presque toute la Péninsule Balkanique, a l'exception de la Grèce, des colonies grecques du littoral et de quelques tribus Albanaises des Alpes Dinariques, fut romanisée.

L'historien byzantin Priscus, qui faisait parti de l'ambassade envoyée par l'empereur de Constantinople à la Cour d'Attila (V-e siécle) constatait que "partout, la langue latine était la langue officielle et courante". Comme nous verrons plus loin, la toponomastique méne aux mêmes conclusions.

D'aprés Tomaschek "L'empire romain d'Orient présentait jusqu'à Justinien et Mauricius un caractére si romain, à tous points de vue, qu'à l'exception de l'Hellade proprement dite, la langue grecque était parlée seulement par les savants, dans les villes grecques de la côte et à la Cour".

L'organisation d'état de l'empire d'Orient avait le caractére purement romain en matiére de droit, dans le jugement, dans l'armée et dans les institutions de l'église. Pour la premiére fois, avec Heraclius, apparaît le caractére grec. (Brumalia und Rosalia - 1868 - p. 398) - (Die alten Thraker, I, 1893, p. 78).

La profondeur de cette romanisation on peut la voir aussi dans la liste des noms des empereurs issus des autochtones romanisés de la Péninsule Balkanique (aprox. 40) parmi lesquels des célébres comme Dioclétien, Aurélien, Constantin le Grand, Anastasius, Leo I, Justinien, ainsi que dans la liste des noms romains des militaires de l'armée byzantine jusqu'au commencement du VII-e siécle.

De même le gros de l'armée était formé pour la plupart de gens qui avaient comme langue maternelle la "lingua rustica romanisca". Le fameux épisode dont parle le chroniqueur byzantin Theophanes, relatif à l'expression "Torna, torna, fratre" prononcée par les soldats byzantins en "langue paternelle" (patroa foni) laquelle par la confusion crée evità en 579 une bataille avec les Avares en Thrace, confirme ce fait. L'enracinement de la langue latine a été non seulement profond mais aussi répandu jusqu'aux territoires considérés jusqu'alors sous l'influence directe des Grecs. D'aprés les écrits du chroniqueur Ioannes Lydus, contemporain de Justinien, il résulte que la tentative faite par Cyrus Aegyptius dans la moitié du V-e siécle pour introduire la langue grecque dans les actes publics a réussi dans tout l'empire d'Orient à l'exception de l'Europe (Péninsule Balkanique)

L'innovation de Cyrus n'a pas réussi en Europe parce que ses habitants, bien que grecs, parlaient pour la plupart le latin, surtout les fonctionnaires publics (Ioannes Lydus, De magistratibus, p. 262, cité par Al. Philippide, Originea Romînilor, vol. I, pag. 2.)

Cette affirmation de Lydus serait en contradiction avec la limite de démarcation des zones d'influence linguistique établie par C. Jirecek "entre les deux langues qui dominaient dans l'empire romain, entre la langue latine de Danube et la mer Adriatique d'une part, et la langue grecque de Macédoine et les régions grécisées de la Thrace d'autre part". (Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters, I,p.15 Wien,1902).

Mais comme on a objecté, en relation avec cette limite de démarcation, "la présence d'inscriptions grecques dans une région quelconque des Balkans ne constitue pas nécessairement la preuve que le gros de la population de l'endroit employait le grec. Si grande qu'ait été l'influence de la culture grecque, sur les classes supérieures, - comparable, á ce point de vue, á celle de la culture française chez nous - la langue grecque ne pouvait supplanter dans les montagnes les parlers populaires thraco-illyriens, d'autant plus que l'élément ethnique grec y faisait défaut......... Mais si nous nous référons á une époque plus proche de la nôtre,nous voyons que Roumains, Albanais et Slaves de la Péninsule laissaient volontiers graver sur leurs tombes des épitaphes en langue grecque - ce qui ne veut pas dire qu'ils aient eux-même parlé grec ou se soient sentis grecs, mais seulment qu'ils croyaient assurer un souvenir plus durable á leurs morts en employant la langue sacrée de l'Eglise, le grec, véritable sanscrit de la Péninsule des Balkans." (Th. Capidan, Les Macédo-Roumains, Bucarest 1943, pp. 155 - 156).

D'ailleurs, la ligne de démarcation tracée par Jirecek, basée par les inscriptions sporadiques, a été mise dés le début en disscussion et ultérieurement corrigée par des savants comme Skok P., Al. Philippide,etc. "Il faut pourtant se rendre compte - écrit Kr. Sandfeld - que la présence d'inscriptions grecques n'indique pas forcément une population grecque compacte. Se servant des noms de lieu mentionnés par Procope dans son livre <u>De aedificatione</u> (VI-e siécle), M. G. Schütte arrive á un résultat essentiellement différent et soutient que l'élément grec n'a jamais beaucoup dépassé le territoire actuel, les noms de lieu donnés par Procope montrant la romanisation de toute la Serbie et la Bulgarie, de la plaine de Kossovo et de l'intérieur de la Macédoine jusqu'au lac d'Ochride et partiellement même plus avant vers le Sud." (Kr. Sandfeld, Linguistique balkanique. Problémes et résultats. Paris, 1930, p. 17).

La prudence de tirer des conclusions déffinitives s'impose d'autant plus que, comme écrivait récemment le professeur A. B. Daskalakis, "l'archéologie concernant la Macédoine, se trouve dans le premier stade des recherches, ainsi que la plus grande partie du territoire macédonien est encore inexploré et tant que les travaux commencés ne seront pas systematisés, on ne peut pas affirmer avec fondément ce que nous réserve le présent ou l'avenir lointain." (A.B.Daskalakis, O Ellinismos tis arhaias Makedonia. Athinai 1960, p. 12.)

Mais il faut admettre que la romanisation vers le Sud ait pu pénétrer plus profondément. D'aprés les recherches faites par Th. Capidan il en résulte que dans la région du Pinde, "où l'élément roumain est groupé en masse compacte, on rencontre certains noms de lieux comme les monts Moaşa (Smolcu Moaşa), Gurguliu, Dzâna, tous á proximité de la commune de Samarina, ensuite Ciuma-naltă, au sens de "haut sommet", Suma-cu-bradu, "sommet au sapin" qui tous se révélent comme trés anciens.

Il y en a d'autres, comme Băiasa, nom de rivière et de commune au Pinde, Lăsun et Sărună, noms de villes dont l'ancienneté est - comme j'ai essayé de le prouver ailleurs - tout à fait incontestable. Pour que ces noms aient pu exister depuis les temps les plus reculés, il faut nécessairement admettre qu'il ait existé une population romaine qui les a employés. Or, comme sous le rapport du phonétisme, ils révèlent une évolution authentiquement locale, il ne sarait pas absurde d'en inférer que les premières racines du romanisme se trouvent au Pinde, dès l'époque de la conquête romaine". (Ibid. p. 159).

Cette masse de populations autochtones romanisée a été souvent ravagée par les incursions des peuples barbares, qui se sont succédés tour à tour pendant quelques siècles.

Mais les coups décisifs qui ont détruit l'unité démographique de la Romanité balkanique, en l'empêchant de se consolider et en lui annulant sa mission historique, on été : d'une part, l'établissement massif des Slaves, et d'autre part, la substitution de la langue latine par celle grecque,dans l'armée et dans l'appareil d'état de l'empire.

Pour la dernière fois apparaissent des noms romains de militaires dans les guerres contre les Perses, les Avares et les Slaves sous Mauricius (582-602). Sous Heraclius la langue grecque devient officielle. Dans la rivalité religieuse sous laquelle se cachaient aussi des ressentiments politiques envers la "vieille Rome", les nouveaux dirigeants de l'empire,en général d'origine greco-levantine, chercheront à affaiblir la position de ll'élément latin autochton par leur prosélitisme parmi les Slaves.

Peu de temps après la "Prima Justiniana", crée par Justinien dans son pays d'origine pour être un support religieux et latin (comme preuve qu'elle a été mise sous la jurisdiction de Rome), deviendra un centre pour le rayonnement du slavisme. Récemment un historiographe grec relevait : "Sous l'inspiration et à l'instigation du savant, mais d'un caractère misérable, qui a été le Patriarche Fotie, l'implacable ennemi du latinisme, l'Eglise Orthodoxe a conspiré, organisé et béni la slavisation par la religion de masses entières de Latino-macédonoglosses, des populations de Bulgarie lesquelles occupaient la Macédoine entière (à l'exception des contrées sur le littoral). La slavisation de ces populations est attestée pleinement par les recherches de la provenance de leurs toponymies". (Sokr. N. Liakou, Ta 150 tis lygkou... tis Makedonias eidika kai tis Mikreyropis genica, Thessaloniki, 1961,p.7.)

L'anti-latinisme byzantin, qui a trouvé dans le Patriarche Fotie l'exposant le plus passionné, a eu des conséquences sérieuses pour les autochtones latinisés (les Aroumains) ou ceux démi-latinisés (les Albanais), ayant empêché l'achèvement du procés de romanisation de ces derniers, et en initiant et favorisant la slavisation de plusieurs populations autochtones déjà romanisées, dans les régions invadées.

Dans la période qui a suivi la grécisation de l'empire romain d'orient, pendant trois siècles on n'a plus mentionné l'élément autochtone romanisé. Comme on le sait, cet élément a fourni jusque-là, la plus grande partie des cadres dirigéants de l'empire. A peine au cours du IX-e siècle on commence à mentionner cet élément, mais sous la dénomination de "Vlahi" (Valaques) - nom adopté des Slaves par les chroniqueurs byzantins,et qu'on donnait, en général, aux populations de langue latine.

La première mention de Valaque, connue jusqu'à présent dans l'histoire, a été faite sporadiquement pour les Vlahorinhini provenus du Nord,

dans une note trouvée dans l'abbaye Kastamunitu du Mont Athos. La deuxième est faite par le chroniqueur byzantin Kedrenos en 976, à l'occasion du meurtre de David, le dernier fils du "Comte" Sişman, par quelques Valaques voyageurs" dans la région qui s'étend entre les lacs Castoria et Prespa au lieu dit les "Beaux-chênes".

Dans son ouvrage intitulé "Conseils adressés à l'empereur", Kekaumenos parle d'un "gouvernement des Valaques de l'Hellade" - vers 980,c'est-à-dire 4 ans après l'épisode des "Valaques voyageurs". Ces Valaques,dont jusque-là on ne fait aucune mention, sont signalés à la fois et successivement en masse, sur toute l'étendue de l'empire de la Péninsule Balkanique. Pendant les XI-e - XII-e siècles leur nombre est devenu très grand, surtout du temps de l'empereur Alexis Comnène , quand on constate que les "Valaques fourmillent comme un essaim d'abeilles".

Le rabin voyageur Benjamin de Tudèle, qui visite la Thessalie en 1161, constate que les Valaques sont tout-à-fait autonomes: "nemo illos lacessere potest, neque rex ullus eos domare potest". Plus loin il écrit qu'à Constantinople on a constaté que l'empereur Manuel Comnène a "une particulière inclination et sampathie envers les Valaques,lui même leur appartenant par son origine....." (... des Kaisers Manuel Zuneigung zu den Stammesgenossen Vlachen" - Carl Hopf, Geschichte Griechenlands, vol. VI,p. 165; Voir aussi les Commentaires de G. Murnu - L'origine des Comnène,communication faite en 1924 au Congrès byzantin tenu à Bucarest).

En 1186 les Valaques de Hemus (Balkan) se soulevèrent sous la conduite de leurs chefs, les frères Pierre et Assan contre Byzance et fondèrent l'Empire Vlacho-Bulgare. "Les protagonistes sont Roumains et leur rôle, en donnant le ton, est dominant. C'est pourquoi l'histoire contemporaine nous parle maintenant seulement d'eux et non des Bulgares, comme autrefois..... Chez Coniates nous voyons le nom de Bulgare cité seulement trois fois,tandis que celui de Valaque est cité de 39 fois et 4 fois il est remplacé par le nom de Mysci (Valaque). Nous voyons la même préférence aussi chez Anabertus, chez Robert de Clary, Villehardouin. De même leur pays ne s'appelle pas la Bulgarie, mais Mysia (Vlahia chez Coniates), Terre de Blakie, Blaqui, Terra Blacorum, chez les chroniqueurs français" (G. Murnu, Românii din Bulgaria Medievală, Bucureşti 1939, p. 20).

Les Valaques du Sud constituaient aussi les différentes Vlahies: la "Grande Vlahia" (Megali Vlahia) limitée au nord par le mont Olympe et les monts Kambounia, au sud par Sperchios et la ville Lamia (Zeitun), comprenant la Thessalie , Ftiotida, Pelasghiotita et Locrida, et comme villes : Larissa, Tricala, Elasona, Domocos, Farsala et Patragic; la "Petite Valachie" (Mikra Vlahia) ou le despotat de l'Epire, limité au nord par Durazzo et au sud par le golfe de Corynthe, comprenant : Etolie, Acarnanie, Dolopia, l'Epire,Thesprotia, Corfou, Chephalonie et Itaca avec les villes de Durazzo, Berat,Argirocastro, Arta, Naupact (Corynthe): la "Haute Valachie" (Ano Vlahia) comprenant : la région de Ianina et les environs, Zagora d'aujourd'hui et la vieille Dolopie, ayant comme centres : Ianina, Metzova, Armiro, Siracu, Calarites ('Ncălar). (I. Arginteanu : Istoria Românilor Macedoneni, Bucureşti, 1904, pp. 174-175).

L'apparition massive des Valaques, ignorés pendant presque trois siècles dans l'histoire, a posé le problème si controversé de leur origine géographique. Quelques historiens attribuent aux Aroumains une provenance des régions des deux Mésies (inférieure et supérieure).

Ils s'appuyent sur l'affirmation faite par Kekaumenos (chroniqueur byzantin du XI-e siécle) que les Valaques "sont ceux que l'on appelle Daces et Bessos;et á l'origine ils habitaient prés du Danube et du cours de la Sau, dont le nom actuel est Save, des sols durs et difficiles á traverser, qu'habitent actuellement les Serbes...." A la suite des repressions des Romains, les Valaques ont "émigré de lá, et se sont répandus dans tout l'Epire et la Macédoine , mais la plupart se sont fixés en Hellade."

Par cette thése d'une descendance des Aroumains du Nord, on pourrait expliquer aussi l'identité structurelle du dialecte aroumain (Macédo-Roumain) avec celui Daco-Roumain, qui s'observe jusque dans les moindres détails. C'est aussi la même raison qui explique le fait que les Valaques n'ont été mentionnés par les chroniques byzantines jusqu'au X-e siécle.

En échange, resterons sans explications les toponymies d'origine valaque signalées par Procopius pour les régions du Sud (Macédoine,Epire,etc.) ainsi que celles conservées jusqu'á nps jours chez les Aroumains. C'est ce qui, d'ailleurs, réléve le linguiste T. Capidan : "Sous le rapport du phonétisme, ils révélent une <u>évolution authentiquement locale</u>". (Op. cit. p. 159).

En ce qui concerne le fait que les Valaques ont été ignorés pendant les quelques siécles du Moyen-Age, l'académicien grec A. Keramopolos, lequel soutient la théorie d'aprés laquelle les Aroumains représentent la population romanisée des régions occupées aujourd'hui par eux, affirme: "Que l'histoire n'a jamais ignoré ces latinoglosses, du moment qu'on parle de l'armée romaine (romaiku straton) des citoyens ou sujets romains qui comprenaient aussi les nommés Valaques. Jusqu'á Justinien et Mauricius la langue officielle dans l'armée était le latin. Les sujets la parlaient couramment. Mais ils ne considéraient pas que cela constituait un point de discrimination etnologique. Chacun s'efforçait á l'apprendre de son mieux. De sorte que la langue était la deuxiéme conséquence de la situation politique.... C'est une erreur donc de chercher une autre explication pour le silence de l'histoire concernant les Valaques." ("Ti einai oi Koutsoblahoi", Athinai, 1939, p. 74).

Mais quand, aprés quelque temps, le mélange des peuples s'éclaircit et les contrastes d'entre eux devinrent plus évidents, les chroniqueurs commencent á devenir conscients, en reconnaissant les caractéres spécifiques de chaque élément ethnique de la péninsule et par cela ils purent identifier aussi les Roumains comme un élément distinct. Il est vrai, que ce n'est pas sous le nom national de Roumains, Aroumains, ce qui eut rappelé celui de Romains, Romaioi, <u>nom adopté par les Grecs</u>, mais sous la dénomination de Valaques (Vlahi)". (Marin Popescu-Spineni și C. Noe : Die Rumänen in Bulgarien, Craiova, 1939, p. 7.)

On pourrait croire qu'il s'agit d'une omission volontaire de la part des chroniqueurs byzantins de cet élément de langue latine, surtout dans la période du "hiatus" historique, lorsque les rivalités religieuses entre la "Vieille Rome" et la "nouvelle" - qui s'appelait Constantinople - devinrent trés tendues. Récemment, l'historien grec Ap. Bakalopolos,en commentant le passage de Ioannes Lydus reproduit plus haut, relatif á l'adoption de la langue latine par la population de langue grecque, admet "la probabilité que les habitants de certaines régions, surtout de celles isolées en province, eurent perdu déjá leur langue et parlaient seulement le latin.

Que sont devenus ces latinophones ou bilingues? Sont-ils disparus sans laisser de trace? Il me semble que la réponse à cette question peut contribuer à résoudre le problème de l'origine des Valaques". ("Istoria tou Neou Ellinismou", t.I, p. 36).

Pour mettre en concordance les arguments produits dans un sens ou l'autre, il faut admettre que sur l'élément latin colonisé ou sur les autochtones latinisés dans des régions ou depuis le commencement tant d'événements militaires et politiques ont imprimé une vie intense latine, se sont installé des éléments latinisés du nord de la péninsule,disloqués par la massive installation des Slaves. La continuité territoriale initiale et ces nouvelles fusions ont assuré l'unité linguistique de la langue roumaine, immédiatement aprés la période de sa formation comme langue néo-latine. Cette unité linguistique est constatée par le chroniqueur byzantin Chalcondilas quand il écrit : "Les montagnes du Pinde sont habités par des Valaques, qui parlent la même langue que les Daces,qui habitent sur les rives du Danube. Ils s'appellent, lesuns et les autres, "Valaques"." (De rebus Trucicis, Bonn, p. 319). Le même chroniqueur nous dit que les Valaques habitent en Thessalie, au Pinde, en Laconie, prés du mont Taygéte et au Ténar".

Les Vlahies mentionnées plus haut, dont parlent à partir du XI-e siécle, aussi bien les chroniqueurs byzantins (Kekaumenos, Nicetas, Pachymére, Franzés, Chalcondylas) que les chroniqueurs comme Villehardouin,etc) constituaient des "toparchies" qui jouissaient d'une grande indépendance, caractéristique à ces Valaques montagnards "insoumis" ("abasilevtoi").

B - A L'EPOQUE MODERNE ET CONTEMPORAINE

Aprés la conquête de la Péninsule Balkanique par les Turcs dont l'invasion a commencé en Thrace en 1329 et terminée par la conquête de Constantinople en 1453 et de Belgrade en 1521, les populations Valaques ont jouit d'une large autonomie. Le chroniqueur byzantin Franzés nous apprend que "au printemps de l'année 6970, Murad II (1422-1451),se transporta dans la Grande Valachie et s'en revint aprés avoir mis ordre aux affaires (Liv. 4, ch. 19). C'est fut alors que les Valaques conclurent une premiére capitulation ou arrangement aux termes de laquelle ils conservaient le droit de s'administrer eux-mêmes; defaire rendre la justice dans leurs communes par leurs conseils de sagesse composés de leurs chefs et notables, sauf la haute justice que devait être rendue en présence d'un cadi; d'avoir la garde de leurs frontiéres; de faire la police chez eux et enfin, faveur suprême, ils étaient exempts d'impôts et n'étaient tenus de payer qu'une redevance annuelle qui était plutôt un hommage de vasselage, un tribut de servitude". (Pouqueville).

Les Sultans qui suivent ont respecté ces réformes. Le Sultan Soliman le Magnifique (1519-1564) les a même étendues, lorsque par décret impérial il a crée, dans les régions habitées par les Valaques (Macédoine, Théssalie, Akarnanie et le Bas-Epire) les quatorze capitainneris d'armatolis, une espéce de milice locale. Grâce à ces réformes, aucun dignitaire Turc ou autre citoyen mahométan n'avait le droit de pénétrer dans le territoire des communautés valaques. "Les Aroumains n'ont connu ni exécuteurs ni agents autoritaires." Ainsi, écrit l'historien grec Aravandinos - "les Valaques conservérent un régime démocratique populaire,exempt de toute ingérence de la part des Turcs,alors que leurs voisins et coreligionnaires subissaient mille maux."

Dans cet intervalle, les autorités turques preoccupées par les fréquentes interférences russes dans les problèmes balkaniques, commencèrent à se servir des troupes albanaises musulmanes, guidées au début par le fameux satrape de Giannina, Ali Pacha de Tebelen, pour annuler les privilèges accordés aux Valaques, c'est-à-dire les diverses zones libres dans les Balkans. C'est de la résistance des Valaques pour défendre leur liberté que la guerre d'indépendance de la Grèce tira son origine. De cette façon, note l'historien italien Cesare Cantù : "Les Grecs ont réussi à transformer la guerre de privilèges du Pinde, en une guerre d'indépendance pour la Grèce. De sorte que les rangées des Armatolis Valaques ont fourni les soldats de la révolution grecque, ses capitaines et les plus glorieux généraux de cette guerre d'independance." (Histoire Universelle, vol. XIX, p. 215.)

Cette ardeur avec laquelle les Aroumains (Valaques) ont lutté pour l'indépendance des peuples balkaniques, c'était - écrit l'historien Iorga - une lutte pour la Croix et l'indépendance chrétienne".

II - LA CONSCIENCE LATINE ET LE RÉVEIL NATIONAL

Les autochtones romanisés de la Péninsule Balkanique ont acquis la conscience latine en même temps avec l'adoption de la langue latine. L'orgueil conféré au début par "civis romanus", s'est transformé chez eux en fierté nationale par le fait qu'ils ont gardé le nom de Romain comme dénomination ethnique. Cette fierté on peut l'observer dès le début dans les différentes phases historiques qui se sont succedées. Tomaschek écrit: "Avec fierté les Besses s'appellaient Romains, ainsi comme aujourd'hui leurs descendants s'appellent Valaques". (Die alten Thraker, Wien, 1893, I, p. 78). Kinamos écrit (au siècle XII) que "sur les Valaques on dit que sont des colons venus depuis longtemps d'Italie" ("Oi Blahoi ton ex Italia as apoikoi palai eine legontai"). D'un texte (Libellus de Notitia Orbis) du Dominicain, "Erzbischof Johann von Sultanyeh in Persien, der von Timur Lenk, dem Besieger des Baiazid, im Jahre 1405 nach dem Westen geschikt worden war", résulte que il "kennt auf Balkanhalbinsel ausser den Serben in Makedonien nur noch die Vulgari, welche jedoch die Nachkommen der römischen Kolonisten seien und ihren Namen von der wulgärlateinischen Sprache ableiten. Sie rühmen sich, Römer zu sein, und schein durch die Sprache, die sie sprechen, tatsächlich Römer". (Cité deG.Brătianu : Ein Rätsel und ein Wunder der Geschichte: das Rumänische Volk, Bukarest, 1942, p. 48.)

Tous les voyageurs étrangers qui ont étudié les populations aroumaines au début du siècle dernier, ont mis en relief la conscience latine des Aroumains. "Les Megalovlahites - écrit Pouqueville, qui les a visités en 1814 - qui habitent de nos jours les hautes montagnes du Pinde.... tels que ceux des centres de Malakasi et Aspropotam, se prétendent, sans fournir aucune preuve historique, descendants des débris de l'armée de Pompée qui se refugièrent dans les maonagnes de Thessalie, après la bataille de Pharsale. D'autres d'entre eux croient être la posterité d'une colonie sortie des Abruzzes ; et ils donnent pour raison de cette tradition que les Valaques Aspropotamites se qualifient encore de Bruzzi-Vlachi (Valaques Brutiens). Enfin, la même est commune aux Valaques Perrhébiens, qui habitent Mezzovo, une partie du canton de Zagori, de la Lévadie,

de l'Attique et qu'on trouve jusqu'en Morée. Les Valaques Massarets, qui restaurérent Moschopolis, cette valeureuse peuplade dont les tribus sont disseminées dans les cantons de Colonia, de Gherotscha et jusqu'au voisinage de Durazzo, sont à les entendre, la posterité d'une colonie établie par Quintus Maximus...... Pour ce qui est des tribus Valaques............ toutes en général revendiquent avec orgueil le nom de "Romunis ou Romains". (Voyage de la Grèce, t. II, ed.e., pp. 328,340).

Les mêmes constataions ont été faites par un contemporain de Pouqueville, le Consul de France à Salonique, E. M. Cousinery : "Leur langue empêche de les méconnaître, ils parlent toujours latin et si on leur demande: de quelle nation êtes-vous? ils répondent avec fierté : "Rouman". Cette idée unanime d'un peuple sur sa propre origineitalique est impressionnante et met en relief la conscience nationale des Aroumains à une époque où l'idée nationale n'avait pas encore acquis la signification que lui donna par la suite la Révolution Française, et quand l'état roumain, divisé et assujetti aux Phanariotes n'avait pas encore donné le signal du réveil national.

Le premier réveil national des Aroumains est issu de cette traditionnelle (populaire) conscience latine. Les écrivains Aroumains du XVIII - e siécle et du début du XIX-e, qui se trouvaient en "diaspora", ont écrit dans le dialecte Aroumain (valaque), en affrontant la tyranie spirituelle de la Patriarchie de Constantinople (Phanar), sous l'impulsion des idées de liberté nationale diffusées par la Révolution Française et par le courant folkloriste inauguré par HERDER en 1776.

Constantin UCUTA, qui fut archiprêtre à Posen en Prusse,publia en langue valaque, une "Pédagogie" (Wien,1797), afin que ses compatriotes pussent prier "avec leur âme et leur esprit". Un autre lettré aroumain (Valaque) Georges Constantin Roja, nous a donné une série d'ouvrages et spécialement, un manuel pour écrire le parler aroumain (macédo-roumain) : "Măestria ghiovăsirii româneşti cu litere latineşti cari sunt literile Romanilor ceale vechi" ("Art de lire en roumain avec des caractéres latins, lesquels sont les anciennes lettres des Romains", Buda, 1809). C'était une tentative d'unification du parler aroumain (macédo-roumain) et de la langue daco-roumaine.

Ce fut précisement cette affirmation unanime et permanente de la conscience nationale des Aroumains qui provoca cette objurgation colérique du champion de l'hellénisme en Epire, le fameux professeur grec Neofit Duca, ancien professeur à l'Académie de Bucarest : "Par leur attachement têtu à l'idiome paternel, et par leur manie de se glorifier à chaque instant de leur descendance de Rome, - eux qui le destin avait confiné parmi les Grecs Ils s'avilissent à parler cette langue ignoble et désagréable........ Et ils se vantent d'être les descendants des Romains, alors qu'ils se sont nourris de lait grec; c'est la langue grecque qui leur est familiére; et les coutumes grecques qu'ils ont suivies..... et c'est de même à la maniére grecque qu'ils devraient se cultiver". (N.Duca, Logos peri katastaseos skolion, in "Maximon Tyrion logoi", Vienne, 1810, pp. 33 - 40.)

A ces attaques contre les Macédo-Roumains, répondit le savant aroumain Boiagi, qui publia en 1813 la "Grammaire roumaine ou macédo-roumaine" (Romanische oder Macedo-Wlachische Sprachlehre). Dans la préface de ce livre, l'auteur s'attaque à montrer la nécessité d'étudier la langue maternelle, ajoutant que "le Aroumain ne doit pas avoir honte de sa langue, mais plutôt en être fier."

En faisant allusion à la propagande que Néophyte Duca menait dans ses écrits contre les Aroumains, il ajoute : "Même si les Aroumains avaient été des Hottentots ils auraient eu le devoir de se cultiver dans leur propre langue, comme étant le moyen le plus propre à leur perfectionnement". ("Wären die Vlachen Hottentoten, so bleibt ihnen doch immer das Recht und die Pflicht, sich durch ihre eigene Sprache, als durch das zweckmässigste Mittel zu vervollkommen.")

Ces diverses tentatives de promouvoir la langue maternelle comme moyen d'instruction pour les Aroumains furent cependant étouffées par l'intervention brutale du patriarcat grec de Constantinople, qui mit à l'index tant l'innocent Abécédaire d'Ucuta que la Grammaire de Boiagi et persecuta leurs auteurs. Elles prouvent elles aussi que le romanisme des Valaques de la Macédoine et de l'Epire n'est pas une création artificielle du gouvernement de Bucarest, comme l'ont toujours prétendu les Grecs, et comme l'ont soutenu des derniers temps Messieurs Sophocle Vénizelos et Avéroff, - parce qu'il s'est manifesté avec résolution à une époque où les pays roumains eux-mêmes étaient opprimés par les princes Phanariotes. La vérité est qu'à la base du réveil national des Aroumains se trouve l'impulsion populaire d'une vieille tradition.

Plus tard, lorsque les Principautés roumaines s'unirent et obtinrent leur indépendance, le travail interrompu pendant un demi-siécle fut repris par les Aroumains qui résidaient en Roumanie, comme aussi par les grands patriotes roumains comme Héliade Radulescu, Dumitru Bolintineanu, Costache Negri, le général Tell, etc., qui, exilés aprés l'échec de la révolution de 1848, eurent l'occasion de connaître l'élément roumain des Balkans.

La premiére école roumaine des Balkans fut ouverte en 1864 à Târnova, prés de Monastir (Macédoine serbe). Et par la suite, malgré les nombreux obstacles crées par le Patriarcat de Constantinople, le nombre des écoles roumaines a crû chaque année, grâce à l'esprit vraiment apostolique des instituteurs et au bon accueil réservé à cette initiative par la majeur partie de la population aroumaine. "De cette façon les écoles se multipliérent chaque année, si bien qu'en 1900, aprés une activité de 36 ans, les Macédo-Roumains possédaient dans le sud de la péninsule balkanique 6 écoles secondaires, et 113 primaires, ainsi que plusieurs églises où l'office était célébré en roumain". (Th. Capidan, Les Macédo-Roumains, p. 67.)

Les obstacles restérent cependant considérables, surtout en raison du fait que les Turcs ne reconnaissaient pas les Aroumains comme minorité ethnique. Finalement, le 9 mai 1905, grâce à l'heureuse intervention de Mr. Al. Em. Lahovary, alors Ministre à Constantinople, un iradé du Sultan reconnaît aux Aroumains le caractére de nationalité distincte, de sorte qu'on ne les considérât plus comme "roumis" (grecs), comme on l'avait fait jusqu'alors, à cause de la confusion permanente en Turquie entre le concept de nationalité et celui de religion, "mais soient considérés dorénavant comme "Vlah" (Valaques), aient droit à l'usage de leur langue dans l'église et dans l'école, soient libres d'élire leurs propres "muhtar" - (maires), et jouissent, en général, de tous les droits civils et civiques reconnus aux autres nationalités non musulmanes de l'Empire."

Ainsi que lors du premier réveil national, c'est la Patriarchie Grecque de Constantinople qui a présenté l'obstacle le plus grand.

"Partout le merveilleux clergé - écrit l'ex ministre grec AVEROFF dans son livre "I Politiki Plevra tou Koutzo-Vlahikou Zitimatos" (Athènes, 1948) avec à sa tête le Patriarche Oecuménique a pris une attitude contraire aux écoles de propagande étrangère.... Le clergé grec nullement endormi mais gardien vigilant des intérêts de nos nationaux s'étant alarmé, est intervenu dans la question..... Mais cette"intervention" est devenue plus atroce après que l'Iradé du Sultan reconnaît aux Aroumains le caractère de nationalité distincte.

"Le Patriarche Joachim III - écrit Benedetto de Luca - déclara une guerre sans quartier à la propagande roumaine. Il commença par foudroyer le clergé valaque de ses anathèmes, puis, une fois émoussées sans résultat les armes spirituelles, il recourut au bras séculier de l'oppression, à l'intervention des bandes grecques des "antartes", qui, organisées en 1904 pour combattre l'action des comitadjis bulgares, furent en réalité employées à étouffer par le fer et le feu le réveil de l'élément latin de la Turquie d'Europe. Du prêtre tué à son autel parce qu'il officiait en roumain, aux villages pillés, incendiés et détruits - du refus de sépulture chrétienne au second baptême imposé après le premier imparti par le prêtre valaque, il n'est pas de sacrilège, pas d'iniquité qui ait été épargné". Une terreur épouvantable fut déchaînée contre les Aroumains. Dans chaque village, dans chaque hameau valaque on proclamait des avertissements de ce genre : "Nous portons à la connaissance des citoyens que quiconque se déclarera roumain de nationalité et enverra ses enfants à l'école roumaine ou priera dans l'église roumaine sera condamné à mort et décapité". (A. Baldaci, Itinéraires albanais, p. 21.)

Des centaines de chefs aroumains et des milliers de braves gens, vieillards, femmes et enfants, souffrirent le martyre pendant cette période de terreur déchaînée par les Grecs, et qui dura jusqu'à la fin des guerres balkaniques de 1913 (cf. Rubin, Les Roumains de Macédoine : "Les Aroumains ont stoiquement affronté tous les périls, enduré tous les martyres, sans reculer devant le sacrifice suprême, pour affirmer leur foi nationale".)

Au traité de paix de Bucarest, conclu le 10 août 1913, la Grèce, la Bulgarie et la Yougoslavie consentent "à donner l'autonomie aux écoles et aux églises des Koutzo-Valaques se trouvant dans les futures possessions respectives, et à permettre la création d'un épiscopat pour ces mêmes Koutzo-Valaques, avec la faculté, pour le Gouvernement roumain, de subventionner les dites institutions culturelles présentes et à venir" (R. Stambler, Les Roumains et les Bulgares,le Traité de Bucarest, Paris, 1914).

En outre, les Roumains du Pinde s'étant déclarés autonomes en 1917, on ajouta, au Traité de Paris, une clause concernant précisement l'autonomie de ces Aroumains. L'article 12 du Traité avec la Grèce disposait en effet : "La Grèce convient de concéder l'autonomie locale, sous la vigilance de l'Etat hellènique, aux communautés des Valaques du Pinde, en matière de culte, de bienfaisance et d'enseignement". (Mario Toscano, Le minoranze, p. 117).

Avec ces engagements solennels pris par les Etats balkaniques on crut que finalement, après des efforts et des luttes ayant duré plus d'un siècle, les Aroumains avaient réussi à obtenir le droit élémentaire de s'instruire et de prier dans la langue maternelle, et de s'administrer de façon autonome dans leurs communes.

III - LE NOMBRE DES AROUMAINS

La masse compacte de l'élément romanisé, qui, comme on l'a vu, au VI-e siècle occupa presque la plus grande superficie de la Péninsule Balkanique, fut brisée par l'établissement des Slaves et rongée par l'influence grecque, après que la langue latine fut substituée à celle grecque, dans l'administration de l'empire, dans l'armée et dans l'église. Beaucoup de Roumains (Valaques) furent slavisés ou grécisés. De nombreuses traces toponymiques de la région de Monténegro et du Balkan, surtout de la région de Sophie, ainsi que la dénomination des régions entières comme "Stari Vlahi", etc. nous montrent combien massives ont été les pertes dans la partie du nord de la péninsule.

Pourtant, dans la deuxième moitié du Moyen-Age le nombre des Valaques est imposant, du moment qu'ils ont pu jouer un rôle si important à la création de l'empire Vlacho-Bulgare des Assénides au nord, et de trois Vlahies déjà mentionnées au sud. Dans les temps modernes, l'historien allemand J. Thumann, le premier qui s'est occupé des Aroumains (Valaques), écrit en 1774, en se référant à leur nombre : "Ils doivent représenter la moitié de la population de la Thrace et trois quarts de ceux de la Macédoine et de la Thessalie. En Albanie aussi ils sont en nombre". ("Sie sollen über die Hälfte der Einwohner in Thracien und über drei viertel Teile der Bewohner Macedonien und Thessalien ausmachen......... ("Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europäischen Völker, p. 174.).

Dans les temps modernes beaucoup d'Aroumains se sont grécisés à cause de la religion. Un rôle considérable dans cette action de dénationalisation entre 1767 - 1779, a joué le moine grec Cosmas surnommé Aitolos, proclamé saint universel de l'Orthodoxie par la Patriarchie Oecuménique de Constantinople le 10 avril 1961 pour la raison - comme on écrit dans l'annuaire épirote "O neos koubaras Xronografos" d'Athènes: „qu'il a forcé beaucoup de soi-disants Valaques à devenir grecs, après les avoir poussé à se comprendre seulement parla langue grecque et non pas par l'intruse langue valaque". (Etos B' l'année 1962, p. 14).

Ces pertes ont été compensées en partie par l'exceptionnelle prolifération de cette vigoureuse race montagnarde. Pourtant la pression de la masse slave du nord, l'érosion de la culture grecque (hellénique) du sud-est, surtout dans les villes, ainsi que les dévastations endémiques effectuées par les tribus des Albanais mahométanisés venues de l'ouest, ont détruit les villes valaques florissantes comme Moscopole, et ont déterminé des exodes en masse, de même que les guerres de guerillas qui ont eu lieu dans les derniers siècles, ont affaibli considérablement la position ethnique des Aroumains (Valaques).

Une connaissance exacte du nombre des Aroumains est devenue difficile pour les raisons suivantes :

1.- L'absence d'un service sérieux de statistique pendant la domination turque. Et pour ce qui est des Valaques, leur dénombrement est officiellement impossible parcequ'ils sont passés sous la rubrique

générale de Roumei : Rumilet), c'est-à-dire des chretiens, qui dans l'empire ottoman se confondaient avec les Grecs.

2.- La vie transhumante des Aroumains des montagnes qui s'occupaient d'élevage ce qui fit que des populations entières n'ont été enregistrées au recensement.

3.- La tendance au mimétisme des Aroumains établis dans les villes comme artisans, hôteliers, marchands, etc. qui, pour ménager leurs intérêts, déclaraient la nationalité de l'état où ils se trouvaient, ainsi que le font d'habitude les Juifs.

En ce sens T. P. Vucanović fait la remarque suivante: "Cela semble réduire considérablement le chiffre de la population valaque". (Les Valaques, Habitants autochtones des Pays Balkaniques, en "L'Ethnographie", Nr. 56, Année 1962, p. 24.)

Cette tendance au mimétisme s'accentue en rapport avec l'intolérance qui régne dans le pays respectif.

4.- La tendance des états balkaniques ayant des revendications territoriales, à falsifier depuis plus d'un siécle, les données statistiques afin de justifier injustement des annexions territoriales. La population aroumaine, répandue en enclaves dans ces pays, a été lésée dans ses droits de tous les côtés. C'est pourquoi aucun chapitre de la statistique ne présente pas autant de contrastes dans les évaluations arbitraires, dans un sens ou l'autre, que celui rélatif aux Aroumains. L'espace ne nous permet pas d'y montrer toutes ces évaluations. (Pour les détails voir : Vasile Diamandi-Amincianul, Renseignements statistiques sur la population Roumaine de la Péninsule des Balkans, Paris, 1906 et l'étude du Prof. Sevold Braga : Die Rechtslage der romanischen Minderheit in Griechenland, édit. Biblioteca Română, Freiburg, 1965, pp. 7 - 15.)

Parfois ces contrastes sont dûs au fait qu'on ne précise pas si la staistique se réfère seulement aux Aroumains qui habitent la Macédoine ou aussi à ceux qui sont établis dans les autres provinces : Epire, Théssalie, etc., ou à l'intérieur de l'Albanie.

Mais d'habitude elle réflète une subjectivité accentuée par l'intérêt politique. Tout cela explique aisément pourquoi aucune statistique, indigène ou étrangère, n'a jamais donné leur nombre exact. C'est pourquoi les évaluations faites avant la naissance des contrastes nationaux, semblent plus proche de la vérité et méritent à être relevées.

L'écrivain grec Rizos Rangabé, qui a été ministre des affaires étrangéres de son pays et ministre plénipotentiaire à Paris et à Berlin, écrivait dans la revue Pandora d'Athénes, en 1856 : "Les Roumains qui habitent aujourd'hui la Gréce, la Théssalie, l'Epire et la Macédoine sont plus de 600.000. En comparant leur figure, leur stature et leur caractére, on voit qu'ils sont d'origine latine". Tout aussi intéressantes sont les statistiques que donnent William Martin Leake (1813), I.G. von Hahn (1858), F. Kanitz (1859). Tous trois évaluent le nombre de ces Aroumains à un demi-million. Depuis cette époque il se peut que quelques autres dénationalisations restreintes aient eu lieu, mais elles ont dû être compensées abondamment par l'exceptionnelle prolifération de cette race. Plus tard des voyageurs comme Léon Lamouche, écrivain français, connu par ses ouvrages sur les Balkans, qui ont parcouru et étudié les diverses régions en question, établirent un chiffre d'environ un demi-million, tandis que le général von der

Golz, dans ses rapports politico-militaires, donne celui de 800.000. La moyenne serait donc de 600.000 à 700.000.

Après la guerre balkanique, terminé par le Traité de Bucarest (1913), cette population fut partagée par les quatre états qui ont annexé les territoires appartenant à la Turquie européenne et à savoir : Grèce aprox. 400.000, Serbie, aprox. 100.000, Albanie aprox.100.000 et Bulgarie - aprox. 50.000. Le coup donné par ce partage a été grave pour les Aroumains. Leur dispersion en enclaves s'est accentuée davantage par les nouvelles frontières tracées sur leur corps ethnique. Les mouvements des transhumants lesquels alternaient d'après les saisons, de la montagne à la campagne, ainsi que ceux des marchands et des artisans qui se déplaçaient dans toute la Péninsule Balkanique, étaient très perturbés en raison de ces nouvelles frontières.

Ce fait, en dehors des désavantages d'ordre économique, contribuaient à l'affaiblissement des liaisons ethniques entre les differentes groupes d'Aroumains. D'autre part, leur division entre les quatre états empêchait une meilleure organisation, ce qui contribuait à leur affaiblissement devant la pression de dénationalisation concentrique exercée par l'attitude chauvine des ces états.

Avant la guerre balkanique (1913) les Aroumains avaient sur le territoire de la Turquie européenne :

I - Enseignement.

Lycée (7 classes)	1
Ecole supérieure de commerce (7 classes)	1
Ecole normale professionnelle	1
Ecole de commerce (4 classes)	1
Ecoles primaires (dont 69 mixtes), 22 pour garçons et 23 pour filles)	114
Total	= 118

Personnel enseignant

Professeurs	45
Professeurs - femmes	14
Instituteurs	143
Institutrices	86
Total	= 288

Nombre des élèves : 4193.

II - LE CULTE

Eglises	37
Prêtres	60
Chantres	70

Certainement, ces institutions culturelles et ècclesiastiques ainsi que le nombre des élèves, rapportés au nombre des Aroumains semblent peu nombreuses. Mais il ne faut pas oublier - comme on l'a relevé plus haut - qu'elles se sont affirmées dans un moment de crise morale et physique

comme celle déchainée par les bandes d'Antartes grecques entre 1905—1908 quand dans chaque village, dans chaque hameau Aroumain (valaque) on proclamait des avertissements de ce genre : "Nous portons à la connaissance des citoyens que quiconque se déclarera roumain de nationalité et enverra ses enfants à l'école roumaine ou priera dans l'église roumaine sera condamné à mort et décapité".

Le nombre des églises n'a pas augmenté dans la même proportion que celle des écoles à cause du Patriarche de Phanar qui avait de plus grandes possibilités d'ingérence sur les prêtres. C'est pourquoi les Aroumains ont senti une impérieuse nécessité : celle d'avoir un Episcopat à eux. Ils avaient élu le 6 novembre 1896 Msgr. A n t i m comme métropolite mais le Patriarche de Constantinople s'opposa formellement à sa reconnaissance. C'est pourquoi dans le traité de paix de Bucarest (1913) on y a inseré la clause par laquelle les Etats balkaniques (la Grèce, la Serbie et la Bulgarie) s'obligeaient "à permettre la création d'un Episcopat pour ces mêmes Koutzo-Valaques...."

En ce qui concerne la presse, pendant la domination turque, on a publié plusieurs journeaux, revues, almanachs, calendriers, etc. dans le dielacte aroumain lesquels ont défendu leurs intérêts.

Ainsi sont apparus : Revues : Albina Pindului, Revista Aromânească, Flambura Pindului, Lumina, Graiul Bun, Revista Macedo-Română, Macedonia, Revista Peninsula Balcanică, Pindul, Dimândare, Tribuna, Ţara Nouă, Aromânia Liberă, Calendarele Societăţii Studenţilor Macedo-Români: (Les Calendriers de la Société des étudiants Macédo-Roumains,etc.).- Journeaux ou périodiques de combat : Frăţilia întru Driptate, Apărarea, Courrier des Balkans, Glasul Victimelor, Graiul, Macedonia, Românul dela Pind, Ecoul Macedoniei, Dreptate, Armatolii, etc.

De même, en dehors de plusieurs sociétés culturelles aroumaines créées par les Aroumains se trouvant en Roumanie, ayant au premier rang la "Société de culture macédo-roumaine", fondée en 1880, existaient sous la domination turque une série de sociétés à caractère culturel, philantrophique, de secours mutuel, etc. Ainsi : l'Association du corps didactique et écclesiastique de Turquie, ayant trois branches : à Monastir (Bitolia), Salonique et Ianina, qui éditaient la revue "Lumina" (la Lumière): la Société "Le Père Averchie" à Verria, qui éditait la revue en dialecte "Flambura"; la Société "Andrei Baron de Şaguna" à Cruşova; la Société "Inaintarea" à Monastir; la Société "Fârşerotul" à Coriţa; la Société des Femmes Aroumaines de Gopeşi avec caractère philantrophique; la Société littéraire "D. Bolintineanu" des élèves du lycée classique roumain de Monastir, avec une très riche bibliothéque; la Société culturelle des élèves de l'Ecole supérieure du commerce de Salonique; la Société culturelle des élèves de l'Ecole commerciale de Ianina, etc.etc. Telle était la situation au temps de la domination "autocratique" turque.

IV - LA SITUATION ACTUELLE DES AROUMAINS DANS LES PAYS BALKANIQUES

A - La situation en Grèce

Après la Paix de Bucarest (1913), les Aroumains (Valaques) se trouvant sur le territoire de l'Etat grec étaient au nombre de 400.000 âmes reparties comme suit :

1).- Groupe du Pinde (Terra Valahorum) avec les centres de Grebena, Samarina, Metzova (Aminciu), Perivoli, Avdela, Furca, Palioseli, Armata, Padzi Băiasa, Smixi, Ameru, Turia (Krania), Bozova, Paltin, Viloni, Gramoste, Vutunozi, Dobrinova, Leasindz, etc.etc.

2).- Groupe de la Ianina (Epire) : Siracu, Calaru, Romana, Filiati, Bizduni, Visana, Filpiada, Copari, Murgarit, Mazarachi, Muraca, Arta, Preveza, etc.

3).- Groupe de Zagori (Epire) : Grebeniţi, Floru (Flamburari), Seşu, Cirneşu, Macrin, Deliani, Ciupelea, Laca, Scamnel, Leapu, Dragari, Drastinici, etc.

4).- Groupe d'Aspropotam : Karditza, Cumpureana, Muceara, Pertuli, Muha, Agrafa, Turtami, etc.

5).- Groupe de la Thessalie Ouest : Tricala, Calabaca, Fanari, Carpini, Gardiki, Maliki, Malacaşi, Cacuplevri, Custanina, Cuţufliani, Dainiradzli, Smokova, Kora, Coturi, Vilicani, Milea, Giurgea, Drauste, etc.

6).- Groupe de la Thessalie Est : Larisa, Târnova, Toibaşi, Kisirli, Pretori, Damaşi, Vlajoiani, Grijani, Zarcu, Neohori, Klucuta, Kazaclarlu, Avdularlu, Dideriani, Tahtalasmani, Damaşuli, Veleştin, Volu de sus, Portaria, Agheaua, Armiro, Vlaho, Aghiughiani, Farsala, Domoco, Lamia, Dimirli, etc.

7).- Groupe de l'Olympe : Elassona (Lăsun), Ceariceani, Caterina, Vlaho-Livade, Kokinopoli, Fteri.

8).- Groupe de l'Acarnania-Etolie : Cărpenişul de jos, Gramaticova, Juvala, Paprugi, Doliani, Cuciubina, Misolonghi, Stamna, Ohto, etc.

9).- Groupe de Vermion : Verria, Selia de Jos, Selia de Sus, Doliani, Xirolivad, Horpani, Vodena, Paticina, Gramaticova, Cândrova, Papadia, Fetiţa, etc.

1o).- Groupe de Meglania : Nânta, Oşeani, Livezi, Cupa, Lanea, Lumniţa, Huma, etc.

11).- Groupe de Chalcidique : Ravona, Pozaruda, Nizvon, Laringo, Nichita, Revenachie, Ormilio, Furca, Volto, Casandra, Capugida.

12).- Groupe du Seres et de la Drama : Proia, Nigrito, Jocuri, Inelei, Orleac.

13).- Groupe de la Stuma inférieure : Corpişte, Mirova, Kutru, Langata, ainsi que les résidences provisoires des pâtres transhumants.

14).- Groupe de Gramoste : Hrupişte, Vlaho-Blaţa, Vlaho-Clisura, Nevesca, Deniscu, Belcameni, Pisuderi, Biala de Sus, Biala de Jos, etc.

La toponymie utilisée en haut est celle qui existait au moment de l'annexion de ces régions par l'état grec. Entre temps elle a été en plusieurs endroits "nationalisée" ou mieux dire hellénisée. Avant de commencer l'action du réveil national, les Grecs, comme on l'a vu plus haut avec l'écrivain grec Rangabé (1856) évaluaient le nombre des Aroumains à 600.000 qui reconnaissaient leur origine latine.

Dès ce réveil, ils ont recourus aux plus ridicules statistiques falsifiées. Ainsi, dans son ouvrage "Hellenism and its Balkan Neighbours", le Général grec Serge A. Gialistras, écrit qu'en 19o4-19o5 le nombre des Koutzo-Valaques (Aroumains) "romanisés" en Turquie Européenne était de 13750, ainsi répartis : région Ianina - 650; région Monastir - 6150; région Salonique - 7350.

Dans les statistiques officielles grecques on évalue l'élément aroumain en Grèce de la manière suivante : en 1907 un nombre de 10.401; en 1920 un nombre de 17.528; en 1928 un nombre de 19705 et le recensement de 1940 donne le nombre de 53.997. L'aspect capricieux de ces chiffres paraît évident, puisque après 1925, ont émigré de Grèce - à la suite d'une convention (comme les Grecs eux-mêmes l'admettent) - aprox. 10.000 Aroumains.(Dimitriu P. Anesti : To Koutsovlahokon Zitima, Larisa, 1961, p. 55.)

Cette émigration, au lieu de réduire le nombre des Aroumains de 17528, constaté par le recensement de 1920, l'augmente au contraire pour le recensement de 1928 au chiffre de 19703; et pour celui de 1940 à 53997, c'est-à-dire presque triple. Il faut relever que dans la même période de temps (1923), Albrecht Wirth, dans son ouvrage "Der Balkan", écrit que du total de 600.000 Aroumains, 400.000 habitent en Grèce. Dans l'"Encyclopedia Britanica", vol. 29-30 (Suppl. vol.II) - Londres-New-York 1926, on évalue les Aroumains de la Grèce à 486.700. Le professeur S. R. Steinmetz (Hollande) dans son ouvrage "Die Nationalitäten in Europa" - Berlin (Gesellschaft für Erdkunde),1927, apprécie le nombre des Aroumains dans les Balkans au "tout au plus un démi million". Une tentative à expliquer ces contrastes entre les statistiques officielles grecques et les évaluations objectives des ethnographes étrangers est faite par l'ancien ministre des affaires étrangères Mr. Evanghelos Averof quand il écrit textuellement :

"On ne connaît pas le nombre des Koutzo-Valaques (Aroumains)- soit de ceux qui habitent entre les frontières de la Grèce, soit de ceux qui habitent dans les pays limitrophes. Et ceci pour la raison qu'on n'a pas confiance dans les recensements, étant donné que - ainsi qu'il m'est arrivé de constater personnellement au recensement du 16 octobre 1940 - en Epire, les Koutzo-Valaques, en dehors d'un petit nombre romanisés (n.n. Aroumains nationalistes) ils ne déclarent jamais - aux questions formulées dans le bulletin de recensement, l'usage de leur dialecte local : ils considèrent ça comme une honte!... A mon avis le nombre des habitants de la Grèce qui ont pour langue maternelle le dialecte Koutzo-valaque (aroumain) doit être d'environ de 150.000 à 200.000 individus. Il faudrait y ajouter un nombre à peu près égal d'individus qui, tout en étant d'origine aroumaine, n'emploient pas le dialecte aroumain, ou le connaissent à peine". (I Politiki Pleuyra tou Koutsoblahikoi Zitimatos, Athina 1948, pp. 19 - 20.). Préface par Sofokli E. Venizelos).

Même cette vérité partielle, concedée du bout des lèvres, peut servir à démontrer le dégré de falsification des statistiques officielles grecques. Certainement il en existe parmi les Aroumains des renégats ou "grécomanes" et de ceux-ci fait partie et Mr. Averof, lequel, par opportunisme, évite de mentionner son origine valaque. Mais le motif principal pour lequel beaucoup d'Aroumains évitent de déclarer au recensement leur origine, c'est la pression (et parfois la terreur) exercée par l'état

dominant sous différentes formes : anathèmes religieuses, chicanes administratives, persécutions fiscales et en certaines conjonctures - comme le passé la prouve - la terreur physique.

Mr. Averof ignore le fait que pendant les années qui ont précédés le recensement de 1940 auquel il fait allusion, le gouvernement grec prit des mesures pour arrêter tous ceux qui parlaient une autre langue que le grec.

Dans un mémoire adressé avant la guerre à l'ex Président du Conseil METAXAS, l'ex-ministre grec Sot. KOTZAMANIS écrit qu'il "n'est pas juste d'insulter des hommes et des femmes âgés ou de les traîner dans différents sièges de police à cause de leur ignorance de la langue grecque". (Ethnica Zitimata, Athinai, 1954, pag. 40.)

Evidemment, dans telles conditions on s'explique pourquoi le gros de la population valaque (aroumaine) évite de déclarer au recensement leur langue maternelle. Seuls les éléments qui sont disposés à affronter tous les risques d'une persécution multilatérale, affirment sans peur leur origine aroumaine. Ainsi les chiffres donnés par les statistiques grecques reflétent les soi-disants "éléments fanatiques", lesquels, comme dans toute minorité opprimée, forment le groupe d'avant-garde.

En ce qui concerne l'enseignement, l'état grec toléra jusqu'à 1945 les églises et les écoles aroumaines de cette partie de la Macédoine que lui avait donnée le traité de Bucarest (1913). Dans l'année scolaire 1924-1925 fonctionnaient : l'école supérieure de commerce et une section de gymnase à Salonique, 1 gymnase à Ianina et 1 gymnase à Grebena. Les écoles primaires de garçons et filles ou mixtes fonctionnaient dans les localités suivantes : Salonique, Proi, Verria, Vodena (Edesa), Gramaticova, Paticina, Cândrova, Papadia, Nevesca, Belcamen, Vlaho-Clisura, Hrupiştea, Doliani, Selia, Fetiţa, Xirolivad, Grebena, Turia, Băeasa, Breaza, Ianina, Dămaşi, Vlaho-Iani, Perivole, Abela, Samarina, Livăzi, Oşani, Ługunţa, Drinova. Au total 34 écoles primaires. (Vasile Diamandi-Amincianul : Românii din Peninsula Balcanică, 1938, pp. 149-150). (Les Roumains de la Péninsule Balkanique)

Des églises avec l'office en langue valaque ont fonctionné jusqu'en 1945 dans les localités suivantes: Arges Orestikon (Hrupişte), Avdela, Krania (Turia), Grebena, Verria, Koumarghia (Doliani), Kato Vermion (Selia de Jos), Xirolivad, Samarina, Perivoli, Gramaticova de sus, Patima (Paticina), Salonic. (Dimitriu P. Anesti, op.cit.p. 114). Au total fonctionnaient donc 13 églises. Sous la domination turque leur nombre s'élévait à 25.

L'état grec ne permit jamais l'ouverture d'écoles et d'églises en Epire et en Thessalie, où les Aroumains se trouvaient également en grand nombre. De plus il a persécuté de diverses manières les Aroumains qui fréquentaient les églises aroumaines et envoyaient leurs enfants dans les écoles aroumaines.

Des mesures différentes ont été prises par les gouvernements respectifs pour accélerer le procés de dénationalisation. Même l'ancien ministre Sot. Kotzamanis lequel, comme on l'a vu, écrivait dans son mémoire adressé au premier ministre Metaxas , qu'il "n'est pas juste d'insulter des hommes et des femmes âgés ou de les traîner dans différents sièges de

police à cause de leur ignorance de la langue grecque" (p.40),l'invite à employer les forces régulières de l'Etat Grec, comme "l'école, l'armée,les services publics, etc." (p.41), pour dénationaliser les minorités. Il l'exhorte tout spécialement à commencer l'instruction des enfants dans les minorités en leur apprenant la langue grecque depuis l'âge de 3 ou 4 ans de façon qu'elle devienne leur langue maternelle" (p.42). "Alors - continue le ministre grec démocrate - avec quelques décrets d'interdiction de l'usage des langues étrangères, l'Etat pourra ensuite intervenir par les moyens légaux à sa disposition pour faire disparaître n'importe quelle différence de langue en éloignant ainsi même une quelconque prétention d'interférence étrangère à l'intérieur sur la base des engagements qui résultent régulièrement des traités internationaux" (p.45-46).

Le premier ministre lui donne l'assurance qu'une partie de ces mesures et que d'autres encore sont à l'étude" (p.47). Tout cela avait lieu avant la guerre quand le prétexte de "collaboration" des minorités avec l'occupant n'existait pas encore. L'Etat grec, lui aussi, transforma les noms des personnes ,et, pendant quelque temps, punit d'amende et de prison, l'usage de la langue Aroumaine. Après la dernière guerre sous le prétexte que la Roumanie a participé au bloc germano-italien, la Grèce a fermé toutes les écoles et toutes les églises aroumaines, mettant en prison prêtres et enseignants, ainsi qu'une bonne partie des chefs des communautés aroumaines.

Il faut noter que beaucoup d'entre eux ont été internés dans des camps de concentration, d'une manière préventive, avant le commencement de la guerre italo-grecque en automne 1940.

Après la dernière guerre une terreur des plus féroces a pesé sur la minorité aroumaine de Grèce soutenue par des campagnes de presse dont l'intolérance est arrivée au point de préconiser le délit comme mesure d'Etat contre les minorités ethniques.

Pour offrir un exemple : "Comme nous avons déjà eu l'occasion de souligner une autre fois, écrit le professeur d'univercité Daskalakis dans le journal "Ethnos" d'Athènes, du 2 juillet 1948, sous le titre : Que les Aroumains soient chassés"! - "on a mal fait de reconnaître par les traités et les conventions de Bucarest la protection roumaine pour les Koutzovalaques..... Après la libération tous auraient dû être pris et tués. La fin de l'aventure actuelle de la Grèce doit trouver définitivement résolue cette question, par des faits accomplis. Il faut retirer à tous la nationalité grecque, tout de suite, et les chasser avec femmes en enfants, avec tout".

A l'occasion d'une visite faite aux Etats-Unis, à la tête d'une délégation grecque afin de plaider en faveur de l'annexion de l'île Chypre à la Grèce, le même Daskalakis écrit dans la revue "Atlantis" du 13 juillet 1952, qui paraît à New-York : "Selon nous, le moins que l'on eût dû faire était de transférer (la minorité aroumaine) des bastions périphériques et de la disséminer dans l'intérieur du Pays, et surtout dans le Peloponèse et les îles. De même avec ceux qui se sont déclarés Slaves, afin qui disparaîsse ainsi un péril futur" (p.3.).

Le fait est d'autant plus alarmant si l'on pense que celui qui préconise de tels délits contre l'humanité n'est pas un quelconque journaliste, exalté et irresponsable. C'est un personnage qui fait autorité en

Grèce, qui a d'étroits rapports avec les milieux gouvernementaux auxquels il s'inspire, étant un collaborateur assidu du "Messager d'Athènes", organe du Ministère grec des Affaires Etrangères.

Ainsi donc, depuis la dernière guerre, la minorité aroumaine (Valaque) de Grèce était privée :

1.- du droit d'avoir d'école primaire, secondaire, lycée ou professionnelle dans lesquelles la langue maternelle soit enseignée ;

2.- d'avoir une presse en langue maternelle, n'ayant pas accès à la radio pour émissions spéciales en langue aroumaine (valaque), comme c'est l'habitude dans d'autres pays pour les minorités ;

3.- de posséder d'église dans laquelle on pourrait officier et prier en langue maternelle ;

4.- de toutes les institutions culturelles qui éxistaient avant la guerre ;

5.- de posséder la moindre représentation politique, comme minorité organisée, ni dans le parlement, ni dans une autre institution politique ou administrative.

Dans ces conditions, hostiles, les nouvelles générations sont exposées à perdre leur langue maternelle, en se grécisant. Afin d'accélerer ce procès, l'éducation des autorités grecques se manifeste en deux directions :

a.- D'une part, elle essaie à discréditer la dénomination de "vlah" (Valaque) en la présentant comme une chose qui montre la grossiereté , etc. - afin de créer un "complexe d'inferiorité", lequel doit avoir comme conséquence la dissimulation de l'origine ethnique et l'assimilation dans la "masse grecque".

b.- D'autre part on tente à les flatter en les présentant comme les descendants " des tribus doriennes romanisées et pour cause, comme les plus purs Hellènes" (Keramopoulos) afin de déraciner leur vieille tradition populaire avec l'origine latine (italique) et rendre facile leur adhérence naturelle à l'hellénisme.

Mais en dehors de toutes ces mesures d'ordre politique et culturel, on en a pris d'autres de nature à modifier aussi la configuration ethnique de ces régions occupées par les Valaques.

Les Grecs qui étaient en minorité dans les territoires annexés,se sont servis de façon toute particulière, après la guerre balkanique, du système de colonisation avec des éléments nationaux. Le but final était la dislocation des minorités. Ils inaugurèrent ce système dès 1916, en transférant, dans ce but, des nationaux du Caucase, et l'appliquèrent avec intensité après la catastrophe d'Asie Mineure (1922), en prenant de force la grande masse des réfugiés micrasiatiques. Cette pression continuelle a determiné l'immigration par dizaines de mille de Bulgares et d'Aroumains qui se sont réfugiés en Bulgarie et en Roumanie.

Toujours pour la dislocation de la population Aroumaine des régions du Pinde, les organes de l'Etat ont travaillé avec méthode du temps de l'Occupation.

Les actes de provocation des soi-disants partisans auprés des communes aroumaines avaient comme fin unique de dechaîner automatiquement les représailles des troupes des occupants, entraînant comme d'habitude la destruction de ces localités. Les plus beaux villages Aroumains (Valaques) du Pinde et de la Macédoine comme Perivoli, Avdela, Băiasa, Neveasta, Paticina, Gramaticova, Selia, etc. - où la conscience aroumaine était assez développée - ont eu ce triste sort et la population s'est éparpillée dans la campagne. Cette opération a continué aussi au temps de la guerre civile de Markos. Les éléments (agents) qui s'étaient infiltrés d'un côté et de l'autre, faisaient tout ce qui était possible pour détruire ces localités aroumaines.

Quand le théme du collaborationisme a été épuisé, on a repris celui du pacte avec les communistes de Markos. A travers celui-ci on visait mieux les masses aroumaines (Valaques) des régions de la Thessalie et de l'Epire où ne fonctionnaient pas encore les écoles roumaines. Le but était le même : la destruction de la population Valaque ou sa dislocation pour faciliter la dénationalisation. Lá se trouve aussi le motif principal pour lequel le Gouvernement grec n'a pas dédommagé, ou bien á donné trés peu des aides américaines pour la reconstruction des pays détruits par la guerre. Bien que les Aroumains aient eu plus que les autres le droit de recevoir ces aides.

Aprés la guerre, dans une atmosphére de terreur morale, la population Aroumaine sans écoles, sans églises de langue nationale, sans aucune protection, sous la pression d'un régime politique chauviniste qui dispose de tous les moyens de pression d'un Etat moderne, supporte un régime oppresseur d'une dénationalisation forcée. A travers cette politique oppressive :

1.- L'Etat grec méprise la déclaration universelle des droits de l'homme du 10 Décembre 1948, signée par lui ;

2.- Il viole l'engagement pris par le traité de Bucarest (1913) comme également celui prévu par le traité de Sévres de 10 Août1920 qui,á l'article 12-éme prévoit : "La Gréce consent á concéder l'autonomie nationale sous la vigilance de l'Etat hellénique, aux communautés Valaques du Pinde, en matiére du culte, de bienfaisance et d'enseignement". Selon l'art. 1 du même traité, ces engagements ont un caractére constitutionnel.

Les constatations faites par le Secrétaire Général de l'U.F.C.E., M. P. Skadegard, en 1955, sur place, á la suite des contacts avec les autorités d'Athénes, il résulte que le Gouvernement :

1.- ne reconnaît pas la qualité de minorité ethnique d'une population hétérogéne, s'il n'y a pas une convention internationale á cet égard;

2.- queles Aroumains n'ont pas cette reconnaissance de droit (sic). Et même s'ils l'avaient eu, ils seraient, selon eux, d'origine et de langue grecque et ils devraient avoir des sentiments grecs;

3.- Qu'en Macédoine il n'y a que des Grecs et leurs enfants doivent être éduqués comme les enfants grecs;

4.- qu'il n'a pas eu le permis de visiter les Aroumains dans la région de Pinde sous pretexte qu'il n'existe pas de minorité reconnue dans cette région.

Les autorités grecques disent que la situation est très claire! La politique de liquidation d'une minorité ethnique qui ne possède aucun moyen de défense, est exposée avec cynisme et exécutée sans aucun scrupule moral par un pays qui se définit "l'avenue de la liberté", constitue une tâche non seulement pour celui qui la pratique, mais aussi pour le monde civilisé qui ne se scandalise pas encore de cette intolérance féroce.

B - LA SITUATION EN YOUGOSLAVIE

Le nombre des Aroumains se trouvant en Yougoslavie, après l'annexion de la partie macédonienne stipulée par le traité de Bucarest (1913) est évaluée à environ 100.000. Leurs groupements principaux seraient :

1.- Groupe de Peristeri comprenant en dehors de Bitolia (Monastir) les villages : Mulovişte, Gopeşi, Magarova, Nijople, Târnova, Resna, Istoc, etc.

2.- Groupe de la Macédoine du Nord : Kruşova, Veles, Scopia, Tetova, Vratova, Ghevghei, etc.

Dans ce qu'on appelle la Vieille Serbie, il n'y a qu'une trentaine de mille Aroumains, concentrés dans l'île d'Egri-Palanca, à Gratova, mais aussi dispersés dans les villes de Comanova, Prizren, Calcandelen, Kraguewatz, etc. Il va de soi que dans cet exposé qui traite seulement des Aroumains (Macédo-Roumains), les groupes mentionnés ne concernent pas les Daco-Roumains de la rive droite de Danube, ceux qui occupent en masse compactes divers points de la région de Morava (Kraina(Negotin), de la Vallée du Timoc, et dont le nombre atteint 300.000 unités.

Comme les statistiques grecques, les serbes ou yougoslaves sont arbitraires. Pour en donner un exemple : "La Serbie - écrit T. P. Vucanović - ne comptait en 1920 que 89873 Valaques Vers le milieu du XX-e siècle, un phénomène inverse se produit : la population roumaine des pays yougoslaves se donne pour Valaques dans une proportion considérable. Ainsi, selon le recensement de 1953, nous arrivons aux chiffres suivants : dans la République populaire fédérale de Yougoslavie, il y a au total 209,620 Valaques; parmi eux, 198,861 résident dans la République populaire de Serbie (198,793 sur le territoire de la Serbie proprement dite, 66 dans la Province autonome de Vojvodina, 2 dans la Région Autonome de Kosovo - Metohija, 5 dans la R.P. de Slovénie, 3 dans celle de Bosnie-Herzégovine, 10,715 dans celle de Macédoine.) Dans la République populaire de Monténégro, on ne cite aucun habitant appartenant au groupe ethnique valaque" (Marodnost i maternji jezik. Popis stanovistva 1953 knj. XIII. Beograd, 1959, 376-377, T.P. Vucanović, op.cit.pp.25-26).

Dès données reproduites plus haut il résulte que sous la dénomination de "Valaques", les statistiques yougoslaves de 1953 enregistrent tant les Daco-Roumains de la rive droite du Danube (Kraina, Valea Timocului) que les Aroumains (Macédo - Roumains) des régions du Sud de la Yougoslavie.

En comparant les chiffres rélatifs aux Daco-Roumains de la rive droite du Danube : 89.873 en 1900, et 198,861 en 1953, la croissance serait en effet "considérable", puisqu'elle représente plus que le double de cette population ! On pourrait expliquer le phénoméne par le fait que beaucoup de ces Valaques, qui - comme écrit le même auteur - "eux-mêmes, se déclarent ouvertement d'une autre nationalité: Serbe,Macédonienne,etc." (p.24), dans le climat socialiste eurent plus de courage á témoigner leur propre nationalité.

En réalité le nombre de ces Roumains est beaucoup plus grand. Le professeur allemand Martin Block, le titulaire de la chaire pour les langues romanes de Leipzig, envoyé par son pays faire des recherches sur le terrain sur le probléme des Roumains danubiens de la vieille Serbie, témoigne en écrivant :

"Je ne comprends pas pourquoi les Roumains parlent, d'aprés les statistiques serbes, de 200.000 des leurs dans ces lieux, tandis qu'ils sont 400.000. A qui laissent-ils les autres, qui sont presque le double de ceux officieux ?"
(Societatea Română de Statistică : Românii din Timoc de C. Constante şi A. Golopenţia, Bucureşti 1943, p. XVIII).

Tous ces Roumains sont privés du droit de s'instruire et de prier dans leur langue maternelle. Les seuls Roumains qui sont reconnus comme minorité ethnique en Yougoslavie sont ceux du Banat serbe (Voivodine), lesquels en 1962 étaient évalués á 60.000. Ainsi l'affirmation faite par le professeur G. Héraud que "la Yougoslavie est généreuse envers ses minorités par : manque de discrimination, assistance culturelle, aide pour le développement économique, autonomie territoriale, ainsi que par la mise en fonction de toutes les mesures (mette in opera per loro tutti i registri) pour la protection ethnique (Popoli e Lingue d'Europa, 1966,p.401), ne correspond pas á la vérité quand il s'agit de ces Roumains.

En ce qui concerne les Aroumains (Macédo-Roumains) ou Tsintsari - comme les appellent les Yougoslaves - le chiffre de 10.715 donné pour la Macédoine yougoslave, apparaît véritablement ridicule. Il suffit de rappeler que seule la ville de Cruchova a plus de 14.500. Si, á ce chiffre, on ajoute le nombre des Aroumains des autres communes comme Magarova, Târnova, Mulovişte, Gopechi, Nijopoli et ceux de Monastir (Bitolia) - plus de 15.000 - on arrive á 60.000. Cela, sans compter les Aroumains des autres villes, avec population mixte, comme Ochrida, Resna, Istok, Perlepe, Veles, Scopja, etc.etc.

Il est possible qu'au recensement de 1953, en dehors du fait que beaucoup d'Aroumains évitaient á déclarer leur nationalité , á cause dela pression de l'Etat, devrait être aussi la raison qu'ils se sont déclarés comme "Macédoniens". La notion de peuple "macédonien", inventée par les Serbes - comme écrit le professeur G. Héraud - "per confondere le idee" - (op. cit. p. 397) - afin d'escamoter l'inexistence de l'élément serbe en Macédoine, eut produit ici son effet de falsification.

Mais,en réalité, il n'existe pas un "peuple macédonien". Cette vérité a été précisée depuis longtemps et en termes lapidaires par l'archéologue et l'ethnographe anglais connu Sir Artur J. Evans. Il écrit textuellement :

„Let me begin by correcting an almost universal fallacy. There are no "Macedonians". There are Bulgars. There are Roumans - the relics of the Latin-speaking provincials of Rome's Illyrian provinces, who still hold their own in the Pindus range and in the neighborning towns. The are Greeks,including more or lese superficially Hellenized Roumans. There are "Turks" There is an infusion of Skipetars or Albanians on the western and northern fringe. Finnaly, there is the large Spanish Jew population in Salonika. But there are no "Macedonians". (London Times, 30 Sept. 1903).

L'adoption par la Yougoslavie de la dénomination de "Peuple Macédonien", pour la population bulgare qu'elle tente à dérouter afin de mieux pouvoir la serbiser, constitue une véritable usurpation. C'est pourquoi les protestations contre cet abus de la part des Grecs,des Bulgares et des Aroumains sont pleinement justifiées. On pourrait utiliser la notion juridique de citoyen "macédonien" seulement dans le cas d'un état macédonien indépendant, lequel devrait comprendre entièrement cette province, ainsi comme pour la fédération helvétique on utilise le terme de "suisse" (helvéte) pour toutes les populations ethniques qui la composent (Allemands, Français, Italiens, etc.)

Le fait qu'au recensement de 1953, les autorités yougoslaves ont donné comme Valaques le chiffre de 10.793, signifie qu'ils ont accordé à la notion "macédonien" le sens ethnique englobant seulement les populations de langue slave de 897.000 - qui est bulgare dans sa plus grande partie. Mais cette opération n'a aucune justification sur le plan historique, et elle est destinée à créer de la confusion dont seuls les intéréssés peuvent profiter.

En ce qui concerne l'enseignement et le culte en langue maternelle, la Serbie s'est engagée par le traité de Bucarest (1913) à "donner l'autonomie aux écoles et aux églises des Koutzovalaques se trouvant dans les futures possessions serbes...." La Serbie a respecté cet engagement jusqu'en 1916, quand la Roumanie est entré en guerre. A cette date fonctionnaient dans la Macédoine annexée par la Serbie les écoles suivantes:

1.- Bitolia : 1 lycée classique de garçons, 1 école normale de filles, 1 école professionnelle de filles, 1 école primaire de garçons, 1 jardin d'enfants.

2.- Gopeși : 1 école primaire de garçons, 1 école primaire de filles.

3.- Moloviște : 1 école primaire de garçons, 1 école primaire de filles.

4.- Nijopole : 1 école primaire de garçons, 1 école primaire de filles.

5.- Magarova : 1 école primaire mixte.

6.- Târnova : 1 école primaire mixte.

7.- Resna : 1 école primaire mixte.

8.- Iancovăț : 1 ecole primaire mixte.

9.- Ochrida : 1 école primaire mixte.

10.- Perlepe : 1 école primaire mixte.
11.- Beala de Sus : 1 école primaire mixte.
12.- Crusova : 1 école primaire de garçons, 1 école primaire de filles.
13.- Scopia : 1 école primaire mixte
14.- Cumanova : 1 école primaire mixte
15.- Coceani : 1 école primaire mixte
16.- Ghevgheli: 1 école primaire mixte
17.- H u m a : 1 école primaire mixte
18.- Palanca : 1 école primaire mixte
19.- Tetova : 1 école primaire mixte
20.- Veles : 1 école primaire mixte.

(V. Diamandi-Amincianu,op.cit.p.142-143)

Dans la première année scolaire, aprés l'annexion de la Macédoine par les Serbes, 1914-1915, fonctionnaient en Serbie, par circonscriptions, les écoles et les églises suivantes :

1.- La circonscription Bitolia (Monastir) : 21 écoles primaires de garçons et filles avec 53 instituteurs et institutrices; 1 lycée avec 7 classes et 20 professeurs; 1 école normale et professionnelle de filles avec 5 classes et 15 professeurs (femmes); 6 églises avec 10 prêtres et plusieurs chantres et sacristains.

2.- La circonscription de Scopie (Uskub): 8 écoles primaires de garçons et filles avec 15 instituteurs et institutrices; 4 églises avec 4 prêtres et plusieurs chantres et sacristains.

Aprés la conclusion de la paix de Versailles, la Serbie n'a plus permis la rouverture des ces écoles, en considérant caduc la Traité de Bucarest (1913) et, avec lui, l'octroi de l'Autonomie des écoles et des églises de la Macédoine serbe". (Ibidem, pp. 115 - 116.)

Il est vrai que la situation des Aroumains de la région de Bitolia n'est plus aussi florissante, qu'elle était sous la domination turque. Ainsi que la remarque aussi Th. Capidan :

„Cette triste situation économique des Macédo-Roumains est due en partie aux luttes qui, durant la première guerre mondiale, ont été livrées dans les régions qu'ils habitent, p. ex. au nord de Florina; et en partie aussi aux transformations politiques intervenues après cette guerre. La Yougoslavie, alliée de la Roumanie, n'a pas entendu tenir ses engagements cela sous le prétexte invoqué que, si elle laissait les Macédo- Roumains s'instruire dans leur langue maternelle, l'autre minorité, représentée par les Slaves de Macédoine, que les Bulgares considèrent d'après la langue comme leurs compatriotes, demanderait elle aussi les mêmes droits nationaux : en ce cas-là, l'Etat yougoslave n'aurait pu ouvrir, dans la partie de la Macédoine relevant de son autorité, aucune école où le serbe fut la langue d'enseignement. C'est pourquoi, aussitôt après la guerre, les églises roumaines fûrent transformées en églises serbes et les écoles roumaines supprimées pour toujours". (op.cit. p. 270.)

Le motif invoqué par l'ancien régime yougoslave de fermer les écoles et les églises aroumaines afin de ne pas concéder les mêmes droits aux minorités bulgares est aussi peu sérieux que cynique.

La même mentalité intolérante et cynique peut être observée sous l'actuel régime qui conteste le droit aux Aroumains de prier et s'instruire dans la langue maternelle pour la raison que cette langue n'aurait pas le développement nécessaire !

La Yougoslavie non seulement n'est pas généreuse envers les minorités macedo-roumaines et daco-roumaines, mais elle fait tout pour liquider ces minorités, en foulant aux pieds les engagements pris et les plus élémentaires droits humains.

C - LA SITUATION EN ALBANIE

Le nombre des Aroumains en Albanie, devenue indépendante en 1912, serait actuellement plus de 100.000. Comme Albert Wirt s'exprime :

„Le plus jeune état de l'Europe, n'est pas à proprement parler homogène. En premier lieu, il y a les Aroumains. En plein coeur de la Nouvelle Albanie, entre Valona, Durazzo et Berat, se trouve l'une des îles linguistiques les plus étendues, ayant des ramifications vers Tirana, Elbasan et Gradisca; et puis, une autre à Tepeleni. Pour le moment, la présence des Aroumains, dont le nombre dépasse à peine le chiffre de cent mille (100.000), gêne peu la masse totale; bien au contraire, pour le moment, la plus sincère amitié règne entre les Albanais et tout ceux qui parlent roumain". (Der Balkan, seine Länder und Völker in Geschichte, Kultur, Politik, Volkswirtschaft und Weltverkehr, Berlin, 1926, cité par Th. Capidan, op. cit. pag. 20.)

Cette population aroumaine est répartie en deux groupes principaux :

1.- Groupe de Moscopoli : Moscopoli, Sipsca, Coriţa, Lănca, Nicoliţa, Fraşari, Pleasa, Dişniţa, Nicea, Gavra, (Grabova), Linotopea, Erseka, Premeti, etc.

2.- Groupe de Mozacheia : Plus de 150 villages et villes, qui s'alignent sur le littoral de la Mer Adriatique de Valona (Avlona) jusqu'à Scutari, dans l'intérieur jusqu'au delà de Berat et d'Elbassan et au sud jusqu'à Premeti. Les principales villes habitées par les Aroumains sont : Berat, Tirana, Cavaia, Avlona, Durazzo, Fieri (Fearica), Luşnia, etc. Tirana, capitale d'Albanie, au temps où le célèbre albanologue et consul autrichien I. G. von Hahn visitait la région , les seuls habitants chrétiens étaient les Aroumains : "In Mudirlk Tyrana wohnen nur Wlachen in der Stadt" (Albanische Studien, I, Jena 1854).

En ce qui concerne l'enseignement : Pendant l'année scolaire 1914-1915 fonctionnaient en Albanie les écoles et les églises suivantes, qui existaient déjà sous la domination de l'empire ottoman :

1.- Circonscription de Coritza : 10 écoles primaires de garçons et de filles avec 21 instituteurs et institutrices; 5 églises avec 5

prêtres et plusieurs chantres et sacristains.

2.- Circonscription de Berat : 8 écoles avec 10 instituteurs et institutrices; 1 église avec un prêtre, 1 chantre et un sacristain. Ces écoles fonctionnaient dans les localités : Coritza, Pleasa, Moscopolis, Niceş, Lânca, Bitcutki, Sipsca, Berat, Elbasan, Ferica (Fieri), Grabova, Lusnia-Carbonara. (V. Diamandi-Amincianul, op. cit., pp. 115, 144.)

Presque les mêmes écoles ont fonctionné aussi dans les premières années qui ont suivi après la première guerre mondiale. Plus tard elles ont été étatisées et enfin, quelques années après, elle étaient supprimées.

„L'Albanie - écrit le professeur Th. Capidan - a fait preuve de la plus noire ingratitude. En effet, les Albanais demeurés dans leur patrie, ainsi que ceux qui ont accumulé des fortunes en Roumanie savent que les premières tentatives de réveil de la conscience nationale parmi les Albanais sont parties de Roumanie, sur l'initiative des commerçants albanais établis à Bucarest et dans les villes de province, mais aussi avec l'appui des intellectuels et surtout des hommes d'état roumains....... C'est dans ce dessein qu'ont été fondées des sociétés de culture, des revues et journaux albanais, enfin tout ce qui pouvait contribuer à affirmer une action albanaise à l'étranger, afin d'améliorer le sort des Albanais restés au pays..... Mais les Albanais d'aujourd'hui ont tout oublié : ils espérent que nos fréres roumains, qui vivent là-bas en parfaite intelligence avec la population albanaise et qui d'ailleurs parlent l'albanais aussi bien que le roumain, finiront tôt où tard par se dénationaliser" (op.cit.p. 271).

Ni le régime actuel de soi-disant démocratie populaire n'a pas rénoncé à cette politique de dénationalisation de l'élément aroumain auquel on intérdit le droit de prier et de s'instruire dans la langue maternelle. Cette politique d'intolérance chez un petit peuple comme l'albanais, qui est menacé par ses voisins avec des revendications territoriales, constitue non plus une ingratitude, mais aussi une imprudence, par la violation des "droits de l'homme" proclamés par l'O. N. U., laquelle, en dernière analyse, lui assure sa propre existence.

D - LA SITUATION EN BULGARIE

En comparaison avec les autres pays balkaniques, l'élément aroumain (Macédo-Roumain) en Bulgarie est plus réduit comme nombre. Avant la première guerre mondiale on l'évaluait à 50.000 âmes. Les petits groupes d'aroumains disséminés sont une continuation de ceux de la Grèce et de la Yougoslavie. Ce sont ceux qui se trouvent dans la partie supérieure et entre les rivières Strouma et Mesta, ainsi que ceux des monts Rhodope et Rila.

Les hauteurs de ces montagnes sont occupées seulement par les pâtres aroumains et leurs troupeaux. Une partie de ces pâtres transhumants, environ 10.000 a été transférée entre 1925-1935 en Dobroudja (Roumanie). Le groupe le plus important est celui de Dupnitza et surtout celui de Peştera, d'où sont sortis beaucoup d'intellectuels et hommes d'état, d'origine aroumaine.

Les localités habitées par les Aroumains pourraient être groupées de la manière suivante :

1.- Groupe de Rhodope : Peştera, Arbănaşi, Stanimaka, Catino, Sufrului, Cosmac, etc.

2.- Groupe d'Osogorovska: Radovitz, Agri, Palanca, Vakuf, Vorbito, Coceani, etc.

3.- Groupe de Perin : Giumaia de Sus (Gorna Giumaia), Nidobaska, Baniska, Nevrokop, Ghenghel, etc.

En dehors de ces groupes il y a beaucoup d'Aroumains dispersés dans toute la Bulgarie occidentale.

„Dans la Bulgarie occidentale - écrit le linguiste G. Weigand - qui a étudié de près ces Aroumains - surtout dans le Pays de Schopi, il n'existe pas de commune un peu importante où ne se trouvent des Aroumains". De même on trouve des Aroumains dans les régions Vratza et Plevna et dans les environs de Sofia.

„Diese Arumunen sind vom wirtschaftlichen und kulturellen Standpunkte aus die fortgeschrittesten. Sie haben den grössten Anteil an der Bildung und Hebung der städtischen Schichte aller Balkanvölker. Ihre Anzahl übersteigt die Zahl 20.000, obwohl sie gegenwärtig in den bulgarischen Statistiken zu bestehen aufgehört haben". (Dr. Marin Popescu-Spineni und Constantin Noe : Die Rumänen in Bulgarien, Verlag Ramuri, Craiova, 1939, pag. 91.)

Concernant l'enseignement, en Bulgarie il n'existe plus que deux écoles primaires; une à Giumaia de Sus et l'autre à Sofia où, avant la dernière guerre fonctionnait aussi un lycée roumain.

Après la guerre, ces écoles peu nombreuses, ont été fermées par l'actuel régime. Il est vrai que la Bulgarie n'a pas persécuté les Aroumains comme l'ont fait la Grèce et la Yougoslavie. Pourtant elle n'a pas permis la rouverture d'écoles pour les Aroumains se trouvant répandus - comme nous l'avons vu plus haut - sur son territoire, en favorisant de cette manière leur dénationalisation.

En conclusion il en résulte que, après la dernière guerre mondiale, aucun état balkanique n'a respecté le droit élémentaire de la minorité aroumaine de prier et s'instruire dans sa langue maternelle.

Comme nous l'avons montré auparavant, le partage de la Macédoine, consacré par le Traité de Bucarest (1913) a donné un coup grave à l'élément aroumain non seulement sur le plan culturel et politique, mais aussi sur celui social et économique. Toutes les catégories sociales qui forment cet élément on été grièvement atteintes : les grands commerçants et les moyens qui détenaient une grande partie du commerce continental de la Péninsule Balkanique, "Kiradjis", qui avaient presque le monopole des transports sur terre, les pâtres transhumants avec leurs troupeaux qui alternaient leurs séjours périodiques entre la montagne et les rivages des mers qui baignent la péninsule.

Le fait d'avoir tracé des frontières en long et en large a affaibli énormement l'activité de cet élément dynamique et en continuel mouvement.

Un autre coup sérieux lui fut porté à la suite de la politique de colonisation pratiquée par les états balkaniques. C'est la Grèce surtout qui a su utiliser les masses de réfugiés caucasiens et anatoliens pour dissocier encore plus les enclaves de population aroumaine sur son territoire. L'expropriation des terrains collectifs pour bétail a forcé toute la classe d'éleveurs de bétail, qui forme la base sociale de l'élément aroumain, à changer brusquement d'occupation tandis que leur exclusion de la propriété agricole les jeta dans un véritable état de paupérisation. Ce fait a poussé beaucoup d'entre eux à émigrer en Roumanie. Enfin, un autre coup lourd a été constitué par la dernière guerre civile en Grèce. Dans cetteguerre avec les "rebelles communistes", déroulée presque exclusivement dans les régions aroumaines (Pinde), on a détruit leurs biens formés surtout par des troupeaux de moutons et on a disloqué la grande partie de la population aroumaine du territoire de ses aïeux.

Pour toutes ces causes la situation de la minorité aroumaine dans les pays balkaniques est devenue très critique si non même désespérée. C'est pourquoi une intervention pour sauver cet élément précieux ethnique est nécessaire et urgente.

V - LA SITUATION SOCIALE DES AROUMAINS ET DE LEURS RAPPORTS AVEC LES PEUPLES ENVIRONNANTS.

En tant que descendants des peuples autochtones de la Péninsule Balkanique, les Aroumains ont hérité comme principale occupation, le métier de pâtres transhumants, déterminé par la configuration géographique montagneuse de cette péninsule.

Ce métier de base, avec les mouvements métanastasiques périodiques vers les bords des mers plus chaudes qui baignent la Péninsule Balkanique, avec des climats physiques et spirituels différents, ont développé chez les Aroumains l'énergie, l'esprit d'initiative, la vivacité intellectuelle, la persèverance et la souplesse dans l'action.

Ces qualités ont permis aux Aroumains - comme écrit Weigand - "le progrés dans les métiers qui apportent beaucoup". (Ethnographie von Makedonien, p. 52).

Dans l'industrie du lait et de la laine, ainsi que dans les travaux des métaux précieux l'or et l'argent, surtout dans l'art des filigranes, ils sont devenus célèbres dans toute la Péninsule Balkanique. De même ils se sont fait remarquer par une "aptitude extraordinaire" dans l'architecture. Par leur métier de pâtres transhumants s'est degagé une autre aptitude dans le domaine des transports des caravanes ("Kiradjilâc") dans toute la Péninsule Balkanique, en faisant la liaison avec l'Europe Centrale (Budapeste, Vienne, etc.). Presque tous les relais (auberges, hôtels, etc.) étaient dans leurs mains. Tous ces faits ont contribué au développement d'une classe de marchands capables. Ceux-ci se sont répandus dans toute la Péninsule Balkanique et dans leur essor ils ont atteint le bassin

méditeranéen oriental (Egypte, etc.) et celui occidental (Trieste, Venise, Ancone, Genova, Marseille, Cadix, etc.)

De même, leur expansion fut grande dans l'Empire des Habsbourgs et dans la Russie méridionale. Cette expansion qui a affaiblit les positions ethniques des Aroumains, a formé le noyau de la naissante bourgeoisie de tous les pays balkaniques. Mais pour pouvoir s'affirmer sans être gênés dans les milieux étrangers, les Aroumains ont recouru au mimétisme en évitant de faire cas de leur propre nationalité. Ce fait a donné toujours l'impression injuste qu'ils seraient dépourvus de patriotisme.

„On a reproché à l'Aroumain - écrit F. Kanitz - son manque de patriotisme. Injustement. Sans un passé historique marquant (n.n. Kanitz concevoit l'histoire des Aroumains à partir du IX-e siécle et ne tient compte de la premiére phase de l'Empire romain d'Orient, lorsque ces thraco-illyriens romanisés ont constitué l'ossature de l'Empire en donnant tant de génêraux et empereurs célébres) dispersés en petites enclaves parmi les peuples qui parlent les langues les plus variées, parmi des nations ayant un grand passé historique, parfois même avec un présent glorieux et un avenir plein de promesses, il est étonnant que les Aroumains de la Macédoine n'aient été absorbés par les peuples environnants. De ce point de vue, les Aroumains montrent un patriotisme égal à celui des Juifs, d'autant plus remarquable que ce peuple n'est pas séparé de ses voisins par une ligne de démarcation religieuses".

Jirecek fait la même constatation : "Merkwürdig ist die Zähigkeit dieses Volkes : obwohl zersprengt und missachtet, hält es fest seiner Nationalität und Sprache".

Mêmes les Aroumains renégats, avec des sentiments grecs (Grecomanes) de type Averof, lorsqu'ils sont entre eux - comme constate Gustave Weigand - sont fiers de leur origine aroumaine, puisque par rapport à leur nombre, ils ont donné le plus grand nombre de haïdoucs et que de leurs rangs sont sortis les plus célébres chefs, et soit dit pour leur honneur, des plus capables combattants pour la liberté sur la terre de la Grèce". (Die Aromunen, vol. I, p. 66). ("Ohne seine Nationalität leugnen zu wollen, im Gegenteil, stolz darauf ein Aromunen zu sein, weil diese in den Gegenden, wo sie wohnen, sowohl den Slaven als den Albanesen durch Intelligenz und Reichtum überlegen sind..... (Ibid.,I, p. 211).

Tant la ténacité avec laquelle les Aroumains tiennent à leur nationalité, et à leur langue, ainsi que la fierté manifestée - même dans leur intimité - montrent qu'ils n'ont été vaincus spirituellement par aucun complexe d'infériorité. Comme chez les Juifs, leur renoncement à déclarer la nationalité, leur servit de camouflage. Mais avec le temps leur mimétisme finirait par faciliter la dénationalisation.

La fonction civilisatrice des Aroumains apparaît évidente. Tous les ethnographes balkaniques et occidentaux qui ont étudié de prés l'élément ethnique aroumain n'ont pas pu ne pas lui reconnaître ses qualités exceptionnelles et la contribution considérable qu'il a apporté à l'emancipation politique, économique et culturelle de tous les peuples balkaniques.

„Ces Valaques, écrivait en 1810 le savant grec Néophyte Duca,se montrérent toujours passionnés des meilleurs réformes; ils sont supérieurs en tout, et par rapport à leur nombre, bien peu sont des illetrés" (op.cit.)

„Les Valaques, écrit en 1860 la femme de lettres anglaise Mary Adélaide Walker, sont les premiers de tous par l'esprit d'entreprise dans le commerce, par leur capacité de travail et par leur intelligence"."Leur plus belle qualité, note Gustave Weigand, est la tendance à se cultiver......" On trouve parmi eux un nombre exceptionnel de gens intelligents" (Ethnographie von Makedonien, p. 36).

"In Bezug der Intelligenz übertreffen sie die Bulgaren, Albanesen und sogar die Griechen". (Gustav Weigand, cité par C. A. Bratter : Die Kutzowalachische Frage, Hamburg, 1907, p. 144).

De son côté l'hellèniste français Victor Bérard affirme que "les Valaques ont été les plus grands bienfaiteurs de la race grecque; ils ont bâti les plus beaux édifices, établi dans Athénes les plus belles fondations charitables ou éducatrices du monde grec. Les grands Hellénes de l'étranger, banquiers de Vienne, marchands d'Odessa, courtiers d'Alexandrie ou de Marseille sont en majorité Valaques de race et souvent de langue..... Ils sont adroits, ils sont souples, ils valent en affaires plusieurs grecs et quelques juifs, ils sont sobres, ils aiment la gloire...." (La Turquie et l'Hellénisme contemporain, Paris, 1904, p. 249).

Le Professeur grec Néoclés Kasasis, président de la Société irrédentiste "Hellenismos", reconnaît que "l'esprit d'entreprise, l'attachement aux idées morales, cet enthousiasme qu'on rencontre chez les peuples d'essence supérieure, caractérisent les Koutzo-Valaques. L'Hellénisme moderne compte parmi eux quelques uns des auteurs principaux de son indépendance, et plusieurs de ceux qui dans le monde hellénique, se sont distingués dans les lettres, les sciences, la politique, l'activité économique sont sortis de ces populations". (La Macédoine et les Roumains,Paris,1907).

Aussi important a été l'apport des Aroumains à l'émancipation politique, économique et culturelle des Slaves du sud. "Porteurs de la culture byzantino-romaine, écrit l'ethnographe serbe Cvijic, les Aroumains ont un indiscutable bon goût, et la tendance à des conditions de vie meilleure et plus choisies. Il est hors de doute que ce sont eux qui ont introduit ces usages parmi les peuples slaves des Balcans. Leur influence sur la civilisation matérielle, elle aussi, a été grande Parmi les premiers intellectuels balcaniques, beaucoup étaient d'origine aroumaine ou d'origine mixte serbo-aroumaine..... Plusieurs présidents du conseil des ministres en Serbie ont été d'origine mixte serbo-aromoune ou, en Bulgarie, bulgaro-aromoune...."

De son côté Dr. D. I. Popovici, professeur à l'Université de Belgrade, écrit :

„Le fondement de notre culture moderne, notre XVIII-e siécle,notre vie commerciale sont dues aux Macédo-Roumains...... Les plus grands philanthropes de notre peuple dans ces régions étaient de cette race d'hommes (Aroumains). Ils nous semble qu'il serait difficile de trouver une institution culturelle ou humanitaire un peu importante à laquelle ces hommes ou leurs descendants n'aient contribué comme fondateurs ou grands donateurs". (O Cincarima, p. 133-134, trad. roumaine)

Malgré toute cette contribution sur tous les plans pour le relèvement des peuples environnants, les Aroumains, en général, ne jouissent pourtant pas de simpathies. Comme le remarque Weigand : "Les rôles influents joués par les Aroumains font qu'ils ne soient pas aimés par les autres peuples cohabitants". (Ethnographie von Makedonien,p. 35).

Ce sentiment de jalousie, observé dans le peuple, altère souvent même l'objectivité de quelques hommes de science. Leur esprit d'économie est présenté comme "une avarice crasse"; les actes de philanthropie sont attribués à "cette vanité sèche qui les pousse à se mettre toujours en evidence et à faire parler d'eux".

Enfin, comme remarque T. P. Vucanović, "les peuples voisins des Valaques leur font plus ou moins aujourd'hui la réputation de manquer de patriotisme et de courage : opinions foncièrement erronées ou cachant une raillerie malicieuse car, précisement, patriotisme et courage sont les traits les plus saillants du caractère Valaque". (op.cit.p.35-6).

VI - LES ASPIRATIONS POLITIQUES DES AROUMAINS

Il est possible que les opinions accreditées comme celles mentionnées en haut concernant le "manque de patriotisme" aient déroutés quelques chercheurs superficieles comme le professeur S. R. Steinmetz (Amsterdam) en les déterminant de nier aux Aroumains "die Reife zur Bildung einer Nation, weil ihnen der "Wille" fehlte, "sich selbst zu behaupten" (op.cit.)

Peut-être à cette conclusion erronée aurait contribué le fait que dans le combat des peuples chrétiens de la Péninsule Balcanique, subjuguée par les "payens" turcs, les Aroumains ont fourni, sur tous les plans, un apport considérable pour leur émancipation.

Mais cette contribution - comme nous l'avons déjà dit - a été donnée pour la "victoire de la Croix". Lorsque les peuples chrétiens de ces régions-là ont été atteints par la mentalité chauvine et sont devenus intolérants envers les minorités ethniques englobées dans les nouveaux états, alors les Aroumains ont commencé à reviser l'attitude qu'ils ont eu dans le passé.

En tenant compte d'une <u>manière réaliste</u> du fait qu'étant dispersés en enclaves parmi les autres peuples de la péninsule ils ne peuvent avoir des aspirations territoriales propres et un attachement à la Roumanie étant exclu, dépuis le commencement ils ont lutté pour être reconnus comme <u>minorité ethnique distincte afin de pouvoir se cultiver et prier dans leur langue maternelle</u>.

C'est pourquoi ils voyaient une garantie plus grande dans l'empire ottoman, sous lequel ils gardaient leur unité ethnique, plus que dans les états chrétiens limitrophes (la Grèce, la Serbie et la Bulgarie), qui convoitaient la succession.

Déjà dès le commencement (en 1880) la "Société de culture macédo - roumaine" leur organisation la plus représentative, fixait le point de vue des Aroumains qui désiraient leur émancipation nationale dans les termes suivants :

„La question d'Orient ne sera pas résolue en substituant une injustice à une autre, et une domination étrangère à une autre domination étrangère. Seule la fraternité qui doit naître du respect des droits réciproques de chaque communauté, qu'il s'agisse des Grecs, des Turcs, des Albanais, des Bulgares, des Serbes, des Monténégrins et des Aroumains, permettra de la résoudre. La Suisse toute entière est peuplée de Français, d'Allemands, d'Italiens et de Romanches, qui sont groupés en un seul état au sein duquel chaque nationalité conserve sa langue et ses coutumes particulières, mais où tous ont la fierté légitime de se dire citoyens Suisses, bien qu'en des langues différentes. Tout en pardonnant à ceux qui nous attaquent en nous prêtant inconsidérément des intentions que nous n'avons pas, nous les convions de tout coeur à crier avec nous : "Vivent les Etats-Unis de l'Europe Orientale".

Le même point de vue a été exprimé pendant la guerre balkanique - 1912-1913 : „La Macédoine doit former un état autonome dans lequel toutes les nationalités auraient les mêmes charges et les mêmes droits et où les libertés de conscience, de culte et de la langue seraient proclamées absolues...... La Macédoine autonome, mise sous la garantie et la protection des Puissances, pour la préserver des agitations et les influences des états limitrophes, pourrait servir comme tampon entre les états qui, autrement, d'une manière inévitable, viendraient aux prises." (Societatea de Cultură Macedo-Română : Macedonia Macedonenilor, Bucureşti, 1912, pp.20-21).

Lorsque les tentatives pour une Macédoine autonome ont échouées, les Aroumains, soutenus par la diplomatie de l'état roumain, ont essayé à englober la région du Pinde sous la forme d'un canton au nouvel état albanais, proclamé par la Conférence de Paix de Londre de 1913. (Libre Vert, doc. 121.)

Après la deuxième guerre balkanique, éclaté entre les alliés coalliés , quand on a mis le problème du partage de la Macédoine, par le Traité de Paix de Bucarest (1913), la Grèce, la Serbie et la Bulgarie ont garanti le droit pour la minorité aroumaine d'avoir des écoles et des églises en langue maternelle.

Mais, parceque les Aroumains, qui voulaient exercer ce droit, étaient persécutés sous diverses formes par les autorités grecques, ils ont proclamé, dans une conjoncture politique plus favorable, l'autonomie de la région du Pinde où ils se trouvent en une masse plus compacte.

Dans l'ordre du jour de l'Assemblée Nationale tenue le 28 Décembre 1918 ou le 10 Janvier 1919 (s.n.) on écrit entre autres :

„Convinti che dopo la trista esperienza del passato, allorché molto ci veniva promesso ma nulla era osservato, il solo mezzo di salvezza e: "L'autonomia del Pindo unito politicamente all'Albania sotto la protezione dell'Italia, autonomia già proclamata entusiasticamente nel 1917 - dopo la ritirata delle truppe italiane - da tutte le popolazioni del Pindo". (Benedetto de Luca : Gli Aromeni, Nel Nuovo Assetto Balcanico, Roma, 1919, p.63).

En même temps la „Société Macédo-Roumaine de Culture intellectuelle"(Bucarest) se fait l'interpréte du sentiment de la population Aroumaine de Macédoine, et s'adresse á la justice du monde, représentée par la conférence qui se réunira á Versailles avec un exposé sur la „<u>Question des Macédo - Roumains ou des Koutzo-Valaques</u>". On écrit plus loin :

„Les Macédo - Roumains font-ils des voeux pour une extension aussi grande que possible de l'Albanie, qui pourrait facilement comprendre la plus grande partie du villayet de Monastir (Bitolia) , dans lequel soit dit en passant, l'élément serbe n'existe même pas, le Pinde habité presque exclusivement par les roumains dits Koutzo-Valaques, au nombre de plus de 80.000, ainsi que la majeure partie du reste de l'Epire, qui est albanaise. Quelles que soient,du reste les frontiéres, que la conférence de Versailles fixera dans la péninsule des Balkans, et partant, quelle que soit la répartiton des Koutzo - Valaques entre les différents Etats, ils se croient en droit de réclamer hautement, en vertu des principes proclamés sur la liberté des peuples, que les six groupes principaux que nous avons cités, constituent chacun dans les Etats quelqu'ils soient auxquels ils appartiendront, des provinces ou cantons autonomes, ayant un pouvoir adminsitratif national assisté d'un conseil élu, qui déléguerait un certain nombre de représentants dans le parlement du pays dont il ferait partie..........." (Société Macédo - Roumaine de Culture Intellectuelle : La Question des Macédo-Roumains ou des Koutzo - Valaques, Bucarest, 1919, p. 9 - 10.)

L'expérience triste faite aprés la premiére guerre et surtout aprés la deuxiéme guerre mondiale, nous a montré combien il est difficile de trouver une solution équitable pour résoudre le probléme des minorités de la Péninsule Balkanique par des fragmentations territoriales continues de cette péninsule, laquelle malgré les diversités nationales constitue pourtant un bloc de tous les points de vue (x).

C'est pourquoi, en partant de la prémise adoptée par la Société de culture macédo - roumaine, avant presque un siécle,dans le sens que le probléme balkanique - comme on l'a vue plus haut - „<u>ne sera pas résolue en substituant une injustice á une autre, et une domination étrangére á une autre domination étrangére</u>" on a préconisé, au nom d'une minorité ethnique de la péninsule balkanique, la plus opprimée et lésée en ses droits, qui est celle aroumaine, une solution d'une Macédoine autonome organisée en cantons, d'aprés le systéme suisse, dans le cadre d'une "<u>Union Balkanique</u>".

(x) = Voir : Constantin Papanace : <u>Pro Balcania</u>. Considérations sur l'Union balkanique et la solution des problémes litigieux de ce secteur européen. - Biblioteca Verde - Edit. - "Armatolii" - Cetatea Eternă (Roma) - 1951.

Dans un "mémorandum adressé à l'organisation des nations unies" fait le 21 Mai 1951, aprés avoir montré d'une maniére documentée la persécution des minorités Aroumounes (Valaques) dans les Pays Balkaniques, on concluait :

"Pour assurer la cohabitation harmonieuse et durable des peuples balcaniques, il conviendrait, selon notre maniére de voir, de garantir :

1).- le respect du principe de l'égalité des droits et de l'auto-décision des peuples des Balcans. Et puisque, dans le secteur de la Macé - doine, l'application de ce principe rencontrerait des difficultés insurmontables, étant donné la compénétration des peuples qui l'habitent, nous estimons oportun d'examiner la possibilité de constituer un Etat macédonien indépendant, décentralisé sur le modéle cantonal de la Suisse, pour permettre le libre développement des diverses nationalités. Mettant cet Etat sous la protection de l'O. N. U., non seulement on donnerait une juste solution aux doléances des Aroumains, mais on éliminerait en même temps les causes des fréquents conflits que l'histoire enregistre entre les divers Etat balcaniques limitrophes ;

2).- la diffusion de la conception humanitaire qui est à la base de l'O. N. U. Afin que la solution d'un Etat macédonien puisse être durable, il est necéssaire que les Nations Unies mettent en oeuvre tous les moyens de persuasion à leur disposition pour chasser le chauvinisme étroit des actuels dirigéants des Etats balcaniques, et leur ouvrir les lumineuses perspectives de la tolérance réciproque, profitable à tous. Une telle tolérance serait d'autant plus à souhaiter, et d'autre part plus naturelle, que les peuples balcaniques ont à peu prés la même composition ethnique, la même évolution historique, et qu'ils auront certainement un même destin.

On pourrait de cette maniére arriver à l'Union des Etats balcaniques, avec la disparition de tant de frontiéres artificielles, et en grande partie arbitraires, qui morcellent aujourd'hui l'unité de la péninsule, causant des perturbations économiques endémiques et des complications politiques extrêmement difficiles à résoudre . Un bloc balkanique de ce genre non seulement serait une garantie d'équilibre économique et politique dans le secteur des Balkans, mais deviendrait un élément extrêmement précieux pour la constitution de l'Union européenne tant désirée et tant attendue.

Dans le cadre de ce bloc de paix et de concorde les Aroumains, dispersés comme ils le sont aujourd'hui sur tout le territoire de la péninsule balkanique, pourront apporter - comme nous avons vu qu'il l'on fait dans le passé - toute leur contribution, dans toutes les branches d'activité; contribution dont bénéficierait toute la communauté balkanique. Mais en attendant l'élément a r o u m a i n ne demande que la JUSTICE !"(Constantin Papanace : La persécution des minorités aromounes (Valaques) dans les Pays Balkaniques. Biblioteca Verde, Editura "Armatolii" - Roma, 1951, pp. 17 - 18.)

De ce qu'on a montré plus haut, on voit clairement que les aspirations politiques des Aroumains ont été et sont encore les plus légitimes. Elles tendent seulement à la conservation de leur être ethnique par l'instruction et la prière en leur langue maternelle. Et ce droit ils le voient garanti dans une communauté balkanique encadrée dans la grande Union Européenne.

...

VII - CONCLUSIONS

(Résumé)

De ce qui vient d'être exposé dans les chapitres précédents on pourrait tirer les conclusions suivantes :

1).- Les Aroumains (Macédo - Roumains ou Valaques) représentent les populations autochtones romanisées du sud du Danube qui, dans les six premiers siécles de l'ère chrétienne occupaient la presque totalité de la Péninsule Balcanique, à l'exception de la Gréce proprement dite et de ses colonies du littoral. Le procés de romanisation, commencé au II-e siécle avant Jésus - Christ, alors que les légionnaires de Rome foulaient la terre balcanique, atteignit son apogée sous le régne de Justinien le Grand (6-e siécle) et faiblit immédiatement aprés, lorsque l'Empereur Héraclius remplaça - dans l'administration et l'armée impériales, le latin par la langue grecque. Des rangs de ces autochtones romanisés sont issus plus de quarante Empereurs dont certains, tels que Déoclitien, Aurélien, Constantin-le Grand et Justinien, furent célébres.

2).- Au Moyen-Age, aprés les dispersions provoquées par les invasions barbares et l'établissement en masse des tribus slaves sur toute l'étendue de la Péninsule Balcanique, les populations autochtones romanisées se sont mieux gardées intactes dans les bastions que constituaient pour elles les montagnes.

Les chroniques byzantines les désignent sous le nom de "Vlahi" (Valaques), appellation que les Sleaves ont empruntée aux Germains et qui signifie habitants de langue latine.

Nombreuses sont les "Vlahies" signalées par l'Histoire aprés le 10-e siécle : "Vlahia-la Grande" (Megali Blahia) en Thessalie, "La petite - Vlahie" en Epire, Etolie et en Acarnanie, "Vlahie d'en Haut" (Ano Blahia), etc. etc.

Les Valaques des montagnes Hemus (Balcans) s'étant soulevés contre l'Empire de Byzance, sous la conduite des fréres Petru et Asan, fondérent l'Empire Valaque-Bulgare dont l'indépendance, durant cette période de l'Histoire, est signalée par les chroniquers byzantins, selon lesquels les Aroumains étaient "non-maîtrisés" (abasilefti).

3).- Pendant l'époque moderne, aprés la conquête de la Péninsule Balcanique par les Turcs, les Aroumains du massif du Pinde conservent ce statut d'indépendance, grâce aux capitulations que leur concéde le Sultan Mourad II (1421 - 1451) et que Suléiman-le Magnifique (1520 - 1566) compléte par la division du territoire en 14 Capitaineries d'Armatols. Il s'agissait d'une sorte de milice populaire destinée au maintien de l'ordre et la défense des passages. En échange d'un tribut plutôt symbolique à la mére du Sultan (Sultan Validée), les institutions valaques sont à l'abri de toute interférence turque, alors que leurs coreligionnaires, Grecs, Bulgares ou autres, subissent mille miséres.

Ces capitulations commencent à être violées par les Turcs dès que la politique de la Russie tsariste s'avise de fomenter des soulèvements dans la Péninsule Balcanique. L'élément albanais turcisé, ayant à sa tête le Satrape Ali - Pacha de Tebelin (1741 - 1822) devient l'instrument le plus cruel et le plus efficace pour la suppression de l'indépendance valaque.

4).- Dans la lutte pour la libération des Chrétiens du joug turc, dont l'ardent précurseur fut le valaque Riga, de Vélestin en Thessalie, les Aroumains provoqués par les tentatives turques d'annuler les Capitulations, apportérent un concours considérable .

La majeure partie des Capitaines et des combattants de guérilla provenait de leurs rangs. Aprés la libération c'est toujours l'élément aroumain (valaque) qui fournit les plus grands bienfaiteurs pour la création d'institutions de culture et de bienfaisance. L'altruisme des Aroumains sur le plan supérieur chrétien s'avérera cependant déroutant pour les intérêts strictement nationaux lorsque les Etats chrétiens renaissants adopterons une politique chauvine et intolérante à l'égard de leurs coreligionnaires parlant une langue différente.

5).- La conscience de leur origine latine sans cesse renforcée, tant par le nom qu'ils portaient que par la langue qu'ils parlaient, leur fut présente à l'esprit tout le long de l'histoire. Elle était la source d'une fierté nationale que bravait cette autre fierté, bien connue, des Grecs. Sous l'impulsion de cette traditionnelle conscience latine eut lieu spontanément le premier réveil national, dans le sens moderne du mot. Il se manifeste à la fin du XVIII-e siécle et au commencement du XIX-e , à travers les lettrés Aroumains d'Autriche-Hongrie nommés Ucuta, Boiagi, Roza, qui publient des abécédaires, grammaires et livres d'histoire en langue maternelle. Cette tentative est cependant étouffée dans l'oeuf par l'intervention du Patriarcat Oecuménique de Constantinople (Grec), par l'excommunication des auteurs de ces publications et par la destruction de ces livres. Le fil de ce réveil national fut repris par les exilés Roumains de la Révolution de 1848: Héliade Rădulescu, Nicolae Bălcescu, Costache Negri, Ion Ghica, Christian Tel, Ionescu dela Brad, Dumitru Bolintineanu, qui tous ont connu les Aroumains chez eux,dans leur maison.

Animée d'un pan - romanisme dérivé de l'idée pan - latine, ellemême une réaction du pan - slavisme orthodoxe, cette génération a fait du probléme aroumain aprés l'union des Principautés Danubiennes sous Cuza - Vodă (1856) et surtout aprés l'élévation de la Roumanie au rang de Royaume, sous le Roi Carol I-er (1881), un probléme national d'Etat.

Malgré l'opposition acharnée du clergé grec à l'ouverture d'écoles et d'églises roumaines sur la base des „privilèges" consentis par les Turcs au Patriarcat de Constantinople, l'action de réveil national avait prospéré d'année en année. Ce progrés prit une allure plus rapide lorsque les dirigeants turcs se rendirent compte que, de toutes les populations chrétiennes des Balcans, les Aroumains s'avéraient les plus loyaux. Eloignés de la Mére-Patrie roumaine ils n'avaient pas de revendications territoriales à formuler. Par le décret du 9 Mai 1905, le Sultan reconnaît la population aroumaine (valaque) comme formant une minorité ethnique distincte alors qu'elle n'était jusqu'à cette date "qu'englobée" dans

la "Rum Mileti" ce qui littéralement se traduisait par "Nation Romaine" mais qui de fait avait le sens de "nation grecque", comprenant tous les chrétiens de l'Empire, dépendant de la Patriarchie Oecuménique (grecque) de Constantinople.

Cette fois-ci, la réaction grecque se traduisit par le déchaînement d'une sanglante terreur contre les Aroumains par des "bandes d'Antartes" (comitadjis grecs) et notamment contre ceux qui fréquentaient les écoles et les églises de langue roumaine.

C'est ainsi que des centaines de notables, prêtres et instituteurs en furent les victimes. Par le Traité de Bucarest qui mettait fin aux guerres balcaniques (1912-1913), la Grèce, la Serbie et la Bulgarie, qui avaient annexé des territoires turcs, consentent "à donner l'autonomie aux écoles et aux églises des Koutzo-Valaques se trouvant dans les futures possessions respectives et à permettre la création d'un épiscopat pour ces mêmes Koutzo-Valaques, avec la faculté, pour le Gouvernement roumain, de subventionner les dites institutions culturelles présentes et à venir."

De plus, après la première guerre mondiale, par le Traité de Sévres (art. 12) "la Grèce convient de concéder l'autonomie locale, sous la vigilance de l'Etat hellénique, aux communautés des Valaques du Pinde, en matière de culte, de bienfaisance et d'enseignement."

6).- Le nombre des habitants constituant la population romanisée du sud du Danube et qui, au début de l'ère chrétienne, comprenait la majeure partie de la Péninsule Balcanique, se trouve, au cours des siécles, en constante regression. Les dispersions causées par les invasions barbares et surtout la massive implantation slave, font éclater l'unité de la Romanité orientale, en la divisant en enclaves. D'autre part, l'incessante érosion de l'influence grecque, exercée surtout à travers l'Eglise, réduit par la dénationalisation les enclaves du sud, contrées qu'au Moyen-Age on désignait sous les noms de Grande et Petite Vlahie, de Vlahie d'en Haut, etc. Et cependant, au milieu du siécle passé, alors que les chauvinismes balcaniques ne se déchaînaient pas encore, le nombre des Aroumains était évalué à quelque six-cent-mille âmes.

Bien que les dénationalisations continuaient à sevir parmi les éléments établis dans les villes dont l'aspect était devenu étranger, leur nombre se maintient grâce à la natalité, la prolifération des éléments montagnards. Il a été difficile d'établir une statistique précise des Arou--mains (Valaques) et cela pour les raisons suivantes :

a.- Sous l'Empire Ottoman, de structure théocratique, la distinction entre les ressortissants se faisait d'aprés des critéres religieux. Les Aroumains, dépendant de la Patriarchie grecque de Constantinople, étaient englobés sous la rubrique "Rum Mileti" et considerés comme Grecs.

b.- L'état de transhumance d'une bonne partie de la population montagnarde rendait difficile le recensement.

c.- La tendance au mimétisme des éléments établis dans les villes, comme négociants, artisans, ou libres-professionnels, etc., pour ménager leurs intérêts. Aprés les annexions territoriales de 1913 par la Gréce, la Serbie, la Bulgarie et l'Albanie, cette tendance parmi les éléments bourgeois, s'accentue surtout aux époques de grande persécution.

d.- La tendance que les dits Etats avaient de fausser les statistiques pour justifier revendications ou annexions territoriales, ressort

également de leurs propres recensements effectués à des époques différentes et se contredisent de manière flagrante. Le nombre réel des Aroumains des Etats balcaniques, parlant le dialecte macédo-roumain, peut se chiffrer autour de 650.000.- répartis comme suit : 1.- En Grèce, environ 400.000. 2.- En Jugoslavie, environ 100.000.- 3.- En Albanie, environ 100.000.- 4.- En Bulgarie, environ 50.000.-

7.- La position sociale des Aroumains, par rapport aux peuples avec lesquels ils habitaient, est celle d'un peuple ferment. Leur occupation principale, déterminée par le caractère montagneux des contrées qu'ils occupaient, étant celle de pâtres transhumants, pérégrins parmi d'autres populations, a contribué au développement de leur esprit d'initiative, de leur intelligence déjà vive, de l'audace et de la souplesse dans l'action ainsi que d'un remarquable sens pratique. Le métier de caravanier, première activité résultant de celui de pâtre transhumant, leur a permis d'avoir le monopole des transports à destination des pays de l'Europe Centrale, sur presque toute la Péninsule Balcanique. Accaparant les relais des caravanes, les auberges ou hôtels, les Aroumains se sont constitué une base et un réseau de relations qui leur permirent de se lancer dans des affaires de grand style, de toutes sortes y compris celles de banque. C'est sur ce réseau continental autant que maritime qu'ils se répandirent dans les pays balcaniques, l'Europe Centrale ainsi que sur le littoral méditerranéen où ils ont réalisé de grosses fortunes. Les rôles de premier plan qu'ils exercèrent dans la vie économique, politique et culturelle, surtout à l'époque de la formation des bourgeoisies nationales, leur ont attiré l'antipathie, pour ne pas dire plus, des peuples au milieu desquels ils menaient leurs activités. Néanmoins, l'apport positif des Aroumains, dans tous les domaines, fut considérable.

8.- Les aspirations politiques des Aroumains, après leur réveil national, ont été conditionnées par le nombre réduit qu'ils représentaient en rapport avec les peuples au milieu desquels ils vivaient et surtout par le fait qu'ils étaient répandus en enclaves sur un territoire assez étendu. Ne pouvant avoir des revendications territoriales propres ni d'espoir de rattachement au Pays Roumain dont ils étaient séparés par les Etats slaves, ces aspirations ont tendu uniquement vers la garantie du droit pour eux de pouvoir prier et s'instruire dans leur langue. Ils voyaient cette garantie mieux assurée en une Macédoine indépendante, composée de cantons nationaux, selon le modèle suisse. Des doléances dans ce sens furent formulées dès le début de leur réveil national par l'organe le plus représentatif des intérêts aroumains, la Société de culture Macédo-Roumaine (1880).

Par délégations spéciales et mémoires documentés, ces doléances ont été répétées aussi bien à la Conférence de la Paix de Bucarest (1913) qu'à celle de Paris (1919). Pour les Aroumains du Pinde et de l'Epire qui forment une masse plus compacte, "on a essayé à englober, la région du Pinde sous la forme d'un canton, au nouvel Etat albanais, proclamé en 1913 par la Conférence de Paix de Londres."

Cette solution fut également préconisée à la Conférence de Paix de Paris (1919), tenant compte aussi du fait qu'en 1917, pendant l'occupation des armées alliées, les Aroumains du Pinde proclamèrent pour leur

région, une sorte d'autonomie locale à laquelle, le retour des armées grecques, mit fin. Après la seconde guerre mondiale, les notables Aroumains exilés, suivant la ligne traditionnelle de leurs aspirations nationales, préconisèrent comme solution „une Macédoine autonome organisée en Cantons, d'après le système suisse, dans le cadre d'une Union Balcanique."

9).- Les droits des minorités Aroumaines (Valaques) dans les pays balcaniques furent consacrés par les conventions et actes internationaux suivants :

A.- De manière spéciale : 1.- Le décret (Iradée) du Sultan, du 9 Mai 1905; 2.- La Convention de Londres de 1913, à l'occasion de la limitation de frontière entre le territorire annexé par la Grèce et le nouvel Etat albanais; 3.- Le Traité de Bucarest d'Août 1913, avec la Grèce, la Serbie et la Bulgarie; 4.- Le Traité de Sèvres (1919), art. 12., avec la Grèce.

B.- De manière générale : 1.- La protection par la Ligue des Nations, concretisée par les différents traités, tel celui de Sèvres cité plus haut, qui garantissent la protection de l'existence et la liberté individuelle des minoritaires, la liberté du culte, l'égalité devant la loi, la faculté d'emploi de la langue maternelle, la liberté religieuse, le droit d'entretenir pour compte propre des institutions religieuses ou sociales ainsi que des écoles, l'obligation pour l'Etat de prévoir dans son budget des fonds destinés à l'entretien des institutions minoritaires si la minorité respective est de quelque importance; 2.- La protection par l'Organisation des Nations Unies (O.N.U.) qui, en tant qu'expression de la communauté internationale actuelle, a repris la position de garant de l'ancienne Ligue des Nations dans l'application des clauses concernant la protection des minorités ethniques; 3.- Les Constitutions des Etats respectifs qui ont inclu dans leurs textes, les clauses de défense des minorités ethniques; 4.- La Déclaration des droits de l'Homme, formulée par l'O.N.U. le 10 Décembre, que les Etats balcaniques ont également signée; 5.- La Convention Européenne pour la défense des droits de l'Homme et des libertés fondamentales", signée à Rome le 4 Novembre 1950.

10).- Tous les Etats balcaniques ont enfreint les droits des Minorités aroumaines, en défiant les engagements et obligations découlant des Conventions précitées, sous de fallacieux prétextes.

En dépit de l'évidence, les Grecs prétendent que "pour les Aroumains il n'y a pas de Convention internationale leur conférant la qualité de minorité ethnique et que "même s'ils l'avaient eue, ils sont - selon eux - d'origine et de langue grecques et ils doivent avoir des sentiments grecs."

Les Yougoslaves invoquent le prétexte que la langue maternelle des Aroumains serait un dialecte non-évolué et comme tel, inapte à l'instruction dans les écoles ou pour les offices religieux!

Quant à l'Albanie et la Bulgarie, elles n'essayérent même - pas de trouver une justification à leur procédé arbitraire!

Ainsi, des 4 écoles secondaires, 114 écoles primaires et 37 eglises que les Aroumains, malgré l'opposition du clergé grec, avaient réussi d'avoir sous la souveraineté turque, avant la guerre balcanique (1912 - 1913), aucune d'entre elles ne fonctionne plus aujourd'hui.

La Yougoslavie les a fermées en 1916 et n'a plus permis leur réouverture depuis. L'Albanie les a étatisées en 1925, en éliminant le parler aroumain. Quant à la Grèce et à la Bulgarie, elles les ont simplement supprimées depuis 1945.(x)

Toutes les associations culturelles, philantropiques ou sportives ont été dissoutes et les publications dialéctales ou en langue littéraire roumaine, formellement interdites. A l'heure actuelle, la minorité aroumaine de tous les pays balcaniques est privée du droit fondamental de prier et de s'instruire dans la langue maternelle.

Eparpillée dans quatr Etats qui pratiquent une politique de dénationalisation, cette minorité est menacée par une imminente suffocation ethnique. Afin d'empêcher cette forme de "génocide ethnique" n'importe qui pourrait - sur la base des conventions internationales mentionnées plus haut - élever la voix et protester véhémentement. A plus forte raison, les institutions internationales crées pour affirmer et faire respecter les droits fondamentaux de l'Homme, devraient pouvoir s'en charger. Mais, pour des nécessités dictées par un certain équilibre politique, ces institutions évitent de s'en occuper ou restent indifférentes à l'égard surtout des petits, qui sont les plus menacés et qui auraient besoin de leur protection. Fait significatif dans sa tristesse et dans ce qu'il a de décourageant !

...

(x) = Le fondement juridique de la minorité aroumaine a été largement exposé par le Professeur Sevold BRAGA, de l'Université de Saarbrücken dans l'étude très documentée qu'il a publié sous le titre "Die Rechtslage der Romanischen Minderheit in Griechenland",dans "Le Nouvel Album Macedo-Roumain"- vol. II - 1965 - Freiburg i.Br. Pour les lecteurs de langue allemande, nous reproduisont en annexe les conclusions de cette intéressante étude dont le manque d'espace nous empêche d'en reproduire les riches annotations.

-.-

ANNEXE DOCUMENTAIRE

HEUTE NOCH GELTENDE RECHTE DER AROMUNISCHEN VOLKSGRUPPE (x)

1.- Allgemeines

Die bisherigen Ausführungen scheinen die Befürchtung zu bestätigen, dass es gegenwärtig keine rechtliche Möglichkeit gibt, die Minderheiten-rechte der aromunischen Bevölkerung in Griechenland wirksam und unmittelbar zu schützen. Die bereits 1948 programmatisch und sehr vielversprechend verkündeten Absichten der Vereinten Nationen wurden in keinem Punkt realisiert. Auch die Bemühungen des Europarates sind, wie vorstehend gezeigt, auf halbem Wege stehengeblieben.

Unwillkürlich fragt man sich dabei, ob die Nation mit ihrer kulturellen Eigenart noch ein rechtlich geschütztes Gut ist. Was zu Beginn dieses Jahrhunderts und insbesondere in den 20er Jahren und noch in den 30er Jahren auf Grund der zahlreichen Verträge nach dem ersten Weltkrieg zu einem unumstösslichen Prinzip des Völkerrechts wurde, scheint heute mehr und mehr in Vergessenheit zu geraten, somit auch das Minderheitenrecht der Aromunen. Vergessen scheint damit ein Rechtsprinzip, dessen Missachtung nicht zuletzt Anlass des zweiten Weltkrieges war. Man kann deutlich d i e Verlegenheit und zuweilen sogar eine fast unverhüllte Verärgerung in der Juristenwelt und bei den angesprochenen internationalen Gremien spüren, wenn sie heute mit dem Minderheitenproblem konfrontiert werden und v o n ihnen eine klare Antwort erwartet oder gefordert wird. Es sei hier nur das oben erörtete (III,1,b) Gutachten des Generalsekretärs der UNO erwähnt. Diese Verlegenheit mag bei einem Politiker noch erklärlich, wenn auch nicht entschuldbar sein, bei einem Juristen ist sie jedenfalls verwerflich.

Es wäre ein Trugschluss zu glauben, dass mit der Garantie der individuellen, selbst zur höchsten Perfektion ausgebauten Grundrechte (Menschenrechte) im einzelstaatlichen Verfassungsrecht und im Völkerrecht (Menschenrechtsdeklaration) alles getan sei und dass sich alles andere somit von selbst ergäbe.

Es kann auch die Meinung nicht richtig sein, dass die Zeit der nationalen Minderheiten in Europa unabwendbar zu Ende gehe und dass es in der heutigen, sich angeblich zum Kosmopolitismus entwickelnden Massengesellschaft nur noch darum gehe, die individuellen Menschen-rechte zu schützen.

(x) = Leider ist es uns wegen Platzmangel unmöglich die zu dieser Studie gehörenden reichen Fussnoten ebenfalls zu wiederholen.

Dies trifft schon deshalb nicht zu und stellt ein Scheinargument dar, weil das Minderheitenproblem immer dann entsteht, wenn die staatstragende Nation gegenüber anderen (Minderheiten) unduldsam wird, der echte Kosmopolitismus aber nur tolerant sein kann.

Es mag zugegeben, dass sich in der Gegenwart möglicherweise die Akzente verschoben und die Bedeutung der einzelnen rechtlichen Schutzformen in ihrem Schwerpunkt verlagert haben. Man denke in diesem Zusammenhang etwa an das Verbot des Genocid (Abkommen vom 9. Dezember 1948 im Rahmen der UNO) und an das allgemein anerkannte Recht auf Selbstbestimmung. Aber auch das, was man zusammenfassend als ethnischen Bestandteil und als die Kultur eines Volkes oder einer Volksgruppe bezeichnen kann, muss ein geschütztes Rechtsgut bleiben und darf nicht - gleichgültig, ob im grossen Weltmassstab oder im kleinen einzelstaatlichen Bereich - zum Gegenstand einer gezielten und unter dem Deckmantel des verfassungsrechtlichen Gleichheitsgrundsatzes (égalité en droit) durchgeführten Vernichtungspolitik durch erzwungene Assimilation werden.

Der Hinweis darauf, dass in einem zum Staatenbund oder Bundesstaat vereinten Europa (zu dem notwendigerweise auch Griechenland gehören müsste) auch das Minderheitenproblem abgeschwächt, wenn nicht gar gelöst wird, ist zwar richtig ; doch wie Menzel hier zutreffend hervorhebt, würde es im politisch vereinten Europa nach wie vor Franzosen, Italiener, Griechen, Deutsche usw. geben und nicht etwa nur von ihren Volkstum „entwurzelte Kosmopoliten"; gerade in der „geistigen Vielgestaltigkeit" liege ja der Reichtum Europas; den Minderheiten aber als einer „Brücke zwischen den Völkern diesseits und jenseits der Grenzen" würde die wichtige Aufgabe zufallen, „einen wesentlichen Beitrag für den europäischen Gedanken zu leisten".

Denn vor allem die kleinen Völker und die Minderheiten seien erwiesenermassen „die bewusstesten und zuverlässigsten Europäer". Und ferner : in einem politisch vereinten Europa, das eine neue Staats- und Souveränitätskonzeption voraussetzt, braucht der einzelne Mitgliedstaat keine Befürchtungen mehr zu hegen, dass mit der Gewährung voller Minderheitenrechte seine eigene Machtposition geschmälert werde.

Indessen scheint zwischen diesen Erkenntnissen bzw. Voraussagen und der tatsächlichen Anerkennung und Förderung der Minderheitenrechte im Hinblick auf die angestrebte europäische Vereinigung noch ein weiter Weg zu liegen.

Was gegenwärtig bleibt, sind einerseits die - hier im Zusammenhang mit den Rechten der aromünischen Minderheit besonders interessierenden - Verpflichtungen, die Griechenland in der Vergangenheit (unmittelbar vertraglich oder mittelbar durch Staatensukzession) rechtsverbindlich übernommen hat, und andererseits das Selbstbestimmungsrecht der Nationen. Darüber sollen im folgenden einige abschliessende Worte gesagt werden.

2.- Der Erlass (Iradé) des türkischen Sultans v. 9.(22.) Mai 1905

gewährte den Aromunen im damals türkischen Makedonien eine gewisse Autonomie in der Gemeindeverwaltung und im Unterrichtswesen mit freiem Gebrauch ihrer Sprache in Kirche und Schule.

Wenn auf Grund des Bukarester Friedensvertrag von 1913 Makedonien dem griechisen Staat eingegliedert wurde, so machte dieser Umstand den Iradé von 1905 nicht hinfällig. Nach allgemeinen Rechtsprinzipien, die alnasslich von Gebietsabtretungen, Annexionen und Staatensukzessionen entwickelt wurden, bleibt das im abgetretenen oder annektierten Territorium gesetzte Recht weiter in Kraft, bis es durch ein Abkommen oder durch ein neues innerstaatliches Gesetzt aufgehoben wird. Hinzukommt, dass der Iradé den - als Nation anerkannten - Aromunen Rechte gewährte, die nach Inhalt und Funktion einer Grundrechtsgarantie gleichkommen. Diese wohlerworbenen Rechte der Aromunen konnten daher vom griechischen Parlament allenfalls durch ein verfassungsänderndes Gesetz, d. h. mit einer - nach griechischen Verfassungen erforderlichen - qualifizierten Mehrheit aufgehoben oder geändert werden. Dass ein solches Gesetz vom griechischen Parlament in der Zeit nach 1913 verabschiedet wurde, war - trotz Nachforschungen - nicht festzustellen. Ausserdem hat sich Griechenland durch den Athener Friedensvertrag von 14. November 1913 (Art. 5 und Art. 11) gegenüber der Türkei verpflichtet, die von der Bevölkerung (in Makedonien) unter türkischer Herrschaft erworbenen Rechte und die erlassenen türkischen Rechtsakte sowie die örtliche Gebräuche strengstens zu respektieren.

Bis zum Beweis des Gegenteils kann daher von der Weitergeltung des Iradés von 1905 als innerstaatliches griechisches Recht ausgegangen werden ; darauf können sich sowohl die türkische Regierung als auch die aromunische Bevölkerung berufen.

3.- Der Notenaustausch vom 5. August 1913 (Bukarester Friede)

gewährte der aromunischen Bevölkerung (in Makedonien) wohl die weitgehendste kulturelle und kirchliche Autonomie. Die von Griechenland für alle Zukunft übernommene Garantie dieser Selbstständigkeit wurde formell niemals aufgehoben oder geändert; hierfür bedürfte es einer besonderen Vereinbarung mit Rumänien.

Der rechtsverbindliche Charakter dieses Notenwechsels wird infolgedessen in der späteren Literatur der 20er Jahre, soweit die Frage überhaupt behandelt worden ist, bejaht. Allerdings handelt es sich um eine bilaterale Abmachung zwischen Rumänien und Griechenland. Die Verletzung der im Notenwechsel den Aromunen zugestandenen Rechte könnte demgemäss nur vom Vertragspartner, also nur seitens der

rumänischen Regierung gerügt und notfalls zum Gegenstand eines Verfahrens vor dem Internationalen Gerichtshof in den Haag gemacht werden.

In der Tat, bald nach Kriegsende forderte die rumänische Regierung in einer Note vom April 1948 von der griechischen Regierung, die Verfolgung von Aromunen zu unterbinden und die Wiedereröffnung von aromunischen Schulen, Kirchen usw. sowie eine Entschädigung für die Verletzen zu veranlassen.

Die Note erwähnt - soweit ersichtlich - die Abmachung von 1913 nicht, jedoch kann aus ihrem Inhalt (die Bezugnahme auf die verletzten Rechte) entnommen werden, dass in erster Linie die Abmachung von 1913 als Rechtsgrundlage der Intervention gemeint ist. Ob und wie die griechische Regierung auf die Note von 1948 geantwortet hat, ist dem Verfasser nicht bekannt.

Jedenfalls hat sich die Regierung der - Ende 1947 gegründeten - "Rumänischen Volksrepublik" nicht länger an der aromunischen Frage interessiert gezeigt. Einer der Gründe dieser reservierten Haltung dürfte nicht zuletzt die kommunistische Auffassung des Nationalitätenproblems sein.

Indes kann man - unabhängig von der Haltung der rumänischen Regierung in der aromunischen Frage - mit guten Gründen den Standpunkt vertreten, dass die Abmachung von 1913 im Vertrag von Sèvres implicite übernommen und somit zum Bestandteil des internationalen Rechts wurde (vgl. darüber weiter unten, 4.).

Somit wäre die rumänische Regierung nicht mehr allein befugt, bei Verletzung der im Notenwechsel von 1913 eingeräumten Rechte zu intervenieren, sondern diese Befugnis hätte - wie unten (4.) gezeigt wird - jeder an der Beachtung des internationalen Rechts interessierte Staat.

4. - Der Vertrag von Sèvres

mit seinen Bestimmungen über den Minderheitenschutz im allgemeinen und den speziellen Schutz der Aromunen im Pindusgebiet (Art. 12) - gilt - wie oben (III,1) gezeigt - richtiger Ansicht nach zumindest de jure weiter fort.

Auch das Minderheitenproblem, d.h. die koutzo-walachische (aromunische) Frage besteht weiter und kann somit durchaus Gegenstand entsprechender Schritte auf der völkerrechtlichen Ebene sein. Wenn griechischerseits entgegen den offiziellen Statistiken und Äusserungen von massgebender Seite behauptet wird, dass eine aromunische Minderheit de facto nicht mehr existiere, so kann dieser Umstand nur durch eine international gültige Entscheidung (z. B. des Internationales Gerichtshofes) oder durch ein Abkommen rechtswirksam festgestellt werden. Erst eine solche rechtsverbindliche Feststellung kann die aromunische Frage gegenstandslos machen. Ferner macht der Umstand, dass das zentrale Garantieforum, der Völkerbund, nicht mehr existiert, den Vertrag von Sèvres ebenfalls noch nicht hinfällig

oder seine Schutzfunktion unrealisierbar. Es wird nämlich häufig übersehen, dass der Rat des Völkerbundes (Le Conseil de la Société des Nations) nicht das einzige Garantie-und Kontrollorgan war. Die hat der Völkerbundsrat selbst häufig unterstrichen ; es ergibt sich aber auch aus dem Art. 16 Abs. 3 des Vertrages von Sévres, in dem der Ständige Internationale Gerichsthof ausdrücklich erwähnt und auf die Möglichkeit der Intervention zugunsten einer Minderheit von Seiten jeder "Macht", die Mitglied des Völkerbundsrates ist, verwiesen wird.

Obwohl der Völkerbund und sein Rat nicht merh bestehen,müssen nunmehr - gerade wegen dieses veränderten Umstandes und unter richtiger Berücksichtigung der "clausula rebus sic stantibus" - nicht nur die ehemaligen Mitglieder des Rates, sondern auch alle ehemaligen Mitglieder des Völkerbundes das Recht, aber auch die Pflicht haben, über die Einhaltung der im Vertrag von Sévres ubernommenen Garantien zu wachen und gegebenenfalls Schritte zu deren Beachtung (nötigenfalls auch beim Haager Gerichtshof) einzuleiten. Denn es ist der ausgesprochene Zweck der Minderheitenverträge und insbesondere des Vertrages von Sévres gewesen, den Minderheitenschutz unter eine kollektive Garantie der zivilisierten Staaten zu stellen.

Der tiefere Sinn jedoch, der sich daraus für die Rechtsstellung der (aromunischen) Minderheit ergibt, ist der, dass die Minderheiten und ihr Schutz eine internationale Angelegenheit wurden, für die nicht nur der verpflichtete Minderheitenstaat, sondern nunmehr alle ehemaligen Völkerbundsmitglieder und vielleicht darüber hinaus alle Staaten der heutigen internationalen Gemeinschaft verantwortlich sind; und weiter, dass der vertraglich fixierte Minderheitenschutz weder einseitig noch durch bilaterale Abmachungen oder gar durch stillschweigenden Verzicht geändert oder aufgehoben werden kann : die Minderheiten haben dadurch ein unveräusserliches Grundrecht auf Existenz und Schutz erworben, auch wenn sie eine eigene völkerrechtliche Rechtssubjektivität formell nicht besitzen. Dafür müssen - wie gesagt - alle ehemaligen Mitglieder des Völkerbundes einstehen und somit auch das Interventionsrecht haben.

Wenn also bis zu der Zeit nach dem zweiten Weltkrieg Rumänien Patronatsaufgaben gegenüber den Aromunen wahrgenommen hat, die „Rumänische Volksrepublik" und die heutige „Sozialistische Republik Rumänien" aber kein Interesse für sie bekundet, so kann dieser Umstand an den Minderheitenrechten der Aromunen und an dem Interventionsrecht und der Interventionspflicht aller anderen Staaten überhaupt nichts ändern.

Was den Inhalt der geschützten Rechte betrifft, so ergibt sich bei oberflächlicher Durchsicht des Vertrages von Sévres ein uneinheitliches Bild : die Spezialbestimmung des Art. 12 gewährt der ausdrücklich genannten aromunischen Bevölkerung im Pindusgebiet eine kulturelle und religiöse Autonomie ; die aromunische Minderheit in Makedonien (und Thrazien) wird nicht ausdrücklich erwähnt, doch begründet Art. 9 des Vertrages eine Pflicht des griechischen Staates, für die dortigen Minderheiten den Unterricht in eigener Sprache -

sicherzustellen und sogar besondere Minderheitenschulen zu unterhalten ; für die (aromunische) Minderheit anderer griechischer Gebiete gelten die allgemeinen Bestimmungen des Vertrages. Andererseits aber wird der aromunischen Minderheit in Makedonien eine besondere Autonomie durch den Notenwechsel von 1913 gewährt.

Somit stellt sich die Frage nach dem Verhältnis zwischen dieser Abmachung (Notenwechsel von 1913) und dem Vertag vons Sèvres, dessen Präambel gerade die vorausgehenden bilateralen Abmachungen in den Vertrag überführen und unter die Garantie des Völkerbundes stellen wollte. Man kann aus dem Wortlaut dieser Präambel keinesfalls entnehmen, dass die auf Grund der bilateralen Abmachungen erworbenen Minderheitenrechte der Aromunen (in Makedonien) aufgehoben werden sollten ; dies würde dem Sinn und Zweck des Vertrages von Sèvres widersprechen, zumal Rumänien am Vertrag von Sèvres nicht beteiligt war und deshalb seine - nach allgemeinen Rechtsprinzipien hierfür erforderliche - Zustimmung zu einer solchen Aufhebung nicht geben konnte.

Man kann also entweder den Standpunkt vertreten, dass der Notenwechsel von 1913 durch den Vertrag von Sèvres unberührt geblieben ist (vgl. oben IV, 1.) oder - was angesichts der Tatsache, dass Rumänien Mitglied des Völkerbundes war, richtiger erscheint - dass die im Notenwechsel verankerten Minderheitenrechte der Aromunen (in Makedonien) durch den Vertrag von Sèvres (Präambel und Art. 9) unter die kollektiv-internationale Garantie implicite gestellt wurde.

Demnach kann - als Ergebnis - festgehalte werden : Nicht nur Rumänien, sondern jeder andere Staat, als ehemaliges Mitglied des Völkerbundes, und vielleicht darüber hinaus jeder Staat, als Mitglied der Vereinten Nationen, ist berechtigt und verpflichtet, für die Wahrung der Rechte der Aromunen auf Grund des Vertrages von Sèvres in Verbindung mit dem Notenwechsel von 1913 zu intervenieren.

Das moderne Minderheitenrecht ist untrennbar mit der Erkenntnis verbunden, dass die Erhaltung der ethnischen und kulturellen Eigenart einer Volksgruppe ein Gebot der Gerechtigkeit darstellt, an dem alle zivilisierten Staaten interessiert sein müssten.

Der Minderheitenschutz ist gerade in dem Bestreben entstanden, das Minderheitenproblem zu entpolitisieren und rechtlich als eine „internationale Angelegenheit" zu lösen.

Das Interventionsrecht eines Staates zugunsten einer Minderheit ist daher unabhängig von irgendwelchen politischen, wirtschaftlichen und sonstigen Belangen des Intervenierenden.

Die Intervention eines amerikanischen Staates zugunsten der aromunischen Minderheit würde z. B. nicht an dem formellen „Rechtsschutzbedürfnis" scheitern; man würde diesem Staate gegenüber nicht einwenden können, er habe mit den Aromunen nichts zu tun.

Das allgemeine, internationale Interesse an dem Minderheitenschutz wird noch dadurch unterstrichen, dass die Eigenart e i n e r Volksgruppe Gegenstand zahlreicher Wissenschaften ist, z. B. der Geschichtswissenschaft, der Ethnologie, der Philologie.

Dieses Forschungsobjekt - hier die aromunische Bevölkerung auf dem Balkan - besteht aber aus einer lebenden Substanz, die nicht mehr erforschbar ist und der Wissenschaft endgültig verloren geht, wenn sie einmal vernichtet wird. Deshalb sind vor allem die romanischen Länder (auch als zivilisierte, um die Erhaltung der kulturellen Güter und um die Belange der Wissenschaft besorgte Staaten) besonders legitimiert - einmal ohne Rücksicht auf die aussenpolitische Opportunität -, ihre internationalen Rechtspflichten gegenüber der aromunischen Bevölkerung auf dem Balkan zu erfüllen.

Wenn es, in der Tat, auch umstritten ist, ob die "Aromunen" eine rumänische Minderheit sind, so zweifelt - ausser der offiziellen griechischen Auffassung - niemand daran, dass sie jedenfalls als ein romanischer Stamm betrachtet werden müssen. Schon diese Streitfrage lässt den Umstand erkennen, dass es für Historiker, Ethnologen und Philologen (Romanisten) noch viel auf ihrem Forschungsfeld zur Klärung der zahlreichen geschichtlichen und philologischen Fragen im Zusammenhang mit den Aromunen zu tun gibt, und dass die internationale Wissenschaft und mit ihr die internationale Öffentlichkeit an der Erhaltung der aromunischen Substanz interessiert sein muss, von der Wahrung des Rechts und der Gerechtigkeit ganz zu schweigen.

5.- Das Selbstbestimmungsrecht

der Völker wird seit langem allgemein anerkannt. Als ein Recht auf Eigenstaatlichkeit bzw. auf Unabhängigkeit von Fremdherrschaft enthält es eine deutliche politische Komponente. Doch wie jeder rechtliche Tatbestand bedarf auch dieses Recht einer Präzisierung sowohl hinsichtlich der Voraussetzungen seiner konkreten Entstehung als auch hinsichtlich seiner praktischen Durchführung. Indes, bis jetzt haben keine dieser Fragen Eingang in die Regelung des allgemeinen Völkerrechts gefunden.

Man könnte die Auffassung vertrten, dass das Selbstbestimmungsrecht nur dann einer Volksgruppe (z. B. den Aromunen auf dem Balkan) zuerkannt wird, wenn diese Volksgruppe über genügend politische Reife verfügt, ihren Willen zur Selbstbestimmung unmissverständlich (organisiert) verkündet und über ein für die (staatliche oder teilstaatliche) Autonomie erforderliches, von dieser Volksgruppe bewohntes Territorium verfügt. Die Beobachtung der Vorgänge, die zur Entstehung neuer Staaten in Afrika geführt haben, zeigt jedoch, dass nicht alle dieser Voraussetzungen vorliegen müssen, dass vielmehr die machtpolitischen Faktoren und eine Reihe weiterer heterogener Faktoren eine entscheidende Rolle spielen.

Was die aromunische Volksgruppe betrifft, so könnte man also angesichts des gegenwärtigen Standes des Völkerrechts mit guten Gründen sowohl für das Selbstbestimmungsrecht der Aromunen als auch dagegen plädieren.

Tatsächlich aber könnte nur der Eintritt einer aussergewöhnlich günstigen, heute kaum wahrscheinlichen politischen Konstellation zu einer Anerkennung und Realisierung des Selbstbestimmungsrechts der Aromunen auf dem Balkan führen.

Im Namen der aromunischen Minderheit selbst wurden in der Vergangenheit zwar Forderungen erhoben und eine Reihe von Vorschlägen gemacht, doch bleibt es gegenwärtig ungewiss und nicht nachprüfbar, ob der Wille zur Eigenstaatlichkeit (oder Teilstaatlichkeit in einem noch zu schaffenden Bundesstaat) von dem überwiegenden Teil der aromunischen Bevölkerung auf dem Balkan (also in Griechenland, Bulgarien, Albanien und Jugoslawien) getragen wird. (1).-

1).- .- Der Vorschlag, einen unabhängigen makedonischen Staat auf dem Balkan zu schaffen, findet sich schon im Vorwort des 1880 erschienenen "Primul Album Macedo - Român" (Erstes mazedo - rumänisches Album), abgedruckt in "Noul Album Macdo-Român", Freiburg (Rumänisches Forschungsinstitut) 1959, Bd. 1, Einleitung nach XVI.

Es ist bekannt, dass dieser Vorschlag am 26 November 1912 von der Makedonisch - Rumänischen Kulturgesellschaft (vgl. oben Text mit N. 66) anlasslich des Krieges um Makedonien wiederholt wurde (Text in "Macedonia Macedonenilor",Bukarest 1912, S. 22 - 23.).

Am 10. Januar 1919 forderte eine "Nationalversammlung" der Aromunen die Autonomie des Pindusgebietes in einer politischen Union mit Albanien unter dem Protektorat von Italien ; vgl. Benedetto de Luca, Gli Aromeni nel nuovo assetto balcanico, Roma 1919, S. 61 - 65; vgl. auch oben Text mit N. 49.

Vorschlag im Namen der aromunischen Minderheit in Makedonien, insbesondere der einzelnen nationalen Gruppen in den verschiedenen Balkanländern, unter der Garantie der Vereinten Nationen eine Volksabstimmung über das politische Schicksal Makedoniens abzuhalten, mit dem Ziel, einen unabhängigen makedonischen Staat zu schaffen. In der Verwirklichung dieser Idee sehen sie die einzig mögliche Grundlage eines dauerhaften Friedens auf dem Balkan. Vgl. dazu : "The Macedonian Question" (Macedonia, a periodical for reporting and interpreting Balkans events, Indianopolis,May - 1950, S. 4).

Gewiss bleibt jedenfalls der Wille auf eine kulturelle, sprachliche und religiöse Autonomie, die jedoch rechtlich in den Bereich des Minderheitenschutzes fällt und Gegenstand der vorstehenden Ausführungen ist.

6.- Anhang : Die Rechtsstellung der aromunischen Minderheit in den übrigen Balkanländern.

Die vorstehenden Ausführungen über die Rechtslage der Aromunen in Griechenland lassen sich zum grössten Teil auch auf die Rechtslage des zahlenmässig geringeren Teils der aromunischen Bevölkerung in Albanien, Bulgarien und Jugoslawien übertragen. Hierzu sind einige ergänzende Bemerkungen erforderlich.

Bulgarien und Serbien (heute Jugoslawien) haben sich durch den Notenwechsel von August 1913 verpflichtet, die kirchliche und kulturelle Autonomie der aromunischen Gruppen zu gewährleisten. Diese "Vereinbarungen" von Bukarest wurden weder durch Volkerbundsverträge noch durch einen späteren völkerrechtlichen Akt aufgehoben. Als bilaterale Abmachungen wurden sie jedenfalls - so die Auffassung des Generalsekretärs der UNO in seinem Gutachten - auch durch den zweiten Weltkrieg nicht berührt. Sie bleiben daher heute noch verbindlich.

Bulgarien hat sich ausserdem in Art. 10 des Friedensvertrages mit der Türkei von 16./29. September 1913 (Constantinopel) verpflichtet, wohlerworbene Rechte sowie alle Rechtsakte, die in dem ehemaligen, nunmehr bulgarischen Territorium von der türkischen Regierung erlassen wurden, zu respektieren (wichtig wegen der Weitergeltung des Iradé von 1905).

Ausser diesen bilateralen Abmachungen bestehen Erklärungen und Verträge mit internationalen (kollektiven) Garantien : Albanien (früher Montenegro) hat vor dem Völkerbundsrat am 2. Oktober 1921 eine „Minoritätenerklärung" abgegeben, die vom Rat angenommen und unter die Garantie des Völkerbundes gestellt wurde.

Diese Erklärung war die Grundlage für die Aufnahme (17. Dez. 1920) Albaniens in den Völkerbund.

Vgl. ähnlich der Appell des rumänischen Metropoliten Vissarion, Haupt der Diözese der rumänischen Flüchtlinge in Westeuropa, an den serbischen Patriarchen, an den Erzbischof von Griechenland und an den Patriarchen von Bulgarien vom 15. März 1955 (abgedruckt in Macedonia, May 1955, S. 5.)

Art. 7 (wie auch andere Artikel) dieser Erklärung ist im wesentlichen gleichlautend mit Art. 16 des Vertrages von Sèvres, woraus sich die weiteren rechtlichen Konsequenzen von selbst ergeben.

Bulgarien hat sich in Art. 49 - 57 des Friedensvertrages von Neuilly v. 27. Nov. 1919 ebenfalls zur Beachtung von Minderheitenrechten verpflichtet. Diese Artikel stimmen ebenfalls mit den übrigen Minderheitenverträgen inhaltlich überein, wobei Art. 57 dem Art. 16 des Vertrages von Sèvres entspricht.

Jugoslawien hat sich im Vertrag von Saint-Germain v. 10. Sept. 1919 mit den alliierten Mächten verpflichtet, die Minderheitenrechte zu respektieren. Art. 11 dieses Vertrages entspricht dem. Art. 16 des Vertrages von Sèvres.

Übereinstimmend handelt es sich bei all diesen Verträgen und Erklärungen im wesentlichen um die religiöse, soziale und kulturelle Autonomie der Minderheiten (gleichlautend : "institutions charitables, religieuses ou sociales, des écoles et autres établissements d'éducation, avec le droit d'y faire libre usage de leur propre langue et d'y exercer librement leur religion").

Doch im Gegensatz zu dem Art. 12 des Vertrages von Sèvres enthalten die Texte dieser Erklärungen und Verträge keinen besonderen Hinweis auf die aromunische Minderheit ; nur im Bericht des englischen Vertreters zu der Deklaration Albaniens wurden auch die Aromunen ("Koutzo - Valaques") als eine Minderheit in Albanien ausdrücklich erwähnt.

LA TOPONYMIE BUCURESHTI ET L'ORIGINE DES ALBANAIS

par Socrate L I A C O U

En étudiant depuis notre jeunesse les toponymies de la Macédoine, où jusqu'en 1912 s'entremêlaient tous les peuples et leurs langues de notre Péninsule, nous avons constaté que pour les 80 % de cas c'était un probléme topographique d'abord et ensuite historique et linguistique.

Etant donné encore que bien des langues indigènes ont disparu (p.ex. Etrusque, Paeonique, Dardanique, Illyrienne, Thracienne, Celtique, etc.),et que les deux pareilles survivantes c'est-à-dire la Latinomacédonienne (Armâneasca) et l'Albanaise ne peuvent pas être complètement connues puisque nous n'aurons jamais leurs formes antérieures, on conclut aisément que les linguistes ne peuvent pas avoir les connaissances fondamentaux d'un toponymiologue, et que par conséquence ils restent des simples amateurs. Au même titre donc et malgré nos connaissances professionelles en topographie et géographie militaire de la Péninsule, nous demandons l'hospitalité du votre excellent bulletin pour présenter notre avis sur la provenance du nom bucureşti de la capitale de votre belle patrie.

Bucureşti - Laissant à part tout ce qui est écrit à propos de sa provenance, nous nous bornerons de signaler, que dans la région Temali de l'Albanie du nord et en face du village Dushmani, la carte autrichienne 1/200.000 signale l'hameau Bukurişt tout prés du village Berisha. Nous avons donc ici une copie du nom de la capitale roumaine, fait bien important, étant donné que la tribu Dushmani est signalée aux environs de Nish depuis le temps de l'empereur Justinien (Procop. Ctismata IV.), et encore de ce que la tribu Berisha vivait entre Nish et Prokuplje même avant un siécle (Hahn, J.-Reise v. Belgrad nach Salonik,p.126). Aujourd'hui encore il y a en face de la Moldova Nouă et tout prés du fameux fort de Golubats (Columbaco), le village Dushmanici qui garda dans son berceau le nom de la tribu Dysmanes. Et comme ce nom-là présente une etonannte similitude avec le nom Tishmana d'une

rivière de la région Gorjiu de la Petite-Walachie, c'est dans cette vallée qu'on est obligé de placer le berceau primitif de la tribu Dushmani des Albanais. Ce fait d'ailleurs est verifié encore et par le nom Jiu du fleuve ou se verse la Tishmana, lequel est bien clair qu'il n'est que le mot zi = noir des Albanais, puisque la même signification avait aussi le nom Arabo (=arapu, laiù et corb = corbu) par lequel l'appelaient les Romains. En plus les sources du Jiu se trouvent dans la chaîne de montagnes que les anciens Daces appelaient Maleshia avec le nom aussi albanais (maleshi = pays de montagnes, muntenia), comme nous certifie la narration d'Hérodote (v.10) selon laquelle et au dire des Thraces, l'au délà du Danube (Istros) était occupé par des Melissae. Il faut noter seulement que l'historien mentionné v confonda ce nom purement albanais avec le nom grec des abeilles, pour lesquelles nous ajoutons à propos qu'elles étaient appellées encore (en ancien grec et au singulier) <u>aeris</u> et <u>yros</u> (d'où probablement le medio latin eroisa), donc avec un mot paternel ou fraternel du <u>roiu</u> qui n'est point un mot slave comme ont accepté les linguistes roumains.

Revenant déjà au nom bucureshti nous acceptons qu'il est dû a un primitif bucur, lequel decait être le nom de quelqu'une <u>fara</u> (= gens,patria, rudenie) albanaise, colonie de laquelle furent aussi sans doute les villages <u>bucura</u>, <u>bucuro</u>,de la Grèce (en Théssalie occidentale, et en Achaie de Peloponése).

<u>Cavcacos</u> - Avec ce nom-là est désigné un évêché appartenant probablement à la métropole de Vidin (en face de Calafat), et non pas à un ethnos (=peuple) Ovydinis comme est inscrit par faute dans les catalogues de l'empereur Léon le Sage (Patrol.Gr. 107, p. 349).

Il s'agit donc d'un évêché que nous devons rechercher dans la région de la metropolis (archevêché) de Vidin, laquelle subsista l'évêché d'Aques de l'époque du Justinien. Et comme cet évêché Acquiensis s'étendait et de l'autre côté du Danube et que dans la Dacia Ripensia ne se signale pas un nom pareil au Cafkakos, nous sommes obligés de rechercher cet évêché en Walachie occidentale, où pendant l'occupation hongroise existait un castel avec le nom Rothe-turm, qui défendait le défilé omonyme.

En albanais (comme aussi en roumain) kjafa est le col, la nuque,et encore le point bas d'une chaîne de montagnes par où on passe de l'autre

côté, et kukjesh le rougeâtre, par conséquent, kjafa-kukjess (ou kafkakos selon la transcription byzantine) n'était que le Rothe-turm passe de Hongrois. On conçoit donc qu'en Transylvanie et á l'époque de l'arrivée des Magyars vivaient encore des Albanais chrétiens, restes sûrement des anciens Daces Agathyrses ou peut-être de ces Sarmates qui habitaient au quatrième siécle la région Caucaland, d'oủ furent chassés par les Goths Thervingi (Amm. Marcellinus XXXI) en l'an 378.

D'ailleurs et le nom Menumorut d'un brave seigneur féodal de Transylvanie á l'époque de sa conquête par les Magyars, il a une apparition trés albanaise, tandis que les noms Glad et Gelou de deux autres sont le premier celtique (glud - leader, guide en Welsh), et le second pelasgogrec (gelou - galois = roi en Carique, Lydique, caliuş = chef de carvanares en latinomacédonien).

Pour en finir avec l'existence antérieure des Albanais en Roumanie, et comme il y aura sans doute des linguistes roumains qui soutiendront qu'il s'agit des Illyriens transportés en Roumanie (c'est ce qu'il a prétendu en copiant mot á mot les écrits de l'allemand Stadtmüller leur confrére Haralambie Mihaescu (v. Revue des études sud-est européennes, t. IV, no. 2-3, 1966), nous ajoutons encore deux toponymies albanaises de la Vieille Thrace. La premiére est le nom Odyssos (aujourd'hui Varna), qui est fraternel avec le pareil Ydissa de la premiére capitale de la Macédoine, lequel était aussi un tel des Frygiens qui étaient les prémacédoniens Paeones, colons des Troyens selon Hérodote.

En Albanais udshea = caverne, trou, et ujdeshea = île, liez encerclé ou plein d'eau, et comme peut-on voir dans une carte quelconque l'Edessa - Ydissa de la Macédoine se trouve á l'embouchure d'un défilé sillonné..... (x) par une assez grande riviére qui tombe en cascades et antérieurément formait un lac étendu devant la ville. Quant á Varna elle aussi se trouve á l'embouchure d'un lac par où se versent ses eaux en mer, et par conséquence on ne peut pas douter de la provenance albanaise de ces deux noms.

(x) = Cuvânt indescifrabil în text. Intrucât manuscrisul articolului D-lui Liacu ne-a parvenit când acest buletin era sub tipar, n'am avut timpul să cerem autorului lămuririle necesare şi l-am publicat fără a putea face corecturile cuvenite.

Comme seconde toponymie thracoalbanaise nous invoquont le nom Giomshitse d'un village se trouvant á une quinzaine des kilométres au sud-est de Skodra, lequel village se trouve prés de l'embouchure d'un confluent du Drin qui porte aussi le nom Giomshitse. Mais ce nom est le même avec Compsatos, comme s'appelait selon Hérodote (Vii, lo9) une riviére de la Thrace (entre Xanthi et Comotini en Gréce), et fraternel avec le nom Acampsis d'une riviére de l'ancienne Colchide et le pareil Camtshija, comme se nomme aujourd'hui la riviére Panyssons des anciens Grecs, qui se verse un peu au sud de Varna en Bulgarie.

Enfin nous ajoutons encore que le nom Succi du défilé qui joigne les plaines de Sofia et de Philipopoli en Bulgarie, est indiqué par l'écrivain du V-éme siécle Socratis avec la forme Tissukis qui est incontestablement albanaise (ta Suka's = les Succi), et nous certifie que les Albanais vivaient en Thrace et non pas dans la diocése Illyricum.

Les indigénes qui étaient presque complétement latinisés, ce que nous est prouvé pour l'Albanie spécialement par les noms des forts insérés dans les catalogues du Procopios (VI-e siécle), et les pareilles médievales Piatra-laie (aujourd'hui Gur-i-zi), Piatra Alba (aujourd'hui Guri-barda), Valbona, etc.

Et, ce qui est encore plus démonstratif, par les deux noms aujourd'hui Lis-Guraj et Lis-Petrosej d'un village des environs (nord-est) de Cavaja (dont l'un est albanais et l'autre latinomacédonien), vu que depuis plusieurs siécles ce sont les Armagni qui s'assimilissent par les Albanais) et que par conséquent la toponymie albanaise du village susdit est une simple traduction de la forme Armanească.

=======

Gi
su
fl
av
de
no
co
se

le
va
bl
na

no
sé
mé
Gu

jo
de
de
le
su

247